

NAGY-MAGYARORSZÁGBÓL KIS-MAGYARORSZÁGBA

ÍRTA:
TOMCSÁNYI JÁNOS

MÜHLBECK KÁROLY RAJZAIVAL

BUDAPEST 1923
A MAGYAR NEMZETI SZÖVETSÉG KIADÁSA

*Jelige: Csak amily mértékben megnagyobbítjátok
lelkeiteket, nagyobbodnak meg határaitok s amennyire
megjavítjátok szíveiteket, oly mértékben javul
meg helyzetetek.*

Mickiewicz Ádám

ELŐSZÓ.

Magyarország gyászos összeomlását följegyzi a történelem, de sok százezer magyar családnak szívettépő szenvedéseit, amelyeket az ország romlása vont magán, a történelem nem fogja följegyezni, az utókor elfelejti.

Pedig az utókor számára is nagy tanulság van azokban a kis tragédiákban, amelyeket az egyes családok szenvedtek át, amikor hazánk kétharmadrészét idegen megszállók erőszakkal hajtották fegyvereik hatalma alá.

Mikor megszűnt az ősi jog és a szentesített törvény uralma, megszűnt az élet és vagyon biztonsága, megszűnt a magyar alkotmány által védett hagyományos szabadság, börtönbe vagy hóhér kezére jutottak, vagy mindenüktől megfosztva földönfutókká lettek nemzetünk legjobbjai csak azért, mert hívek voltak hazájukhoz, mert ragaszkodtak apáiktól öröklött szent hagyományaikhoz, csak azért, mert magyarok voltak és magyarok akartak maradni.

Az egyeseknek ezekből a megrázó tragédiáiból tanulhatja meg az utókor azt, hogy a haza ügyével szemben az egyéni önzés nemcsak erkölcsileg megvetendő és utálatos, hanem még az egyéni érdek szempontjából is esztelen, mert az ország összeomlása fiainak százezreit dönti romlásba, végső pusztulásba. A szerencsétlen ország fiai sem kerülhetik el a szerencsétlenséget. Ha az ország elveszti függetlenségét, szabadságát, polgárai szolgálkává lesznek.

Ezt a tanulságot adja ez a könyv, amely keresetlen egyszerűséggel, az események szemtanújának, a szenvedések részesének Közvetlenségével rajzolja meg azokat az állapotokat, amelyek a magyar Felvidéken a világháború

után következett cseh megszállás első hónapjaiban keletkeztek.

Az elbeszélésnek, amelyet ez a könyv tartalmaz, nincs egyetlen részlete sem, amelyet a szerző képzelete költött volna. Minden, amit elmond, valóban megtörtént. Ha nem is Patay Andorral történt meg mindaz, amit a szerző róla elmond, de megtörtént mással, vagy másokkal és megtörtént nem egy, hanem számtalan esetben.

Amit a betolakodott idegenek megtettek Patay Andorral, az ő atyjával és más, ebben a könyvben szereplő társaival, azok nem egyes szórványos jelenségei voltak a Felvidékre szakadt zarnoki uralomnak, hanem megnyilatkozásai az új kormányzati rendszernek, amelynek célja az volt, hogy elnémítsa minden magyar hangot, elnyomjon minden magyar érzést, eltöröljön minden magyar emléket, eltöröljön minden magyar jogot, kiirtson vagy kiüldözzön minden magyar életet, elfojtsa az egész magyar szabadságot.

Viszont a magyar haza szeretetének, az ősi magyar szabadsághoz való ragaszkodásnak, a magyar nemzeti öntudatnak azok a megnyilatkozásai, amelyeknek nem egy felemelően szép példájáról számol be ez könyv, szintén nem szórványos jelenségek, hanem a Felvidék lakosságának általános gondolkodását kifejező tények. Ez a hűséges ragaszkodás az, amelyet a régmúlt századok küzdelmei és a magyar alkotmány intézményei fejlesztettek ki a Felvidék lakosságában s amely örökségképen szállott apáról fiúra századokon át s abban a tudatban nyilatkozott meg> hogy a magyar alkotmány egyenlő jogokat, egyenlő szabadságot adott a haza minden fiának akár tót, akár német,; akár rutén, akár magyar volt az anyanyelvük és hogy ők valamennyien egy nemzetnek, a magyar nemzetnek édes fiai voltak s mindegyikük a maga nyelvét szabadon használhatta, mindegyiknek jogaira egyformán kiterjedt az ősi alkotmány oltalma, mindegyiknek az életét egyformán aranyozta be Szent István koronájának fénye.

A nemzeti egységnek ez az öntudata forrasztotta össze a Felvidék különböző nyelvű és fajú népeit egy nemzetté s ez tartotta fenn minden viszontagság között évszázadokon át a magyar államot.

A nemzeti egységnek ezt az öntudatát iparkodtak elhomályosítani azok, akik a magyar állam szétदारabolására törekedtek, amikor a tótot, a németet, a rutént

mint külön fajokat állították szembe a magyarral s kitá-
lálták a nemzeti kisebbségek fogalmát, azt a fogalmat,
amelyet a magyar alkotmány sohasem ismert. A magyar
alkotmány mindig csak egy egységes magyar nemzetet
ismert, amelynek voltak tótul, németül, ruténül, oláhul,
szerbül, horvátul beszélő tagjai, akik azonban mind a ma-
gyar nemzethez tartozóknak érezték és vallották magukat,
mert annak minden időkből egyenlő jogú tagjai voltak.

Amikor a nemzeti egységnek ezt a tudatát sikerült —
legalább részben — elhomályosítani, akkor Magyarorszá-
nak darabokra szét kellett hullania s mihelyt széthullott,
a nemzeti egység tudata azonnal újra fölébredt azoknak
a lelkében is, akikben idegen befolyások hatása alatt az
talán már meg volt gyengülve.

Magyarország területét erőszakosan feldarabolták,
határain belül jogtalanul új határokat állapítottak meg,
de azt, hogy a felvidéki tót, az ungi, ugcocsi orosz, a sze-
pesi szász és az alföldi magyar ne tekintse egymást egy
és ugyanazon nemzet fiának, azt megakadályozni nem ké-
pes Európa összes fegyveres hatalma sem.

Ha pedig mindezek a népek egy nemzetnek tudják és
vallják magukat, akkor az ő erős öntudatukon meg kell
törnie a csehok magyarirtó zsarnokságának.

Ez az egységes nemzeti öntudat és a vágy az újra
egyesülés után üzte ki otthonukból Patay Andort, Fibin-
ger Ferit és Ordrišek Andrist, ennek a könyvnek három
kis hőst, akik nem akarták megvárni, amíg szülőföldjü-
ket valamely külső hatalom felszabadítja az idegen elnyo-
mók uralma alól, hanem elhatározták, hogy ők maguk
mielőbb elmennek oda, ahol még szabad a magyarnak
magát magyarnak vallani. Nem azért indultak útnak,
hogy önmaguknak) jobb helyet keressenek a szabad ma-
gyar hazában, hanem azért hogy onnét visszahozhassák
otthonukba a magyar szabadságot.

Útjuk viszontagságokkal teljes s abból, ami útközben
velük történik, megismerjük a Felvidéken beállott új
viszonyokat s felismerhetjük a hanyatlás és züllés kezde-
tet. A mű elején a szerző bemutatja a gazdasági jólétnek,
és virágzásnak azt a Tboldog állapotát, amely a Felvidé-
ken a magyar uralom alatt kifejlődött, hogy annál feltű-
nőbbé tegye az ezt követő hanyatlást a cseh uralom alatt.

A kis iskolásfiúk tanáraik vezetése alatt fölkeresik az ott-
honuk közelében levő ipartelepeket, a gőzfürészt, a hen-

germalmot, a kőfaragóműveket, a kőedénygyárat és üveggyárakat stb. stb. Vándorlásaik közben a fiúk gyakran találnak történelmi emlékekre, amelyek mind a magyarság nagy múltjának dicsőségét hirdetik. Mindezekre a szerző néhány rövid szóval utal s a részletes magyarázatok hozzáfűzését a tanárra bízta, akinek vezetése alatt ezt a könyvet az iskolai ifjúság olvasni fogja. A tanár feladata lesz tehát, hogy a könyv tartalmát kísérő magyarázataival fogalmat adjon tanítványainak a Felvidék örök szépségéről, letűnt boldogságáról és egykori virágzásáról és fölelevenítse lelkükben azokat az emlékeket, amelyek a magyar nemzet életét a mi kedves és minden rögében, porában magyar szellemtől áthatott, magyar vértől áztatott Felvidékünkhöz fűzik.

Soha el nem múló kapcsolatot teremtett a múlt a magyar nemzet és a magyar Felvidék között s akinek lelkét a múltnak azok a feledhetetlen képei egyszer betöltötték, azt ugyanaz az érzés ragadja magával, amely elragadta Patay Andort és társait.

Toracsányi János barátom. Bars vármegye egykori érdemes tanfelügyelője, a serdülő ifjúság lelkének szakavatott és alapos ismerője, nagy szeretettel, a szülőföldjét imádó felvidéki ember meleg érzésével és eszményi/lendületével a magyar ifjúság számára írta ezt a könyvet s a Magyar Nemzeti Szövetség azzal a meggyőződéssel^v adja azt át az ifjúság kezébe, hogy minden magyar fiú örömmel és élvezettel fogja azt olvasni és meg fogja benne találni azokat a nagy tanulságokat, amelyeket ennek szávaiból és szelleméből minden magyar fiúnak meg kell tanulnia.

Ha egyszer jobbra fordul hazánk sorsa, akkor is ez a könyv a nemzeti megpróbáltatások és szenvedések szomorú korának becses emléke fog maradni, amely arra fogja tanítani olvasóit, hogy ápolják a testvéri egyetértést az ország különböző nyelv fi lakói közt, tarsák tiszteletben mindegyik népfajnak és mindegyik nyelvnek jogait és szabadságát, kövessék ebben őseik példáját, mert csak ezzel tarthatják fenn a magyar nemzet egységét és csak ezzel óvhatják meg hazájukat az 1918—1919. évi események ismétlődésétől.

A kis felvidéki fiúk, akik szeretettel ragaszkodtak szülőföldjükhöz, amely a *Nagy-Magyarország* egyik része colt, elhagyták otthonukat, hogy oda visszavihessék a ma-

gyar szabadságot, de eljutván a szabad magyar földre, fájdalmas csalódással ébredtek arra a valóságra, hogy *Nagy-Magyarországból Kis-Magyarországba* jutottak.

Magyar Fiúk! akik a Patay Andorok sorsát ebből a könyvből fogjátok megismerni, gondoljatok arra, hogy az idegen járom alatt sínylődő Felvidéken a Patay Andoroknak, Fibinger Feriknek és Ondrisk Andrisoknak még száz-ezrei élnek lelkükben ugyanazzal a vággyal, a szabadság utáni epedéssel, a jólétre, haladásra való nemes törekvéssel és élnek, elnyomottan, elszegényedetten, kultúrájuktól megfosztottan, a romlás és züllés lejtőjére kényszerítetten tengődve, hitvány szolgaságban sínylődve. Gondoljatok azokra, akik ott az idegen uralom alatt sem szüntek meg a ti testvéreitek lenni, nem szüntek meg a magyar nemzet fiai lenni, nyújtsátok feléjük segítő kezeteiket és vigyétek el szomorú, gyászaborult otthonaikba a várva-várt boldogságot.

Budapest, 1923 január 6.

Dr. Okolicsányi László,
a Magyar Nemzeti Szövetség
ügyvezető elnöke.

Aranyosmarót piactere.

1. Boldog idők szép emléke.

A háború előtt csendes, boldog városka volt Bars vármegye székhelye: Aranyosmarót. Az Aranyos patak völgyétől egyetlen utcaként húzódott fölfelé, keletnek, a szelíden emelkedő domboldalra. Átterjedt a Zsitva folyón, aztán a malomárkon, amelyen túl az utca kiszélesedett, piactérré bővült s még jobbra-balra oldal felé is bocsátott egy-két mellékutcácskát.

Amint az Aranyoson túl lévő vasútállomásról a városba haladtunk, a piactér bal innenső sarkában találtuk az ódon emeletes vármegye-házát, utána néhány földszintes épületet, a jobb oldal túlsó sarkán pedig a grófi kastély állott, amely körül hatalmas park terült el.

A kastélyt még gróf Migazzi váci püspök, bíbornok építtette s még ma is a család egyik női sarjának birtoka. Tíában van. Termeiben gyönyörű régi bútorok vannak, homlokzatát pedig a család grófi címere díszíti, amely fölött a bíbornoki kalap ékeskedik.

A piactér szemben lévő oldalából egy másik nagy utca nyílik, úgy hogy az egész város egy nagy T betű alakját mutatja. A piacnak éppen az utcával szemben lévő részén a templom áll. Ez a város legmagasabban fekvő épülete. A városka régi lakói — úgy látszik — már helyének megválasztásával is jelezni akarták, hogy a templomha lépve emelkedni akarnak, föl a jóságos Istenhez, aki őket erre a gyönyörű helyre vezérelte.

A kis városka fekvése csakugyan gyönyörű. Körülötte lankás, termékeny dombok, a vizek mentén rétek,

a városka nyugati részén pedig szőlőhegyek terülnek el, míg tovább északra félkörben magasabb, erdőborította hegyek veszik körül. Azok aljában, a várostól négy kilométernyire Kistapolcsány, a Rákócziak régi kastélyával, amely akkoriban a legmagyarabb főherceg, Habsburgi József tulajdona volt, aki gyönyörű vadtenyészetet tartott a hegyekben lévő több mint 12.000 holdas erdőbirtokán.

A város lakossága mindössze 3600 lelket számlált, akiknek fele magyar, fele pedig tót volt. Ezek példás egyetértésben éltek egymással. A Ceglédről vagy Debrecenből odakerült magyarok pompásan megtanultak tótul, az ott született tótok pedig sok esetben Debrecenre valló tisztasággal beszéltek magyarul, és tótul csak éppen hogy tudtak, hiszen az élet minden terén a magyar nyelvet használták. A törzsökös magyarok is nem azért tanultak tótul, mintha erre szükségük lett volna, csupán új lakóhelyük és környéke iránt való* figyelemből.

A kicsi városkának, jóllehet megyei székhely, nem is volt városi, hanem nagyközségi szervezete. A bíró és a jegyző intézték ügyeit egy-két segéddel és sohasem panaszkodtunk az előjáróság lassúsága miatt. A rend fenntartására is tökéletesen elég volt a 21. és 22. számú rendőr, mert a békés szeretetben és egyetértésben élő lakosság köz+ nem a rendőr, hanem a becsülettudás tartja fenn a rendet/ A két szál rendőr, akik jobbára csak a dobos és a kézbesítő tisztségét látták el, azért kapott olyan magas számot, hogy az idegen, aki bejön a városkába, azt higgye, hogy csakugyan húszon felül van rendőrünk és abban a biztonságban érezze magát, amelyben magát nálunk tényleg érezhette.

A megyében három igazi város is volt: Körmöcbánya, Újbánya és Léva. Mind a három régi, híres város, a két első sok tekintetben vissza is fejlődött, de Léva kedvező fekvése következtében rohamosan haladt és szépült. Lakosainak száma elérte a 10.000-et s azon iskolákon felül, amelyek Aranyosmaróton is voltak, tehát az óvodán, elemi és polgári leányiskolán, valamint a gimnáziumon kívül még tanítóképzője is volt. Minden lévai ember Úgy érezte tehát, hogy az ő városát Aranyosmarót megkárosította, mert Lévának kellene lennie a megye székhelyének. Meg is próbálták mindent ennek elérésére, ami békéá, becsületes úton megtehető volt, de hiába, a székhely Aranyosmarót maradt, mert az is védte ám az ő jogait.

A két helység lakói azonban nem haragudtak egymásra, bár a lévaiak egyszer-másszor megcsipkedték a marótiakat. No, nem rosszindulattal, csak úgy szelíden. Például.

Jön a lévai Aranyosmarótra, a vasúti állomásra. Az állomásról végig a vasút-utcán át a piactérre s onnan a templomig, tehát egészen ki a helységből s jámborul kérdi az arramenő marótitól:

— Kérem szépen, hol kezdődik itt a város?

De a maróti sem maradt adós. Hasonló szelídséggel felelt:

— A város, kérem! Az Léván van. Tetszik tudni, a mi városunk falu, de nagyon szép falu. Ezek a szép, kettős fasora utcák, zsalugáteres, virágos ablakok, ez falu, nagyon szép falu. Léva, az már kérem város, de nagyon gyatra, hogy is mondjam, nem jó szagú város.

Vagy:

Nézi a lévai a kastély címerét s fölötte a bíbornoki kalapot, megcsóválja fejét és kérdezi a marótitól:

— Ugyan kérem, hogy lehetett ezt a falut megtenni egy magyar vármegye székhelyének, mikor a címerében is ilyen nagy tót kalap vagyon.

A lévaiak meglehetősen palócosan beszélnek, feleli hát a maróti:

— Tetszik tudni, van itt nem messze egy magyar város, úgy hívják, hogy Léva. Ott nagyon tótosan beszélnek magyarul, nem olyan tisztán, mint mi, akik ezt iskolában tanuljuk. Azért tettük hát ki a tót kalapot, hogy az idegenek tudják, hogy mi vagyunk a tótok s valahogy össze ne tévesszenek minket a lévaiakkal.

Szó esett még a bíróról, meg a polgármesterről; de itt sem maradtak egymásnak adósok, ám nem is haragudtak meg egymásra. A maróti a lévaitól vásárolt legszívesebben, a lévai a megyegyűlésen szívesen támogatta a marótiak szép törekvéseit. Mindkét hely tanulóifjúsága hot Léván, hol Aranyosmaróton mérte össze testi ügyességét a labdarúgásban és egyéb játékokban.

Szépen folyt az élet, boldogan, munka és szórakozás közt teltek a napok és évek, épült a test és a lélek, fejlődtek, gyarapodtak a hazát szerető szorgalmas magyar hazafiak.

2. Kitör a vihar.

Az iskolai év vége volt, a fiúk széthordták bizonyítványaikat s délután vígan játszottak a réten, a¹ parkban s mindenütt, ahol néhányan összegyülekezhettek. Még azok: arcocskája is felderült, akik valami adóssággal terheltlen hagyták el az iskolát s a latinból vagy számtanból a jövő tanév elején javítóvizsgát kellett tenniök. Istenem! Szeptember még messze van s az idő nagyon szép!

Egyszerre szörnyű hír terjedt el a nagyok s később a játszó fiatalok között is.

— Hallottad? A tanfelügyelő bácsi sürgönyt kapott a képviselő úrtól, hogy ma reggel Serajevóban a szerbek meggyilkolták a trónörökösét és a feleségét. Borzasztó!

— Mi lesz? — kérdezte a másik kis diák.

— Nem tudom. Talán háború — felelte az első.

A kis fiúk szepegve szétoszlottak, a nagy diákok pedig komoly magatartással, de büszkén kiegyenesedve gyülekeztek s csoportjaik közül csak itt-ott hallhattak az arramenők egy-egy mondatföredéket.

— Nem eresztenek...

— Elmegyünk úgy. A haza minden előtt!...

— Majd futnak!...

Aztán lestük a híreket. Az emberek mohón olvasták az újságokat. A trónörökösét a szerbek előre elkészített terv szerint gyilkolták meg, a fegyvereket szerb állami fegyverraktárból kapták. Már régebben a horvát bán és egy pár délvidéki főispán ellen is részben elkövettek, részben terveztek merényletet. Ezt nem lehet tűrni. Háborút nekik! Különösen a falusi tót legények tüzeltek erősen a szerbek ellen.

— Három kis gyermek siratja szüleit. Most még urainkat gyilkolják, de aztán ránk kerül a sor. Hiszen a mi földünk kell nekik — mondogatták.

Közben telt, múlt az idő. Éppen Anna napját ünnepeltük, mikor híre jött, hogy a szerbek még azt sem engedik, hogy a gyilkosok felbujtóit megbüntessék, jó öreg királyunk kénytelen volt nekik megüzenni a háborút. Történt ez 1914 július 26-án.

Síró anyák, feleségek kísérték a vonathoz a nevető, daloló férfiakat. Vonat vonat után szállította a katonákat.

Majd híre jött, hogy Oroszország védelmére kelt a gyilkosoknak, háborút üzent nekünk, de viszont Németország, a mi hű szövetségünk siet segítségünkre. Aztán

kergették egymást a hírek. Franciaország megtámadta Németországot, Anglia is ellenünk fordult.

Bevonuló katonák az aranyosmaróti kastély előtt

— Sebaj, legalább egyszerre végzünk velök — mondták a lelkes katonák s még nagyobb tömegekben siettek csapataikhoz.

A városkára csend ült. Szívszorongva vártuk a haditudósításokat s bevonult szeretetteink tábori levelezőlapjait.

És azok jöttek. „A magyar katonának nincs párja a világon.” „A győzelem miénk lesz.” „Senki le nem győzhet, ha mi a fegyvert el nem dobjuk.”

Így a hadrakeltek. Mi, itthonmaradottak pedig kétszeres buzgósággal dolgoztunk, hogy a bevonultak munkáját is pótoljuk s azonkívül adakoztunk, kórházat rendeztünk be s legszebb reményekkel néztünk a jövőbe.

3. Új ellenségek.

Már két éve folyt a véres háború, sokan sebesülten tértek vissza, sokról pedig csak az a szomorú hír jött, hogy sohasem jön vissza többé, sírja ott domborodik a Kárpátokban, Galícia síkjain vagy a szerb hegyek között. Az ellenségek száma pedig napról napra nő. Nem elég már szerb, orosz, montenegrói, francia, angol, belga, ellenünk támadt a portugál, a chinai, a japán, sőt hűtlen szövetségeseink, az olasz is.

Azok a tanulók, akik a háború elején a hetedik gimnáziumba iratkoztak, az érettségi vizsgát is letették s már rég ott harcoltak az idegen harctéren s akik második elemít jártak, már a gimnáziumba készülődtek.

Éppen a beíratás előtt, 1916 augusztus 28-án jött az új hír, hogy egy másik eddigi szövetségeseünk, az oláh is hitszegően, orvul megtámadta a véle szomszédos Erdélyt. Mivel ez az ellenség eddig barátnak mutatkozott, Erdélyt nem őrizték, hiszen úgy is az egész világ ellen harcoltunk, velünk pedig csak a német s a testvér török és bolgár nép tartott. Az oláhok így ellenállás nélkül törhettek be Erdélybe s a magyar lakosság menekülni volt kénytelen.

Mire tehát a fiúk beíratásra jelentkeztek, sok új tanár urat találtak. Különböznél szükség is volt rájuk, mert az ott valók közül a fiatalok még a háború elején katonának mentek.

A menekültek közt volt Szabó Endre tanár úr is. Vékony, karcsú, magas, gyenge testalkatú ember, de olyan kedves, olyan szép szavú s nyájas modorú, hogy s. fiuk egyszerűen valamennyien megszerették.

Szabó tanár úr a földrajzot, természetrajzot és más hiányában a tornát tanította s oly gyönyörűen beszélt a növények életéről, az egyes vidékekről, magyar megyékről, idegen országokról, hogy a fiúk naphosszat elhallgatták volna. Néha kivezette a fiúkat növényt gyűjteni, erdőt, patakot nézni s olyankor annyit s úgy beszélt a háborúról, hogy a fiúk alig várták, mikor mehetnek már ők is védeni a szép magyar hazát. Legnagyobb figyelemmel csüngött ajkain Patay Andor harmadik és Fibinger Feri első osztályú tanuló. Andor, az aranyosmaróti járásbíró fia erős növésű, szép fiú

Szabó Endre tanár úr. volt, Feri pedig a szomszédos Szentmárton község tanítójának fia elmaradt növésű, gyöngye gyermek. Egymást nem is igen ismerték, mert Feri a faluból jött mindig iskolába s délutánonként sohasem játszatott a többi fiúkkal. Otthon még hét testvére

volt, apja tehát nem tudott érte lakást és kosztpénzt fizetni. Mikor karácsony felé hős katonáink az oláhokat Erdélyből a németek segítségével kikergették, Szabó tanár úr nem tért vissza, maradt új tanítványaival, akik olyan nagyon szerették. De minek is ment volna? Az oláhok mindenét elrabolták! s ami nekik nem kellett, széthordta az ottani csőcselék. Neki az maradt csak, amit a meneküléskor egy bőröndben magával hozott.

De ez nem szegte kedvét. Hízérre, a szomszéd faluba maga járt tejért, de mindenütt ott volt a fiúkkal, mindig oktatta, mindig segített, ha szükségben voltak. Azóta még jobban szerették.

Egy tavaszi napon igazgatói szünet volt. Előtte való nap így szólt a tanár úr a tanulókhöz:

— Fiúk! Holnap nem jöszök iskolába! Néhány nagyobb tanulóval a nagyvezekényi erdőbe megyünk növényt szedni. Aki akar, velünk tarthat. Indulás reggel nyolckor. Mindenki hozzon ebédet is, mert csak este jövünk haza.

Eláruljam-e, hogy másnap, mikor reggel nyolckor a tanár úr számba vette kiránduló társait, a gimnázium egyetlen egy tanulója sem hiányzott! Ott volt Feri Szentmártonból, mind az öt gazdafú Apátiból, megjöttek a kenéziek, hizérik, keresztúriak, kistapolcsányiak, de még a perlepiek is, pedig azok faluján át kellett keresztülmenni. Ott volt Gazdik Józsi is, aki különben nem is szeretett iskolába járni.

Nagy dalolással megindult a hatalmas csapat, még felnőttek is csatlakoztak hozzájuk. Csakhamar elhagyták a várost, elhaladtak Perlep mellett, Feketekelecsényen át s kijutottak a Nagyvezekény felé vivő mezei útra.

A fiúk az út mentén különféle füveket téptek, odavitték a tanár úrhoz, kérdezték mi az s ő sorra megmondta mindegyiknek nevét. Megmutatta, hogyan kell kiszedni és eltenni, hogy szépen le lehessen préselni. A növényre egyformán jellemző a levél, a virág, a gyökér. Ezért a gyűjteménybe minden kisebb növényt úgy kell elhelyezni, hogy ez a három része egyben legyen.

Egy helyen leültek s akkor a tanár úr elmondta minden növény hasznát is. Kevés olyan gyom van, aminek teljességgel ne lehetne hasznát venni. A csalánból szövetet szőnek, a bürök, maszlag, orvosságnak való.

Egyszer csak Gazdik Józsi nagy diadallal hoz egy széles levelet s kérdi: Mi ez?

Az összes fiúk hahotára fakadtak, mert ezt a növényt mindenki ismeri s az elsőben is tanultak róla, akkor a tanár úr meg is mutatta az ősszel. De Gazdik persze nem ügyelt oda. A tanár komoly arccal felelt:

— Ez fiam olyan fű, amelyet talpára kötnek az iskolában olyan tanulónak, aki nem figyel.

— Útilapu! — kiáltott Józsi elpirultan a többiek ismételt hahotája mellett.

Tovább mentek. Szép domboldalon vezetett az út, amint dél felé haladtak, balra Nemcsény dombon álló toronynélküli temploma látszott, jobbra előttük pedig kiserdő sötétedett.

Kiránduláson.

Oda tartottak.

Az erdőn áthaladva, a túlsó oldalon egyszerre egy lépcsős kőtalapzaton álló hatalmas bronzoroszlán tűnt fel. A fiúk nem ismerték, odarohantak s az utánuk érkező tanár urat ostromolni kezdték, mondaná el, mi ez s miért van itt.

A tanár úr azt mondta, előbb üljenek le, pihenjenek, egyenek keveset a kenyerekből, mert azután a második evés előtt még erdei növényeket szednek s a fákról is fog beszélni.

Némelyek türelmetlenkedtek, de a tanár úr felvilágosította őket, hogy a türelem rózsát terem. Engedelmeskedtek tehát. A tanár úr is megevett egy darab kenyeret, — zsemlyét akkor már régen nem sütöttek — rágyújtott egy cigarettára s csak mikor elszitta, kezdett beszélni.

4. A nagyvezekényi csata.

— Ez a tájék, édes fiaim — kezdte a tanár úr — már rég lakóhelye az embereknek. Mikor a magyarok ezer év előtt idejöttek, szintén találtak itt embereket. Ezek szlávok! voltak, a mostani tót lakók rokonai. A magyarok jövetelének hírére és különösen a 907. évi morvamezei csata után, ahol a morva sereget a magyarok szétszörták, ezek a régi lakók úgy megijedtek, hogy — amint Palacky nevű, e vidékről való híres cseh történetíró megállapította — egy szálíg széjjelszaladtak. Ki északra ment, a mostani Németország területére, ki a Dunántúlra s onnan a balkáni félszigetre. Pedig kár volt nekik úgy megijedni, mert a magyarok a békés népet nem bántották, csak azokkal verekedtek, akik őket fegyveresen megtámadták. Ha erdőben bolyongva vagy egy régi lakó itt-ott eltévedt és nem ment el a többivel, nem volt otthon az elinduláskor, vagy valahol messzebb lakott a hegyekben s nem tudták értesíteni, az azután meggyőződött róla, hogy jó emberek jöttek erre a tájra. Nemcsak bántalom nem esett rajta, de védték is őt, gondoskodtak róla, hogy munkáját zavartalanul folytathassa. Lettek is belőlük, de utódaikból mindenesetre olyan derék magyarok, hogy a Don mellékéről jöttek se különbek. Száz év múlva nem volt már itt szláv.

A megüresedett földre, ide a termő dombokra, arra ott a folyók mellékén, a Zsitva, a Garam, a Nyitra völgyében, föl, föl á hegyekig, amelyek északról idelátszanak, sőt a vizek mentén még följebb is, magyarok telepedtek le. Az a falu, amelyik ott fönt a hátunk mögött terül el, már 700 év előtt is megvolt, az akkorról fennmaradt írások már említik.

Az első időkben nem is igen jött erre ellenség, a magyarok békében fejlődtek. Ott a hegyek nagy része — s északra s északnyugatra mutatott — többnapig járó földeken lakatlan volt, amott nyugaton, a messze délen és keleten meg ört álltak a jó magyar vitézek.

De változtak az idők. Jöttek keletről a tatárok, dúltak, pusztítottak. Azok jártak legjobban, akik távol, hozzáférhetetlen helyeken laktak. A sűrűn lakott föld embereit a tatárok mind kiirtották. Szerencse, hogy egy év

múlva visszamentek. Mint a nagyobbak tudják is, odahaza Dzsingiz kán meghalt s itteni vezére, Batu akart utódja lenni.

A szlávok, főként a morvái tótok, hallották, hogy a magyarok nem bántották ittmaradt rokonaikat. Sokan már a tatárjárás előtt besompolyogtak s nagy szabadi életet éltek a távoli erdőtisztásokon, vagy valami magyar úrhoz álltak be jobbagynak, szolgának. A tatárjárás után egész rajokban jöttek s a megmaradt magyar urak szívesen fogadták, mert úgy sem volt, aki földjeiket megmívelje. Akkor népesedett be a Felvidék tótokkal. De itt e vidéken akkor is magyarok laktak, föl egész Kistapolcsányig, Nyitránál is feljebb, a Garamnál Újbányáig. Ott a városban németek éltek.

Később jöttek a cseh husziták. Húsz Jánosról hívják úgy őket, aki új vallást hirdetett. De a vallás nekik csak ürügy volt, céljuk a rablás, pusztítás, a népek sanyargatása. Ölték a népet, rabolták és rombolták a házakat és templomokat. Hunyady János és fia, Mátyás király pusztította ki őket. Sokan megmaradtak, ezeket becsületes, munkás keresztényi életre kényszerítene s aztán ők be is olvadtak a tótságba.

Ide csak II. Rákóczi Ferenc fejedelem hadjárata után húzódtak le a tótok, miután a magyar nép a hosszú háborúban és az utána következett pestisben elpusztult. Ezek a tót telepések azután éppen olyan jó, munkás polgárai lettek a magyar hazának, mint a magyarok. A régi magyarságból csak itt-ott maradt ezen a vidéken egy kis sziget. Itt fönt vagyunk, nézzünk körül. Látjátok, ott északnyugatra azt a hegyet, még mosí is látszik, hogy valamikor vár volt rajta. Marótról még jobban látszik.

Ghimes várának romja ez. Ott a hegy lábánál csupa magyar falu van. Lédec, Ghimes, Ghimeskosztolány. Itt fent, délre, ez a kis falu Aha, szintén magyar. A dombok mögött, délkeletre Mohi ugyancsak magyar. Tovább megint tótok, aztán magyarok.

De ti kíváncsiak vagytok erre az oroszlánra. Nézzétek, mi van a lába alatt?

A nagyvezekényi oroszlán.

— Valami villa — szólt közbe Gazdik.

— No nem éppen villa. A pózna hegyén az félhold, alatta ló fark. Ez volt a törökök hadilobogója.

A mohácsi csata után mind többször törtek be ide a törökök. Lassan elfoglalták Budát, Esztergomot s más várakat. A magyar élet Erdélyre szorult, ahol külön magyar fejedelem volt, meg a Felvidékre. De itt sem volt békesség. A törökök, mikor kedvük szottyant, elindultak * rabolni. Amihez hozzáfértek és amit el bírtak vinni, el hurcolták. A legrosszabb volt, hogy az embereket is megölték, különösen az öregeket. A fiatal férfiakat, asszonyokat, gyermekeket, vagy ha gazdagok voltak, az öregeket is rabságba vitték. A férfiakat, asszonyokat eladták, mint a barmokat, messze idegen országba rabszolgáknak, a gyermekeket török katonaiskolákba vitték, ezekből lettek a legmerészebb török harcosok, a janicsárok. Az öregeket fogságban tartották, amíg rokonaik sok pénzen ki nem váltották.

Az 1652. esztendőben is ilyen rablókalandra küldte embereit az esztergomi bég. Voltak a rablók 4300-an s a Zsitva és Nyitra völgyében pusztítottak.

Forgách Ádám érsekújvári főkapitány értesült róla „és saját embereiből, valamint a balassagyarmati és lévai őrségekből összeszedett, ahány embert tudott s elébe küldte a rablócsapatnak. De csak 1260 embert tudott összegyűjteni. Ezek azonban bátrak, hisz magyarok voltak?

Léva felől erre jöttek, hogy útját állják a törököknek, akik Nyitra megyéből siettek vissza nagy zsákmánnyal és sok fogollyal. Mikor megtudták, hogy jönnek a magyarok s hogy kevesen is vannak, hát feléjük indultak s itt, ezen a helyen találkoztak.

A magyarok szekérsáncot csináltak itt az út két oldalán s bátran szembenéztek a több, mint háromszoros túlerővel. Déltől estig tartott a szörnyű küzdelem s csak a sötétség beálltával hallgatott el a fegyverzaj. Reggel újból kezdődött. Sok szekér tört össze, sok vitéznek folyt el a vére. A magyarok végre „Jézus” kiáltással kiugráltak a szekerek mögül, rávetették magukat a törökökre, még pedig oly erővel, hogy azok megfutamodtak.

A győztes magyarok 186 magyar foglyot szabadítottak ki a törökök kezéből és visszavettek minden zsákmányt. A csatamezőn 800 török katona és 21 előkelő török lehevert holtan, de vagy 60 magyar is. Köztük egyetlen

mágnáscsaládnak, az Esterháznak négy deli férfitagja: Ferenc, a balassagyarmati őrség főkapitánya, Tamás, a lévai kapitány, László soproni főispán és Gáspár.

Bizony, édes fiaim, ezeket a nagy birtokokat a magyar főurak vérük hullásával szerezték, mikor a népet védték az ellenség ellen.

Régebben egyszerű kőgúla állt itt, amelyet kétszáz év előtt egy Esterházy gróf állíttatott hős rokonai emlékére. Ezt az emléket is a család állította a régi helyére a millennium érében, 1896-ban.

Szent ez a hely, amelyen állunk, őseink védték itt hitüket, hazájukat és hazájuk népét. Vérükkel, életükkel szentelték meg. Oroszlánalak hirdeti dicsőségüket, mert oroszlánokként küzdöttek. Tiszteletükre vegyék le ti is kalapotokat s igyekezzetek hozzájuk méltó polgárai lenni a hazának. Most itt az ideje.

Kétszáz kalap repült le egyszerre helyéről.

Patay Andor, aki közvetlenül a tanár mellett állott s leste minden szavát, lecsüggesztette fejét s gondolkozott. Fibinger Feri csillogó szemmel nézett az oroszlanra, Gazdik Jóska pedig könnyes szemmel közeledett a tanárhoz s csak annyit mondott: „Köszönöm”.

A beszéd után az erdőt járták keresztül-kasul, gyűjtöttek növényeket, megvizsgálták a fákat, megfigyelték a madarakat. Feltűnt, hogy Jóska is mindig a tanár úr sarkában van s lesi minden szavát.

Egyszerre csak füstszagot éreztek meg. Arra mentek, odasiették a tanár úr is, nehogy valamelyik tanuló vigyázatlanságot kövessen el. A tűz egy tisztás közepén égett, de nem tanulók álltak körülötte, hanem felnőttek. Egyik a tanár úr elé ment, egy másik pedig a fiúk elé állt és kiáltotta:

— Jó lesz fiúk a szorgalmas tanulás után egy kis meleg étel. Egy-egy pár forró virslit kap mindegyik, a hideg étel talán el is fogyott.

— Éljen! Éljen! — kiáltották a fiúk.

Aki a kedves meglepetést szerezte, mesélte:

— Mikor én voltam diák, a plébános úr perccel lepett meg minket az erdőben, most is örömmel emlékszem rá!

Este volt, mire hazatértek. Fáradtak voltak, de mind-egyikük még sokáig hanykolódott ágyában s gondolt a négy Esterházyra s azokra, akik falujából most vannak, kint a harctéren.

Gazdik Jóska lefekvés előtt így szólt nagynénjéhez, akinél lakott:

— Jaj, de szeretném, ha Szabó tanár úr volna az én apám!

A néni előbb megbotránkozott a kívánságon, de aztán komolyan kérdezte:

— Ugyan miért? — Talán a tanár szegénysége is eszébe jutott.

— Mert akkor még több szép mesét mondana s én még többet tudnék.

Elöttem pedig, aki ezt a gyermeki nyilatkozatot hallottam, még világosabbá lett, milyen nagy jótevőnk az igazi tanár: pótol mindent.

5. Aranyosmarót hőse.

— Holnap délután Kistapolcsányba megyünk, — hirdette ki Szabó tanár úr egy napon.

A fiúk pontosan ott voltak 3 órakor, a falusiak haza sem mentek, magukkal hozták ebédjüket. A sereg a malom felé indult. Mikor a malomhoz közeledtek, Gazdik Jóska azt mondja:

— De szeretném látni, hogyan csinálják az ágyút.

— Ugyan, Józsi, — szólt a tanár úr — aztán mit nyernél vele? Hanem azért megmondom. Vesznek egy lyukat, szépen körülöntik s kész az ágyú.

A fiúk nevettek, a tanár pedig folytatta:

—De most te mondd meg, láttad e, hogyan készül a liszt? Lisztből minden nap eszel kenyeret.

Józsi szégyennel bevallotta, hogy még nem látta.

— Pedig itt a szomszédban lakol. Használjuk fel az alkalmat s nézzük meg.

Azzal bement, megkérte az intéző urat, mutatná meg a fiúknak, hogyan dolgozik a malom. Az intéző úr szívesen megengedte s a fiúk három csoportban bemehettek. Látták a nagy gőzgépet, amely az összes többi gépeket hajtja, megnézték, hogyan öntik a garatra a gabonát, hogyan forognak a hengerek, amelyek megőrlik a búzát, hogyan mozognak a sziták, amelyek a lisztet egyszeribe osztályozzák s külön öntik a finom lisztet, a főző- és kenyérpisztet s aztán ismét a korpát. Megnézték, hogyan rakják

fel a zsákokat a kis vasútra, amely éppen most készült el és a nagy vasút állomásához szállítja a lisztet.

A fiúk csodálkoztak, hogy sehol sem látnak malomkövet, amelyről oly sokat hallottak. A főmolnár felvilágosította őket, hogy most már a gőzmalmok, sőt a nagyobb vízimalmok is hengershékre vannak berendezve s malomkövet csak a kisebb vízimalmokban és szélmalomokban használnak.

Tovább mentek. Alig negyed óra múlva egy másik telephez értek s Gazdik kérte, hogy nézzék meg azt is.

A tanár úr bement az irodába s nemsokára kijött egy úrral, aki szívesen behívta őket a nagy udvarba s megmutatta a kis ipartelepét. Az udvar egyik végében fűrész dolgozott s nagy szálfákat vágott fel deszkákká. A fiúk érdeklődéssel nézték a munkát.

Fűrésztelep.

A fákat egy szánféle tartóra helyezték, amely önműködőleg a fűrészhez szorítja. Maga a fűrész egy ke-i-ek lemez, amelyből kettő volt egy hengerre igazítva. Mikor a fát helyére illesztették, a fűrészek forogni kezdtek s bámulatosan rövid idő alatt fűrészelték végig a fát, egyszerre két deszkát vágva. Más helyen léceket vágtak gyatrább fából, ismét másutt kefenyeleket. Háború előtt parkettet (keményfapadló léceket) is csináltak, de most senki nem épít, tehát padlóra sincs szükség.

Tovább mentek, egy nagy helyiségben gyalulógépek dolgoztak, egy kisebb körfűrész s más hasonlók. Ez a kis bútorgyár. A fiúk sokáig nézték volna, hogyan készül a bútor, de a tanár úr tovább szólította őket. Gazdik Józsi még azt szeretne volna látni, hogyan készül a furnér (borítólap), de felvilágosították, hogy azt nem itt csinálják, hanem készen veszik.

Megköszönték szépen a tulajdonosnak az útbaigazítást és megindultak Kistapolcsány felé. Nem telt bele 20 perc, már a hídnál tartottak s beléptek a községbe. Szép, széles, két fasorral díszített utca, a házak előtt gyümölcs

fák, alattuk gyermekek játszadoznak s kíváncsian nézik okot. Jó sokáig mentek, míg egy szép házhoz nem értek, amelyben József főherceg erdőhivatala volt. A tanár úr oda bornent és megkapta az engedélyt a park és kastély megtekintésére. A falu felső vége felé jobb oldalra egy kis Jn'd vezetett, amelyen át a jól gondozott, gyönyörű parkba léptek be. Százados fák között áll ott a régi és mégis barátságos külsejű, fejedelmi kastély.

A fiúk érdeklődéssel néztek hol jobbra, hol balra, majd a tanár úrra pillantottak, aki megértette várakozásukat és megszólalt:

— Ismét az ősök által megszentelt földön állunk. Hajdan a Szent János lovagrend tagjai, a Johanniták laktak itt. Ezt a rendet a keresztesháborúk idejében a Szent-

Kistapolcsányi kastély

földért harcoló lovagok alapították. Később Csák Máté birtokába jutott s ő Gyula lévai várnagynak adta el. Ezt a Gyula várnagyot azután Tapolcsányinak hívták s alapítója volt a később híres Tapolcsányi-családnak. Utána több gazdája volt a birtoknak s 1705-ben II. Rákóczi Ferenc tulajdona lett. Rákóczi Ferencnek sok ilyen birtoka volt, pedig ez az egy is nagy érték. Az erdők, földek, ameddig a szem ellát, mind hozzátartoznak. Ezt a sok birtokot mind apjától örökölte. Nyugodtan, boldogan élhetett volna, akár itthon, akár idegen országban. Hazajött s látta, hogy itt a magyar, a tót és a rutén nép szegény és szerencsétlen. Idegen német katonák zsarolják, fosztogatják, verik. A szegény ember sehol sein talál igazságot. És amikor ezt látta, többé nem okozott neki örömet az ő nagy gazdagsága. Elhatározta, hogy felszabadítja népét az idegen rabságból.

Szabadságharcra hívta fel az ország lakóit s a nép örömmel állt zászlai alá. Hadjárata nyolc évig tartott, 1703-tól 1711-ig. Ez alatt az idő alatt 1705-ben a nagy magyar fejedelem több mint hat hétig lakott itt. A szabadságharc kezdetben sok dicsőséggel, fényes győzelmekkel a magyarokra kedvezően folyt, de később fordult a szerencse. A császáriak idegen országokból hozott — spanyol, olasz, német és egyéb nemzetbeli — zsoldos csapatokkal folyton gyarapították erejüket s ezekkel az erőkkel szeűiben a magára maradt kis magyar nemzet, amely még a másfél százados török uralom veszteségeit sem heverte ki, a hosszú hadviselésben kimerült. Árulások is nem egyszer okoztak veszteséget Rákóczi seregének. Végre a rettenetes pestisjárvány megtörte a magyarok hadi erejét és kénytelenek voltak a császárral békét kötni.

Rákóczinak a császár kegyelmet ígért, kész lett volna neki meghagyni birtokait, ezeket az erdőket, mezőket, ezt a kastélyt és még sok sok ilyen kastélyos birtokot, sőt ráadásul külföldi hercegséget is ígért neki, csak írja alá a békét s tegye le a hűség esküt. De hasztalan. Rákóczi fejedelem nem akart ott dúsgazdag lenni, ahol népe szegény, elnyomott. Itthagytott mindent s külföldre távozott. Birtokait elvették, ő szegényül halt meg messze Törökországban, csontjait csak majdnem 200 év múlva hozhattuk haza és a kassai székesegyház sírboltjában temettük el, de lelke, szelleme élt, példája buzdított s az ő emléke lelkesítette a magyar nemzetet minden későbbi küzdelmében, amelyet szabadságáért vívott.

A fiúkat mélyen meghatotta Rákóczi fejedelem szomorú sorsa. Különösen azt találták fájdalmasnak, hogy idegenek közt kellett azután élnie és meghalnia.

Ilyen hangulatban nézték végig a kastélyt, amelyben egykor Rákóczi élt és dolgozott. Szép mennyezet-faragványok, gyönyörű bútorok, művészi képek kötöttek le a fiúk érdeklődését. Rákóczitól azonban már csak egy karosszék van itt. A kápolnában feltűnt a fiúknak egy kép, amely

halott-mereven fekvő asszonyt ábrázol. Csakugyan, halott volt, mikor lefestették. Rákóczi Lászlóné, Bánffy. Erzsébet képe ez. Nagyon jó úrnő volt, árvaházat is alapított ebben a faluban s maga nézett utána, hogy az árváknak jó dolguk legyen.

Mikor a fiúk sorakozni kezdtek, hogy hazamenjenek, a tanár úr újból csendet intett és a következőket mondotta:

— Láttatok fiaim ezt a fényt, ezt a gazdagságot s halottátok gazdája szomorú történetét. A nagy gazdagsággal bizony mindig kötelesség is jár s csak az nem élt hiába, aki ezt a kötelességet teljesítette. Ennek a kastélynak mostani ura, József főherceg öfensége is ilyen nagy kötelességet teljesít most s ezért nem itt mulatozik, hanem messze földön, az olasz harctéren küzd országunk szabadságáért és Fönmaradásáért sok sok más vitéz honfitársunkkal együtt.

De nemcsak a nagy, a hatalmas urak kötelessége a küzdés, hanem a haza minden polgáré, mert a haza mindnyájunké, kicsinyek és nagyok, szegények és gazdagok csak akkor lehetnek boldogok, megelégedettek, ha hazájuk szabad és erős. Ma hallottam a hírt, hogy nekünk aranyosmarótiaknak is van egy nagy hősrünk, akit illik hogy meggyászoljunk.

Sokan, talán valamennyien is ismertétek dr. Znamenák István ügyvéd urat. Én nem ismertem, de ne verői ítélve tót származású volt. A háború elején azonnal bevonult s kiment az orosz harctérre. Sokáig ott harcolt Románia határán a Kárpátokban. Igazi hős és magyar hazafi volt. A legutóbbi harcokban egy tüzérvég parancsnoka volt. Az oroszok rettenetesen támadtak, az ágyúkat szétlőtték, az emberek elhullottak mellőle, csak hárman maradtak egy ágyúval. De tovább lőttek s védték kijelölt helyüket. Am hasztalan. Az oroszok körülfogták s egyenesen a parancsnoknak szegezték szu ron yai ka t, parancsnokuk pedig szólt:

— Add meg magad, pajtás!

Znamenák hideg vérrel fogta pisztolyát s lelőtte az orosz kapitányt. Szörnyű zavar támadt erre. Az orosz katonák rávetették magukat a hős magyar ügyvédre és da rabokra összevagdalták. Jött ugyan a segítség, de már későn. Vitéz bosnyákok rohantak elő, megmentették az ágyút és a még élő két tüzért.

Másnap szép temetést rendeztek az elhalt magyar parancsnoknak. Kecskeméti csapatok vonultak arra s kérde a kapitányuk:

— Kit temetnek olyan fénnel!

— Dr. Znamenák István főhadnagyot, — volt a felelet. A kapitány szemébe egyszerre könny szökött, megállj!-t parancsolt és letérdelt a földre. Mikor imáját végezve felkelt, mondja a másik:

— Bizony szörnyű ez, de itt mindennapi.

Znamenák Lóránt vagyok, Pista a bátyám volt, — szól a kapitány.

— Büszke lehetsz rá, nagy hős volt, meggátolta az orosz előnyomulást, — felelt a másik.

— Ti is legyetek büszkék a mi hőseinkre, fiaim! Értünk, értetek halt meg, ne legyen hiábavaló az ő önfeláldozása.

Tiszteletül pedig csókoljatok kezet bús édesanyjának.

Dr. Znamenák István.

* * *

Mikor Matej János este hazatért falusi lakásukra, azt mondta anyjának: Be boldog vagyok, hogy én is fia lehetek a szép magyar hazának!

6. A nagy kirándulás.

A fiúk nagyon szerettek volna megint menni valamerre. Ostromolták is Szabó tanár urat, de jöttek a vizsgák, sok más dolog akadt, nem mehettek. A vizsgák vége felé azonban egyszer így szólt a tanár úr:

— Jól van fiúk, holnaphoz egy hétre már szünidő lesz, elmehetünk, de utunk talán egész hétig is tart. Mindenki hatvau koronát fizet a költségekre.

A fiúk nagy örömmel fogadták a jó hírt, össze-vissza kérdezték, vajjon a Tátrába vagy Budapestre mennek-e, csak Fibinger Feri s néhány társa vonult félre szomorúan. Ők szegény embereknek voltak gyermekei. Egyiknek apja cipész s most katona, a másoknak apja a káptalan birtokán szolgált és így tovább.

A tanár éles szeme azonnal észrevette ezeknek a fiúknak a lehangoltságát és szólt:

— Nem Budapestre, sem a Tátrába. Ezek igaz, hogy szép helyek, de először otthonunkat, Bars megyét kell ismeriünk. De ugyan Feri, te már nem szereted a kirándulást? — fordult mintegy véletlenül Fibingerhez.

— Feri szeme könnybe lábbadt s így szólt:

Én, én nem mehetek, apám tanító s tízen eszünk odahaza. Én nem kaphatok annyi pénzt.

— Derék fiú vagy, Feri. Nem akarsz otthon kérni, mert tudod, hogy nem adhatnak. De azért, ha akarsz, mégis velünk jössz. Mindenki velünk jön, aki akar.

A fiúk csodálkozva néztek össze, honnan venné a tanár úr a pénzt, hiszen neki sínesen? A tanár úr azonban zavartalanul folytatta:

— Hisz ti mind jó pajtások vagytok s vannak köztektek tehetősek is. Meg aztán emlékeztek rá, hogy Nagyvezekényben jó emberek enni is hoztak, ezek most sem hagynak el, ha megtudják a tervet.

Földerült a sok fiatal arc, Kelecsényi rögtön jelentette, hogy az ő apja bizonyosan megadja egy fiú számára a szükséges költséget, ha szépen megkéri, többen is ígértek hasonló közbenjárást.

A tanár azzal vetett véget a kiabálásnak, hogy jelentkezést az'évzáró ünnepély után fogad el, a bizonyítványok kiosztása után.

Az évzáró ünnepély után az egész iskola a tanár úrhoz tódult.

Egy csoport nagy fiú külön lépett oda s egyikük így szólt:

— Tanár úr, mi nem megyünk a többivel, nagyobb kirándulást teszünk. A jövő év elején úgy is sor alá kellene állnunk, de már most jelentkezünk. Elmegyünk oda, ahol Znamenák volt s a négy Esterházy. Úgy is üres a helyük. Nem akarjuk, hogy azon ellenség jöjjön be.

— Tudtam ezt rólatok, édes fiaim. Járjatok Istennel s jertek vissza épen.

Valamennyivel kezét fogott, mindegyiket megölelte s úgy bocsátotta el. A kisebb fiúk éljenzéssel s bizonyos irigységgel búcsúztatták el nagy társaikat.

Mikor elmentek, a tanár úr az otthonmaradottakhoz fordult s így szólt:

— Ne fájjon szívetek, hogy ők elmennek s nektek itthon kell maradnotok. Ők védeni fognak minket, hogy nyugodtan dolgozhassunk. Tegyük is meg, tanuljatok szorgalmasan, készüljete a jövő életre. Mindenki a haza védője és katonája, aki saját kötelességét híven teljesíti, szereti felebarátait és segít rajtuk, ha tud.

A beszéd alatt a fiúk fejében száz terv fordult meg, száz elhatározás érlelődött. A tanár úr pedig a dologra tért.

— Ma tehát összeírjuk a jelentkezőket s átveszem a pénzt. Hétfőn a reggeli vonattal megyünk, az igazgató úr s a másik tornatanár úr is velünk jön. Fibinger Ferenc és még 14 társa költsége már be van fizetve. Még tíznek felét el lehet engedni.

A tanár úr felsorolta az első tizenöt fiú nevét, a többi tízre azt mondta, hogy most fogják kijelölni. Jöttek is sorba a fiúk, lefizették a pénzt s vagy hazasiettek a bizonyítvánnyal, vagy nézték a többit. Galambos Pali, az egyik hivatalnok fia zavartan lépett a tanár elé:

— Tanár úr kérem, apa nincs itthon, falun jár már öt napja, a mama csak 40 koronát küldött, a többit majd hétfőn elhozom.

A fiúk tudták, hogy Pali apja csakugyan nincs itthon, de azt is tudták, hogyha itthon van is, nem sok pénze van. Pali édesanyja beteges s még két testvérkéje is van. Azért Patay Andor mindjárt meg is szólalt:

— Tanár úr kérem, talán Pali lehetne egyik a tíz közül.

— Jól van fiam, én is úgy gondoltam.

Voltak még mások is, akiknek nem volt meg az egész pénzük, némelyek el is hozták az egészet, de felét vissza adták nekik. Már mindnyájan befizették a pénzt, a tanár úr még utasításokat adott, hogyan öltözzenek, mit hozzanak magukkal. Ekkor hirtelen lélekszakadva berohant Drobnotka Máttyás és mondta:

— Tanár úr kérem, elhoztam a pénzt, de csak 35 koronát, apának most nincs több.

A fiúk mosolyogtak, mert tudták, hogy Matyi apja jó gazda, elég pénze van, sok földje, tehene, de fősvény ember hírében áll. Matyi a könyvre és irkára valót is mindig csak sírással tudja kiküzdeni. De Matyi jó tanuló, kedves pajtás volt, sajnálták, azért a tizenöt közül, akiknek díja már be volt fizetve, az egyik fiú előlépett s így szólt:

— Tanár úr, édesapám nekem is adott 30 koronát, hogy fizessem be, szívesen adok belőle 25 koronát.

Patay Andor azonban közbeszólt:

— Nem, kérem, majd mi többen a zsebpénzből adunk egy-egy koronát.

— Nagyon jó lesz, — felelte a tanár úr. — Tamás vigye csak vissza haza édesapjának az övét. Ha kap zsebpénznek belőle vagy *ötöt*, majd ő is adhat néhány fillért.

A diákok szétoszlottak, siettek haza bizonyítványaikkal.

Fibinger Feri elmenőben odasompolygott a tanár úrhoz, megköszönte jóságos gondoskodását a többi nevében is s kérte, mondaná meg, kik voltak jótevőik, hogy nekik is megköszönhessék. De a tanár így szólt:

— Nagyon szép tőletek, hogy meg akarjátok köszönni a jótettet, ezt úgy is kell mindig. De akik nektek az útiköltséget adták, nem akarnak titeket odafárasztani s nem akarják hirdetni cselekedetüket. A jó *tett önmagában hordja jutalmát* és annál becsesebb Isten előtt, minél kevésbé ismerik az emberek.

A tanár azóta naponkint telefonált, beszélt ezzel, azal, előkészítette az utazást.

7. Garam völgye.

Hétfőn reggel negyednyolckor már minden fiú ott volt a vasúti állomáson. Nagy örömmel fogadták az igazgató és tanár urakat s mikor a vonat berobogott, rendben várták, hová szabad beszállniok.

A kalauz jelentette az igazgató úrnak, hogy van a számukra két külön kocsi, többet az üzletvezetőség nem adhatott, tessék azokat elfoglalni. Szabó tanár úr közben megváltotta a jegyeket s beszálltak. Mindegyik fiú Szabó tanár úr mellé szeretett volna kerülni, de azért tolakodás nélkül vártak a sorokra s szálltak fel oda, ahol helyüket kijelölték.

A vonat elindult s a fiúk rázendítettek a régi diák-nótára: „Ballag már a vén diák...”

Észre sem vették s már a fűrésztelep mellett voltak, majd elkanyarodtak! s oldal felől nézték a várost, mely csakhamar eltűnt szemük elől, mert belejutottak a mély bevágásba. Onnan kijutva, Perlep tűnt fel előttük, amelynek múltkor a másik oldalát látták. Aztán kijutot-

tak a Valkóc felé nyúló magaslatra. Balra ott látták a Nagy-Inovecet, az újbányái hegység legdélibb nyúlványát, jobbra pedig a Nemcsény felé vezető út kígyózott előttük. Gyönyörű látkép!

Valkócot elhagyva, rátértek a hegyre vivő kanyargó kapaszkodóra. Majd mély bevágásban, majd magas töltésen jártak s háromszor látták Valkócot. Végre felkapaszkodtak s új táj terült el előttük: a Garam völgye.

A következő állomáson, Garamkovácsiban rendszeren át kellett szállni a Párkányána—garamberzencei vonatra s háromnegyed óráig várakozni. A kalauz jelentette, hogy nekik nem kell átszállniok, mert két kocsijukat átkapcsolják, de mégis leszálltak, hogy megnézzék a Garamot.

Széles, sebes folyású folyó, a túlsó oldalán erdővel benőtt hatalmas hegy emelkedik. Az innenső oldalon országút kanyarodik, a csapat azon indult meg. Közel, dél felé kétfelől egy-egy hegy végső nyúlványa ugrik elő egészen közel a folyóig, olyanok, mint egy kapu két oszlopa s azért a helyet Tótkapunak is nevezik. Azon alul a túlsó oldalon szép síkság nyílik néhány faluval s azokon túl Léva városa. Mindjárt a „Kapu” mögött vasúti híd, mert a vasút ott a túlsó oldalon halad tovább Léva felé.

A fiúk arra mentek. Mikor már közel voltak, a tanár távcsövet vett elő, dél felé nézett s aztán egy pontra mutatott:

— Látjátok fiúk ott azt a kis kápolnát?

Koháry István.

A jószemű fiúk látták, a gyengébb szeműeknek odaadta a távcsövet, hogy ők is nézzék meg. Egyszerű kis kápolna a mezők közepén

— Erről az igazgató úr valami szépet és szomorút tud mondani.

— Igen fiúk, — szólta az igazgató. — Azon a helyen, ahol az a kápolna áll, halt meg gróf Koháry István; Lévának volt kapitánya. A török 1664-ben ostrom alá fogta Lévát, a kapitány hősiesen védte, sok törököt vágott le, de végre maga is súlyos sebet kapott, karja lehanyatlott

s lova elragadta. Vitte, hurcolta, végül a sok vérveszteségtől elgyengült, ott leesett és kiadta nemes lelkét. A garamszentbenedeki templomban temették el. Leányágon való utódja, a mostani bolgár király, gyönyörű emléket állíttatott sírhelye fölé. Visszajövet majd megnézzük.

A beszéd után visszatértek. Még ott sem voltak az állomáson, látták, hogy Léva felől füst közeledik. Mire a vonat a hídra ért, az állomáson voltak. Végignézték, mint halad át és beszálltak kocsijaikba. A vonat bejött, kocsijaikat gyorsan átkapcsolták s megindultak. Az a vonat, amely őket előbb hozta, visszatért Aranyosmarótra.

Amint az állomásról kiindultak, a tanár urak figyelmzették őket a balfelől lévő hegyen álló nyolcszögletű kápolnára. A Rákóczi-féle szabadságharc után borzasztó pestis pusztított a megyében. Sok falu úgy kihalt, hogy (i—7 ember maradt csak benne. A nép Istenhez fordult imáival, szabadítsa meg a nagy csapástól. És Isten meghallgatta imájukat. Hálából a megye urai ezt a kápolnát építették s május 3-án minden évben hálaadó istentiszteletet tartanak benne. Az apát-sági templomból vonulnak fel körmenetben a megye főtisztviselői és a nép.

†
Garamszentbenedeki fogadalmi kápolna.

A kis kápolna hamar eltűnt szemük elől s óriási magas sziklafal tűnt fel közvetlen a sínek mellett. Még fel sem ocsúdtak bámulatukból, új gyönyörű kép tárult eléjük. A szikla kissé hátrább húzódott, majd domboldallá szelídült s annak egy szikláján hatalmas, egészen jó karban lévő várkastély állt.

— Visszafelé jöve, itt fogunk leszállni s megnézzük a várat.

A vonat tovább robogott. Egyszer-kétszer megállt s aztán a kalauz azt kiáltotta: Újbánya.

A kirándulók leszálltak. Az újbányái állomás és a Garam között keskeny síkság terül el, egyébként hegy és hegy mindenütt. A folyó túlsó oldalán kis falu lapul a hegyhez. Magasmart a neve s már Mátyás király idejében is megvolt. Lakói akkor is fazekasok voltak, most is azok. Egy részük folyton a fálvakat meg a vásárokat járja a kész fazekakkal s azért a környékbeli emberek

azzal tréfálóznak, hogy a világ vége akkor lesz, amikor a magasmartiak egyszerre mind otthon lesznek.

Hegy meredt az állomás előtt s a fiúk el nem tudták képzelni, hol is lehet az az Újbánya. Akkor az állomás felől éles gyermeki „Éljen, Isten hozta!” kiáltás hallatszott. Az újbányái polgári fiúiskola tanulói voltak, igazgatónőjükkel együtt vártak az érkező vendégekre.

8. Újbánya.

A gyermekek csakhamar összekeveredtek, ismerkedtek. Mikor elindultak, az újbányaiak vezetőknek csaptak fel s letérve az útról, egyenest a hegynek vezették a kirándulókat. Kezdetben köves, meredek volt az út, de rövid kapaszkodó után gyönyörű útra értek a hegyoldalón. Jobbra a meredek, fiatal bükkfával benőtt hegy, balra mélyedés szintén fákkal benöve, lent a völgyben kocsíút, túl mindenütt hegyek. Ők pedig az alig három lépésnyi széles úton úgy mentek, mint a szobapadlón. Fölöttük összeérték az út két szélén lévő fák koronái. A fiúk egészen felfrissültek.

A tanár úr figyelmeztette őket, hogy kettenként menjenek és vigyázzanak, de Gazdik Jóska oldalát nagyon fúrta, mit beszélhet Galambosnak az az újbányái fiú, előre oldalgott s egyszer csak zsupsz! — leperdült az útról. Csak nagynehezen kapaszkodott egy fába s úgy húzták ki onnan az útra. Azután jobban vigyázott.

Vagy egy negyedóraig mentek, mikor az út lejteni kezdett s leértek a kocsíútra. Ott már kezdődik a város. Ilyet ők még sohasem láttak. Meredek út vezetett fölfelé s jobbra-balra apróbb-nagyobb, de többnyire mind régi házak. Az út végén fönt úgy látszott a torony, mintha az újbányaiak ötvenemeletesnek építették volna templomukat.

Mikor fölértek, látták, hogy a torony emeletes házon van ugyan, de csak kétemeletesen s az nem is templom, hanem városháza. A városház előtt a polgári iskolai igazgatónő vette át a szót s az beszélt a fiúkhöz.

— Régi, hajdan gazdag városban üdvözlünk titeket, amely szorgalmas munka és tanulás mellett újból virágzóvá lehet. Mikor az Árpád családjából való királyok utolsója uralkodott, jó 600 évvel ezelőtt, német telepesek kezdtek itt a hegyekben bányákat művelni. Fél század;

múlva Nagy Lajos király már szabad királyi várossá emelte a telepet s nem egészen száz év múlva Zsigmond király a vásári joggal is fölruházta a várost. Ez akkor nagy dolog volt ám, mert igen jól jövedelmezett.

A telep keletkezésétől kétszázötven évig a bányászat virágzott itt. A város lakói meggazdagodtak, tanuja ez a nagy városháza is, amely hajdan háromemeletes volt. A mohácsi vész után mintegy tíz év múlva víz öntötte el a bányákat s többé nem lehetett a bányákban dolgozni. Az akkori lakók mindent megpróbáltak a víz levezetésére, de nem sikerült. Ez időtől a város hanyatlani kezdett. Az 1661. esztendőben a törökök dúlták fel. Az emberek a bányákban bújtak el, de a törökök a bánya nyílásoknál tüzet raktak s 500 embert füsttel fullasztottak meg. A város bíróját és 60 más előkelő polgárt itt a piacon lefejezték. Ezóta a német bányász nép pusztulásnak indult s helyét lassankint tót földművesek foglalták el. Még kétszer próbálták megújítani a bányaművelést, de kevés sikerrel. Mintegy negyven évvel ezelőtt végleg abbahagyták.

Matej nagyon szépnek találta ezt az elbeszélést, de mind nyugtalanabban tekintett maga körül. Éhes volt, szerette volna tudni, mikor és hol kapnak enni. Ennek is megjött az ideje. Egy darabig még nézték a városházát.

Városháza és a Szentháromság-szobor Újbányán.

hallották, hogy a tornyot 215 év előtt építették, akkor szedték le a városháza harmadik emeletét is. Ezután átment a társaság a szomszédos nagy házba, a vendéglőbe.

Ott a hegyoldalon levő lejtős udvarban terített asztalok várták őket s rövid ima után hozzáfogtak a falatozáshoz.

Ebéd után eljött a plébános úr, a polgármester és a város más. előkelőségei. Eljöttek a fiú- és leánypolgári iskolák növendékei is és a vendégeknek virágot osztottak. Ezekkel együtt folytatták a maróti diákok a város megtekintését.

Újból a piacra mentek s ott a plébános úr ismét felhívta figyelmüket a Szent Háromság-szoborra. Hatalmas, oszlopos alapzaton áll, az oszlopközökben egy-egy, összesen négy szobor: Szent István, Szent László, Szűz Mária és Szent Ilona. A szobrot Újbánya szülötte, Faragó József készítette a városnak több mint 70 évvel ezelőtt. Olyan tanuló volt, mint ti, szeretett faragni, kiment Münchenbe, Bajorországba, kitanult szobrásznak s híres és gazdag ember lett belőle. Ott is élt idegenben, de mikor dicsősége tetőpontján állott, gondolt szülővárosára és a jó istenre, aki megsegítette s hálából csinálta ezeket a szobrokat. Maga jött ide művét felállítani s áll is azóta olyan erősen, hogy még javítani sem kellett. Hiába, lehet valakinek bármilyen jó dolga az idegenben, a szíve mindig csak szülőföldjéhez, hazájához vonzza, mert igazán szeretni csak azt tudja az ember.

Azután följebb mentek, végigtekintették a körülévő völgyeket, az ott húzódó apró házsorokat. Minden ház körül gyümölcsöskert s a fák tele gyümölcssel.

— Igen, — szólta a polgármester — sok gyümölcs terem. A termelés módjának javítására iskolánk is van. A háború előtt gazdáink 200.000 koronát is kaptak gyümölcsért, Most az alsóbb vidékre járnak és gabonáért adják el.

Gazdik Józsi figyelmesen nézte az utcákat s egyszer csak mondja:

— De mélyek lehetnek itt a kutak!

— Nincs is kút az egész városban — felelt a polgármester. — Vízvezeték hozza ide a vizet onnan a hegyekből.

Az igazgató körülnézett s aztán a polgármesterhez fordulva kérdezte:

— Mégis, miből élnek itt az emberek! Amint látom, a város népes, a föld kevés és a gyümölcstermés nem lehet elég arra, hogy eltartsa ezeket az embereket.

— Bizony bajos dolog ez itt. A városnak több mint 4000 lakosa van, a föld kevés és terméketlen, a bányászat

megszűnt. De a nép szorgalmas. Hegyeinkben pompás likacsos trachitkő van, abból malomköveket csinálnak. Nehéz munka, de kifizetődik. A nagyobb malomkővet úgy kell a helyén kifaragni s aztán elszállítani. A háború előtt külföldre is vittek ilyen köveket. Van a városnak ötezer hold erdeje, ott is akad munka, van kőedénygyármik s néhányan hozzáfogtak a fazekassághoz. Lent a vasútnál

Malomkő-raktár.

üveggyár is van, az is ad néhány embernek kenyeret. Talán megnézünk egy ilyen malomkőraktárt.

Egy nagy udvarra léptek. Kőfaragók dolgoztak hatalmas vésőkkel, csak úgy szikrázott, amint a kalapács érte a vésőt. Sok malomkő hevert szerte-szét, némelyek szépen he-

váltak göngyölve faburkolatba. Az udvaron egy pár apróbb sírkő is volt, ezzel is foglalkoznak!

Azután megnézték az edénygyárat, a különféle bögréket. Mikor a tulajdonos Drobnotka kezébe adott egy lábaskát, szándékosan leejtette. A fiú nagyon megijedt, azt hitte, ő volt az ügyetlen, de a tulajdonos nevetett s mondta:

— Látod, milyen jó. El sem török.

Megnézték, hogy dolgozik a fazekas, hogy forgatja lábával a korongot s alakítja kezével az edény formáját.

Fazekasmester munkában.

Onnét lementek az álmomás felé, mert közelgett a délutáni vonatindulás ideje. A kocsiuton mentek s még benéztek a kis üveggyárba. A kemence éppen izzott, de az anyag még nem volt alkalmas az üvegkészítésre. Az egyik munkás azonban belemártotta egyenes pipaszárhoz hasonló szerszámját s a ráragadt

folyadékból hamarosan felfűjt egy korsót. Először azt hitték, palack lesz belőle, olyan volt az alakja. A munkás egyszer-egyszer könnyedén belefűjt a szerszámlra, s erre mind nagyobbodott az edény, amelyet a munkás valami kövzöfőle vasszerszámmal alakított s végül leválasztotta a tartóról, kiszélesítette száját, új anyagból fület ragasztott hozzá s kész volt a korsó. Miikor kivette, egészen fehér, fénylő volt az anyag, úgy látszott, mintha tészta lenne. Aztán vörös lett s mikor lehült, csúnya, zöldes, hólyagos üvegű korsó maradt. A munkás visszahajította a tűzbe.

— Ebből majd csak holnap lehet tiszta üveget fűjni, — mondta.

A tulajdonos azután mutatott szép poharakat, korsókat, palackokat, tálakat, tányérokat, azok mind itt készültek. Megmutatta a kvarcport is, amiből az üveg ke szül. Sajnos, a finomabbat Csehországból kell hozatni.

— Itt a szomszédban, Garamrudnón, amerre jöttek, szintén van üveggyár. Ott törött üveget is beolvasztanak.

A fiúknak eszükbe jutott, hogy az egyik állomáson csakugyan láttak két vágón törött üveget s el nem tudták gondolni, hogy az mire való lehet.

Amíg a gyárban így nézelődtek, Patay Andor oda szól Petőnek:

— Csináltassunk Szabó tanár úrnak és feleségének egy-egy monogrammos poharat emlékre.

— Jó, én kifizetem.

— Nem. addig” van az. Mindnyájan adunk 2—2 krajcárt, hadd legyen benne mindnyájunk jó szándéka.

Andor ekkor egy fiatalemberrel sűgött össze, aki a tulajdonossal járt s mire kimentek, Fibinger Feri valami csomagocskát dugott táskájába s nemsokára az egész ser regnek volt egy titka.

Mikor az állomásra értek, örömmel látták, hogy két kocsijuk ott áll.

9. Ahol a gulyásírózöket készítik.

Elbúcsúztak kedves vendéglátóiktól, beszálltak s elindultak. Most is gyönyörű, erdős hegyek közt vezetett útjuk. Néhol szűk völgyek nyíltak, amelyekbe elég messzire lehetett belátni, másutt egészen közel jöttek a hegyek,, hogy köztük és a Garam között éppen csak a vasúti töl-

tés és az országút fért el. Úgy el voltak telve a vidék nézésével, hogy észre sem vették, mikor a vonat megállt. „Újabb fütty és tágas völgyben falu állott előttük, közepén magas, nagy kastéllyal. A vonat újból megállt, a csapat kiszállott.

— Hol vagyunk? — kérdezte Andor, mikor megindultak.

— Zsarnócán fiaim— felelt a tanár. —Ez itt az állami erdészet középpontja. Menjünk csak be, majd megmondom, miért.

Mentek. Mindjárt közel az állomáshoz sok-sok fatörzset láttak és hallották a gőzfűrész ismert zúgását.

A zsarnócai Dóczy-kastély.

— Fűrésztelep! — kiáltotta Gazdik József.

— Az bizony! De milyen nagy! Holnap majd ezt is megnézzük. Ma körüljárjuk a falut.

Nemsokára már bent is voltak s ott emelkedett előttük egy alacsony sziklán mint egy torony a többemeletes kastély. A fiúk mindjárt megismerték, hogy régi lehet.

— Igazatok van — felelte a tanár, — már 400 évesnél is régiebb. A falu meg éppen 900 éves. Hétszáz év előtt már vámszedőhely, tehát nagy közlekedési gócpont. S csak ugyan, ha körülnéztek, látjátok, hogy északról délre, vagy megfordítva, csak itt a Garam völgyében lehet közlekedni. A birtok még Mátyás király előtt a Dóczy-családé volt, ezt a kastélyt is ők építették. Volt a Dóczyaknak följebb északra még két várak: Revistye és Saskő. Ezeknek romjait meg fogjátok látni. Mikor a vidéken török rabló-

bandák garázdálkodtak, a Dóczyak védték a lakosságot. Sok híres ember, püspök, főispán, törökverő nagy hős került ki belőlük. Az utolsó, Dóczy Zsigmond 1647-ben halt meg Garamrudnón a törökökkel vívott csatában, feleségét pedig Konstantinápolyba vitték el rabságba. Mert hajh, édes fiaim, ennek a mi drága földünknek minden rögét öntözte vérével, könnyével és verítékével a magyar. Azért szeretjük olyan igen nagyon.

Mivel Dóczy Zsigmondnak gyermeke nem volt, a magyar király visszaszállt a királyra, vagyis az államra s azért vannak ezek az erdők állami kezelésben. Ezekben a falvakban most az állam teljesíti azokat a kötelességeket.

Német gazda háza Bars megyében.

amelyeket annak idején a földesúr. Az állam gondoskodik az iskolák, plébániák, templomok jókarban tartásáról s más effélékről.

Tovább mentek. Az egyszerű kis házak mellett sok szép, városbaillót is láttak. Ezekben jobbra erdőhivatali tisztviselők laktak. Feltűnt, hogy milyen szép iskola van a faluban. Most nemrég építették. A templom azonban még a kastélynál is régibb. Mikor a falu felső végére értek, a tanár azt mondta, hogy ott a patak völgyében még több falu van. Közülük Dóczyfűrészét és Pálosnagymezőt németek lakják. Utóbbi faluban hajdan Páloskolostor volt. Onnan már a Nyitra völgyébe vezet az átjáró. Erre jobbra fönt a völgy mellett a lakatlan Madarashegy terül el.

Mire visszaérték, már este volt s nagyon csodálkoztak, hogy a vendéglőben jó meleg vacsora várt rájuk. Ezermester az a Szabó tanár úr, hogy mindent úgy elrendez.

Szép, nagy épület volt a vendéglő, egyemeletes s gazdája, az öreg Kaldrovics bácsi jószívvel kínálta a fiúkat: Egyetek, hiszen egésznap járásban elfáradtatok. Én tudom, mert fiatal koromban sokat vándoroltam. És büszkén megmutatta nekik a falon üveg alatt függő mészáros-céhmesteri levelét, amelyet még 1848 előtt kapott.

De akármilyen nagy volt is a vendéglő, mindnyájan el nem fértek benne. Egy részük az óvodában aludt. Matej azt álmodta, hogy a négy Esterházy, Koháry. Rákóczi, Dóczy és Znamenák ügyvéd eljöttek hozzá s azt mondták: „Most gyerünk a muszkák ellen, te fogsz minket vezetni”. Éppen a kardját akarta megkeresni, mikor Szabó tanár úr hangja hallatszott:

— Keljetek föl!

Matej akkor látta, hogy nem valami várban van, hanem az óvodában.

Elég sokáig tartott, míg a fiúk egymás után megmosakodtak, felöltözködtek és indulhattak. Akkor örültek, hogy Szabó tanár úr parancsára szappant, fogkefét s törülközőt is hoztak magukkal. Gazdik bizony csak bicskával indult volna el.

Akik a vendéglőben aludtak, büszkén csúfolták a többit, hogy ők nem óvodások, bár magukban sajnálták, hogy nem Szabó tanár úrral voltak. De vigasztalódtak, mert látták a tanár úrnak vett poharakat. Milyen szép volt mindkettőn az Sz. E. betűkből összeállított monogram!

Reggelire vajkenyeret és kávékat kaptak a fiúk, utána sorakoztak s megindultak, de nem a vasúthoz, hanem egyenesen a Garam felé! Amint kiértek a faluból, hatalmas vashidat pillantottak meg. Azon átmenve, egy erdei faiskolát láttak s csakhamar bementek a völgybe, amelyből sebes hegyipatak rohant a Garamba. Zúgott, neki-ütközött egy-egy a vízből kiálló nagy kőnek, millió csöppre porzott szét s ismét tovagördült. Jó meredeken kapaszkodott fölfelé az út, de a hegyi utazók alig vették észre.

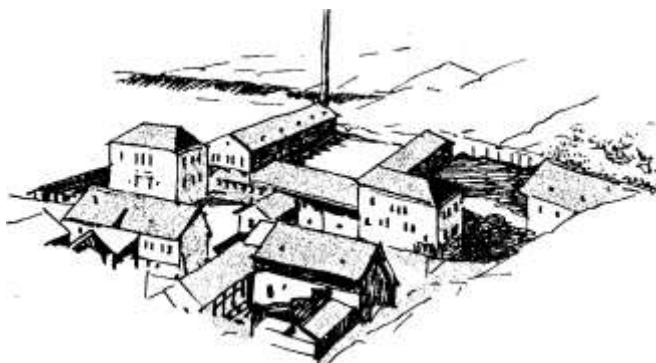
Lassan házak tűnedeztek elő, itt-ott hatalmas, régi épületek tűntek föl. Ezek régi bányá- és kohóépületek, most nem használják, lassan el is adogatják. A lakók

liázai régiesek s elég szegényes külsejűek. Némelyikről látszik, hogy most újították meg.

Mikor kiértek a faluból, vagy öt cigánygyerek rohanta meg őket, krajcárkát kérve. Némelyik fiú adott is, de mikor aztán újból tolakodtak, megfenyegették őket, mire azok szétszaladtak.

Egy helyen hatalmas terméskőfal védte az országot a folyótól. Körül jobbra, balra hegyek és erdők. Följebb, ahol a völgy kissé kiszélesült, ismét házakai vettek észre. Amint ezekhez közelebb jutottak, látták, hogy új szép városi házak, kis kertekben, sőt némelyikük emeletes.

Közbül nagy, kéményes épület terpeszkedett. A csa-

Szandrik gyártelep.

pat ott állt meg. A tanár be sem ment, már jött ki egy úr s üdvözölte.

— Vártuk már! — szólott.

— A fiúk nem szokták meg a hegyi utat, lassan jöttünk velük, eltartott közel két óráig — felelt a tanár.

— Tyhú! Két óráig jöttünk. Azt hittem, háromnegyedig se — szólt bele Gazdik.

— Kettőig bizony, hiszen jó hét kilométert hagytunk magunk mögött.

— Talán leülnének kicsit — ajánlotta a gyári úr.

Le is ültek az udvaron lévő padokra, a gyepre, ki hol talált helyet. De nem sokáig ültek, mert csalogatta őket a kíváncsiság, hogy lássák, mi van ebben a nagy épületben.

Először az olvasztóba jutottak, ott különféle fémeket olvasztottak, nikkelt, alpakkát, más helyen lemezeket hen-

gereltek, ismét más helyen apróbb részekre vágták a lemezeket.

—Ebből kanál, ebből villa, ebből késnyél lesz, — magyarázta a gyárigazgató. Ebből pedig — s nagy vaslemezhalmazra mutatott — a híres gulyáságyú.

Egy más nagy terembe mentek át, ott sok-sok gép állott egymás mellett s mindegyiknél egy-egy munkás. A gépek mind egyenlő mozgásokat végeztek: egy kar felemelkedett s rácsapott az alatta lévő szilárd tartóra. Elsőnél egy munkás mindegyik ütés alá egy-egy lemezt tett. A gép kanál alakra vágta ki, de akkor a lemez még egészen lapos volt. A másiknál álló munkás a körülvágott lemezt tette be. Az a gép behajlította s akkor már igazi kanál alakja volt, de a kanál így még durva, csúnya. Harmadik, negyedik gépbe került s kész lett a kanál. Ugyanígy csinálták a villát. A késnyél két kis lemezből készül s úgy illesztik össze.

Fölmentek az emeletre. Ott sok leány ült egy hosszú asztalnál, válogatták, tisztították az evőeszközöket és csomagolták. Amelyik nem volt tökéletes, visszaadták. Azt újból beolvasztják s mégegyszer járja meg az utat a gépek között. Gazdik nagyon csalódottnak érezte magát, mert ő sok ezüstöt remélt látni és még semmit sem látott. A gyárigazgató megvigasztalta:

--- Sokat ugyan nem lehet látni, mert most ritka az ilyen madár, de azért van.

Tovább mentek. Egy kis fülkében tervező-rajzoló dolgozott. Korsódíszítményt készített. A gyárigazgató mutatott mindenféle, más szép rajzokat is. Tálcára, asztaldíszre s más mindenfélére valók. Átmentek másik fülkébe. Itt egy ember a terv után hajóalakú asztaldíszre véste a díszítményeket.

— No lám, itt az ezüst! — szólt a gyárigazgató.

Ismét lementek. Egy szobában sorban nagy négyszögletes edények álltak tele folyadékkal s egy-egy vaspálcikáról cérnaszálak függtek az edénybe.

— Ez itt az ezüstöző — mondta a gyárigazgató. — A tartóban ezüstoldat van s villamos áram halad át rajta. Ez kiválasztja az ezüstöt, amely azután egyenletesen rá-rakódik az alpakka-kanálra vagy villára. Ez az alpakka-ezüstkanál.

Egyet kihúzott. Nagyon különös, fénytelen, halvány-fehérszínű volt.

— Jé! — csodálkoztak a fiúk.

— Ezt aztán kifényesítik s olyan színű, mint az ezüst. A külseje csakugyan ezüst is, — mondta az igazgató.

Kimentek az udvarra. Sok födeles vasláda volt ott egy állványon egymásmellé rakva. Az igazgató kinyitott egyet.

— Kettősfalú tartály- légmentesen elzárható. Beleteszik a főzni való ételt, lezárják s a mozgó tűzhely fölé teszik. Ha felforr, ki lehet emelni, tovább vinni, de az étel azért tovább fő. Ma nem dolgoznak vele, különben megmutattam volna.

— Régi a gyár? — kérdezte a tanár.

— Huszonkét éves. Kezdetben csak ezüsből dolgozott, amelyet itt a hegyekben bányásztak, de utóbb áttértünk más fémekre is. Európa egyik legnagyobb gyára, Magyarországon pedig nincs nagyobb, de még Ausztriában sem. A háború előtt már ötmillió korona forgalmat csináltunk. Kezdetben sok nehézségünk volt, munkást külföldről kellett hozatnunk, de most már egy idegen sincs itt. A tótok és magyarok pompásan beváltak és megtanulták ezt a munkát. Mindent meg lehet tanulni, csak szorgalom kell. Aki jó rajzoló, vagy szereti a vegytant, közületek is idejöhet majd, mert a gyárat még nagyobbítani fogjuk.

Mire a gyárat végignézték, már elmúlt a dél. Egy másik épületbe mentek át. Ez a munkáskaszinó s ott megint terített asztal várt rájuk. Más urak is voltak velük.

Mikor ettek, mondja a hallgató Virsik:

— Gyárigazgató úrnak van elég kanala.

— Az semmi, szólal meg egy idegen úr. Jertek hozzánk Vihnyére, mi nem kanalat, nem is poharat, hanem sört csinálunk. Abból kaptok.

— Sajnos, nincs útiteirvünkben, — szól a gimnáziumi igazgató.

Patay Andor jókedvében volt, kötekedni kezdett:

— De elmegyek ám én egyszer. Tetszik akkor adni!

— Itt a kezem, nem disznóláb — nevetett az idegen s kezét nyújtva Andornak, megmondta a nevét. — Ha jössz, csak engem keress.

Andor is bemutatkozott s kisült, hogy a mérnök ismeri is Andor apját. Akkor még inkább hívta, hogy bizony csak jöjjön.

Még egy darabig beszélgettek. Mikor indulni készültek, a gimnáziumi igazgató mondta:

— No fiúk, köszönjétek meg az igazgató úrnak nemcsak a sok tanulságos felvilágosítást; de az ebédet is. Az ő vendégei voltunk.

Mind oda tódultak, köszönték az ebédet s aztán indultak visszafelé.

10. A szentkereszti völgyben.

Másnap délelőtt megnézték a fűrésztelepet. Olyan volt, mint a maróti, csak sokkal nagyobb. A körfűrészeken kívül voltak rendes hosszú fűrészek is ötével egy sorban. Ezek függőlegesen mozogtak föl és le s egyszerre öt deszkát vágtak.

Az állomásra érve, kocsijaikat nem látták.

— Nem is látjuk viszont, de Jánoshegyen majd kapunk másokat, amelyek hazavisznek — szolt a tanár úr.

— Itt majd beülünk, ahová lehet, a harmadik állomáson úgylis leszállunk. Úgy is volt. A vonat berobogott, három kocsiban is volt hely, beszálltak.

Nemsokára hídon át a Garam másik oldalára kerültek. A hegyek szétváltak s nagy völgy nyílt előttük. Balra, egy kis falucska fölött várromokat láttak.

Égbemeredő, üres falak minden tető nélkül. Ez Revistye várának romja. A következő

állomáson a kocsikban lévő tanárok figyelmeztették a fiúkat, hogy innen hasonló völgy nyúlik a hegyekbe, ott van Vihnye és Andor söre. A következő állomásról megint felhúzódik egy völgy. Ott Szklenófürdő van. Mind a három völgy Selmecebányára vezet.

Mire Geletneket, a szklenófürdői állomást is elhagyták, szép, ősrégi négyszögletű, várszerű kastélyt láttak. Azt is a Dóczy-család építtette. Most állami épület.

A tanárok figyelmeztették a fiúkat, hogy azok a hegyek, amelyeket jobbfelől látnak, a Magyar Érchegység láncolatához tartoznak, a balfelől levők a Nagy-Fátra

Revistye várának romjai.

elágazásai. A Nagy-Fátra átnyúlik Túróéba s ennek keleti határán a Vágig terjed. Legmagasabb csúcsa itt a Madaras (Ptacsnik).

A völgy mind szélesebbé vált, különféle zugaiban faluk, templomtornyok látszottak, balfelől távolról kékllett a Madaras csúcsa s végül ugyanazon oldalon feltűnt egy falu közepén egy fejedelmi kastély. Garamszentkereszten voltak.

— No, fiúk, — mondta a tanár úr, mikor a faluba vezető Garamhídon átmentek, — nevezetes helyre jöttünk megint. Geletneken, meg itt is csinálnak malomköveket. A geletnekiek még az újbányaiaknál is híresebbek, a szentkeresztiak pedig a leghíresebbek. Kemény gránit-

A geletneki várkastély.

kőből faragják s még Oroszországba, Kis-Ázsiába, sőt Indiába is vittek belőlük a háború előtt. Cementőrlésre csak ilyeneket lehet használni.

De maga a község is nevezetes, régi hely. Látjátok, keletről jön a Garam, onnan fordul a hegyek mögül, itt délre visz, ott pedig északról a körmöci völgy húzódik, tehát e hely három útiránynak találkozó pontja. Azért már az Árpádok idején *oppidum*, mezőváros volt. A városok helye nem véletlen. Földrajzi fekvés, völgyek, vizek, útirányok adják meg fontosságukat és fejlődésük föltételeit?. Ha a föltételek megváltoznak, például másfelé visznek a vasutak, vagy mint Újbányán hallottuk, ha az ipar alapja elenyészik, a város hanyatlik. Régen ez a terület az esztergomi egyházmegyéhez tartozott. Ezt a kastélyt már régen építették. Már Pázmány Péter, a híres író és esztergomi prímás is szeretett itt lakni. Néhány szép munkáját itt írta csendes elvonult-

ságban. Később az esztergomi főegyházmegyéből kihalították a besztercebányai püspökséget. Azóta a püspökök rendszeren itt laknak. Itt lakott Ipolyi Arnold, a jeles történettudós is. A templom itt balra, alig 110 éves, a régi elpusztult.

Aztán tovább mentek s betértek egy udvarra. Az ajtóban utolérte őket egy idős bácsi, a község kántoránítója s jelentette:

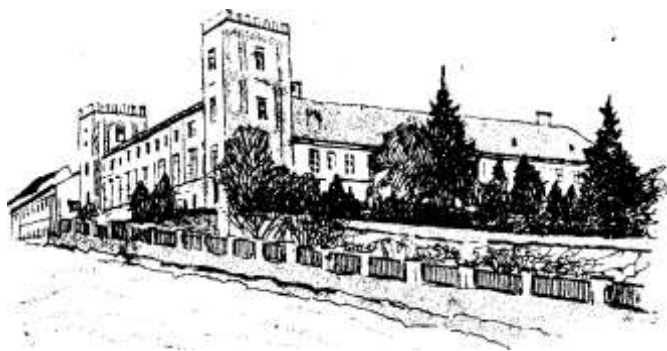
— Készen van az ebéd.

— A fiúk, mi tőrés-tagadás, bizony megőrültek ennek a földi jelenésnek.

Ipolyi Arnold.

Ebéd alatt a tanító bácsi elmondta, hogy a püspök úr itt lakik, de most nincs itthon, Budapestre kellett mennie, a plébános urat beteghez hívták, de el fog jönni később. Itt szokásos a sokadalom, papok, tanítók szoktak itt gyűlést tartani, sőt 44 év előtt a Magyar Történelmi Társulat is itt tartotta ünnepélyes, közgyűlését Ipolyi püspök elnöklete alatt. A kastélyon egy márványtábla van elhelyezve annak emlékére.

A garamszentkeresztii püspöki lak.

Ebéd után, hogy a tanár urak nem mozdultak, a fiúk hancúrozni kezdtek az udvaron, de Szabó tanár figyelmeztette őket, hogy kíméljék a lábukat, mert még naogyot fognak gyalogolni.

11. A körmöci völgyben,

A hosszú gyaloglás be is következett, mert rövid idő múlva a tanár így szólt:

— Most pedig, fiúk, Körmöcbányára megyünk. Vasúton nem lehetett, mert hét órát kellett volna várjunk egy szűk állomáson, ahol ebédet sem kapnánk, már pedig gyalog hamarább ott leszünk s meg is ebédeltünk.

A fiúk mulatságosnak találták a hosszú utat s rögtön szedelődzködtek is.

Tovább mentek be a faluba, az orvos házánál jobbfelé tértek és kiértek a mezőre. Jó darabig mentek, midőn az egyik fiú felkiált:

— Várom!

Mind odanézték s csakugyan a jobb oldal felőli hegyen, túl a Garamon hatalmas régi falak tűntek fel.

— Észrevetted, kópé!

— szólt a tanár úr. — Később akartam megmutatni, mikor közelebb érünk, de nem baj. Ez Saskő várának romja. Nagyon jó szolgálatot tett a

husziták idején. Oda be nem férkőztek a eseh rablók. A tanító úr a faluban mondta, hogy fiatal korában még tető is volt rajta. De nem javították, elrohadt, bedőlt, a szél szétbordta s most már falai is omlanak. így van az, ha valami gazdátlanul marad! Pedig milyen szép erdei iskolát lehetne benne elhelyezni internátussal. Ilyen egészséges helyen!

Amint haladtak, a rom mind közelebb látszott, bár még jó messze volt. A fiúk úgy találták, hogy oda ugyan bajos volt feljárni, olyan magasan van.

Útközben a tanár rámutatott egy patakra.

— Látjátok ezt?

— Nini, milyen vörös a vize! Honnan jön ez, hisz nem is látszik itt völgy.

— Nem bizony. Figyeljete hát jól, honnan jön?

— A hegyből folyik.

Saskővár romja.

— Úgy ám. Ez a bányapatak. Körnöcbánya alatt folyik be s itt jön ki. A föld alatt zúzókat hajt, villamos áramot fejleszt.

Valamivel odább az elől haladók egyszer csak megálltak.

Nos, mi baj? — kérdezte a tanár.

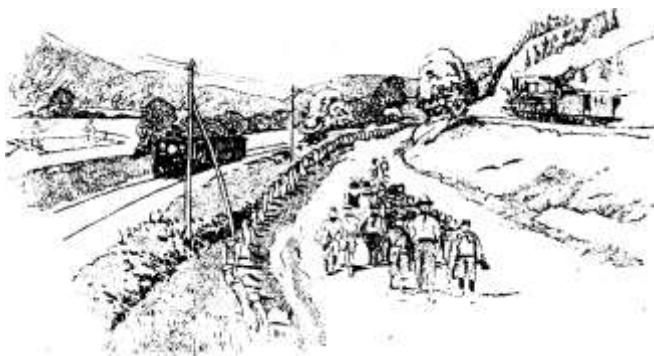
— Az út elágazik, — felelték. — Nem tudjuk, merre kell menni.

— Balra! — vezényelték egyszerre hárman.

— Tanár úr járt már erre? — kérdezte az egyik fiú.

— Soha én, még csak vonaton sem.

— De hát akkor hogyan tudja olyan biztosan az utat?

A Garam völgye Szentkereszt fölött.

No, akkor én is kérdezek valamit. Hogyan nézted te a térképet? Vagy meg se nézted? - Bizony nein nézte, de rá se gondolt. Bezzeg megnézi máskor.

Tovább mentek. A szentkereszti völgyet elhagyták s egy másik szűkebb völgybe jutottak, amelyben fölfelé haladtak. Az erdők fái közt mind több és több fenyő mutatkozott s jobbfelé a hegy oldalán szétszórta apró házak álltak s azok mentén mintha a hegy meg volna szakadva, mintha a hegynek öve volna, a derekán egy vonal húzódott. Tanakodtak, hogy mi lehet az, de nem tudtak rájönni. Megkérdezte az éppen mellettük lépkedő igazgató úrtól.

— Az? Hát vasút. Azon fogunk visszajönni.

— Olyan magasan? De nehéz volt azt felépíteni. Mennyi munkát adott Aranyosmarót mellett a töltés és a bevágás. Egész nyáron ásták és hordták a földet.

— Bizony nagy dicsősége ez a magyar mérnöki tudománynak. S annál értékesebb, mert már elég régi. Akkor még nem volt olyan fejlett a vasútépítés, mint ma.

Jó darabig mentek, míg végre egy faluhoz értek, amelyben kis házak álltak az utca két oldalán, egy kis templom s közelében egy még kisebb iskola.

Még ki sem értek a faluból, midőn a magasban egy tehervonatot vettek észre, amely a hegyoldalban nagyon lassan haladt fölfelé. Hol elbújt, hol újból feltűnt, nagyokat kanyarodott s egyszer csak eltűnt szemek elől.

A bartosi templom.

A völgyben alul üdezöld rétek, följebb szántóföldek terültek el, amelyek mellett elhaladva ismét egy falut értek. Bartos a neve. Az úttól jobbra fekszik. A faluba benem tértek, de annál jobban megnézték magas dombon, magánosan álló kis templomát. Nagyon kies képet mutatott.

A falut elhagyva, a tanár megállította a fiúkat.

— Isten segítségével megtettük az út felét — pihenjünk meg itt a szép gyöpon.

Pihenés után tovább mentek s útközben még több falut érintettek, amelyek többnyire szegényesek voltak. Svábon még ódon, földbesüpedt faházakat is láttak.

— Látjátok fiaim — szólt a tanár, — itt is megváltozhattak az életfeltételek. A házakon, a falu egész külsején a hanyatlás jelei mutatkoznak. Bizonyosan a körmöci bányszat hanyatlása az oka ennek.

Körmöcliget alatt a hegyoldalban fallal bekerített temetőhöz értek. Ezután még néhány percig mentek és beértek az első körmöcbányai utcába. Ebből betértek egy másik utcába s csakhamar megálltak egy nagy ház előtt, amelynek homlokzatán szarvas és alatta ez a felirat volt látható:

„Szálloda az arany szarvashoz.”

Jól megpihentek, meg is vacsoráztak. Ebben a vendéglőben a maróti gimnazisták elhelyezése semmi nehézséget nem okozott.

12. Körmöcbánya.

A hosszú gyaloglás után a tanulók nagyon jól aludtak. Mikor reggel az utcára léptek, valami zúgás keltette fel figyelmüket. Egy kis hegyipatak rohant alá a völgyből a házak közt s éppen közelükben tűnt el a föld alá.

— Ez, fiaim, a zólyomvölgyi patak, — szólalt meg egy fiatalabb úr, aki az igazgatóval jött s akiről később megtudták, hogy főreáliskola! tanár, aki szíves volt őket kalauzolni. A patakon túl látszó fal a bástyafal. Régen azon belül volt csak a város s az egész ilyen fallal volt körülvéve. Ezen a kapun jártak be. A patáik itt amikor nem volt befedve, azon át keile! t menni. A toronyból egy felvonóbidat eresztettek le s csakis azon lehetett átmenni. A hidat éjjelre mindig felvonták, lakattal lezárták s a kulcsokat a városbíróhoz vitték. Éjjel az ő tudta nélkül senki sem jöhetett be a városba. A kulcsok a városi múzeumban most is megvannak. Átmentek a kapun s egy lejtős nagy térre értek. Itt láttak csak igazán régi házakat. A tér közepén áll a Szentháromság-szobor 1770-ből.

Körmöcbánya város kapuja.

A vezető tanár elmondta, hogy régen a szobor háta mögött gyönyörű templom volt, de le kellett bontani, mert súlyedni kezdett. Attól féltek, hogy be fog dűlni, mert mélyen a földben szinte az egész város alá van aknázva. Sok száz év óta bányásznak itt aranyat és ezüstöt.

— Úgy-e, nagyon régi város? — kérdezte egy nagy diák.

— Már jóval a tatárjárás előtt is város volt, de itt a környéken már sokkal régebben éltek emberek s Krisztus Urunk idejében már bányásztak is. Gondolhatjátok, hogy össze-vissza lehet túrva ott a föld alatt. Az Árpád-családbeli királyok alatt németek költöztek ide s ők újták a

Körmöcbánya főtere.

bányászatot és az ipart. Egy időben ez a város volt a többi bányavárosok vezére. Még máig is „szabad királyi főbányaváros” alcíme.

Mint a falak, épületek s ott fönt a tér felső sarkában a várfalak mutatják, gazdag nép lakott itt egykor, amely a szépségre, a művészetre is sokat adott. Ilyennek aztán védekezni kellett sok mindenféle rabló ellen. Támadták a husziták, a törökök, de ezek közül az ellenségek közül egyik sem jutott be. A városi polgárok mindig derekasan védték károsukat. A török időkben valóságos hadsereget tartott a város, mert a körmöci aranyak nagyon csábították a jó mohamedán testvéreket. Igazi károkat csak a belháborúban szenvedett, Bocskai, Bethlen szabadságharcaiban.

Régen pallosjoga is volt a városnak. A rablók, gonosztevők fölött a városi tanács ítélte s azokat ott az úgynevezett Galgenbergen a városi hóhér végezte ki.

Sokszor királyi vendégei is voltak a városnak, meglátogatta a nemrég elhunyt Ferenc József királyunk is.

Azután felmentek a várba. A vár bástyáiból kettő már le van bontva, a többi még áll. A piaci templom lebontása óta az istentiszteletet ismét a vártemplomban tartják. Hatvan méter magas tornyában hajdan őrség volt s ez, mikor ellenség közeledett, dobolni kezdett. Azért mondják most is, ha valaki bajával fellármázza szomszédjait, hogy megütötte a nagy dobot. A régi dobokból kettő még most is megvan a városi múzeumban.

A templomban feltűnt a fiúknak egy fából faragott Mária-szobor. A kalauzoló tanár megdicsérte figyelmüket s azt mondta, hogy a szobor azt valóban meg is érdemli. A templom 430 éves, de a szobrot még régiebbnek mondják. Középkori művész alkotása.

Mikor a templomból kijöttek, a magas helyről széttekintettek a városon. Köröskörül magas hegyek veszik körül, ezek között még a jól kiemelkedő várhegy is a mélységben állónak látszik és a körülfekvő városrészek valóságos völgykatlanban fekszenek, amelyből három mellékvölgy ágazik el. Egyikük a Zólyomvölgy, amelyből a városkapu előtt haladó patáik folyik, másik a Neugrund völgye, harmadik a túróci völgy. Az utóbbiba Túróc megyéből a hegyeken át vezet a bányacsatorna, amely a zúzóműveknek, aknáknak, pénzverőnek, papírgyárnak s egy malomnak is szolgáltat hajtóerőt és villamos áramot is fejleszt. Ezt a csatornát Pázmány Péter esztergomi érsek, Magyarország primása csináltatta.

A város ezen tagozódása lehetetlenné teszi, hogy az egészet egy pontról láthassuk.

Visszatérve a piacra, a fiúk közelebről megnézték még néhány régi házat. Legérdekesebb az 1325-ből való

Mária-ház Körmöcbányán.

úgynevezett Mária-ház, amely Mária királynőnek, Nagy Lajos király leányának tulajdona volt. Sajátságos építke-

zés. Az ember az utcáról közvetlenül egyik szobába lép s egy másik szobából csigalépcsőn jut föl az emeletre. Több más, abból a korból való ház is van a piacon, amelyek az akkori királyi család címerének jelvényével, a liliummal vannak díszítve. De a későbbi házak némelyike is művészi, kivitelű s faragott mennyezetekkel, párkányokkal, angyalfejekkel vannak ékesítve.

Azután felmentek a városházán lévő levéltárba és múzeumba. Ott megtudták, hogy mivel a várost sem a törökök, sem a cseh huszita rablók el nem foglalhatták, a város levéltára nagyon gazdag s 1260. évtől tartalmaz történelmi becsű iratokat, okmányokat, számadásokat stb. Egy~III. Béla király által aláírt oklevelet meg is néztek a fiúk s erről tanulták meg, hogy milyen az a függő pecsét és a kutyabőr. A pergamen, amelyre írtak, az alján be van hajtvva, két helyen átlukasztva és ezeken a lyukakon keresztül van fűzve a selyemzsinór, amely keresztülmegy a viaszból készült pecséten. Ez a pecsét néha fadobozban van, amely a pecsét épségének megőrzésére való.

A múzeumban a város régi emlékei: pénzek, bányászati eszközök, éhcsímerek stb. vannak. Ott látni a két régi dobot s a városkapu régi kulcsait is.

Mire apróbb csoportokban végignézték a múzeumot dél lett. Kimentek tehát a városkapun s a Zólyomvölgyben eljutottak egy villatelephez.

Útközben megálltak az 1848—49-es honvédelemnél, amely a szabadságharc honvédjeinek dicsőségét hirdeti, akik a tót hadjáratban, ellenségtől üldöztetve, erre mentek át Besztercebányára s kezdték meg azt a diadalmas, harcot, amelyet az osztrákok csak orosz segítséggel verhettek le.

A villatelepen, ahol többnyire budapestiek szoktak nyaralni, a legnagyobb a „Vadászkürt” szálló, amelyben a fiúkat jó ebéd várta. Szabó tanár úr az ebéd alatt is végignézte őket s örömmel látta, hogy mindnyájan illedelmesen esznek, helyesen tartják a kanalat és ha észrevette, hogy valamelyik a szájához érinti a kést, arra azonnal rászólt.

Ebéd után kimentek az udvarra, lehevertek a puha gyepre s nézték a csodaszép vidéket. Egyszer csak hatalmas zúgás ütötte meg a füleiket. Fölnéznek s látják, hogy jobbfelől két géppel vont tehervonat halad fölfelé a hegy-

oldalón. Nagy kanyarulatot tett s egyszer csak eltűnt. Nemsokára Galambos felkiált:

— Nini, ott egy másik vonat!

— Nem más az, fiam, hanem ugyanaz — felelte a körmöcbányai tanár. — Az alagútba ment be s most jön ki. Úgy látszik, mintha ellenkező irányba menne vissza, padig az a maga útján megyen tovább Túróc felé.

Mielőtt visszaindultak volna a városba, a tanár elmondta, miből élnek a város lakói.

— Hajdan a bányászat volt az emberek főfoglalkozása. Az tartotta el a körüllevő hét község lakóit is. Előbb magánosok művelték a bányákat s adói fizettek foglalkozásuk után, később az állam vette át a bányászatot. Ma azonban a bányák úgy ki vannak aknázva, hogy csak azért nem hagyják el véglegesen, nehogy az összes bányászok munka nélkül maradjanak. De mind többen járnak át a nyitra-bányai szénbányákba, ahol többet keresnek.

Magának a városnak közel 18.000 hold erdeje van, jobbára Túróc megyében. Ezekből sok jövedelme van s a lakók nemcsak nem fizetnek községi pótdót, de fát is szinte ingyen kapnak. A város nagy gondot is fordít erdeire. Itt van még a pénzverő is, egy nagy bőrgyár, kőedény- és majolika-gyár, pipagyár, festékgyár, gyógyszerési dobozgyár és más ipartelepek, amelyeket meg is fogunk nézni. A lakosságnak bőven van tehát kenyérekerelete. Ezenfelül az asszonyok csipkét is vernek s ez is nagyon keresett cikk, amelyet a háború előtt még a külföldre is kivittek.

Mikor a városba visszatértek, egyenesen a pénzverőbe mentek. Ott egy mérnök mutatta meg nekik az eljárást. Sokban hasonlított a szandriki gyárhoz, de a gépek a lemezkékből egyszerre ütötték ki a pénzdarabokat. Már nem csináltak se arany-, se ezüstpénzt, hanem csak nikkell és rézkeverékből verték a 10 filléreseket. Megcsodálták azt a régi gépet, amelyen hajdan verték a híres körmői aranyakat. Azt kézzel hajtották és a gép úgy szétlapította az arany széleit, hogy körül kellett nyírni. A mérnök meg is mutatott a fiúknak néhány többszázéves aranyat.

A bőrgyárban is megnézték a munkát. Látták, hogy a nyers bőroket előbb mésztejben áztatják, hogy a bőrből a zsír, hús, vér kiázzék, azután vonókéssel letisztítják a bőroket s utána a cserzőládákba teszik, amelyeket rétegesen bőrrrel és cserrel töltenek meg s azután felöntenek vízzel.

Cserzés után a bőr ruganyos lesz. Megnézték még, hogyan; szárítják és osztályozzák a bőroket, melyekből lesz felsőbőr, talp és más bőr, de végre is a fiúk kifelé igyekeztek,, mert ott a levegő nagyon kellemetlen szagú volt.

A kőedény- és majolikagyár sokkal nagyobb, mint az; újbányái.

A pipagyárban agyagpipákat készítettek, szintén gépekkel. Az egyik gép megadta a formát, a másik kifúrta az egyik oldalon, a harmadik a másik oldalon és mielőtt még az égetőkemeneébe tették volna, egy munkás átnézte, érintkezik-e a két nyílás, mert a kiégetett cseréppipában már nem lehet fűrni. Más helyen a kupakokat csinálták és erősítették rá a pipákra.

A vendéglő felé tartva, csak most figyelték meg, milyen szép két iskolaépület van itt. Az egyikben a városi elemi és polgári iskola van elhelyezve, a másikban az, állami főreáliskola.

Vacsora titán Szabó tanár úr figyelmeztette a fiúkat, feküdjenek le mindjárt, mert reggel korán kelnek és Jánoshegyen át indulnak haza.

13. Útban hazafelé.

A nyári nap még alig kapaszkodott fel a hegyek fölé,, mikor a fiúk már talpon voltak. Reggeli után mindegyik kapott hátizsákjába vagy tarisznyájába egy darab kenyeret és sajtot s megindultak.

Végigmentek a városon, kívülről még egyszer megnézték a pénzverőt, látták az új óvodát s kimentek a városból. Útközben láttak bányaházakat, ahonnan aknák nyíltak a föld alá, látták, mint kanyarog a vasút s hogy jön mindig közelebb az országúthoz. Az országút a hegyen fölfelé vezetett. Egy helyen mégis úgy látszott, mintha ott lejtene az út. Mellette patak folyt A fiúk hirtelen nem tudták megállapítani, mely irányban folyik. Úgy látszott mintha feléjük folynék, de hát ez nem lehet, fölfelé nem folyhatik a víz. Pedig csakugyan erre folyt.

— Ez, fiaim, látási csalódás — szólt a tanár. — Az út kissé csakugyan lejt, de már a csatorna medre úgy van csinálva, hogy visszafelé lejt. Ott, ahol elhagytuk, mélyebb, mint itt. Ez az a csatorna, amely hegyeken át Túróból van idevezetve s ott bemegy a bányába.

Mikor a fordulóhoz értek, még mind nézegették a különös látványt. A fordulón túl látták, mint esik le ugyanaz a csatorna nagy zúgással a magasból. Ugyanott észrevettkék, hogy jobbfelől is folyik egy patak s azon a legkülönfélébb kezdetleges szerkezetek vannak. Ott egy kendertörő, amott a patak fölött egy csatorna van átvezetve a tulsó oldalra. Ezek mind az embereknek szolgálnak.

Még egy kapaszkodó és Jánoshegyen voltak. Ez Túróe- és Bars vízváltatója. Az innenső oldalon eredő vizek a Garamba folynak, a tulsó oldaliak a Túróc patakba s azon át a Vágba. No, de a Dunában megint találkoznak. Vájjon melyik tesz hosszabb utat?

Jánoshegyi részlet.

— Amelyik a Vágba folyik — mondja Persay Gyuri.

— Helyes, fiam, te megnézted a térképet, A Vágba igyekvők előbb északra folynak és Trencsén, Nyitra, Pozsony és Komárom megyén át nagy kerülővel jutnak a Dunába.

Jánoshegy is szegényes falu. Új házat alig látni benne. Az állami címerről megismerték az állami iskolát, odébb a községházát. Egy épület felé több nagy leány ment, azon az a fölirat volt: „Állami csipkeverő-iskola”. A tanár megnézte óráját és szólt:

— Még van időnk, megnézzük ezt is.

Bement, de csakhamar kijött és mondta:

— Oda bizony be nem férünk, de egy leányka olyan szíves, hogy itt megmutatja, hogyan dolgozik.

A leány már kint is volt egy széssel és egy zsámolylyal. A székre egy kis szitafélét tett, amelyben körülvarrott hengeralakú vánkos volt. Azon sok gombostűvel le-tűzött csipke s alatta egy minta. A csipkéről sok cérnaszál függött, mindegyik külön pálcikára csavarva. Ezeket a pálcikákat váltogatják nagy ügyességgel s mindig új és új gombostűket tűznek a mintába. Az egyszerűbb csipkét minden minta nélkül csinálják s az elég gyorsan is megy, de a bonyolultabb alakokhoz mintára van szükség.

Közben a tanítónő lehozott mindenféle kész csipkét, fehérneműre, asztalneműre, ágyneműre valót. Valóban szép dolgok: voltak köztük.

Mikor megköszönték a felvilágosítást, a tanár így szólt a fiúkhöz:

Látjátok gyermekeim! Ezeknek a szegény embereknek itt elapadt a kereseti forrásuk. A bányászat nem hoz jövedelmet. De a magyar haza jó anya, belát minden zugba és mindennütt segít. Ezeket a német s túl a hegyen a tót leányokat megtanítja, hogy otthon dolgozva, hogy szaporíthatják majd férjük vagy apjuk jövedelmét.

Mikor tovább indulunk Gazdik Józsi egyszer csak megszólal:

— Vájjon miért vitte föl az a falu a templomát oda a hegyre?

Csakugyan, a faluban nem volt templom, csak egy kis kápolna, a templom pedig a vasúton túl, a hegyen állott magányosan.

— Bizonyosan a hegyen túlról egy másik falu is tartozik a plébániához — felelte a tanár.

A vasút itt már egészen egy magasságban volt az országúttal, de az állomás még odább épült a falun túl.

Az állomásnál még várniok kellett egy darabig. Aközben hallották, hogy följebb Túróéban több hatalmas fűrésztelep van. A legnagyobb, a József-gőzfűrész, Kör-möcbányáé.

— Messze van? — kérdezte Gazdik.

— Vasúton messze, gyalog közel — volt a felelet. Ezt a rejtélyes feleletet nem értették. De bejött a vonat, felültek két külön kocsijukra, amely fenn volt számukra tartva, megindultak és csakhamar érteni kezdték. A vonat a hegyoldalba fordult, kanyarodott, hatalmas utakat tett meg s több időbe telt, míg visszafelé a körmöcbányai állomásra értek, mint amennyi idő alatt gyalog felrándultak Jánoshegyre. Közben vagy ötször látták Körmöcbánya városát különféle oldalokról és távolságokból, kétfelől is látták a zólyomvölgyi Vadászkiirt-szállót és a hegyoldalban a vízvezetékét, amely ivóvizet szállít Körmöcbánya lakóinak. Zólyomvölgy előtt alagútba mentek be és a kijáratnál egy hatalmas töltésen találták magukat, amely alatt kocsiátjáró vezetett és patak folydogált.

Mindig lefelé mentek, pedig úgy látszott, mintha emelkednének, mert az alattuk vezető országút fölött mindig magasabban voltak. Akkor látták csak, milyen meredek utakat tettek meg.

Körmöcbányától még nagyobb kanyarulatokat tett a vonat. Egyszer a körmöcvölgyi utat látták, majd meg a hegy mögött lévő falvakat. A bartosi templomról kétszer is azt hitték, hogy már másik falu temploma. Néha úgy látszott, hogy ott túl, messze alattuk valami más vasúti vonal vezet, pedig ugyanaz a vasút volt néhány kilométerrel tovább. Azután megérkeztek a bartosi állomásra. Fönt a hegyoldalban van építve, ott szinte magányban lakik az a néhány vasúti tisztviselő és munkás, akik az állomáson dolgoznak. A pályaőrök meg éppen egyedül lagnak apró örházaikban.

A magasból látták Ókörmöckét, amelyen tegnapelőtt gyalog jöttek át. Olyan volt onnan felülről, mint a gyér mekek skatulya-városa. Ezután megnyílt előttük a Garam völgye. Elragadó kép tárult eléjük, olyan, amely örökké megmarad az ember emlékében. Hátha még vad erőszak elzárják az ember elől!

A vonat balra fordult, több oldalról látták Saskő várának romjait, elhagyták az utolsó alagutat, mai útjukban a kilencediket s néhány falu érintésével elértek Garamberzencére. Az állomás és az iskola Bars megye területén van, Felsőbesenyő község határában, maga a község, túl a Garamon, Zólyom megyéhez tartozik. Itt a zólyom-megyeiek csakugyan a szomszédba járnak észért.

— Zólyom megye különben szintén szép megye — szól a tanár. — Déli részén megterem a búza, északon sok a gyümölcs s az egész megyében igen fejlett az ipar. A vonaton, tovább haladva, elérjük Zólyomot s onnan északra visz, egy szárnyvonal, amely előbb Sziács fürdőt éri, aztán a megye székhelyére, Besztercebányára visz. Besztercebányáról észak felé a stureci hágón át Rózsahegyre erdei út vezet, a vasút pedig északkelet felé fordul Breznóbánya felé, amelynek közelében van a nagy zólyombrézói állami vasgyár. Onnan a vasút Gömör megyébe megy át.

A garamberzenoei állomáson a marótiak kocsijait átkapcsolták s onnét már ismerős tájakon száguldtak Garamszentbenedekig.

Besztercebánya látképe.

Jó volt, hogy a tanár urak gondoskodtak a kenyérről és sajtról, mert az út délután félkettőig tartott, útközben pedig csak vizet kaphattak poharaikba.

14. A szentbenedeki apátság.

Garamszentbenedek község az észak felé nyíló völgyben húzódik, a vár körül s nyugatra a maróti út mentén csak kisebb része terül el. Az egészen a vár uralkodik, ennek pedig fő ékessége a vele szorosan összeépített gót-stilú templom.

A várba kétfelől lehet feljutni. A gyalogút mindjárt az állomás háta mögött elhaladó országútról tér a hegyoldalba, a kocsit pedig a túlsó oldalról, de mind a kettő a várkapuhoz vezet. Másfelé a várba nem lehet följutni.

Az egész várban egyedül a plébános lakik káplánjával é* néhány szolgálattévővel.

A fiúk a kocsiúton mentek s a plébános úr már a kapuban várta őket.

— Megéheztünk-e, kis Kolumbusaim? Nem? No jó is mert nincs ám ebéd. Főztek, főztek, de halljátok, mi történt aztán? Berepült két szúnyog, egy vasrúdra kapta az, üstöt és usgyé! Elvitték. Már ott füstölög az Inovecen úgy ám!

Az Inovecen csakugyan fehér köd gomolygott. Szabó tanár úr aggodalommal is nézte.

Persay Gyuri, Patay Andor s még néhányan azonban ismerték a tréfás, jószívű plébános urat s szemükkel biztatólag néztek a többire, akik a plébános szavaiból és arc kifejezéséből különben is látták, hogy tréfál.

Elhaladtak a templom mellett s beértek egy nagy udvarba. Jobb felé hatalmas, sokemeletes, kisablakú magtárféle épület, elől és balfelől a folyosós várkastély. A hatalmas külső falak itt nem látszottak.

Bementek a szemben lévő ajtón, föl az emeletre s ott a folyosón balra egy tágas terembe. Nagy terített asztalok sorakoztak köröskörül s középen is egy hosszú asztal. Körülöttük székek, néhol hosszú lócák.

— Szerencse, hogy itt csukva volt az ablak, legalább az asztalokat nem vitték el a furfangos szúnyogok. De hát csak üljetek le, mert így el nem férünk.

Még le sem ültek mindnyájan a fiúk, már is jöttek az ételhezók, három leány és két férfi s hozták a nagy kerek tálakat párolgó étellel.

— Ejnye, ki hitte volna, hogy ezek a szárnyasok olyan tréfások és visszahozzák, amit

elvittek, — nevetett a plébános. Majd meglátva Andort hozzátette: — No de most, kis kálvianista Szentem, most te is bőjtölni fogsz. Ma péntek van s a papéknál nem esznek húst.

Dr. Haiczl Kálmán.
garamszentbenedeki plébános.

— Nálunk sem, nálunk sem! — kiáltották egyszerre vagy ötvenen.

— Sajnos, — mondta ismét a plébános, — ha így megy, nemsokára sokan más napokon sem fogunk enni, ha nem is mindnyájan vallási meggyőződésből. Mégis jobb lett volna, ha az emberek többet törődtek volna a vallással. A vallásos lélek könnyebben viseli el a csapásokat. De fogjunk hozzá!

Imára keltek fel s azután megkezdődött az ebéd. Pom-pás tejfölös zöldbaleves, utána nagyszerű túrós csusza, amelyektől a fiúknak még inkább megjött a kedvük. A túrós csusza közben egyszer megint mondja a plébános:

— Öcskösök! Tudjátok, hol vagytok?

— Garamszentbenedeken! — kiáltották a fiúk.

— Benedeken, Benedeken! Régi híres apátság, hajdan hiteles hely. De a Garamvölgyben ma is hiteles, bortermőhely. Igaz, nem nagyon jó és nem sok, ami itt terem, de már tovább északra, ahol ti jártatok, annyi sem terem, mert ott már nem érik meg a szőlő. Ebből kóstolni kell!

Szabó tanár úrnak ez a dolog nem nagyon tetszett, ő nem tartotta szükségesnek a szeszes italt az ember számára, gyermeknek éppen nem, de a plébános megnyugtatta.

— Ha teljesen rossz volna és káros, Krisztus Urunk nem mondta volna éppen a borra: Igyátok emlékezetemre. De olyan ez, mint minden jó dolog: ritkán és mértékkel. Vallásunkat nagyon kell szeretnünk, de aki úgy szeretné, hogy más embert csak azért megölne, mert az más vallású, ez túlzás volna és nagy bűn. Akii pedig a bort nagyon szereti, az előbb-utóbb önmagát öli meg s ez is bűn. Az ilyen nagy munka után szabad egy-egy kicsit felhőrpíteni.

A sekrestyés és a plébános kocsisa már töltöttek is mindenkinek egy kis pohárkába a borból, de a fiúk nein nyúltak hozzá mindaddig, amíg mindegyiké tele nem volt. Akkor a plébános fogta a poharat, felállt s a következőket mondta:

— Fiatal barátaim! A tanár úr arra kért, rendeljek én nektek a korcsmában ebédet. Azt gondoltam azonban, jobb lesz nektek nálam, ha böjt van is. Köszöntlek tehát mint vendégeimet. Sok szépet láttatok, még én is mutatok és sok jót és szomorút hallottatok az ötnapos út alatt. Már ilyen a mi magyar életünk: kevés vidámság, sok szomorúság. De ti tartsatok ki a magyar sors mellett. Amiért

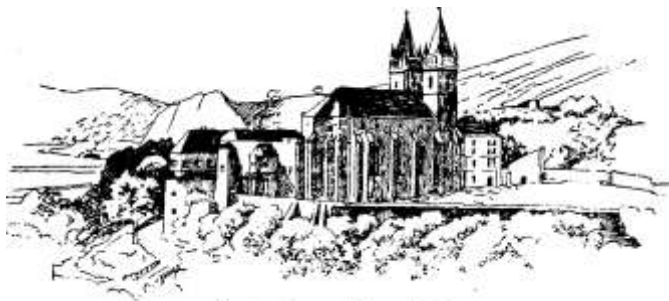
annyi dicső ember ontotta vérét, csak szép és nagy dolog lehet, érdemes érte tovább küzdeni és dolgozni.

Koccintottak. Kítűnt, hogy a plébános úr rosszul osztályozta a bort, mert az bizony nagyon jó volt.

Ebéd után a plébános még elbeszélgetett a tanárokkal és a fiúkkal, ezeket kikérdezte, ki hová való, mit csinálnak a szülei, nem maradt-e éhes s aztán fölkeltek és imádkoztak mindnyájan s utoljára a legnagyobb fiú mindnyájuk nevében szépen megköszönte az ebédet.

Mikor a teremből kijöttek, a plébános végigvezette őket a folyosókon, megmutatta nekik az egyes szobákat, némelyek üresek voltak, másokban ő lakott s a földszinten volt a konyha és a szolgálattelvők lakása.

A baloldali folyosó végéről egy alacsony ajtón belép-

Garamszentbenedek.

tek a templomba, amelynek belseje igen ízlésesen volt díszítve. A sekrestyében a plébános megmutatta a fiúknak az érdekes régi egyházi ruhákat, egy drága szentségtartót, felhívta figyelmüket egyes régi szobrokra s végül elvezette őket Koháry István gróf síremlékéhez. A fiúk áhítattal nézték az ősök munkájának ezeket a szép emlékeit.

A főajtón át kikerültek a várkapu elé s ismét bementek az udvarba. Itt a plébános a következőket mondta a köréje sereglett fiúknak.

— A magyar műveltség, a magyar ész és kéz tudatos munkája nem mai keletű. Mikor körülöttünk az oláhoknak még nyoma sem volt, mikor délen a szerbek rendezett állami életről még csak nem is álmodtak, itt megkezdődött Szent István alatt a keresztény állam felépítése. Épült Krisztus tanain a szív s a lélek és épültek a századokra

szóló épületek. Ezen a helyen már Szent István halála titán 37 évre, 1075-ben megkezdődött a templom és kolostor építése Géza király adományából. A kolostorban Benedek-rendi szerzetesek laktak s gazdálkodásra és mesterségekre tanították az itt lakó magyarokat. Negyvenkét év múlva a kolostor körül fölépült és Szentbenedeknek elnevezett telepéből mezőváros lett. II. András királynak erre vonatkozó oklevele még most is megvan. Akkoriban egyenlő-jogú volt Székesfehérvárral és Pesttel. A XV. században dült belviszályok közt elpusztult, de újra fölépítették. Szebb lett, mint volt. Ilyen ma is. Azért a cseh huszita rablók különösen szemet vetettek rá. Főképen ez a rész csábította őket, — s jobb felé mutatott — mert itt volt a Felvidék e részének gabonaraktára. A bányavárosokba innen hordták a kenyérnek valót. Sikerült is nekik elfoglalniuk és innen jártak rablókalandjaikra, innen tartották rémületben különösen a feljebb lakó tót népet.

Hunyadi János kormányzó azonban 1451-ben visszavette a várat s a rablókat kiirtotta. Akkor építették ezeket í várfalakat.

A templomban sokáig őrizték ereklyeként Krisztus Urunk egy ruhadarabját, amelyet II. Pál pápa küldött Mátyás királynak ajándékba.

Ez a templom, úgy ahogy most áll, ezekből a szabályosan faragott kockakövekből 1483-ban épült a régi, elpusztult helyébe. Javítási munkát utoljára 1881-ben végeztek rajta, amikor a teteje leégett.

A, mohácsi vész után a szerzetesektől az esztergomi káptalan kezére ment át a vár is, meg a birtok is és ma is a, káptalan tulajdona.

Néhányszor idelátogattak a törökök is s többször volt a kezükön hosszabb-rövidebb ideig. Szabadságharcainkban is játszott szerepet.

Vájjon milyen sors vár még rá?

Erre senki sem tudott megfelelni. Szegény jó plébános, ha előre láthatta volna!...

Már messze járt a csapat, de a fiúk még mindig visszatekintgettek a templomra s mikor aztán eltűnt, annak irányába.

Egyszer azt kérdi Gazdik az igazgató úrtól:

— Ugye kérem, ez a plébános úr nagyon gazdag ?

Az igazgató elnevette magát.

— Nem gazdag, fiam. Jövedelme van, mint más embernek, de ebben a drága világban az elkel. Hanem ő jószívű és takarékos ember és nagyon szeret titeket.

Elhagyták Garamnémetit, Csárádót, felkapaszkodtak a nagy dombra, mikor Szabó tanár úr az Inovec fölött sűrűsödő felhőkre mutatva azt mondta:

— A plébános úr szűnyogjai aligha meg nem bánták, hogy visszaadták a jó csuszát. Most haragosabban füstölögnek.

Az ég mind sűrűbb felhőbbe burkolódzott, párás, hűvös szél kezdett fújdogálni: nyári zápor közeledett... Kolbenheyer Ottó biztatta a többit:

— Nem baj, mi ott lakunk abban a majorban, úgy is várnak ránk — s odamutatott a völgybe.

Még oda sem értek, már esett az eső. De hamar földel alatt voltak. Ottó özvegy édesanyja, egy nagyobb birtok bérlője, csakugyan várta őket. Szalonna, aludtej, túró, sütemény, kinek mit kívánt szemé-szája, mind incselgett velük: engem szeress. Miattuk ugyan eshetett az eső.

De nem sokáig esett. Szépen kitisztult s még szebb lett az idő és kellemesebb az út.

Elindulás előtt Szabó tanár úr mondta:

— Szandrikban a gyár, Garamszentkeresztben a püspök úr, Benedeken a plébános úr adta az ebédet. Zsarnócán Kaldrovics bácsi a szállásért csak igen keveset fogadott el, a vasút is kevesebbe került, mint számítottam, mert Körmöcre gyalog mentünk, szóval minden fiú visszakap 15 koronát.

— Én nem, mert nem is fizettem! — szólott Feri.

— De bizony te is, az is be van fizetve.

— No, akkor arra adom, hogy jövő évre legyen, ha megyünk valahová!

— Én kezébe adom mindenkinek, ami neki jár, de nem bánom, ajánljon fel, ki amennyit akar az igazgató úrnak egy kirándulási alapra.

A fiúk ismét sorban a tanár elé léptek, átvették a pénzt s aztán az igazgató úr elé járulva, átadták adományaikat, amelyeket a tanár úr ívére jegyzett föl. Az igazgató gyöngéden vigyázott, hogy a szegény fiúk 5 koronánál többet ne adjanak, nemsokára mégis több, mint 1200 korona volt együtt.

Ottó és még egy fiú már, odahaza maradt. A többiek megindultak. A következő majornál megint elmaradt két

fiú, vagy tizenketten jobbra tértek el Zsitvaapáti, Keresztúr s Kistapolcsány felé, ketten pedig balra indultak Periepre és Feketekelecsényre.

Nem telt bele egy óra s mind odahaza voltak, csak még Fibinger Feri baktatott lassan, fáradtan, de boldog szívvel faluja felé.

Így végződött az aranyosmaróti gimnázium nagy kirándulása. És ez maradt meg a gimnazisták szívében, boldog emlékképen.

15. Rossz csillagok járnak.

A kirándulás után mind nehezebb lett az élet. Nem lehetett kapni petróleumot, dohányt s ami a legrosszabb, lassan Aranyosmaróton is meg kellett ismerkedni a kenyérjegyekkel, a nagyvárosok ezen régi gyönyörűségével. A vonatok még ritkábban jártak, mint eddig. A könyvek is drágábbak lettek.

A következő iskolai évben a fiúk a petroleum hiánya miatt este alig tanulhattak, a kirándulásokról le kellett mondani, hogy napvilágnál tanulhassanak. Csak az év vége felé mentek ki egyszer a keresztúri erdőbe s más alkalommal a fenyőkosztolányi szénbányához.

Sok hasznosat tanultak ezen a két úton is, de a régi jó kedv többé vissza nem tért.

A reá következő 1918—19. tanévnek már a kezdete is baljóslatú volt. Alig kezdődött meg, a fiúkat szét kellett bocsátani a nagy mértékben fellépő spanyoljárvány miatt. A háborúról meg a legkülönbébb sugdolódzások terjedtek el. Katonáink megszállva tartották az egész Szerbiát, mélyen bent voltak Olaszországban, Romániában és Oroszországban s mégis arról sugdostak, hogy le kell tenni a fegyvert. Tehát nem megbékülni az ellenséggel, hanem: letenni a fegyvert. Szabadságot, boldogságot ígértek ez esetre. A sugdolódzás a fiúk füléhez is eljutott s néhányan közülük fölkeresték Szabó tanár urat, mit szól a dolgokhoz. A tanár így felelt:

— Hallottam én is ilyen szóbeszédet, de annak nem lehet hitelt adni. Ha mégis megtörténnék: Isten legyen irgalmas mihozzánk. Akinek fegyvere van, még ha le is győzték, szóbaállnak vele. Ha a fegyvert letette: az jön be, aki akar s viszi, amit akar.

A fiúkat nagyon lesújtotta ez a vélemény. Andor apjától szeretett volna hallani valami vigasztalót s elmondta neki a tanár beszédét. De az apja szomorúan azt mondta, hogy a tanár beszéde szóról-szóra igaz.

— Honnan tud a tanár úr mindent? — kérdezte Andor.

— Nem tud mindent, fiam, mindent csak Isten tud, de igen sokat tanult. Okos, egészséges észjárású ember, szereti embertársait és ismeri őket.

Az események gyorsan követték egymást. Egy vásárnapon azt hallották, hogy kiűtött a szabadság. A piac tele volt emberekkel, a főtrafikba különféle sötét alakok jártak ki s be, pénz nélkül hoztak dohányt, szivart, cigarettát s osztották a piacon ácsorgók között. A korcsmában is ingyen vendégeskedés folyt.

— Andor, kérem, ez tulajdonképen rablás — szolt Fisinger Feri, aki templomba érkezett a faluból.

— Biz ez az! — vetette oda Andor és megvetően nézett szét a csöcseléken.

Drobnotka Matyinak azonban tetszett a dolog. Hazasietett s elmondta apjának, mi történik.

— Szamár vagy fiam! — szolt az nyugodtan. — Most a trafikban és korcsmában rabolnak, de ha ott mindent szétloptak, mennek tovább. Aki rabláshoz szokik, többé nem akar dolgozni.

— Igen, — mondta Matyi, nem is figyelve apja komoly beszédére — azt hallottam, hogy holnap az urakét veszik el.

— Most már kétszeres szamár vagy — folytatta rendületlenül az öreg paraszt, — Mit vesznek el az uraktól¹? Széttörik a bútorokat s elveszik kevés ruhájukat. Hiszen a háború eleje óta ritka vett közülük újat. Ezt a gyenge ruhát felveszik verekedéshez, nagyon kevés ember valami dologhoz s két nap alatt nekik sem lesz, sem pedig az „uraknak”. Hát miféle úr az ilyen? Napról-napra dolgozik kevés fizetésért, húsz év alatt rendezkedik be, addig nyúlik a nyaka, fizeti a részleteket, ha szegény volt az apja és a felesége s most egyszerre kirabolják. Hát becsület ez? De aztán ki marad? Itt vagyunk mi! Most is mondja már a naplopó: a parasztnak van. Van bizony, éppen úgy, mint a hivatalnok urak közül a szorgalmasnak, takarékosnak, jófejűnek. Hát a rablónak mjért nincs? Hiszen mikor a jobbágyság felszabadult 1848-ban, mindnyájunknak volt földünk, házunk vagy valami jó mester-ségünk. S hetven év alatt ennyi pusztulás! Te iskolában

tanulsz, de este eteted a marhát s nyáron velünk kapálsz. Azt akarom, ha ilyen úr is lesz belőled, ügyvéd, mérnök, orvos vagy hivatalnok, ne függj senkitől. Ha nem tetszik a hivatal, jer gazdálkodni. Azok meg a korcsmában ingyen bort isznak, mert nincs mivel fizetni s a munka nem fűlik a fogukhoz. Én bármelyik nap meghalhatok s rád marad a gazdaság. Ha addig meg nom teszik, akkor biztosan jönnek, hogy kirabolják az urat tebenned, mert már hat osztályt végeztél s valamit tanultál.

Drobnotka Mátyás
a polgárőrségben.

Azt hallottam, a rend fenntartására polgárőrséget szerveznek. Itt van tízezer korona e célra, vidd el az alispán úrhoz s amíg az iskola megnyílik, iratkozzál be te is az őrségbe. Matyi nagyon elszégyelte magát, sietett a vár megyeházára s kereste az alispán urat. No, azt ugyan kereshette, A máskor erőszakos ember úgy megijedt, hogy bezárkózott a szobájába s néhány hét múlva minden cókómókjával együtt megszökött a városból. Pedig szükség lett volna rá. Másnap hétfő volt, rendes hetipiac. Bengeteg falusi ember gyűlt össze a városban s folytatni akarták a tegnapi dolgokat. De már megvolt a polgárőrség. Matyi is köztük volt fegyverrel a kezében. A legszükségesebb tudnivalókat már tegnap megtanulta az egyik háborúból visszajött tanártól. Aztán meg Érsekújvárról is érkezett öt csendőr. A rabló csöcseléket azonban ez som ijesztette. Behatoltak egy korcsmába, a pincéből kigurítottak egy hordó bort s elhajtattak vele. Azt mondják, 160 szekér volt a város alatt ugyanilyen célból. Azután mások mentek le. Ezt egy csendőr észrevéve, tovább nem nézhette, utánuk ment s ki akarta zavarni őket. De azok nem fogadtak szót, egy legény megfogta a csendőr puskáját s ki akarta csavarni.

Dulakodás közben a puská elsült s a legény holtan terült el a földön.

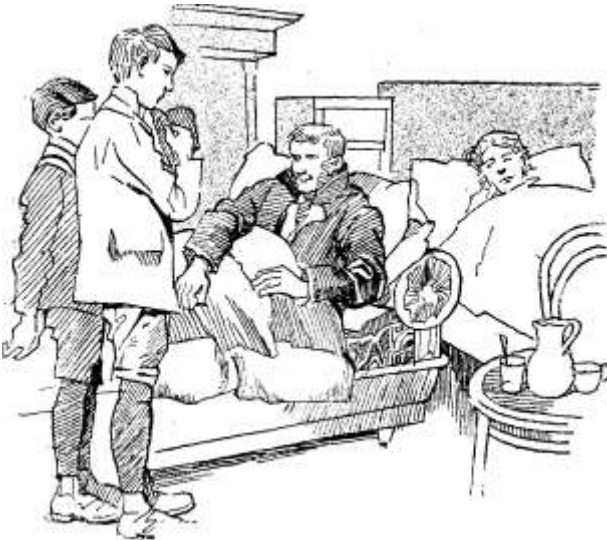
A lövés hallatára, a künt lévő tömeg rá akarta magát vetni a csendőrökre és polgárőrségre, de a csendőrök sortűzet adtak, két legény, egy asszony és egy kocsin ülő falusi gyermek holtan bukott le, a tömeg pedig szétszaladt.

A következő napokon a rend teljesen helyreállt. Az el-futott helyett Persay Gyuri apja lett az alispán s a többi tisztviselő is a helyén maradt. Az új alispán hol szép szóval, hol parancsal engedelmességre kényszerítette az embereket. A gazdák örültek, hogy vége a hejehujának.

16. A gimnazisták gyásza.

A szerencsétlenül végződött forradalom, vagy ahogy az emberek hívták: szabadság vagy köztársaság után a fiúk megint fölkeresték Szabó tanár urat. De nagy szomorúságukra nemcsak nem tudhattak meg semmit, hanem szörnyű dolgokat láttak.

A tanár egy kis szobából és konyhából álló kicsi lakásban lakott, néhány szegényes bútort szerzett is, konyhája pedig már egészen be volt rendezve. De a konyhában a

Látogatás a beteg tanár úrnál.

tűzhely hideg, a szobában pedig az egyetlen ágyban a tanár felesége, mellette kis gyermek bölcsőben, a díványon pedig a tanár fekszik, mindhárman súlyos spanyol betegségben.

A fiúk egyszeribe sírva fakadtak s a szomszédokhoz: mentek segítségért. Az ugyanabban az udvarban lakó kishivatalnok felesége elmondta, hogy meleg reggelit ő szokott bevinni Szabóékhoz, délután pedig eljön egy másik tanár felesége és segít, ahogy tud.

— A legrosszabb, — tette hozzá — hogy nincs, aki a tejet elhozza, pedig abból most még több kellene, mint máskor. Nekem sok a dolgom, de aztán félek is bejárni,, mert három apró gyermekem van.

— És mennyi tej kellene? — kérdezte Andor.

— Két liter, később még féllel több; szegények, nagyon elgyengülnek.

Andor összenézett Galambos Palival s egyszeriben szétzaladtak, de öt perc múlva már mindketten a falu végén voltak, kezükben egy-egy kis tejeskannával. Hízéren mindjárt az első házba léptek be, mert tudták, hogy ott egy özvegy asszony lakik, akinek van tehene és szokott tejet eladni. Az asszonynak különben birtoka nem volt, férje amíg élt, az uradalomnál szolgált, az ott szerzett: pénzen vette meg a falu mellett azt a darabka földet és építette fel annak végibe a kis házat. Mivel a férj meghalt, egyetlen fia pedig a háborúban esett el és a kis föld. nem volt elegendő a tehénke eltartására, az uradalom továbbra is meghagyta az özvegynek a konvenciós földet-

Amint az asszony meghallotta, hogy a két fiú a tanárnak akar tejet vinni, iszonyú haragra lobbant.

— Úrnak akartok tejet! Nincs! Dolgos embernek van, de úrnak nincs! Beteg! Vesszen el! Ezentúl más világ lesz! Takarodjatok ki!

A fiúk megszegyenülten és szívükben borzasztó elkeseredéssel mentek el. Az ő tanárukat merik így szidni, aki szegény s egész nap dolgozik, nem magának, hanem tanítványainak s ezek közül is a legszegényebbek javára!

Más házba már be sem mertek menni, hanem elmentek Malma Péter nevű iskolatársukhoz, aki egy szegény kishivatalnok volt a fia. Neki panasztolták el szegény Szabó tanár úr szerencsétlenségét. Péter anyja is hallotta a panaszt s ő is nagyon megharagudott arra az asszonyra.

— Tudtam Ancsáról, hogy bolond, — mondotta —

de hogy ilyen gonosz is legyen, nem hittem volna. Hát ki-től tanuljon a tudatlan ember valami okosat, ha nincs tanár? A mi tehenünk most nem ad tejet, de szerzek én. De tudom Istenem, hogy Ancsa többé nem fog uraskodni az uradalom takarmányából és kukoricaföldjéből.

Fogta a két kannát, a pénzt Andor kezéből és elment. Nemsokára visszatért, most már tele kannákkal.

— Vigyétek el annak a jó embernek. Gyógyítsa meg Isten mielőbb!

Még el is kísérte a fiúkat a falu végéig, nehogy valami bajuk essék. Mikor Ancsa háza mellett elhaladtak, az épen vizet merített a kútból. Péter édesanyja rögtön rátámadt:

— Hát aztán mióta lettél te Ancsa olyan cocilista? Micsoda piszok az ilyen, aki urak földjéből él és átkozódik az urak ellen?

— Azért, amiért fiad úrnak tanul, már te is az urak pártjára állsz és véded a dologkerülőket?

— Dologkerülő? Az te vagy! Az uraság béresei dolgoznak rád, ők szántják fel az uraságnak azt a földjét, amelynek a termését te viszed el. No, de nem sokáig tart már, erre fogadok, Még ma megyek az urasághoz. A fiamhoz pedig neked semmi közöd, az ha tanul is valamit, becsületes munkával fogja keresni kenyerét, amint teszi az apja. Rá nem fognak dolgozni az uraság cselédei.

Még egy pár lépést ment a fiúkkal, aztán azt mondta:

— Holnaptól kezdve Péter idején odaviszi a tejet. Már mi itt gondoskodni fogunk róla. Nagyon szép az úrfiaktól, hogy olyan jólelkűek.

Ez a dicséret nagyon jól esett a fiúknak. Megköszönték a néni szívességét s jókedvűen siettek Szabó tanár úrhoz. A tejet bevitték a szomszédasszonyhoz.

A fiúk közt villámgyorsasággal terjedt el a tanár betegségének híre s egymással vetélkedtek abban, hogyan segítsenek rajta. A templom pitvara egész nap tele volt velük, ott imádkoztak felváltva a jó tanár felgyógyulásáért. És Isten meghallgatta imájukat.

Péter anyja azonban nem vette tréfára a dolgot. Elment az urasághoz s elpanaszolta Ancsa gonosz viselkedését. Az uraság ezen annyira felbőszült, hogy megparancsolta, hogy ne vigyenek Ancsának több takarmányt s a jövő évben földet se mérjenek ki számára.

Mikor erről Szabó tanár úr értesült, maga ment el

kérni az uraságot, hogy ő miatta ne vonja el jótéteményeit a szegény asszonytól, akinek fia a harctéren halt el. Ez a jóság lefegyverezte a haragos asszonyt is. Egy vasárnap csak ott termett ünneplő ruhában a tanár lakásán, bocsánatot kért és megköszönte a jóságát.

17. Jönnek a husziták!

A november 4-iki lövöldözés után különös dolgok történtek. A katonák csoportosan hazaszállingóztak. A huszár lóháton, a szekeresz szekéren, a géppuskás géppuskával, minden legény saját fegyverével. Az ágyúkat csak azért nem vitték magukkal, mert azokat senki sem bírta el. Otthon hejhujáztak apáik méltó megbotránkozására. Amíg a töltény el nem fogyott, lövöldözték s még a nyulakra is géppuskával vadásztak.

Dr. Persay Ferenc alispán.

Az új alispán azonban itt is rendet csinált. A fegyvert nagyjában beszédette a polgárőrség számára, amelyet a jóvalóbb emberekből szervezett és most megerősített s az első napok izgalmi teljesen elcsendesültek.

E helyett azonban, ezerszer szörnyűbb, nyugtalanítóbb hírek terjedtek el. „A csehek megszállják az egész Felvidéket.” „Szakolcánál már át is lépték a határt!” „Már Zsolna felé is menetelnek!” „A szakolcai gimnáziumban már Csehek tanítanak!” Iszonyú rémület szállta meg az embereket. Az öregebb gazdák csak mint komédiásokat, csepürágókat, köszörűsöket ismerték a csehek s megvetették. Tudták, hogy az olyan, ha valami hatalomra vergődik, rendkívül pénzvágyó. A harctérről hazajött katonák, meg az olyanok, akik az orosz fogságból jöttek meg, szörnyű rémmeséket beszéltek arról, hogyan szöktek át a csehek az ellenséghez, hogy árulták el pajtásaikat s az orosz fogságban mint fogolyörök, hogyan rabolták ki a tót és a magyar katonákat. Az iskolásfiúk még huszitákról, Giskra rablóvezér népéről is tudtak egyet-mást, Hallottak rablásaikról, népkínzásaikról s a

nagyobbak arról is tudtak, hogy a népek alaptermészete nem változik.

Sokáig csak azt hallottuk, hogy közelednek, hogy ahol megfészkeltek magukat, rendezkednek, de hogy hat hét elmúltával sem mutatkoztak, már azt reméltük, hozzánk el sem jönnek, hiszen mi magyarok vagyunk, a falusi tót gazdák is hozzánk húznak, de már falvaink közt is vannak magyarok, néhány faluval odébb meg már csak tiszta magyar lakosság él.

A legények, visszajött katonák, készséggel siettek volna a csehek ellen, csak vezér kellett volna. Olyan is akadt, de akkor jött Pestről a parancs, hogy tilos minden ellenállás. Kétségbeesve vártuk sorsunkat, amely be is teljesedett. Újév után egy hétre, 1919. év január 8-án bejött néhány cseh s ezeket aztán rövid időközönként többben is követték.

A katonák a még kint lévő fegyverek beszédésén és némi rekviráláson felül más bajt nem csináltak. De az emberek lehajtott fejjel, félve jártak az utcán s csak egy ember volt, akinek ajkáról nem tűnt el a reáfagyott édeskés, émelyítő mosoly s ez alsódiósi dr. Belicza Pál ügyvéd volt.

Ez az ügyvéd egy alsódiósi tót parasztnak volt a fia és amint mondják, valamikor egy esernyővel jött Aranyosmarótra. Ez volt összes vagyona. Csakhamar azonban irgalmatlan nyúzásával, a kisgazdák vagyonának elárvereztetésével, lelketlen üzérkedéssel és uzsorával tekintélyes vagyont szerzett. Bár a tisztességes emberek lehetőleg kerültek, betolakodott minden társaságba s elől járt minden politikai mozgalomban. Ő fogadta az összes, főleg nem kedvelt főispánokat, lehetőleg ő üdvözölte őket a meggygyűlésen s a legnélkülözhetetlenebbnek igyekezett feltűnni. A háború előtt ő volt egymásután két kerületben is a kormány jelöltje, de a falusi nép úgy utálta, hogy mind a két helyen megbukott. Aztán térdig koptatta lábait, hogy őfelsége, a magyar király nemesi rangra emelje, amit 1913-ban el is ért.

Mikor tehát a csehek bejöttek, a ravasz mosoly nem tűnt el ajkáról, midőn pedig január 24-én a cseh zsupán (főispán) elfoglalta helyét, azokon kívül, akiket katonailag beidéztek, egyetlen maróti ember jelent meg önként s ez dr. Belicza volt, Mint eddig a magyar főispánokat, most a cseh zsupánt fogadta az újdonsült magyar nemes szokott édeskés mosolyával és (szavalt a következőkép:

„A háború négyéves szenvedése és véráldozata meghozta nekünk azt, amire ezer év óta vártunk, amit szívünk ezer év alatt hön óhajtott: felszabadultunk végre a magyar járom alól...”

Tördőfészként hatott ez a szó a katonai parancsra összegyűlt magyar tisztviselők és a környékbeli tót falusi bírák szívére s ha nem cseh katonai kordon zárja körül a gyülekezetet, talán végső órája üt az árulónak . . . Úgy csak tompa fájdalom szállotta meg a lelkeket s azóta se nem láttak, se nem hallották. Egyszerre csak üde hang ébresztette fel a kővé meredt gyülekezetet, A megye magyar alispánja, dr. Persay Ferenc szólott:

Szívünkől beszélt alispán uram!

— Hazafias lelkünk fájdalomával jelentünk meg itt, hogy parancsa szerint bemutatkozunk. Teljes nyíltsággal bevalljuk, hogy magyarok vagyunk s azok maradunk, mert hisz ellenkező esetben nem lennénk méltók e földön egy nemzet megbecsülésére sem. De mi nem tudjuk elhárítani a hazánkra mért veszedelmet. Dolgoztunk eddig e nép érdekében s ha nekünk ez lehetővé válik, dolgozni fogunk ezután is.

Óriási éljen fogadta a beszédet. A hallgatók egy része félénken nézett körül. Ekkor egy öntudatos tót gazda, az egyik szomszéd falu bírása fölemelkedett helyéről, odament az alispánhoz, előbb kezét akart neki csókolni, amit

az szelíden elhárított, azután hangos szóval, tótul ezeket mondotta:

— Szívünkől beszélt alispán urami

A példát valamennyien követték. Ilyen hatalma van a mindig éber, hazafias lelkiismeret szavának!

A gyönyörű jelenet talán magát a cseh zsupánt is meghatotta egy pillanatra, hiszen ő is magyar iskolákban tanult, ügyvéd volt s nyugodtan nézte végig. Azután hízelgő szavakkal felelt az alispánnak, ígérte, hogy baja senkinek nem esik, mindenki állásában marad, csak tegyen a csehszlovák államnak hűségfogadalmat. A pénzügyi tisztviselőktől ezt a fogadalmat azonnal ki is vette. Persze, sürgős volt, hogy a magyar pénzt kézbekeparintsa.

Másnap a zsupán elcsapta az alispánt és a gazdasági felügyelőt. Mindkettő helyére egy-egy cseh jött. Harmadnap megállítottak egy faluról jövő lakodalmi menetet s fogságba vetették, a vőfélyt, amiért magyarul énekelt. Negyednap vasraverve Nyitrára hurcolták s hazaárulásért fogságba vetették azt a falusi bírót, aki azt mondta volt az alispánnak, hogy „szíve szerint beszélt”. Ötödnap elcsapták a pénzügyigazgatót s csehet tettek helyébe, megengedvén a réginek, hogy tanítgassa az újat. Aztán mindennap történt valami. A szomszéd vízimolnár gazdag volt, becsukták, azt sem mondták, hogy miért. A „tévedés” akkor derült ki, mikor a molnár felesége biztos kézbe 10.000 koronát tett le. Akkor nagy pénz volt ez. Minden nap új cseh jött a városba s mindegyik egy magyarnak vagy tótnak helyét foglalta el. Később már ketten, hárman jöttek egy helyébe. Mikor sokan lettek, rekvirálni kezdtek. Egy hónap múlva lebélyegezték a pénzt, új hét múlva a hadikölcsönöket. Mindegyik után sokat kellett fizetni. Mikor ez megtörtént, akkor kijelentették, hogy ez a papiros értéktelen. Azután szedtek marhát, lovat, s ha valaki meg akarta tudni, miért viszik az ő marháját kilónként két koronáért, mikor ennek 16 korona az ára s miért nem hoznak ennyiért olyannak, akinek nincs, nem talált olyat, aki szavát megértette és neki felelni tudott volna.

A magyar kormány által az ellátatlanoknak küldeni szokott lisztküldemények elmaradtak, a zólyomi és túróci tót munkásság éhezni kezdett. Az asszonyok lejöttek Bars-megye déli részére s drága pénzen vásároltak 40—60 kgr. búzát s vitték hátukon 7—15 kilométernyire a legközelebbi

vasútállomáshoz. A garamkovácsi állomáson a cseh csendőrök lerángatták róluk a keservesen elhozott gabonát, egész vagonot töltöttek meg vele s úgy küldték Prágába. Reszket a toll a kezemben, ha ráemlékezem arra a sírásra, amelynek ilyen rablás után az említett állomáson tanúja voltam.

— Öljön meg, ha éhen akar elpusztítani! — sivitotta egy kétségbeesett munkásasszony, akinek otthon négy gyermeke várta a kenyeret.

A cseh katona röhögve lökte el.

— Prágában már rég nem ettek ilyen jó kalácsot, mint aminőt ebből lehet sütni. Ha nekünk jó dolgunk van, tudják meg s részesüljenek benne odahaza is.

Jó kalács lesz ebből Prágában.

De ki tudná elszámlálni azokat a szörnyű dolgokat, azokat a szívszaggató eseteket, amelyek akkor minden faluban, minden városban lejátszódtak!

* * *

Ezek nagy részét ágyban, betegen éltem át, Amint ki-mehettem a friss levegőre, egészen idegen világot találtam. Egy este felé a templom mögött sugdosást-hallok. Közelebb lépek s kiveszem a beszédet:

— Meg kell hálnia!

— Igen, de mi öljük meg!

— Nem, ez a mi dolgunk!

Tudtam, hogy Beliczáról van szó. Két szomszéd falu legényei veszekedtek rajta. Odaszóltam:

— Fiúk! Nem szégyenlik magukat így megszentsteleníteni az Isten házáat? Az Úr mindent tud és mindent lát és ő nem ver bottal, de biztosan büntet. Megveri őt is, maguk ne szennyezzék be vele tiszta kezüket.

18. A gimnazisták utolsó közös imája.

A spanyoljárvány még karácsony előtt megszűnt. A fiúk rendszeren jártak az iskolába. Mikor a csehek bejöttek, a tanárok nagyon szigorúan meghagyták nekik, hogy ne mutatkozzanak sehol s ne tegyenek semmit, ami az el-lenséget ingerelhetné. A tanulók szorosán alkalmazkodtak tanáraik parancsához. Sohasem voltak olyan szorgalmasak, olyan jóviseletűek, mint akkor. És csakugyan, elmúlt egy, elmúlt két hét, a zsupán elfoglalta helyét, de-őket nem zavarta senki. A zsupán idején is öt hétig nyugodtan tanultak. Már abban reménykedtek, hogy zavartalanul befejezik a tanévet, sőt a vérmesebbek a magyar gimnázium örök fönmaradásában is hittek.

Korai öröm!

Március elsején délután a zsupán egy félszeg úrral, akiről azt mondta, hogy az új tanfelügyelő és őt csend-örrel megjelent az iskolában, mindent átvett az igazgató-tól s az iskola ajtaját egy vékony papírszalaggal lepecsételte úgy, hogy egyik pecsét az ajtófélfára, másik pedig az ajtóra erősítette a papírszalagot és kijelentette, hogy többé nem szabad iskolába jönni.

A tanárok és a hirtelen összeszaladt néhány tanuló szomorúan oszoltak szét. A hír villámgyorsan elterjedt a tanulók között, megtudták még a falusiak is.

Matej János és több társa az osztályban tartotta rajztábláját, hogy ne kelljen olyan messziről hazacipelnie.. Amint meghallotta, hogy többé nem szabad iskolába, mennie, elbúsultan nekiindult, hogy hazahozza a rajz-táblát. Elhívta falubeli pajtását is.

Odaérve megnyomta a kilincset, bementek s észre sem vették, hogy elszakítottak valami cédulát. Kikeresték tábláikat és hazavitték.

A fiúk mit sem sejtettek, a csehek között azonban óriási riadalom támadt. „A magyarok fellázadtak!” „Meg-sértették a csehszlovák állam pecsétjét!” s más hasonló

kiáltások hangzottak s két nap múlva az összes tanárok parancsot kaptak, hogy családjaikkal együtt 24 óra alatt hagyják el a várost. Hasztalan minden könyörgés, közbenjárás, mindenre egy volt a válasz: példát kell mutatni a lázadóiknak. Hatóságilag összeszedték holmijaikat s ki-vitték a vasútra. Volt köztük odavaló, a tisztelendő úr garamkovácsá születésű, mindegy. Kolbenheyer Ottó sógora, Bauer tanár úr azonban akkor sem hagyta magát. Fölment a zsupánhoz s megkérdezte:

- Miért utasítanak ki?
- Mert magyar tanár!

A kiutasított magyarok költözése.

— Méltóztassék tudomásul venni, nem vagyok tanár, feketekelecsényi földbirtokos vagyok.

— De volt és ez elég bűn!

— És magyar ügyvédnek lenni nem bűn? De mindegy. Kérem Parisba irányítani vagonomat. Németországba, ahonnan nagyapám idejött, nem mehetek, mert ott semmim sincs, magyar állampolgár vagyok. Csonka-Magyarországba sem mehetek, mert tanári állásomról lemondtam, mikor az iskolát bezárták. Ha mennem kell, csak Parisba mehetek, jelöljék ki lakhelyemet!

A medvetermetű zsupán dúlt-fült, hatat fordított a tanárnak s az el is hagyta a nagy úr hivatalát. De mikor a tanárokat vivő vonatot összeállították, Bauer kocsiját nem csatolták hozzá. Megparancsolták neki, hogy „24 óra alatt költözködjék ki a jogtalanul elfoglalt vagonból”. Mintha azt bizony ő foglalta volna el!

Azóta a kiutasítások egymást érték. A csehek észrevették, hogy az elköltözöttek lakásában pompásan lehet elhelyezkedni. Nem kell a kastélyban és a vármegyeházán szorongani. Később már ottani régi polgárok lakásait is elfoglalták s nekik vagy adtak kisebbeket, vagy rájuk hagyták, — tegyenek, amit akarnak.

Így a gimnazisták száma is napról napra apadt.

Mikor március 14-én ki dobolták, hogy sem nemzeti jelvényt kitűzni, sem gyülekezetet tartani nem szabad, a fiúk összenéztek. Másnap a hétórai misén ott voltak mindnyájan. Ott volt a református Patay Andor, ott volt Matej János, eljött Fibinger Feri, s eljöttek az összes falusiak. Mind felmentek a kórusra s áhítattal énekeltek a magyar s a tót énekeket, amelyeket az öreg kántor-játszott.

A szentmise után a kántor, akinek a csehek már rég megtiltották a magyar himnusz, vagy a magyar Mária-énekek orgonálását, valami záróének dallamát kezdte játszani. A fiúk azonban minden hangot elnyomó erővel rázendítettek a magyar imára:

Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel....

Az egész templom velük énekelte a hazafiak e fohászatát..

Mikor a templomból kijöttek, már ott állt a cseh katonák egy kisebb csapata s pontosan kiválogatva három fiút fogott el: Jokkel Józsefet, Kolbenheyer Ottót és Drobnotka Mátyást.

A többi fiúk, sőt felnőttek is jelentkeztek, hogy: mi is énekelünk, de azokra rá sem hederítettek. A rossz nyelvek azt mondják, azért, mert Jokkel, aki különben szegény-árva volt s egy jószívű cipész nevelte, egy temetésen elfordult Belicza nejétől, mint minden maróti ember, Kolbenheyert és Drobnotkát pedig, mert gazdagok voltak...

Ez utóbbi számítás különben nem vált be, mert a fiúk semmiképp sem engedték meg, hogy kiszabadításukért sárga csikókat hozzanak mozgásba. Szenvedtek Nyitrán

szenvedtek Illaván s négy hónap múlva végre a csehek unták meg s kiengedték őket.

A gimnázium után az állami polgári leányiskolára került a sor. Az iskola tanítónőitől esküt követeltek, nem tették le, őket is kiutasították.

Az elemi iskolaiak fele letette az esküt, de egy hét múlva valamennyiüket elbocsátották. Őket nem utasították ki, csak fizetésüket szüntették meg, éljenek ahogy tudnak. De tudni sehogy sem lehetett, mert az ipari és kereskedelmi vállalatoknak „nem szakképzett” munkásokat nem volt szabad fölvenni. Különben sem teremtettek olyan viszonyokat, hogy az ipari s kereskedelmi vállalatok virágozhattak volna.

Akik a himnuszt énekelték.

19. A cseh neveléstan.

Húsvét után a csehek kezdték nyitogatni új iskolákat. Előbb a gimnázium nyílt meg, azután a polgári iskola s végül az elemi iskolai

Hogy minek adtak annyi nevet ezeknek az iskoláknak, örök titok marad, mert valamennyiben ugyanazt tanították. Bizonyosan azért, hogy minél több cseh jöhessen be.

De hát tartsunk rendet!

Húsvét után Szkovajsza igazgató úr aláírásával felhívás jelent meg, jelentkezzenek a gimnazisták fölvételre. A név azt jelenti: Bújj el! Patay, Persay és sokan mások ezt fogadták meg. Ki boltosinas, ki asztalos-, ki lakatosinas lett. A cseh tudományból nem kértek. Nem kért belőle Gazdik sem, ő amúgysem valami nagyon szerette a tanulást. Villanyszerelőnek ment.

Csak nagyon kevés régi tanuló iratkozott be. Fibinger apja így szólt fiához:

— A műveltség és tudomány, fiam, kincs és hatalom, akármely nyelven szerezzed is. Menj be te is, de azért szívedben ne feledd, hogy magyar vagy.

Feri bement. Ott találta Matejt is, az ő apja ugyanilyen véleményen volt. Több idegen fiú is volt, a cseh hivatalnok urak fiai.

Megkezdődött a „tanítás”.

Órákon át énekelték: Zemi, zemi, cseszká zemi.

Ez állítólag a cseh himnusz. Aztán más tanár jött. A „tyelocvik”-ra, testgyakorlásra tanította őket. Különféle cirkuszi bakugrásokra, a csehek ebben mesterek. Jött a történelem. Itt bővebb magyarázat volt. Ilyenfórmán:

— A szegény tótok rém buták, azért jöttünk, hogy őket tanítsuk. A magyarok, az oláh sátoros cigányoktól származó nép, sokáig elnyomták őket, de mi felszabadítottuk. Hálásaknak kell lenniök. S aztán jött egy mese a cseh hősiességről.

A harmadik ilyen mese után Matej szépen elmaradt az iskolából. Nem is értette, de a butát kivette és nem szeretete hallani. Fibinger remélte, hogy más is következik, híven kitartott május közepéig.

Egyszer azonban, mikor arról meséltek, milyen hatalmas, milyen nagy, milyen művelt országuk volt nekik itt, mikor a vad cigánymagyarok jöttek, megkérdezte, hogy hát ha ilyen hatalmas volt, miért nem védték meg a cigányoktól?

A tanár úgy tett, mintha nem értené, talán nem is értette, hiszen Feri ezt tótul mondta s hamar áttért a „Zemi, zemi, cseszká zemi” énekére.

Feri szíve azonban teli volt keserúséggel. Gondolt az Istenre, a szép magyar hazára, mely olyan jó tanárokról gondoskodott s nem tudni, tudatosan-e vagy csak úgy önkéntelenül, tiszta, áhítatos hangon, de egyszer csak énekelt:

Isten, áldd meg a magyart...

Erre a rettenetes szentségtörésre a cseh fiúk borzalommal néztek a gonosztevőre, a tanár előbb kővé meredt, majd kirántotta a szegény fiút a padból s egész erejével kezdte ütlegelni a pálcájával. Verte, ütötte, míg végleg ki nem fáradt. Aztán a fiúkat elbocsátotta, Ferit pedig bezárta az osztályba s elment.

Sokáig lehetett ott a fogoly, mikor elhatározta, hogy ő is Matej példáját követi. Más osztályokból is kimaradt sok régi tanuló. Kinyitotta az ablakot, kiugrott és futott, amint ereje engedte. De észrevette ám a tanár. Bekiáltott

A cseh tanárok munkában.

az igazgatónak (és futott a fiú után, az igazgató meg pár lépéssel utána. Feri már a vármegyeháza előtt is elfutott, be akart fordulni egy mellékutcába, de ott a két cseh tudós utolérte s diadallal vitték vissza a városra át az iskolába. Ott aztán az egyik lefogta, a másik ütötte s mikor a másik elfáradt, az első ütötte, kínozta tovább, míg az is el nem fáradt.

Feri alig tudott hazavánszorogni. Késő este ért szentmártoni lakásukba, ágynak esett s négy hétig föl sem kelt. Apja pedig, aki hosszú évtizedeken át annyi szeretettel tanította a tót gyermekeket a magyar nyelvre s más szép dolgokra, meggyőződött róla, hogy a tudomány minden nyelven tudomány ugyan, de hogy a tudományhoz nem mindenki képes fölemelkedni s hogy a cseheknek nemcsak a nyelvük, de a lelkük is durva.

20. Csalóka remény.

Június elsején a csehek nagyon vígan voltak. Három csoportban is mulatoztak: egyik a kistapolosányi parkban, a másik a kenézi erdőben, a harmadik csoport pedig Belicza szőlőjében vigadozott. Könnyű volt mulatozniok, mert mindenütt József főherceg borát itták.

Esti kilenc óra után valami mozgalom támadt köztük. Egyenkint surrantak lakásaikra és aztán ismét elmentek. A város lakóinak nem engedték, hogy az utcára kilépjenek, de a vasút felé vezető utcában lakók hallották, hogy

egész éjjel nehéz szekerek dübörögtek s közbe katonák meneteltek: menekültek a csehek.

Másnap reggel hat órakor egyetlen cseh nem volt a városkában. Ezt az örömet kellett volna látni! Ilyet ember csak ritkán ér meg életében. Egymást nem ismerő emberek egymás nyakába borultak az utcán s egy kiáltásban törtek ki: Szabadok vagyunk! Magyarok vagyunk!

Az alispán polgárőrséget szervezett a rend fenntartására, de biz annak nem akadt dolga. Mindenki örült a szabadságnak, eszébe sem jutott senkinek, hogy felebarátját bántsa.

Kedden, szerdán aggodalmat keltett, hogy a börtönből kijött sötét alakok is szervezkedni kezdtek, de az alispán megnyugtatta az embereket: legyenek csak egészen kint a csehek, belül majd csinálunk rendet. Mindenki örömmel vállalta a szenvedéseket, csak magyar maradjon.

E napon délután hét cseh katona jött be a faluba. Azt mondták, eltévedtek, de tulajdonképpen kémkedtek. Az őrség kettőt elfogott belőlük, ötöt elkergetett.

Csütörtökön két lovas akart benézni, de már a város szélén útjukat állták.

A fiúk összejöttek a piacon, már arról beszélgettek, hogy visszajönnék a magyar tanárok s ők ismét iskolába járnak. Csak Jokkelt, Kolbenheyert és Drobnotkát sajnálták, hogy ők Illaván vannak és nem tanulhatnak. De azt remélték, hogy azok is nemsokára hazajöhetnek.

Péntek délelőttje is nyugodtan telt el. Délután fél-négykor azonban ágyú szólalt meg. Megszólalt és szólt szakadatlanul három és fél órán át. Több házat megsértettek, soknak ablakát beverték a felrobbanó kartácsok és srapnellek, az utcán egy-két ember is megsebesült.

Az őrség Lévára sietett, hogy az ott lévő katonaságtól segítséget kérjen. Az utcán sétálók hazamentek, Patay Andor édesapja, mivel az ágyúgolyók leginkább lakása felé röpködtek, a vármegyeházával szemben lévő kaszinóban húzta meg magát két más öreg úrral.

Az ágyú folyton szólt. Mikor pedig beesteledett, vagy 80 cseh bevonult a városba s iszonyú garázdálkodást vittek véghez. Az ablakokon belövéldöztek, a kapukat kézi-gránátokkal robbantották fel. Az apátplébánost majdhogy le nem lötték, a golyó a feje fölött süvített el s a falon függő feszületben akadt meg. Az alispánt halálra keresték, de szerencsére nem találták. A kaszinóba felrohantak s

„itt a kutya magyarok fészke” ordítással az ott lévő három öreg urat agyonverték. Előbb puskatussal ütötték, azután beléjük lövöldöztek, végül pedig kiszedték óráikat, óraláncaikat, pénztárcáikat és elmentek. A városban nem volt ugyan senki, aki garázdálkodásukban gátolhatta volna őket, de azért lelkiismeretük nyugtalansága mégis kiűzte őket a városból. Éjjel tizenegy óra tájban kivonultak.

Másnap újból magára ébredt a város. De Patay László táblabíró s két társának holtteste sötét árnyékkal vont be minden arcot, sötét sejtelmeket nyomott minden szívbe. Sokan kocsira ültek s eltávoztak a városból, mások gyalog hagyták el otthonukat. Az utóbbiak közt volt az új alispán, dr. Persay Ferenc is, aki többé sohasem látta házát.

Sokan otthon maradtak, köztük természetesen Patay Andor, akinek apja temetéséről kellett gondoskodnia. Anyja csak nagynehezen bírt koporsót szerezni s református papot, aki eltemesse kedves halottját.

Délután ismét tizennégy cseh jött be s rendezkedni kezdtek. Doboltattak, különféle parancsokat osztottak a lakosságnak. Egyszerre egymásután elsurrantak. A lakosság elvesztette a fejét, senki sem tudta, mi van, mi lesz? Az utcákon magyar dal hangzik fel.

Bejött a magyar hadsereg!

Lehetetlen kimondani azt az örömet, amely az embereket megszállta. Pillanat alatt az utcán volt mindenki, az asszonyok kivitték pünkösdre süített kalácsaikat s nem szüntek kínálni a katonákat.

Vörös volt a hadsereg, de ezzel senki sem törődött, mindenki csak magyarokat látott bennük. S valóban csak a jelvényük volt vörös, különben Pálmay százados magyar csapatai voltak. Velük jöttek a polgárőrök is, a vasúton ágyúk érkeztek. Az igazi vörösök jó hátul kullogtak. Soha nyugodtabban, a biztonság nagyobb érzetével nem feküdtek le Aranyosmaróton.

21. A borzalmas pünkösöd.

Reggelre kelve a város nyugati részéről gyanús géppuskaropogás hallatszott. A lakók azonban örvendeztek, hogy a magyarok Nyitrára kergetik a cseheket. Mindenki a templomba készült s Patay temetésére. Éppen pünkösöd vasárnapja volt.

Amint a templom felé tartottak, a lövések mind közelebb hallatszottak, az utcákon pedig magyar katonák jöttek s tovább vonultak a benedeki úton. Kítűnt, hogy a csapatokat éjjel visszavonták, a megmaradt néhány embert pedig, akik a polgárőrséggel együtt sem haladták meg a 60—70-et, tízszeres cseh erő támadta meg. Sok ember ennek hallatára futásnak eredt, másokat a katonák rántottak magukkal. A legnagyobb rész természetesen otthon maradt. Tíz óra tájban a csehek előzőnlötték a várost. Házról-házra jártak hatonkint-tizenkint s fegyver és magyar katonák után kutattak. Egy szabó jólelkű feleségét, aki vizet adott az utcán haldokló magyar katonának, bilincsbe verve elhurcolták, egy öreg gazdát, aki kerti virágainak szépségében gyönyörködött, szó nélkül lelőttek, a korcsmárost, aki szerintük neon elég gyorsan hozott italt, felesége szemelátára keresztülszúrták, egyik kereskedőt, aki ki akart menni a házából, de látván a borzalmakat, visszatért, kihúzták családjá köréből és az utcán agyonlőtték.

A házakban felkutattak mindent, fegyvert természetesen nem találtak, de veszedelmesnek ítélték az aranyórárt, láncot, karperecet, fehérneműt is. Egyik csoport után jött a% másik, harmadik, mindegyik rabolt. Andort folyton háborították apja koporsója mellett, úgyhogy nyugodtan nem is imádkozhatott. Utoljára bejött négy cseh katona, leszedte a takaréktűzhelyről az ebédet s ott a folyosón gette. Ilyen vendégei minden háznak voltak a szép pünkösdi napon.

Délután megparancsolták Andor anyjának, hogy a holttestet a temetőbe a hátulsó kapun vitesse be. Ilyen parancsot kaptak a másik két házban is. Hogy, hogy nem, három órára ott volt az elesett hét magyar katona holtteste is. A cseheknek a hegyen voltak csak halottai, azokat Szelezsényben temették el. A városban egy főhadnagyuk esett el egy magyar hátvéd golyójától, azt is a temetőbe hozták. A legmagasabb rangú tiszt végignézett a temetni hozott magyarokon s tekintete Andor apjának koporsóján akadt meg.

— Ez jó lesz. Dobjátok ki belőle a halottat.

Durva cseh katonák mentek oda, gorombán félrelökték Andornak férje koporsójára boruló anyját, kitették a holttestet s a koporsóba az elesett cseh főhadnagyot tették. Abban is temették el — Patay megásott sírjába.

A halott magyar katonákat összerugdosták, leköpdösték s így becstelenítették meg emléküket.

Patay édesanyja szinte elájult a fájdalomtól. Újból kellett szaladgálni, míg új sírt ásatott, koporsót kerített s; így, annyi akadály után temették Andor szegény apját.

Az emberek sietve mentek el a borzalmak e helyéről, elvezették Andor kétségbeesett, alig élő anyját s Andor egyedül maradt a frissen hantolt sírnál.

Reáborult és keservesen sírt.

22. Börtönben.

Aranyosmarót borzalmas pünkösdje ezzel nem ért véget. Estefelé a cseh katonák újból bejárták a házakat s újból rémítették az embereket. Az apátplébánost és tizenegy más urat és jó gazdát összefogdostak s túsul vittek el. Két fiúnál színházi látcsövet találtak, rájuk fogták, hogy kémek, elfogták őket. Persay Gyuri édesanyját azért fogták el, mert nem tudta megmondani, hol van az ura, „a magyar-

Andor az apja sírján.

zsupán”. A férfiakat csak úgy találomra szedték össze, mert „felláztak a cseh állam ellen”. A csendőrségi laktanya, a törvényszéki fogház s az iskolák tele voltak asszonyokkal, férfiakkal, gyermekekkel. Tisztviselők, gazdák, iparosok egymásmelleit várták a bizonytalan holnapot.

Amilyen nyugodtan töltötték az elmúlt éjszakát, olyan nyugtalan volt a mostani. Egyetlen egy házban som aludtak.

Andor sokáig sírt apja sírján. Hogy egyedül volt, teljesen kiöntötte szívét. Egyszer csak durva hang zavarta meg búslakodásában. Cseh csendőr volt.

— Itt vagy, lázadó! Siratod hazánk ellenségeit! Mars!

— És magával vitte a csendőrlaktanyába.

Ott belökték az egyik szobába, a többi közé. Már sötét este volt, alig ismerte meg a legközelebbi szomszédját is. Lassan mégis tájékozódni kezdett. Ott van Drobnotka bácsi kocsisa, vájjon szegény Matyi hol van? A fal mellett a suszterinas, aki olyan víg szokott lenni, túl pedig az öreg Stiftné, a szabó felesége fekszik a földön, aki vizet adott a katonának. Bilincseit már levették. A szolgabíró vetette le a kabátját s tette feje alá. A szobában semmi lóca vagy efféle nem volt, ahová leülni lehetett volna. Az idősebbeknek fekvőhelyet csináltak a fiatalabbak. Arról, hogy mindnyájan lefeküdjenek, bárcsak a földre is, szó sem lehetett, olyan kicsiny volt a szoba s ők olyan sokan. Éjjel a falhoz vagy egymásnak dülve aludtak el, mások meg egész éjjel he sem hunyták szemüket.

Reggel a legtöbb fogolynak hoztak valami pénzt és ennivalót. Szükség is volt rá, mert sokan, így Andor is, már tegnap reggel óta nem ettek. Az ebédet elrabolták a csehek, vacsoraidőre meg már zár alatt voltak. Akinek nem volt hozzátartozója, hogy hozhatott volna, mások adtak neki. Mind testvér volt most, aki magyar. Andornak pokrócot és hátizsákot is hoztak, sok másnak is.

Némelyek még csak a csomagokat hozták s már jöttek a kirendelt szekerek, melyeken a letartóztatottakat akarták elszállítani. Az apát urat, Gyuri mamáját és még 10—12 idősebb embert egy rázós teherautomobilra rakták, Andor hatodmagával egy trágyás deszkaszekérre került. Minden szekérre egy katona is felült s megindult a szomorú menet Nyitra felé.

Akiket még le nem tartóztattak, kijöttek az utcára s némán, levett kalappal köszöntötték a távozókat.

Andor szíve telve volt keserőséggel, feje zúgott az átíelt sok rettenetesség hatása alatt. Apja a sírban, anyja legyedül, nénje messze Budapesten tanít, őt pedig börtönbe viszik. Csak nagy későre eszmélt fel s nézett körül. Mellette Toóth Miklós bácsi ült, aki 40 évig iktatott a vármegyénél és soha a légynek sem ártott. Bizonyosan az is olyan lázadó, mint ő. Elszégyelten kívánt jó reggelt.

— Jó reggelt, édes Andor fiam. Ne búsulj olyan nagyon, veled lesz az Isten. Ő pótolni fogja édesapádat.

A katona közönyösen ült velük szemben, nem bánta, akármit is beszélnek.

A kocsi lassan haladt. Amint a hegyre felmentek,, mondja Andor:

— Ott jobbra van Szentmárton, ott fekszik betegen szegény Fibinger Feri, akit szintén ezek a hóhérok kínoztak meg.

— Igen, fiam, ott a falu alatt, abban a majorban született Bauer tanár úr s mégis ki akarták üldözni.

Andort Nyitrára hurcolják.

— De nem hagyta ám magát!

Lementek a völgybe, aztán ismét hegynek kapaszkodtak.

—No, ennek a mérnöknek sem adnék elismerést, aki ezt az utat így építette, — szólt Andor.

—Bizony lehetett is volna ezt jobban csinálni, de nekik ez is kár.

A „nekik” csehek voltak, de ezt a szót ki nem ejtették, nehogy felköltsék a katona gyanúját.

Mikor a következő dombra felkapaszkodtak, egy falu tűnt fel előttük.

— Nini, Szelezsényben két templom van! — szólalt meg ismét Andor.

— Igen, — felelte Miklós bácsi, — elől, az a katolikus, templom, ott fõnn pedig az evangélikus.

— Hát vannak itt evangélikusok? — kérdezte Andor.

— Voltak, de már nincsenek. Negyvenkét év előtt, mikor a vármegyéhez jöttem, még iskolájuk is volt. Aztán Bodó úrék beköltözködték Aranyosmarótra, a legnagyobb gazda egyetlen leánya egy katolikus legényhez ment feleségül, utóbb maga is katolikus lett, a másik gazda fia iskolába járt s valahol messze törvényszéki bíró és így lassan senki sem maradt. Most a pap Aranyosmaróton lakik, mert csak ott vannak hívei.

— Úgy? Hát a tiszteletes úr szelezsényi pap?

— Igen. Jó, hogy itt az öreg plébános úr nem érte meg ezt a szörnyű időt, még harmadéve meghalt.

Éppen a plébánia alatt mentek, mikor Miklós bácsi ezeket mondta. A plébánia előtt álló fiatal plébános némán vette le előttük kalapját.

Megint sokáig mentek, míg egy községhez értek. Ezt Andor már nem ismerte. A falu közepén patak folyt s rajta keresztül hatalmas kőhíd vezetett, négy sarkán egy-egy szentszoborral. Miklós bácsi nem kérte magát kétszer, szívesen felvilágosította Andort.

— Ez Never. Mikor a vármegyéhez jöttem, ez a patak volt a megyehatár. Itt: Bars megye, ott: Nyitra megye. A híd innső részén a mi megyénkbeli urak faragtatták ki védőszentjeiket, a túlsó részén a nyitraiak. Aztán idecsatolták az egész községet. Az urak eladták birtokaikat, most idegenek itt az urak. Ebben a kastélyban — s balra mutatott — egy német báró, valami Lindeloff lakik. Hej, bűnös mindenki, aki ennek az országnak legkisebb részét is idegen kézre juttatja.

A szekér tovább döcögött. Nyitra megyében az első falu Ghymes, tisztára magyar s magyar valamennyi egészen Nyitraig.

Minél jobban közeledtek, annál jobban szemébe tűnt Andornak a hatalmas park.

— Nagyon szép — szólta Miklós bácsi. — Hát még bent a kastély! Nézz oda! Gróf Forgáoh Pál, nyitrai püspök építtette. Bent gyönyörű szép képek vannak, én láttam egyszer, mikor boldogult Simonyi alispán iirral voltunk itt.

Elhagyva a parkot, szép rendes lakóházakat láttak, aztán új községházat s a falu túlsó oldalán gyönyörű új iskolát.

— Látod, fiaim — szólta Miklós bácsi, — ezen a falun meglátszik, hogy akik ott a kastélyban laktak, törődtek a

néppel, jó példát adtak a rendre, szorgalomra, tudás-vágyra, helyes gazdálkodásra.

Mikor a faluiból kiértek, teljes nagyságában bontakozott ki előttük a ghimesi vár romja. Száz év előtt még lakható volt, de aztán elhanyagolták. Bútorainak egy részét a kastélyba hozták.

Ghimes várának romjai.

Az erdőkben pompás vadászterület van, még idegen országbeli kecskefajok, úgynevezett mufflonok is vannak a területen.

Kolon nevű község mellett haladtak el. Miklós bácsi említette, hogy itt sok meszet égetnek. Andor dicsekedett:

Mufflon.

— Kicőn láttam, hogyan égetik a meszet. Van egy nagy, kővel körülépített egyik része a völgy felé nyitott, ezt aztán körülépítik mészkővel s beboltozzák, hogy olyan mint egy igazi kemence, megrakják fával és a fát meggyújtják. Mikor kiég, készen van a mész.

Szekerekre rakják és viszik eladni. De használat előtt még oltani kell a meszet. Vízbe teszik s ott formi kezd, azután szétesik és olyan fehér tejjé válik, amilyennel meszelnek.

— Helyes. Mikor egyszer a megyeházán rabok oltottak meszet, nagy szeget ütött a fejükbe, hogy lehet az, hogy a kő is hideg, amit betesznek, a víz is, amibe betesznek s

mégis forr? Meg is kérdezték az őröt, de az nem tudta. Nem akarván azonban tekintélyét kockáztatni, kivágta: „Mert vagynak dolgok, az kik különfélék”. Hát te tudod-e!

— Tudom, Szabó tanár úr megmondta — felelte Andor s még nevetett is. — Az oltáskor vegyi bomlás áll be s az sok meleget szabadít fel épúgy, mint az égetésnél sokat felhasznál.

A kocsi még mindig fölfelé vitte utasait. Mikor azonban Csitárt elérték, lefelé fordultak. Osakhamar feltűnt a Zobor-hegyen lévő hatalmas emlék, amely azontúl mutatta az utat. De még jó darabig tartott, amíg odaértek. Előbb elhaladtak Gerencsér nevű falu mellett, amelynek szélén

Nyitra vára.

szép új apácaiskola s annak nagykertje terült el. Mikor a falu fölött emelkedő kis dombra fölértek, már előttük állott Nyitra városa. Jobbra fölöttük a Zobor emelkedett, alatta szőlők és villák, balra a sátortábor, amelyet félig már széthordták. Andor nem tudott betelni a vidék gyönyörűségével s önkénytelenül ismételte: — Óh, milyen kár ez nekik!

Leereszkedtek, mellettük a Nyitra folyó folyt, amely majdnem teljes körben megkerüli a várost, fölöttük pedig a vár emelkedett.

Az ép állapotban lévő falaik, a szép függő udvarok, a magasan kiemelkedő templom felejthetetlen látványt nyújtanak.

A város szélén katonai őrség állott, amely gúnyos megjegyzéseket tett a foglyokra. A főutcából odaláttak a várkapuhoz, oldalt, a másik irányban látták a gimnáziumot s az apácakolostort. A kocsi pedig csak ment, ment. Andor kíváncsian nézte, hová viszik. Végre egy hatalmas épület előtt megálltak. Ez volt a honvédkaszárnya.

Leszálltak s az őr bekísérte őket a kapun, ott a jobboldali folyosóra s be egy irodába. Ott sorra kikérdezték., hogy hívják, hová valók, megnézték, mi van a hátizsájukban s a parancsnok intett az őrnök. Andor azt szeretete volna, ha továbbra is Miklós bácsival marad együtt. De már ilyen a szegény magyar sorsa. Csak gondolnia kell valamire, ami jól esnék szívének s már is az ellenkezője történik. Miklós bácsit az emeletre vezették, őt pedig a kapubejárattól balra lökték be egy szobába. Három helyiség volt ott. Egy nyitott előtér, ott örök álltak, azután, egy kis szoba, abban nyolc cseh katona heverészett s utána még egy egészen üres szoba, ott már vagy tíz magyar fogoly állt.

A szoba kicsiny volt és piszkos, azért nem mert senki a földre leülni vagy lefeküdni. Andor is elhatározta, hogy ő sem ül le. De az előző talpon töltött éjszaka, a félnapi rázós szekerezés annyira elfárasztották, hogy nem sokáig maradt ura elhatározásának. Evett egy kis szárazkolbászt kenyérrrel, feje alá tette a hátizsákot s lefeküdt. Rögton elaludt s habár nem volt több déli két óránál, nem ébredt fel, csak másnap reggel.

Hat óra lehetett akkor. Körülnézett, csupa idegen alakok voltak körülötte. Legjobban megnyerte bizalmát egy tömzsi fiatalember, amolyan 19—20 éves. Barna haja sűrűn fedte homlokát, amely alól szúrós, bátor szem villogott elő. Felső ajakát apró bajuszka takarta, foga fehér s egész arc kifejezése értelmet árult el. Hozzáment s bemutatkozott.

— Patay Andor ötödik gimnazista vagyok, Aranyosmarótról.

— Nem örvendek a szerencsének — felelt amaz tréfásan.

— Neked még nem börtönben, de anyád ölében volna a helyed. No, de jól van, így edződik az ember. Meglátod csak különb magyarok leszünk mi, mint azok az Alföldön! De ez a mostani szerencsétlenség talán őket is felébreszti. Raj-

tunk ezek nem sokáig fognak uralkodni. Hogy nekem mi a nevem? Semmi, egy szám, most a magyarnak nincs neve, vagy ha van, hát úgy szól, hogy: kutya. De még lesz. Nézd, ezek mind testvéreink és sokan vagyunk, szerzünk magunknak tisztességes nevet, ha máshová nem, a sírkeresztünkre.

— Szerzünk, szerzünk! — mondta dacosan Andor s vele a többiek.

— No, ha így van, ismerj meg akkor is, akkor újból Mérey Lászlónak fognak híni. Ott túl nem tudják, mi az, hazáért, fajtánkért szenvedni. Ha kiállnak is valamit, nem érik be vele, hanem maguk tesznek róla, hogy elkeserítsék egymás életét. Nézz végig a tótokon! Nem a osehbérenc urakon, a népen. Ezek egyhangúlag mondják: „Legyen csak még egyszer urunk a magyar király, soha el nem.

A nyitrai honvédlaktanya.

hagyjuk. Mi védjük meg magunkat!” Ez itt alkalmas hely az ilyen beszédre. Azt mondják, hogy a várát már a morva fejedelmek kezdték építeni. Nincs ugyan erről semmi írás, kő sem igazolja a várban, de legyen. Hát miért nincs meg ma ez a fejedelemség? Miért szöktek el mind, mikor a magyarok jöttek? És Zobor vezér miért ijedt meg úgy, hogy mozdulni sem tudott? Árpád apánk fehér, szép lovat küldött neki, miért nem kapott fel rá, hanem ott a hegyen köttette fel magát? És miért volt Nyitra ezer éven át előkelő magyar hely? Azért, mert a jóságos Isten nekünk teremtette. Ez a város szülte a híres Erdősi Imrét, azt a hős piarista papot, aki Branyiszkónál a németek közé dobta a keresztet s utána rohanva hívta a tót származású

magyar katonákat: „Utánam, fiúk! Istenünket nem hagyhatjuk német kézen!” — S a fiúk utána mentek s a csata meg volt nyerve. Ezt mi nem felejtjük el.

Erdösi Imre
a „branyiszkói pap”.

— Nem, nem, soha! — kiáltották mindnyájan, hogy az őri ijedten dugta be fejét.

— Az öreg nem akar vizet hozni — mondta egy fiú, — pedig mosakodni kéne.

— Mit az? — Mars kútra! — szólt a cseh és kieresztette őket az udvarra.

A bűdös szoba után ennek is örültek. Szegény, fiatal magyarok!

23. Bírák előtt.

Kilenc óra lehetett, mikor Andort behívták az irodába. Szepesgeve ment a kegyetlen emberek elé, hiszen még gyermek volt s nagyon is szomorú tapasztalatai voltak. Mikor a kapitány elé ért, az mogorván kérdezte:

— Hogy hívnak?

A kérdést csehül tette fel. Andor a szeme közé nézett felelte:

— Nem értem, mit tetszik kérdezni!

— Hát nem értesz te emberi nyelven? — ordította. Andor elég jól tudott tótul, értett is valamit a kiabálásból, de nyugodtan felelte:

— Csak magyarul tudok annyira, hogy a bíróság előtt vallomást tehessek.

Ezt meg a cseh kapitány nem értette. Nem maradt más hátra, mint keresni olyan csehet, ki katonai szolgálat közben megtanult magyarul. Olyan több is volt, de ezeket nem szerették mutogatni, azt kívánták, hogy minden ember pár nap alatt tanuljon meg csehül. Eljött tehát a magyarul tudó főhadnagy. Átnézte az iratokat és szólt:

— Te vagy az a lázadó, aki az ellenség sírján kesereg?

— Tanuló vagyok s nem lázadó és apám sírján sírjam, akit maguk megölte.

— Hazudsz! — ordította a cseh.

Andor kiegyenesedett, eszébe jutott, hogy innen indult utolsó útjára Znatmenák István, aki megmutatta, hogy akkor kell legbátrabbnak lenni, mikor legnagyobb a veszély. Büszkén felelte:

— Én gyöngyöspatai Patay Andor vagyok. Apám, akit megöltek, magyar királyi táblabíró volt, három nagybátyám református magyar pap. Mind sokat tanultak, de hazudni egy sem tud s én a család tagja vagyok.

— Szakra magyar, milyen büszke! De mi megtanítunk! Összetörünk!

— Engem lehet, hisz apám is korai sírban pihen, de nemzetem élni fog.

— Haditörvényszék elé veled! — kiáltotta s írni kezdett.

Nagyon mérges volt, igen sebesen írt. Öt perc múlva már az ő kezében volt az írás és hangzott a parancs:

— Hét óraikor Galgócra!

Andort visszavitték a kis szűk szobába. Mérey László még ott volt. Mikor Andor elbeszélte, mi történt, haragosan kifakadt:

— Persze! Haditörvényszék elé! Asszonyok, gyermekek, mind haditörvényszék elé! Derék fiú vagy! Okosan beszéltél. Ott se félj. Különben gyönyörű helyen mégy. Hisz gyönyörű ez a mi egész Felvidékünk. Nagyszerű sörárpa terem az egész megyében. Komlót is természetnek; azt hinnéd, hatalmas erdélyi szőlőtelepek. Azért kell a „testvérek”nek, de nem sokáig isznak belőle.

— Galgócot kérdezed? Kisebb városka a Vág bal partján. Hatalmas ipari, kereskedelmi és közlekedési központ. Ott futnak össze a Budapest—Zsolna és Nyitra—Lundenburg között járó vonatok. Több gyára is van. Egyébként ősrégi hely. Kolostora régi. Ott képezték a Felvidéken működő derék franciskánus barátokat. Fönt a hegyoldalban, a régi vár helyén remek várkastély áll, ez

Andor a cseh főhadnagy előtt.

maga is elég régi. Több emléket őriznek benne Mátyás királytól. Majd meglátod, persze csak messziről.

Hét órára csakugyan kivitték Andort a vasúthoz. Egészen megőrült, miikor Méreyt is látta az örök közt. Beültek a telezsúfolt vonatba, az örök kikergették az egyik harmadosztályú fülkéből az utasokat s beültették a foglyokat: Andort, Méreyt, két magyar gazdát és két iparossegédet. Maguk is beültek. A vonat csakugyan szép helyeken száguldott keresztül s nem telt bele egy óra, Gasgócon voltak. Végigmentek több utcán, látták a templomot, a szép új polgári iskolát s betértek egy nagy udvarba. A kísérő örök egyike fölment, de csakhamar visszajött s tovább mentek. Katonai laktanyához értek, ahol olasz egyenruhájú legionáriusok voltak. Ott sokáig vártak, de végül onnan is tovább kellett menniök.

— Nem kellünk seholsem — gúnyolódott Mérey. — Valamikor még kellenénk.

Egy harmadik épületben egy szűk kamrafélébe lökték őket s Andor hallotta, amint valaki csehül utasítást adott.

— Ezeknek a kutyáknak reggelig még vizet sem szabad adni.

— Hallják, hogy tisztelnek minket? — szólt Mérey. — Ne feledjék ezt el.

A gazdáknak, akik csak magyarul tudtak, meg is magyarázták, mit jelent a parancs.

Azután beszélgettek egy kicsit. Elmondta mindegyik, hogyan fogták el. A gazdák szegény emberek, szénát kaszáltak, rájuk fogták, hogy kémkednek. A kovácslegény patkót csinált: bizonyosan a magyar huszároknak készítette. Legjobban Andor sorsa hatotta meg a kis társaságot. Valami kicsit ettek tarisznyáikból s szétnéztek, hogy elrendezkedjenek.

A kamra elég sötét volt, az ajtó fölött lévő kis ablakon át kapta a világosságot, bent pedig egymás mellett hét deszkaágy (priccs) volt elhelyezve és semmi más bútor.

Nem palota biz ez, de a két elmúlt éjszakához képest fényes szállás.

Lefeküdtek és elaludtak.

Másnap újból megkezdődött a járás-kelés. Először a régi udvarba mentek s ott sokáig várakoztak. Jószívű magyar emberek széket is tettek ki az udvarra, hogy leülhesenek s egy kedves néni megengedte, hogy konyhájában megmosdjanak. Ivóvizet is adott s látszott, hogy szívből

velük érez. Pedig ez veszedelmes lehetett, mert az ember soha sem tudhatta, mikor csukják el őt is az ilyesmiért. De a jó asszony, egy járásbírósi tisztviselő felesége, kockára tett mindent, hogy magyar testvéreinek segítségére lehessen.

Andor látva az előzékenységet, merészkedett arra kérni a nénit, szerezne pénzéért ennivalót, mert az övé fogytán van s a csehek úgy látszik egyáltalán nem adnak. A néni jószívűen felelt:

— Ha beszélnek is hozzám, ne nézzenek ide az ablakra. Nem tudom, meddig lesznek itt, de hozatok az én pénzemért. Ha még itt lesznek, beteszem zsákjába s ideadja az árát.

Nemsokára már megint volt hátizsákjában fél kenyér, jóféle száraz kolbász, füstölt szalonna. A földművesek sóvárgó szemmel néztek a hátizsákra. Őket szegényeket a réten fogták el, csak egy ebédrevalójuk volt, pénzük meg éppen nem. Már adni akart nekik, mikor a jóságos kéz mindegyiküknek átnyújtott egy-egy félkenyeret.

Ilyen koldus a magyar idegen uralom alatt!

Végre kijött az őrs fejtét ingatva szólt:

— A kaszárnyába!

Mentek. A tollas kalapú legionáriusok ismét szidták okét, az egyik Andor felé fordulva akasztást jelzett a kezével. De ők már semmivel sem törődtek, úgy el voltak fajulva.

Valamennyiüket egy nagy szobába vezették s ott megvizsgálták az írásaikat, Mérey és a két iparossegéd külön kerültek, ők Lipótvárra mennek. A földművesek Andorral az állam rendőrséghez, amely Andort majd a gyermekbírósi elé állítja.

— Isten veled Andor! — szólt László és súgva hozzátette: — Te már jó helyen vagy, semmi bajod sem lesz! — és azzal eltűnt az őrral.

Andort a gazdákkal az őrszobába vitték, ott kellett várniok. Azok elővették kenyereiket, egy-egy darabot szeltek s rágicsálni kezdték. Andor is követte példájukat és mindegyikük kezébe egy-egy szelet szalonnát csúsztatott.

Egy órakor három cseh tollas eléjük állt s indulásra szólították őket. Kimentek a Vághoz s át a vasúti hídon. Mikor Andor visszanézett, a hegyoldalból gyönyörűen látszott a várkastély.

A töltésről leszálltak a mocsaras Vágarpartra s az ösvényen libasorban mentek. Elöl két légionárius, azután a két gazda, majd Andor s végül a harmadik légionárius. Utóbbi egyszer csak egészen Andor mellé kerül s mondja:

— Ne búsuljon úrfi, nem lesz semmi baja. Fáj a szívem, hogy itt olyan sok derék embert kell kísérgetnem, de ez kötelességem. Szívesebben javítanám otthon a cserépfedeleket, mert cserepező vagyok.

Andor hálásan nézett az idegenre, az meg folytatta:

— Nem lesz ebből jó, de összes honfitársaim meg vannak bolondulva, Mindenkit agyon akarnak ijeszteni, pedig

A galgóczi várkastély.

olyan régi népek, mint a magyar s a tót, nem ijednek meg egykönnyen.

Andor ezekre a szavakra egészen felüdült. Ügy érezte, hogy erre az igazságra még rá fog jönni mindenki. Hátra-nézett s a galgóczi várkastély biztatólag intett feléje, mintha mondta volna:

— Láttam én már nehezebb időket is!

24. Mátyus földjén.

Hamarosan kiértek a parti mocsarak közül, áthaladtak egy rozsföldön s előttük állt a lipótvári fegyház hatalmas épülettömbje. Bégen valóságos vár volt s csak 1854 óta börtön.

Amint bementek, terjedelmes udvart, oldalt befásított kertrészeket s a főépület előtt nagy folyosót láttak. A kert meglehetősen elhanyagolt állapotban volt.

Andort és társait előbb napos, kavicsos téren állították fel. Két nagykalapú tót gazda vizet vitt öntözésre. Andor figyelmesen nézte őket.

— Ne csodálkozzék mladipán (úrfi) — mondta az öregebb, — nem vagyunk mi gazemberek, mint ahogy az úrfi sem az. Azok Prágában uralkodnak, itt pedig becsületes emberek ülnek.

Andor megijedt és szájára tette két ujját, intve ezzel a derék bácsinak, hogy hallgasson. Az csak a kezével legyintett.

— Tudják ezt ők is magukról!

Mivel várni kellett, Andort és társait a folyosóra hívták, ahol leülhettek. Később egy fiatal, körülbelül 30 éves embert hoztak ki hozzájuk. Szőke, karcsú termetű, arcán örökös vidámság. Kezet nyújtott mind a hármuknak és mondta:

— Most mi leszünk a család. Jó darabig együtt maradunk, jóban kell lennünk.

Kimentek a vasútállomáshoz. Ott a jószívű légionárius mondta Andornak:

— Úrfi csak száraz ételt evett, talán innék egy pohár sört.

Andor mohón kapott az ajánlaton. Mentek a vasúti vendéglő felé. Ott mondja a légionárius:

— Egy hadnagy van bent, nem szabad az úrfit oda kísérem, de maga csak menjen, igyék s jöjjön ide vissza. Tudom, meg nem szokik.

Andor már négy napja nem evett meleg ételt, jól esett neki a pohár sör. Gyorsan megitta és sietett vissza. Megköszönte az őrnek s neki is akart adni egy pohárra valót, de az nem fogadta el.

— Eleget rabolnak társaim, én nem akarok nekik segíteni — szólt,

Jött a vonat. A legionáriusok fölmentek a zsúfolt kocsiba s megint lökdöstek a szegény harmadosztályú utasokat.

Ez már szokás a cseheknél, — szólt Andorék új társa.

Egy asszonyt egészen lelöktek, az iszonyú sírásra fakadt.

— Az uramat holnap Terezinba viszik, nincs semmi fehérműje, Istenem, Istenem!

Andor jószívű öre kezet nyújtott a szerencsétlennek, felhúzta a kocsiba s valahogy helyet szorított neki. A négy letartóztatott a három légionáriussal külön fülkét kapott.

* Theresienstadt, nagy cseh börtön.

Itt az idegen bemutatkozott Andornak:

— Suba Sándor tanító, tartalékos főhadnagy vagyok. Négy és fél éven át nem cipeltek mint foglyot, pedig mindig kint voltam. Most tehát pótolni kell, felszabadítóink nem sajnálják a fáradságot.

Amíg ezeket mondta, olyan jámborul nézett, hogy a csehek azt hitték volna, szent történeteket mesél.

A vonat elég gyorsan röpítette utasait. A tanító folyton beszélt.

— Itt jobbra, balra, szinte amíg csak megyünk, atyafiak laknak, derék, jóra való emberek. A kultúrát azonban magyar pénz és magyar ész teremtette. Minden faluban van magyar kastély, amelyből világosság áradt a környékre. A kastély vette észre sokszor a jófejű béresfiút

Nagyszombat látképe.

s nevelt belőle tudóst. Volt ilyenekből püspök s magas tisztviselő, úgy segítette népét, ahogy jónak látta. Innentől lefelé terem a legpompásabb búza, sok cukorrépa. Áldott vidék. Nesokára arathatunk, de kinek? No, csak semmi kétségbeesés, magunknak!

Jobbfelé nemsokára hatalmas város körvonalai bontakoztak ki.

— Nagyszombat! Hej, régi tanúja ez küzdelmeinknek! Azt mondják, megvolt már a honfoglalás előtt, de semmi olyan bizonyítéka nincs róla, mint Aquincumnak vagy más régi városoknak. Ellenben bizonyos, hogy ezeket a falakat II. Géza magyar király építtette közel 800 évvel ezelőtt. A későbbiek szabadalmakkal látták el, szabad várossá emelték, pallosjogot adtak neki, megajándékozták sok faluval s a derék német lakosság fejlődött, szaporodott, gazda-

godott és művelődött. Az akkori emberek messze földön csodaként emlegették. Az olyanok számára, akik nem láthatták, többször le is rajzolták.

A tatárok feldúlták, de csakhamar magához tért es még szebb, még gazdagabb lett. Akkor rávetették szemü-
nket felszabadítóink kelyhes ősei*) s ez volt a veszte. Az Úr-

Nagyszombat régi képe.

nak 1432. esztendejében mikor éppen vásár volt a városban, rajtaütöttek, kifosztották és felgyújtották Ne higgyék, hogy ők különösképp a magyarokat üldözik, dehogy, mindenki ellen készek ugrani, akinek van valamije.

Olyan megvető arckifejezéssel kísérte a cseh rablók e jellemzését, hogy a két légionárius is, aki csak a *magyarokat* szót értette a beszédből, helyeslőleg bólintott.

— Ettől az időtől fogva a város tiszta német jellege megszűnt s lassan az atyafiak, aztán később, különösen a mohácsi vész után magyarok is kezdenek beszivárogni. A mohácsi gyásznapi után hat évre az esztergomi érsek és a káptalan is itt telepedett le s ettől kezdve magyar élet folyt a városban. Ez folyik ma is és folyni fog, míg a világ áll.

A reformáció némi villongásokat idézett elő, de itt volt az érsek, a káptalan, a káptalan gimnáziuma s ezek szellemi befolyása érvényesült.

Pázmány Péter.

*) Cseh husziták.

— Igazi nagyságát, művelődéstörténeti jelentőségét Pázmány Péternek köszönheti a város. A nagy érsek egyetemet, nemes ifjak részére konviktust alapított, papnevelő intézetet nyitott, nyomdát szereltetett fel és egyszerre elevenség pezsdült fel a vallásos és művelődési élet minden terén. Nagyszombat lett s maradt másfél évszázadon át a magyar tudományos élet központja. A főurak palotákat vásároltak és építettek, s egyeteme, intézményei folyton híresebbek és népesebbek lettek. Ott, az volt az, egyetem temploma s mögötte épületei. A sok templom miatt, amit a városban láthatunk, kis Eómának is hittak..

— Itt halt meg Nagy Lajos magyar király és itt született Káldy György, a jeles bibliafordító és jezsuita prédikátor.

—A városi torony, amit ott látunk, közel 400 éves. Éppen a város mellett robogtak el, beláttak a főutcába s az utca elején egy egyszerű oszlopot vettek észre.

— Ez ott az 1848—49. évi önvédelmi harc emléke. Egyszerű felirata ezt mondja: „Nem e kő, tetteitek hirdetik dicsőségeteket”. És a feliratnak igaza van. A vezér szobrát Újvárbán ezek a hősök ledöntötték, de műveit, az emberi szabadság és a hazaszeretet szent eszméit le nem dönthetik.

Már ott álltak az állomáson. Tolongás, káromkodás, sírás és a vonat megindult.

— Látják, hogy rázzák öklüket az atyafiak? (Tótot soha ki nem ejtett, nehogy az örök belekössenek.) Ezek átkot szórnak az új uralomra. Nálunk ilyesmi nem történt.

— Nagyszombatunktól elbúcsúzunk. Hát dicsőségének csak vége lett. 1777-ben az egyetemet Budára tették át s ezzel a város hanyatlani kezdett. A szerzetesrendek egy része megszűnt, a szeminárium részben az egyetemmel

Nagy Lajos-utca Nagyszombatban.

ment, részben Esztergomba került vissza, a főurak elköltözkötteik s utánuk a jeles iparosok egy része is. De a régi családokból még most is vannak. A város gazdag, van pompás piaca, nagy gabonaforgalma. Ez a sok falu

körül mind itt vesz és ad el. Van a városnak több, mint 2000 hold földje, hátárában gyönyörű a búzatermés, mint általában az egész Mátyusföldjén. Úgy hívják Csák Máté

egykori ura után ezt a földet itt a Vág két oldalán. Tan több gyár, ott látszik a túlsó oldalon a cukorgyár, a városon kívül a gyufagyár s ez itt — s egy új épület-tömegre mutatott, amely mellett éppen elhaladtak — az Új vasárúgyár.

Boldog, szép vidék, nem a felszabadítóknak való, mert ők nem fel-, hanem megszabadítják gazdagságától s mennek tovább, beljebb szabadítani.

25. A Kis-Kárpátok alján.

A vonat tovább robogott. Sárguló kalászkok hullámzása gazdag aratást ígért s a táj mégis szomorúnak látszott. Akik jártak a földeken, nehézkösen, lehorgasztott fejjel lépkedtek. Bal oldalon, két víz között különös szántóföld terült el s azon sok ember mozgott. A gazdák a vasúti kocsiból nézték, hogy mit csinálnak azok, de nem tudták kivenni.

— Kissé messze van, — szólt a tanító. — Ezek a híres káposztaföldek. Az oldalon folyik a malomárok, lent a völgyben a patak. Az okos földesúr, Nagyszombat városa annak idején megengedte a molnárnak, hogy jobbágyai földjén átveresse a malomárkot, de kikötötte, hogy annak vizét hetenkint kétszer, egyik napon nyolc, másik napon négy óra hosszat öntözésre használhassák a jobbágyok. Azóta Pozsony-Gerencsér, Modor falu s több más falu lakói gyönyörű kertgazdaságot folytatnak ott. Káposztát, kalarábét, uborkát, hagymát s más efféle termesztenek. Otthon kora tavasszal melegágyakba elvetik a magot, aztán a palántákat, mikor már erre alkalmasak, szétültetik otthon a kertben s április végén, vagy május elején kiültetik a táblába, amelyet minden héten kétszer megöntöznek a malomárok vizével. Az egész terület kisebb szabályos négyszögialakú tábláikra van osztva, amelyeknek széleit sekély árok jelzi. Ebbe folyik a malomárok felduzzasztott vize és ebből lapáttal szórják el a földön. Néha az egész földet is elárasztják. Gyönyörű káposztafejek teremnek ott és van is keletjük. Az utóbbi években már nem is kellett vele vásárokra járni, helybe jöttek a vevők.

Nemsokára Ciffer állomásra értek. A tanító mesélte tovább:

— Ez is egyike a magyar műveltség őrhelyeinek. Ott bent a főúri kastély tele nagybecsű műkincsekkel, a falu

ban pedig a hímzőiskola, amelyet az Izabella főhercegnő» által alapított és az ő nevét viselő háziipar-egyesület tartott fenn a magyar kormány támogatásával. Az itteni nép

A eifferi kastély
kertjének egy részlete.

leányai, de fiai is szeretik a szépen hímzett ingujjakat, de azoknak készítésével az utóbbi időkben már mind kevesebben foglalkoztak s ez az ízlése is és nemes népművészet feledésbe kezdett menni. Ezért külön iskolákat állítottak ennek a népművészetnek a gyakorlására és fejlesztésére. Most már nemcsak magukat látják el ezekkel a hímzésekkel, de más vidékre és külföldre is sokat eladnak belőlük. Ezek meg azt mondják, hogy itt elnyomták a nép műveltségét.

A vonat ment tovább.

Jobbra a Kis-Kárpátok emelkedtek, balra lankás vidék terült el. Egy helyen a tanító a hegyek aljára mutatott s mondta:

— Ez Modor. Egyike azoknak a városoknak, amelyekkel tele van rakva a Kis-Kárpátok alja. Ezek nyugat felé oda, a hegyeken túlra hajdan fontos védelmi pontok voltak. A hegyeken túli vidéknek egyik ura egyszer feldúlta ezeket a városokat, de IV. László királyunk megfizetett neki érte. Árabló ott is hagyta a fogát a csatamezőn.

A király szóra az egyik cseh felütötte a fejét s közbe szólt:

— Krály nye szabad!
Krialya, grofa nyics! — Azt

Cifferi hímző leányok.

akarta ez jelenteni, hogy királyról nem szabad beszélni; mert náluk sem király, sem gróf nincs.

A tanító feléje fordult s természetes hangon mondta, ég pedig csehesen, de tótul:

— No igen, nyolcszáz év előtt itt belefűlt egy a vízbe.

— A, tak? — szűlt a légionárius és újbűl bűbiskolnı ízdet.

A tanító pedig magyarul folytatta:

— Nem, efféle finom, jóérzésű ember köztűk nincs, de tolvaj annál tűb.

Andor védelmébe vette a maga emberét. Suba nevetett.

— Lehet, de vigyázz, mert úgy fog járni, mint az a felkent papjűk, akinek szobra hidakon szokott állni. No-ha cseh volt, igen becsűletes volts ez sehogy sem egyezett a tűbbi cseh tulajdonságaival, tehát vízbe fojtották.

De most nézzék a várost, mert mindjárt nem fogják látni. Az ott a katolikus templom, amaz pedig az evangélikus.

Modor város kamuja.

Régen sok mesterember lakott ebben a városiban. Különösen híresek voltak a posztűsok és a fazekasok, akiknek külön utcájűk is volt. de csak néhány fazekasmester dolgozik még, a tűbbi lakó föld- és szűlűmíves.

— Az evangélikusoknak eddig nagyon jó dolgűk volt és mégis sokat kiabáltak a magyarok ellen. Most meg a papjűk főispán is lett, még sincsenek megelégedve az új helyzettel. Szívesen jűnnének vissza, de nem lehet. Ők is elmondhatják: Tűrűköt fogtam, de nem ereszt. De hát a modoriak mindig ilyenek voltak. Mikor ezt a vasutat építették, sehogy sem akarták megengedni, hogy városukat érintse. El is kerülte őket s most semmiért sem adnák, ha városnak vasűti állomása volna.

Bazin látképe.

A következő állomás Bazin volt, Modorhoz hasonlóan régi város. Ez nem félt a vasúttól s azért élénkebb is. Régen híresek voltak kőfaragói, asztalosai, pékjei, kádárjai, lakatosai. Szép számmal voltak a városban jeles szűcsök, óráskok, puskaművesek és sarkantyúkészítők is. Ma itt is főleg szőlőművelés és mezőgazdálkodás a nép főfoglalkozása. Hasonló az előbbiekhöz a harmadik város: Pozsonyszentgyörgy. Ugyanolyan körülmények közt fejlődött, ugyanez tette szükségessé, hogy erődített hely legyen s később ugyanazon okokból hanyatlott ipara.

Folyton a hegyek alján haladva, mind közelebb értek hozzájuk, s gyönyörködhetek a hegyoldalokon, a Kis-Kárpátok lejtőin elterülő, gondosan megművelt szőlőkben. Egyszer erősebben kanyarodtak be jobbfelé s balfelől ott terült el előttük előbb a hatalmas dinamitgyár s utána a szép magyart koronázó város, Pozsony.

26. Kézről-kézre.

Mikor az állomásra berobogtak, még egészen világos volt, a nap nyugaton elég magasan állott. A négy magyart sorba állították s a menet a szokott rendben megindult; elől két légionárius, utánuk ők és hátul a harmadik cseh.

Pozsony látképe.

Csakhamar kiértek a gyönyörű, nagyvárosias Stefánia-utcára, amelynek végén a Mária Terézia-korabeli Grassalkovich palota áll. Most ebben is csehek uraskodnak. A palota Frigyes főherceg tulajdona.

Amint a városba beljebb mentek, az utcákon nagy tömegek hullámoztak. A csehek gúnyos mosollyal mér-

ték végig a „rabokat”, a magyarok pedig fájós tekintetet vetettek utánuk, némelyiknek könny szökött szemébe.

A Kossuth Lajos-téren Andor önkéntelenül megállott, hogy körülnézzen. Olyan szép városrészt ő még nem látott. De csakhamar észrevette, hogy „viszik”, tovább lépett, nehogy az őt figyelmeztetni legyen kénytelen.

Kiérték a Dunapartjára, örömmel látták, hogy Mária Terézia királynő lovasszobra ott áll s a királynő mellett rendületlenül őrködik a két magyar márványvitéz.

— Ezek ránk is vigyázni fognak — szólt a tanító, mikor bementek egy nagy ház kapuján.

A ház régebben a pozsonyi hadtestpamancsnokság épülete volt, most az úgynevezett „teljhatalmú tót minisztérium” terpeszkedik benne. Ott van ennek leghírhedtebb osztálya, az államrendőrség. Sok udvaron, folyosón, lépcsőn mentek végig, míg végül egy szobába vezették őket. Ott éppen csak átvételüket

Mária Terézia szobra.

igazolták a légionáriusok kísérő ívén, átvették irataikat s őket egy kis szobába kísérték, ahol már voltak vagy hatan, köztük két asszony is, valamennyien földművesek, s rájuk zárták az ajtót.

A szoba kicsiny, üres, de tiszta volt s azért a szállást Andor egészen jónak találta. Azonnal leült a földre, evett szalonnájából, társait is kínálta, aztán leterítette a pokrócot a padlóra és ráfeküdt.

A tót földművesek egyike felkapaszkodott a magas ablakra, imára tette össze a két kezét s mondta:

— Ott túl a folyón Magyarország! Istenem, jó Atyám, adj minket vissza neki!

De nem sokáig örvendhetek nyugalmuknak s a tiszta szobának. Egyszer csak nyikorogva fordult a kulcs, kinyílt

az ajtó s egy cirkuszi kikiáltó formájú ember állott előttük, intvén nekik, hogy jöjjenek;

Mit tehettek volna, feltápászkodtak és mentek.

Levezették őket az utcára s kanyargós utakon, amelyeken Andornak néhány templom tűnt szemébe, vezették őket.

Most, hogy nagyobb sorban mentek s a cirkuszos hangoz kiabálásokkal és élénk kézmozdulatokkal terelte őket, még nagyobb feltűnést keltettek. A pozsonyiak az ilyen menetekhez már hozzá voltak szokva.

Egyszer csak hatalmas, ódon épület kapujába fordultak be. Ez a városháza s annak udvarán, a földszinten a rendőrségi fogház.

A foglár átvette az: írásokat, aláírta a cirkuszos elismervényét és könyvébe egyenkint bevezette a szerencsétlen magyarokat. Andorra utoljára került a sor. Mikor Andor bemondta adatait,, a foglár szánakozva kérdezte:

— Az Istenért, fiam, hogy kerülsz ide?

A pozsonyi városház bejárata.

Andornak könny szökött szemébe s csak annyit bírt mondani:

— Mert sírni mertem apáim sírján, akit ők megöltek. A foglár nem szólt semmit. Intett a rendőrnek s vittek az „új anyagot”. Nyolcan a kapualj felé eső szobában kaptak helyet, Andor pedig a tanítóval egy másik szobába, került. Szűk szobácska volt bíz ez ahhoz képest, hogy velük együtt tizenhatan szorongtak benne, de elég tiszta s végig deszkaágyak húzódtak, sőt a két végén egy-egy igazi vaságy is.

A szobában húsz és negyven év közti emberek ültek, sőt volt egy közel az ötvenhez is. Volt köztük szolgabíró, járásbíró, földbirtokos s ki tudná elmondani, miféle foglalkozásúak. Némelyik messze a Felvidékről, mások Érsekújvár tájáról. Az egyik lakást nem tudott adni valami

csehnek, mert magának is kevés a szobája s nagy a családja, a másik akkor, mikor a katonák fegyverkutatás, ürügye alatt fehérneműjét lopták ott a szeme előtt, azt a felesleges megállapítást tette, hogy: „ez mégis csak rablás”. Emiatt kerültek fogságba.

Az „öslakók” először kikérdezték az újakat, hogyan s miért jutottak ide. A tanító tréfával ütötte el a dolgot:

— Azt fogta rám egy cseh tudós, hogy én gyűjtöttem fel Diana templomát, pedig csak kis áldozatot tettem a haza oltárára. Már két hétig voltam Lipótváron, de úgy találták, hogy az nekem nagyon kicsiny falu.

Andor őszintén mondta el szomorúságát. Az emberek, akik különben mind a maguk bajával voltak elfoglalva, mélyen megindultak. Felháborította őket, hogy egy gyermeket, akinek az apját megölték, már négy napja hurcolnak s ő azóta nem evett meleg ételt s egy éjszakát állva töltött el. Rögtön elhatározták, hogy az egyik ágyat neki adják. Andor szabadkozott, hogy alszik ő akárhol, de az: öreg úr megnyugtatta:

— Fogadd el nyugodtan. Te gyenge gyermek vagy, erősödnöd kell, hogy változtathass ezen az állapoton. Holnap hozatunk jó, forró tejet reggelire, azután rendes ebédet és bort hozzá. Nem ellenségek a mi öreink, de őket semmire sem szabad kérni, nehogy bajba hozzunk akár egyet is.

Andor elfogadta az ágyat, lefeküdt és igazán jól aludt. Tudta, hogy résztvevő szívek veszik körül.

Reggel megmosakodott, megitta a takarítónő által hozott tejet, egy óráig kint járkált az udvaron s egészen megkönnyebbülten ment vissza a parancsszóra a szobába. Mikor a takarító asszony eljött a reggeliző edényekért s az ő ebédjére is a többiek akartak pénzt adni, hevesen tiltakozott, hogy van neki pénze s maga fizeti ki.

Délben jó levest, csirkét és tésztát hoztak és a takarítónőt kísérő ember zsebéből egy háromdecis borosüveg is kikerült. A szolgabíró azt mondta Andornak:

— No, kis öcsém, egyél, — s aztán az öreg úrhoz fordult: — Bátyám uram pedig nagy mester. Ezt az embert még én sohasem láttam.

— Én sem! — mosolygott az öreg úr.

Andornak egészen jól telt az ideje. Mind gyengéden bántak vele, a tanító pedig mesélt neki a városról. Az „öslakók” nyugtalankodtak, miért nem vittek ma senkit kihallgatásra. Andor pedig elismerőleg szólt a tanítóhoz:

— De jól ismeri tanító úr ezt a vidéket és a történelmet.

— Hát hiszen idevaló lennék, aztán meg a csehek már már hónapja „szabadságotak”. Kis birtokocskám, amely apámról maradt, bérben van, de szerencsére ősszel visszakapom. Addig van időm olvasni és ennek a vidéknek történetét érdemes is olvasni. Itt dőlt el, leszünk-e nemzet vagy elnyelnek a németek, amint elnyelték Rügen szigettől és a Saale folyótól eddig a szlávokat. Minket nem nyeltek el, nemzet maradtunk. Ezek az élősdiek még kevésbé pusztíthatnak el. Még az a dinamit sem kell hozzá, amit ott a vasúton túl gyártanak, felrobbantják Csehországot a benne keletkező gázok, az erkölcsi mételty. Hát így akarnak ők államot alkotni, hogy minket itt becsuknak?

— Ez a város élő tanúja a magyar és német szellem küzdelmének. Lakói már Szent István idején is németek voltak. Utána a német császárok ismételten jártak itt, hogy uralmuk alá vegyék s mindannyiszor véres fejjel mentek vissza. Béla herceg, Könyves Kálmán egymásután kiverték őket. Ki ne hallotta volna Zothmund bűvár nevét, aki kifúrta a németek hajóit s úgy súlyesztette el.

— A tatárok a várost elpusztították, de a várba be nem juthattak. Az utolsó Árpádok idején a csehek egyszer betörték ide, kirabolták és feldúlták a várost, végül pedig felgyújtották. A város házai jobbára fából voltak akkor, az egész város elhamvadt. De IV. László király nemsokára megtorolta a bűnt, segítséget nyújtott Habsburgi Budolfnak a rabló Ottokár király ellen s ez utóbbi holtan maradt a csatatéren. László király akkor újból fölépíttette a várost s a barátok templomát s azóta ez a város még szebb, még virágzóbb lett.

— Ennyivel s úgy járultak a csehek ennek a városnak a felvirágoztatásához.

— A szerencsétlen mohácsi csata után még nagyobb fejlődésnek indult a város. A törökök elfoglalták Budát, tehát idejöttek az országos főhivatalok, itt tartották az országgyűlést és itt koronázták a magyar királyokat, egy szóval ez volt egészen 1848 ig az ország fővárosa s idegen ellenséget több mint 600 évig nem látott falai között.

— Jelentőségében azóta sem vesztett. A háború végéig központja volt a nyugati Felvidéknek, hatalmas gyári és kereskedelmi város. Minden fényét és dicsőségét

a magyar igazgatás és a német szorgalom adta, a tót legfeljebb mint napszámos hordta a téglákat, csehet pedig, az utolsó napokig csak mint betörőt vagy hadiszökevényt fogtak itt el. És ma ők uralkodjanak?

Ilyen beszélgetés közben telt el a nap.

Este, mindnyájan ettek a tarisznyából és lefeküdtek. Andor olyan jól érezte magát, hogy az ágyat semmi kínálásra sem fogadta el, átengedte a legöregebbnek, ő pedig a deszkán aludt.

A régi pozsonyi koronázó (Szent Márton) székesegyház.

Másnap a reggeli séta után megjelent a cirkuszos, akiről kiderült, hogy most előkelő detektív s kiszóltított tizenkettőt közülük. Andorék szobájából négyen voltak, köztük Andor és a tanító is. Most egyenesen abba a szobába vitték őket, amelyben egyszer már voltak s onnan szólították egyenkint az irodába. Elsőnek a tanítót hívták. Öt perc múlva arcfintorgatással jött vissza.

— Azt kérdezték, hogy miért vagyok itt? Feleltem: nem tudom. Ők se. Menjek haza. Hát nekem ezt nem kellett kétszer mondani. Megvárlak, hátha te is.

Andornak felderült az arca. Éppen őt szólították. Szívszorogva ment be. Tőle azonban csak azt kérdezték, hogy hívják és a törvényszékhez küldték.

— Sebaj Andor, — vigasztalta a tanító— ott okos emberek vannak. Még sok a magyar bíró és ügyész.

S csakugyan, alig vette fel személyi adatait a fogházgondnok s betették egy piszkos odúba, amelyben egy cigány, egy betörő és egy szegény tüdőbeteg vasutas szorongtak, máris jött egy őr érte. Az ügyész idézi.

Číslo 266/1919 zoh. br. v. s. p.

Graditelja bratislavskej
vážnice!

Prepuštný list

Andrej Andor Petaj

do št. Moravce patríny nadviečkom ^{ústavnému} výstupu
nenice jeho bratia sa dnes ^{úplne} po poludní v
3 hod. v bratislavskej vážnici vyslobodil.

Bratislava 14. júna 1919.

Kudelin Kaviak
úradník

Andor elbocsátó levele.

Andor félénken ment, vájjon hová adják még így kézről-kézre. De szenvedése véget ért Gyula bácsi volt az ügyész, akit jól ismert s aki már hallotta apja szomorú esetét. Rövid jegyzőkönyvet vett föl és a fiút azonnal szabadlábra helyezte.

A fogházgondnok kezébe adta az elbocsátó levelet, meghagyta, hogy vele otthon a zsupánál jelentkezék és elbocsátotta.

Mikor a kapun kilépett, Suba Sándor ott várta.

— No, ugy-e: mondtam! — kiáltotta diadalmasan, kezénél fogta Andort és elvezette.

Andor folyton nézett jobbra-balra, látják-e rajta az emberek, hogy fogházból jön?

27. Séta Pozsonyban.

Mikor a városházától eltávolodtak, a tanító megszólalt:

— Jó lesz megfürödni s tisztességes ebédet enni, aztán tovább gondolkozunk.

— Én mielőbb haza szeretnék menni, — szolt Andor.

— Az akarat dicséretes dolog, de jár-e vonat?

— Kérdezzük meg.

— Éppen ezt akarom, — szolt a tanító s egy mellékutcába vezette a fiút.

Mikor már több utcán átmentek, Andor kérdezte:

— Hová megyünk?

— Van itt egy jó barátom, katolikus tanító, beme-gyünk hozzá.

— De kérem szépen, nem lesz neki emiatt baja?

— Talán csak nem, de igazad van, vigyázva me-gyünk be.

Óvatosan körülnéztek s mikor az utcán nem láttak gyanús alakot, besurrantak. A tanító otthon volt feleségével és hároméves kis fiával s örömmel fogadta jó barátját. Mikor pedig meghallotta, hogy mi járatban vannak, még kedvesebb volt hozzájuk. A tanítóné asszony minden kérdés nélkül azonnal gondoskodott fürdőről, kérte, adják ki a ruháikat, hadd vizsgálja meg, nincs-e bennük „cseh vendég” s kérdezte, van-e csomagjukban váltani való fehérneműjük.

Andornak volt, de a tanító dolgai bizony elfogytak közel három hét alatt, tehát neki a tanítóné adott az uráéból.

Mikor egymásután kikerültek a fürdőszobából, készen volt az ebéd is. Ez a gondoskodás nagyon méghatotta Andort s még jobban esett neki az a kedves figyelem, amelyben részesítették és a beszélgetés, amely kifejlődött. Suba tanító elmondta, hogy Hont megye egyik megszállott falujában volt tanító, bejövetelük után a csehek mindjárt elbocsátották s mikor a magyar katonák közeledtek, letartóztatták őt.

— Azzal gyanúsítanak, hogy híreket küldtem át és ... nem éppen alaptalanul — tette hozzá mosolyogva.

A házigazdától megtudták, hogy őket, mint felekezeti tanítókat, még nem eresztették szélnek, de a vizsgát már május harmadikán meg kellett tartaniok. „Magyaroknak ennyi tanulás is sok, ők maradjanak buták”, mondogatják a csehek. Az állami tanítókat és tanárokat már elküldték, azok már nem kapnak fizetést.

A háziasszony bort töltött poharaikba, Andor csak keveset engedett tölteni a azután összecsengtek a poharak:

— A magyar haza feltámadására!

Mikor Andor az ebédet megköszönte, mindjárt a vonatjárásról kérdezősködött.

— Jaj, édes fiam, az nagy tudomány. Van még itt egy magyar vasutas, éppen szabadnapos, tőle kérdezem meg, — felelt a házigazda, fogta, a kalapját és ment. Pár perc múlva visszajött.

— Aranyomrarótra egy nap alatt nem lehet eljutni. Érsekújvárról reggel tíz óra tájban indul a vonat, de innen nincs olyan vonat, mely reggel erre az időre odaérne. Párkányána körül még különben is verekednek, csak egy vonat jár s az délután indul. Van Újvárban valami ismerősöd?

— Nincs. Ha ez Komáromban volna, ott van.

— Hm, Komárom? Oda is el lehet jutni a csallóközi vonalon. Az este hat után indul.

— Azzal megyek.

— Jól van Andor, most három az óra, addig megnézzük a várost — szólta Suba tanító!

— Jó lesz biz az, — felelte a házigazda, — de vaniak-e írásaitok, mert enélkül újból lecsípnék.

— Vannak ám! — felelték egyszerre s mindegyik megmutatta a maga tót-nyelvű elbocsátóját.

— Istenem! Apáink öreg kort értek e földön és senkinek közülük nem volt ilyen igazolványa, — sóhajtott a házigazda.

— Már ilyen ja magyar sors, — felelt. Suba. — De lesz ez még másképp is, csak legyünk mind becsületesek. Én, ha el nem kergettek, itt maradok reggelig, csak elkísérem Andort.

Andor szépen megköszönte a vendégszeretetet s elindultak. Most is a Duna felé mentek először s onnan néztek körül. Túl van Pozsony egyik sétahelye, oda vezet a híd, de azon most nem szabad átjárna, mert odaát már

magyar katonák állnak. A város a Duna bal partján terül el részben lent a síkon, részben pedig az azt félkörben körülövező hegyek lejtőin. A városban van vízvezeték, gáz és villanyvilágítás, utcáin villanyos kocsik járnak.

A belváros nyugati oldalán egy magaslaton négyszögletes, négytornyú hatalmas várrom emelkedik. Egyik tornyában sokáig őrizték a magyar szent koronát. Több mint száz éve leégett s azóta nem állították helyre.

A vár alatt van a Szent Márton-székesegyház. Nagyon régi alapítás, de a mostani épület alig régibb 400 évesnél. Belül gót díszítésű. Az oltárról egy szobor hiányzik, Kramarz cseh politikus saját kezével törte le, mert néhai Ferenc József király alakjára emlékeztetett. Nem szent ezek előtt semmi! A templom mögött üvegtető alatt Szent Mártonnak ólomba öntött művészi szobra áll. Donner Ráfáel nevű híres szobrász készítette közel 200 évvel ezelőtt.

Szent Márton szobra.

A templomban sok magyar királyt koronáztak.

Tovább mentek. A tanító rá mutatott egy épületre.

Ezt is nézd meg! Ez volt régen az országháza, itt tartották az országgyűléseket, hoztak sok szabadságvédő törvényt a nép javára, itt alapította gróf Széchenyi István a Magyar Tudományos Akadémiát. Hát lehetséges, hogy most hosszú időn át ebben ítélik el a hazájukat szerető magyarokat?

Aztán egy szűkebb utca felé mentek. Sok szép bolt volt benne. A végén kapun vezetett a kijárat.

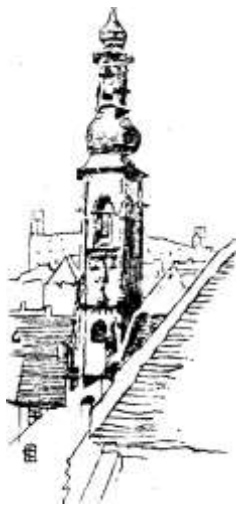
— A belváros régen fallal volt körülveve — szólta a tanító. — Négy ilyen kapun át lehetett bejutni, ma már csak ez az egy van meg. A fölötte lévő tornyon Mihály főangyalnak a sárkányt leküzdő szobra áll. Túlsó oldalról jobban lehet látni. Ejnye, no! Téged a gimnázium is érdekelne, menjünk kissé vissza! Ott van egy nagyon érdekes góttízlű torony, amely a gimnázium templomát ékesíti. Ez a torony a világon az egyetlen ötoldalú góttízlű torony. A templom régen a Klarissza-apácák temploma

volt s a mellette álló nagy épület, amelyben most a gimnázium van, ugyanazoknak az apácáknak a kolostora volt. II. József, a koronázatlan király ezt az apáca rendet is,

Mihály-kapu Pozsonyban.

A Klarisszák
templomának tornya.

mint sok mást — feloszlatta és birtokaikat elvette az állam részére.

A gimnáziumtól visszatértek a Szent Mihály-kapulioz s azon át a vármegyeház előtti térre mentek. Onnét befordultak egy mellékutcába, amelynek 10. számú háza előtt a tanító megállította Andort.

— Olvasd! — szólt és egy márványtáblára mutatott.

Andor olvasta:

„Jókai egykoriban hozzád járt német igére,
Most te sietsz hozzá nemzeti szóra, Pozsony!

Látod, itt lakott és tanult Jókai, a híres regényíró. Nekünk szent hely és ők most megszenteltelenítik.

Tovább mentek s a városon kívül fekvő szőlők közé értek, amelyek közt följebb haladva, messzire áttekintették a festői szépségű vidéket. Ott a tanító nyugat felé mutatott.

Ott van Dévény, ott éri a Duna a magyar határt. Ez az igazi, az örök magyar határ. Azt nekünk vissza; kell szereznünk. Különben elvész a magyar.

— Istenem! Dehát hogyan lehetne ezt visszaszerezni!
— sóhajtott Andor.

— Édes Andor öcsém! — szólt komolyan a tanító.

— Amíg élt bennünk Krisztus, követtük tanítását, imádtuk az Istent és szeretjük felebarátunkat, erősek voltunk és ilyen hatalmas városokat építettünk, amilyen itt alattunk elterül. Mióta meggyöngült a hitünk, visszavonás vert köztünk tanyát s elvesztettük városainkat. Mások itt az urak, minket legföljebb szuronyok közt hoznak ide. Ha ismét feltámad bennünk az igaz hit és szeretet, lia újra megerősödik bennünk a nemzeti öntudat és keresztény erkölcs, akkor összeomlik a gonosztevőknek ez a birodalma, mert nincs ezekben olyan erő, amely akkor nekünk ellenállhatna.

Dévény vára s az ezredéves emlék.

Andor áhítattal hallgatta ezeket a szavaikat, de vége felé valami kétség csillant meg szeméten. Észrevette ezt a másik is és kérdezte:

— Nem hiszed talán!

— De igen, hanem ...

— Nos?

— Ha minden felebarátunkat szeretjük, ezeket sem kergethetjük ki.

—A kufárokat maga Jézus is korbáccsal üzte ki a templom előcsarnokából. Az olyanokkal szemben tehát, akik szentségtelen céllal behatolnak nemzeti érzésünk szentélyébe, vagy fegyveres kézzel törnek szent hazánk nagy templomába, nemcsak jogunk, de kötelességünk is, hogy kiverjük őket. Mikor azután otthon lesznek az ő ha-

zájukban s istenesen a magunkéban élnek tisztos munkával, felebaráti szeretetünket újra kiterjesztjük rájuk.

Ezután a vasúti állomás felé indultak. A magasból egy távoli gyártelepre mutatott még a tanító.

— Ez a gyár az egész országot ellátta cérnával, most alig füstöl a kéménye. Portékáját el nem adhatja, odaát pedig nélkülözik a cernát.

Közel voltak a vasúti állomáshoz, a tanító megnézte óráját.

28. Csallóközben.

— Most búcsúznak, de a közös munkában még találkoznak. S bogya a kitartásnak mekkora az ereje, erre nézve mondok neked egy példát. Láttad a Duna partján Mária Terézia szobrát? Ezt a remekművet Fadrusz János magyar szobrász készítette, ennek a városnak szülötte.

Fadrusz János apja szegény majoros volt, aki bizony nem költhetett fia tanulására. Mikor a kis Jancsi elvégezte a hat elemi, apja lakatosinasnak adta. A fiú nagy buzgalommal tanulta a mesterségét s pompás dolgokat csinált.. Mestere észrevette, milyen derék munkás az inasa, milyen finom a kezemunkája s csupa olyan dolgot bízott rá, amely különös figyelmet és ügyességet kívánt. Mikor lejártak az inasévei s föl kellett szabadulnia, remekbe — úgy hívják a vizsgai munkát gyönyörű kapu díszet csinált, amelyet az egész ipartestület megbámult.

Fadrusz János.

Az inasiskolában rajzolni is tanultak. János ezt is nagy szorgalommal tanulta, sőt szabad idejében is rajzolt és faragott. Mikor 17 éves lett, Zayugrócra ment a faragóiskolába, hogy ezt a kedves foglalkozást is jól megtanulja. Ott négy évig dolgozott s akkor katonának sorozták be.

Mikor a három évet leszolgálta, ismét Pozsonyba jött és itt gyönyörű fadaragványaival tartotta fenn magát, majd pedig egy porcellánkereskedő számára festett

tányérdíszítésekét. Más ember ennyi küzdelemben kifáradt volna, de Fadrusz Jánost a sok munka csak erősítette. Pompás faragványai és rajzai végre fölkellették Tilgner Viktor, a szintén pozsonyi származású szobrászművész figyelmét, pártfogásába vette a jeles ifjút és Bécsben művészekkel taníttatta. Így lett belőle világhírű szobrászművész. Ő csinálta azt a szobrot, amelyet a Dunaparton láttunk, a kolozsvári Mátyás-szobrot, a zilahi Wesselényi-szobrot és még sok mást. Munkáiból külföldiek is vásároltak és híre elterjedt az egész művelt világon. Ez dicsősége a nemzetnek is, amelynek ilyen fiai vannak. Fájdalom, hogy ideiglenesen szinte minden jeles műve idegenek, csehek, oláhok uralma alá került. Vájjon ezek a vadak meg tudják-e majd becsülni az istenáldotta művész alkotásait, amelyekhez hasonlók az ő népüktől soha sem telnek ki?

De a sok közül van itt más is. Lóczy Lajos a neve. Itt született középsorsú családból. Kitartásával nagy földrajztudós lett belőle. Beutazta Ázsiát s olyan hatalmas tudományos könyveket írt, hogy az egész világ tudósai megbecsülték. Sok külföldi tudós társaság tagja, pedig ezt a kitüntetést nem osztogatják ingyen. Ez a tudós férfiú most elnöke a magyar Terület védő Ligának. Látod, már ez is biztató, hogy ilyen kitartó és kiváló férfiak állnak a szent ügy szolgálatában! Nem azok tesznek ám igazi szolgálatot a hazának, akiknek nagy a szájuk, hanem akiknek erős a lelkük és nemes a szívük.

Legitimációt!

Az emberek nagyobb tömegekben jöttek, közeledett a vonatindulás ideje. Andor tehát megszólalt:

— Nagyon köszönöm jószágát, tanító úr! Bárcsak viszonzhatnám.

— Viszonzhatod, ha jó és szolgálatkész leszel minden nálad gyöngébb magyar iránt. Ezek sorába számítom a hazájukhoz hű tótokat, németeket és Nagymagyarország összes hű polgárait. Isten veled!

Andor bement az állomási épületbe. Mindenütt nagy tolongás, durva lökdösődés. Amint a pénztár felé vezető folyosó ajtaján át akar menni, két cseh katona útját állja és legitimációt kér. Andor szó nélkül előmutatja a fogházban kapott elbocsátó igazolványt.

— Jó madár lehet! — csúfolódott az egyik katona.

— S aztán hová, derék úrficska?

— Haza, Aranyosmarótra.

— De hisz oda nem Komáromon át vezet az út. Bizonyosan kémkedni akar.

Andornak elszorult a szíve, hogy megint lefogják, de bátran elmondta, hogy egy nap nem lehet hazaérni s neki Érsekújváron nincs hol aludnia. Nagy huzavona után bebocsátották. Hosszú álldogálás után vett egy harmadosztályú jegyet, s a többi ember után kiment a Perronra.

Ott az emberek arról sugdolóztak, oda lehet-e érni, mert keleten harcok vannak, Párkányánára nem is adtak jegyet. Andor újból megijedt. Istenem, mit is csinálna ebben az idegen világban!

Andor helyet ad az öreg néninek.

De a vonat megjött, a sokaság őt éppen egy harmadosztályú kocszi elé sodorta, felment és beült egy nagy fülkébe.

Mikor a vonat megindult, újból látta a nagy dinamitgyárat, a cérnagyárat és sok más gyárépületet. Nemsokára átmentek egy hídon, a hegyek elmaradtak s a vonat kiért a csallóközi síkra. Ameddig az ember szeme ellát, mindenütt termékeny szántóföldek. A lucerna már levágva, a

búza még zöld, de már nem olyan haragos színű, mint májusban.

Már néhány állomást is elhagytak, mikor Andor észrevette, hogy a folyosón egy idős parasztasszony nagyon

nehezen álldogál. Felállt és intett az asszonynak, hogy jöjjön oda. Az asszony előbb nem értette, de később észrevette, hogy neki szól az intés. Odament s akkor Andor átadta neki a helyét, maga pedig az ablak mellett maradt állva. Az asszony kezdetben bizalmatlanul nézett a fiúra, de magyar becsülettudása végül is megszólaltatta:

— Köszönöm, úrfi.

— Nagyon szívesen, néniükéni. Hon man jön!

— Pozsonyból, lelkem!

— Talán bizony van ott valakije?

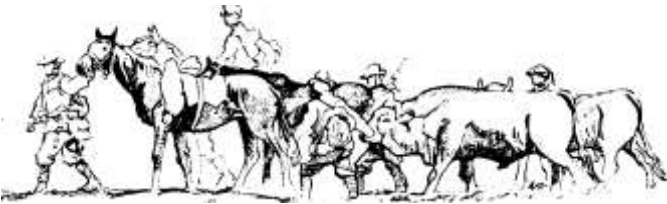
Az asszony elpirult, de Andor vigasztalta:

— Sohse szégyelje néném! Én is onnan jövök. Holnap lesz egy hete, hogy elfogtak.

— Óh, hogy az Isten . . .

Ijedten elhallgatott és körülnézett. De körül mind magyarok ültek. Csehek közül a leghitványabb is első vagy második osztályon utazik, ide legfeljebb kém ül a magyarok közé, de azt mindjárt fölismerik.

— Hát, igen úrfi. Az uramat elfogták. Elfognak minden tisztességes magyar embert, különösen a jobb gazdákra vetettek szemet. Ha ez sokáig így tart, nem tudunk aratni. Pedig áldott föld ez. Búza, kukorica, cukorrépa bőven terem. Az uradalmak remek lovakat, fajbarmokat tenyésztnek. A kisebb gazdák is eltanulták. De minek

A csehek elhajtják a gazdák jószágait.

mindez! Nincs egy nyugodt pillanatunk, amióta ezek bejöttek. Folyton búza, ökör, tehén kell nekik, most lovakat is vittek és vagy egyáltalán nem fizetnek, vagy csak mutatóba adnak valamit. Az adó pedig nagy. Azt beszél, hogy így akarnak minket kiirtani, hogy ők üljenek a portáinkba. Talán azért haragusznak ránk, mert magyarok vagyunk. Az egész Csallóközben mutatóba sincs más. — Éppen úgy zsarolják és fosztogatják, nénikém, a tótokat is. Én olyan vidékre való vagyok, ahol tótok laknak.

— Rettenetes! És mit csinálnak az uradalmakkal! Viszik a lovakat, ökröket s minden hivataloszolga uradalmi lovakon parádézik. Eddig sok szegény ember élt meg jól szolgálatban, lassan ezt sem lehet. A prímási és káptalani birtokokon már mind csehek ülnek. Azt mondják, felosztják a földeket, de tudom, hogy szegény magyar ember nem kap belőlük. Már jártak is itt nézegetni valami csehek.

Az Isten irgalmas, nénikém, és a szerencse változó. Csak mi tartsunk össze és szeressük egymást. Megveri még ezeket az Isten!

— Bizony bölcsen beszél, fiatal úr. Kezdi is már a nép megfogadni a jó szót. Voltak itt valami zavargók, arra akarták rábírní az uradalom béreseit, hogy kergessék el a gazdájukat, de bizony azok a jöttmenteket kergették el vasvillával.

A vonat állomáshoz ért s a nénike kiszállt, tisztesség - tudóan elbúcsúzva Andortól azzal, hogy — az Isten áldja meg úrfi. — Többen is kiszálltak.

Dunaszerdahelyen túl Andor egészen magára maradt.. Akkor elgondolkozott. Ez a föld itt, amelyet ezer év óta magyar vér és magyar verejték öntöz, most idegen nép tulajdona. Apja idegen földben nyugszik, anyja egyedül van otthon s azt sem tudja, hol jár az egyik fia s hol van eltemetve a nagyobbik fia, aki a haza védelmében halt meg. Vájjon tud-e ő itt hasznos lenni, lehet-e anyjának vigasza, mikor már tanulni sem szabad az édes magyar nyelven. Újból keserves könnyek tódultak szemébe.

Ilyen gondolatok foglalkoztatták estig, amikor megérkezett Komáromba.

29. Komárom.

Amint a vonat megállt, Andor kapta hátizsákját, pokrócát és kiszállott. Vasúti jegyét a kezében tartotta, hogy odaadhassa, ha kérik. De nem a jegyet kérték, hanem a kijáratnál álló cseh katonák egyike rárivallt:

— Legitimacia!

Andor kivette a fogházgondnoktól kapott írást és megmutatta.

— Úgy? És ilyen írásokkal jössz te ebbe a városija? Azonnal a parancsnoksághoz! — ordította.

Egy másik katona megragadta a karját és vitte az állomásparancsnok elé.

Az állomásparancsnok, valami fiatal cseh hadnagy nagy szigorral átkutatta zsebeit, hátizsákját s csak akkor kérdezte, kicsoda?

Andor elmondta, hogy öreg édesapját megölték a cseh katonák, ő a sírján imádkozott és sírt, azért elfogták és vasárnap óta csak ma bocsátották szabadon. Pozsonyból nem lehet egy nap alatt Aranyosmarótra érni, Érsekújvárott pedig ismerőse nincs és az anyja nővére itt lakik, hát ide jött, hogy éjjeli szállást kérjen a nagynéninél.

A hadnagy csóválta a fejét, újból megvizsgálta Andor minden bankjegyét, nem hamisított-e s mikor semmiféle gyanús dolgot nem talált, kikérdezte, kicsoda a nagynénje férje, hol lakik s akkor egy katonát adott melléje, hogy az kísérje el s ott hallgassa ki a háziakat, csakugyan az-e

Komárom a Dunapart felől.

a fiú, akinek mondja magát s ha igen, hagyja ott, de ha nem, úgy kísérje vissza.

Andornak akkor eszébe jutott, hogy hátha kiutasították a nagybátyját, mi lesz akkor? Nagy gondokba merülten ment a szuronyos katona mellett. A nagybácsit szerencsére otthon találta s az igazolta, hogy ő valóban Patay Andor.

Mikor a katona elment, az egész család kérdésekkel ostromolta Andort, hogy került ide ilyen kísérettel? Andor röviden elmondta a történeteket. Az egész család sírt a sok szörnyőség hallatára. Azután elmondták, hogy Komárimban is borzasztó dolgokat éltek át. A magyar katonák át akartak jönni a hídon, amitől a csehek rettenetesen megijedtek, szanaszét lövöldöztek és sok polgári embert megöltek, még többet megsebesítettek.

Andor szíve tele volt fájdalommal, de ezek a mások szerencsétlenségét elbeszélő szavak mégis úgy estek szívére, mint a kalapácsütések. Tudta, hogy minden magyar

élettel a magyar haza gyöngül, ő pedig szerette, nagyon szerette hazáját. Szerette akkor, mikor apjával, Szabónarral úrral boldog életet élt, de még jobban szerette most, mikor szenvedett is érte. Lefekvésig elbeszélgettek s Andor másnap utazni készült haza.

Reggel, alighogy megvirradt, Andor fölkelt, megmosakodott és felöltözködött. Járása-kelése felébresztette a háziakat is. Nagynénje reggelit készített s mind azon sóhajtozott:

— Szegénykéim, mi lesz most veletek?!

Andor egy darabig hallgatott, aztán mondta:

— Én tudom. Szegények leszünk, de magyarok maradunk, mint édesapám volt. Ha lehet: itt, ha nem: odaát.

A komáromi vár bejárata.

A jó nagynéni sírva fakadt a kétségbeejtő helyzet meggondolására, de a nagybácsi nyugodtan mondta:

— Isten elvezette Izrael népét Egyiptom földjéről ezer veszély között az Ígéret földjére s ott megszületett a Megváltó. Vezetni fog minket is mindaddig, amíg hazádnak szabadítója támad. Csak hinniünk kell mindnyájunknak a szabadulásban, mert az a nép, amely nem hisz benne, szétszóródik, mint azok, kik nem hittek

a lelki megváltásban. Reggeli után Andor kérte a bácsit, hogy menjen vele a vasúthoz s útjukban tegyenek kerülőt, hadd lássa a várost.

— Bizony fiam, okosan teszed, ha megnézed — szólta a bácsi. — Ki tudja, mikor s milyen körülmények közt látod újra. Pedig érdemes megismerni. Igen régi város ez, hiszen a két folyó igen alkalmassá teszi a helyet a kereskedelemre, vára révén pedig az ország történetében is jelentékeny szerepet játszott. Azt gondolná az ember, hogy csupa boldogság volt népének életfolyása. Pedig a lakosság múltja, szenvedésekkel volt tele. Tüzek, járványos betegségek, földrengések, háborúk, árvizek felváltva és versenyezve pusztították. Emberekben a legnagyobb pusztítást az 1711

évi pestis okozta, házakban az 1763. és 1783. évi földrengések. Az első földrengés ledöntötte az Összes templomtoronyokat, megrepszította a templomok falait s néhány templom egészen omladékká lett. Összedőlt ugyanakkor 2.79 magánház és nagyon sok megrongálódott. A leomló épületek sok embert is temettek maguk alá. A második rengés 500 házat pusztított el és még sokkal többet megrongált. A kSzent András-templom harangját még most is megkondítják minden nap délután 3 órakor, hogy emlékeztessék a népet az Isten haragjára és a maga tehetetlenségére.

—A könyvtárból olvastam egy szép regényt, az egyik földrengés idejéből. A címe: „Az elátkozott család”. Igaz történet az?

—A regény, fiam, nem igaz történet. Még az úgynevezett történeti regény sem igazi történet, ami igaz van

A komáromi régi református Kollégium.

benne, az csak a korfestésre alkalmas keret, amelybe a költő az eseményeket saját céljának megfelelően állítja be. Jókai, ennek a városnak szülöttje, ebben a regényben arra tanít, milyen semmi a gőgös földi ember az Isten hatalmával szemben. Az 1809. évben jött az árvíz s ledöntött sok házat, sokat rombolt le 1850-ben is. Am igyekezni kell magának az embernek is védekeznie. Segíts magadon, az Isten is megsegít. Van ennek a megyének egy másik kiváló szülötte is, Darányi Ignác a neve, majd beszélek róla.. Az ország földművelésügyi minisztere lett, vízsabályozási munkákat végeztetett itt, gátakat építtetett s azóta

az árvíz nem tesz kárt. Sok-sok csapás érte a várost, de ilyen nagy soha, mint most a csehek bejövetelével. Azokat a károkat, amiket a tűz, a víz, a földrengés okozott, pótolta a munka és a szorgalom. A régi házak helyére még: szebbek épültek, de új uraink dolgozni, szerezni s a munka gyümölcsét élvezni sem engedik, mindent ők akarnak felhabzsolni.

— Gyülölöm őket! szolt közbe Andor.

— Fiacskám, nem gyülölni kell, hanem szeretni a hazát. Ha mi a fegyvert el nem dobjuk, de kézben fegyverrel a határra kiállunk, vagyis ha jobban szeretjük a hazát, mint ahogy gyülöljük egymást és nem hiszünk a

hazug ígéretekben, egy cseh sem lenne itt. De hát erről ma késő beszélni. Szeretni azonban sohasem késő. Ha megbánt magyar társad, bocsásd meg neki s dolgozz vele á haza üdvén.

Andor kezét csókolt nagynénjének, elbúcsúzott unokatestvéreitől s elindultak.

A városháza előtt hatalmas szobor állott: Klapka György tábornok szobra, aki 1849-ben hőiesen védte a várat. A vár a mostani haditudomány követelményeinek is megfelel s ma is a miénk lehetne, ha csak 1000 magyar védte volna.

A város alsó (keleti) részén az öreg Duna, és a Vággal egyesült Kis-Duna folyik össze, túl egy új városrész terül el, ennek Újkomárom a neve. Ezt a csehek nem rabolhatták el. Ott a magyarok szabadok s lám mégis a gyűlölet vörös zászlaja leng ott.

A Duna mentén gyönyörű, árnyas fáikkal szegélyezett hosszú sétaút vezet.

A vasút felé fordultak vissza. Egy ház mellett megálltak.

— Itt született Jókai Mór, akinek regényét olvastad. Már az 1848—49. évi szabadságmozgalmakban is résztvett Petőfi Sándorral és más nagyokkal együtt. Midőn pedig

Klapka György szobra
Komáromban.

a szabadságharcot orosz segítséggel leverték s halálos-csend szakadt az országra, mint most, egymásután írta gyönyörű regényeit, amelyekben feltárta a múlt küzdelmeit és szenvedéseit. Az „Új földes úr”-ban rávilágított a magyar föld lélekátalakító hatalmára s új erőt, bátorságot, reményt öntött a nemzetbe, amely remény utóbb be is teljesedett. Regényeit nagyon sok idegen nyelvre is lefordították s az egész művelt világon olvassák s mindenki elismeri, hogy csak nagyműveltségű népnek lehet ilyen nagy írója. A ház most a zsidó hitközség tulajdona és a zsidó rabbi lakik benne.

— És Darányi Ignác hol született? — kérdezte Andor.

—Ő nem született a városban, hanem túl a Dunán. Gazdag földbirtokos fia volt. Előbb ügyvéd, azután képviselő s az ország földművelésügyi minisztere. Ő volt az

első földművelésügyi miniszter, aki a szegény ember, a kisgazda és a mezőgazdasági munkás sorsával törődött. Megalkotta a szövetkezeti törvényt, megteremtette a gazdasági munkás- és cselédbetegségítő pénztárt, hogy betegség esetére ne legyen a munkás elhagyatott s hatalmas munkát kezdett a szegény rutén nép felsegítése érdekében. Neki, mint gazdag embernek, nem kellett volna annyit dolgoznia, de bezzeg kellett munkája a sok szegény embernek! Mégis vannak emberek, akik másokat csak azért gyűlölnek, mert gazdagok. Nem a birtok, a szegénység vagy gazdagság teszi az embert, hanem a szíve, a lelke.

Odaérkeztek az állomáshoz. A bácsi visszatért, Andor pedig bement az állomás épületébe s újból a hadnagy elé került. De ez már tegnapról ismerte és szó nélkül át-bocsájtotta.

30. Magános út a magános otthonba.

Andor megváltotta a jegyet s beült a kocsiba. Nagyon kevés utas volt, mert az utazáshoz mindenféle engedélyre volt szükség. Nála az elbocsátó pótolta mindent.

Jókai Mór szülőháza,

A vonat megindult s kis kanyarodás után folyton északnak tartott. Jobbra-balra ismét síkság, amerre a szem ellát. A mezőkön ringott az aranykalász s itt-ott bús-járású magyarok alakjai tünedeztek fel. Keni dolgoztak, hiszen vasárnap volt, csak szomorúan nézegették az Isten áldását. Hiszen nem ők az urai már annak sem, amit munkájuk jutalmául a jó Isten ad. Andor fájó szívvel elmerengett ezeken a szép, szomorú magyar alakokon. Valóban nagy dolog a haza, ha elvesztése ezeket a délceg legénye-

Komárommegyei
(gútai) ház és népviselet.

hiszen

ket, a mindig derült kedvű magyar gazdákat s a vidám leányokat oly komorrá teszi. Nincs dal, nincs hangos beszéd, az emberek némán üdvözlik egymást. Már jó darabig ment úgy, midőn egyszer gyönyörű parkot látott. Benne határozatlan körvonalú kupolák s hatalmas kastélyok. Vájjon mi lehet ez! Senkihez sem mert fordulni kérdéssel,

nem ismert senkit. Az állomási épületen érthetetlen név volt, az sem adott felvilágosítást. Akkor egy sarokban mondja valaki: Ógyallán vagyunk.

Ógyalla? Hallotta ő már ezt a nevet. Ilonka néninek, az aranyosmaróti tanítónőnek egy bácsija, Konkoly-Thege Miklós dr. lakott itt. Jómódú birtokos ember volt. Az ég csillagai érdekelték, ezek tanulmányozására fordította idejét. Lassan sok csillagászati szerszámot, távcsövet szerzett, szép csillagvizsgálót épített parkjában s az egészet a magyar államnak adta. Hallotta, mikor apuka beszelt Ilonka néni egy másik bácsijával arról, hogy a csillagdában olyan ritka műszerek vannak, amelyekből az egész világon összesen legfeljebb 5—6 drb lehet. Mennyit dolgozott, számított az öreg úr ott s mennyit nézte csillagos éjjelenként az eget, hogy Magyarország ebben a tudományban se maradjon hátra a művelt világ mögött. Milyen sok könyvet adtak ki, amelyeket az egész világon olvastak a tudósok. Vájjon mi lesz most az intézettel! Fog-e még benne dolgozni magyar tudós? És egyáltalán fogják-e ott még művelni a tudományt? Hát a meteoroló-

giai intézettel vájjon mi lesz, ahol az időjárás alakulását és a légköri tüneményeket figyelték? Fog-e ez az intézet tovább is a magyar mezőgazdaság szolgálatában állni? Istenem, Istenem!

Ilyen gondolatok közt alig vette észre, hogy a vonat nyugatra kanyarodik s előtte Érsekújvár áll. A túloldalon

Ógyallai csillagvizsgáló.

Andód falucskának tornya látszik, ahol Czuczor Gergely, a jeles tanár és költő született 1800-ban. Sok gyönyörű munkát írt, szerette az ifjúságot és hazáját s hat keserves éveit

Czuczor Gergely.

Czuczor Gergely szülőháza.

kellett a hazáért börtönben szenvednie. Mi ehhez képest az az egy hét!

Andor ismerte már Érsekújvár vasúthoz vezető lioszu utcáját, négyszögletes főterét s egyenes mellékutcait. Mikor leszállt, megkérdezte, mikor indul a vonat Kistapol-

csány felé. Több mint egy órányi ideje volt. Elhatározta, hogy megnézi a várost. Mikor odaért, ahol Kossuth Lajos-szobra állott, csak az üres talapzat meredt eléje. Suba tanító úr egy elejtett szavából tudta már, hogy a „vezér” szobrát ledöntötték, de mégis, mintha kést döftek volna szívébe. Ez a város, amely tiszta magyar, amelynek vitézei már a nagyvezekényi csatában is hősiesen védték a vidéket, milyen szomorú most!

A tér üres volt, akit arra vitt is útja, sietve, lehorgasztott fejjel haladt át rajta. Az egyik sarokból saját korabeli fiút látott közeledni. Eléje sietett s megkérdezte, hogy történt?

Érsekújvár főtere.

A fiú félrevonta Andort egy mellékutcába s csak ott kezdett beszélni:

— Ezek a hősök, ezek a hitvány csehek. Sok tollas-kalapú katona jött, köteleket vetettek Kossuth apánk nyakába, nekifeszültek egyszer, kétszer s harmadszorra lerántották a talapzatról. Azután kalapáccsokkal letördelték fejét, kezeit, lábait s úgy hurcolták el az állomásig. Egyesek húzták a köteleket, mások rúgták, verték a kalapáccsokkal s mondogatták: „Nesze neked, nagy magyar!” Akik látták, sírva fakadtak, hiszen ebben a szoborban benne volt a város lelke, erre mindenki adott, a hivatalnok, a kereskedő, a gazda, de még a cseléd is és mindenki örömmel. Mikor a csehek látták a sírást, nekitámadtak a népnek s verték bottal, kötéllel, puskatussal. Nem nézték: gyermek, fiatal leány, öreg gazda, úr vagy szolga, ütlegeltek mindenkit. Másnap a leányok virágot tettek a talap-

zatra s letérdeltek a téren. Újból szétverték őket s azóta nem szabad a téren bárom embernek együtt menni. De egyenkint sem tanácsos. Két héttel ezelőtt magyar katonák voltak itt. Hogy szaladtak a csehek! Úgy örültünk, pedig voltak velük valami népbiztosok, akik rossz emberek lehettek. Meg fog ez változni, de vájjon megváltozik-e a mi sorsunk?

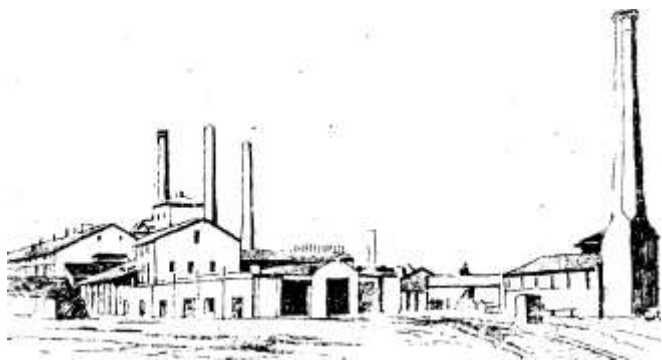
— A gimnázium megvan? — kérdezte Andor. — A miénket már március elsején bezárták, most cseh iskola van a helyén.

— A miénk még megvan, de magyar földrajzot, magyar történetet és magyar irodalmat nem szabad tanulni.

Andor eleget tudott. Sietett vissza az állomásra. Ott nem vizsgálták újból. Megvette a jegyet s rövid várakozás után beülhetett.

A vonat még mindig sík földön haladt, de már látszottak a távolban kéklő hegyek körvonalai.

A második állomás Nagysurány, amely nagy cukor-

A nagysurányi cukorgyár.

gyáráról nevezetes. Ősszel minden állomás tele van cukorréppával, mind ide szállítják. Azután répaszeletek vándorolnak vissza a gazdákhöz, akik marhát hizlalnak velük. További két állomással odébb van, Kismánya, Ez is Nyitra megye, de a Zsitván túl Nagymánya, már Bars megye. Verebélyig mindig Nyitra megye területén halad a vonat, de a jobbfelé látszó dombok már mind Bars megyében vannak. Verebélytől Aranyosmarót már csak negyedik állomás. Oda délután félegy tájban érkezett a vonat.

Andor gyorsan kiugrott a kocsiból, kisietett az állomásról, oldalt került a kertek alatt s úgy igyekezett haza, hogy ne is lássák

Egyedül találta otthon édesanyját, aki heves zokogással ölelte keblére egyetlen fiát. Andor első szavával hátlán megköszönte anyja gondoskodását, amely nélkül talán éhenhalt volna, vagy mások kegyére lett volna utalva.

31. Új bánalmak.

Még sokáig zokogott együtt az anya a fiával. Andor most értette át egészen árvaságát. A kerti házban a háromszobás lakás egészen üresnek tűnt fel, mert hiányzott belőle apjának komoly, jóságos alakja. Anyja sötétnek, bizonytalannak érezte a jövőt, hiszen azt sem tudta, hozzá jut-e ahhoz a nyugdíjhoz, amit ura több évtizedes szolgálattal kiérdemelt. Andor fejében is a jövő forgott, de nem az, ami az anyjában: a csendes, nyugodt öregség ideje, hanem a fiatalság jövője: a munka, a harc, az elvesztett haza visszaszerzésének nagy feladata. Szólni nem mert, félt, hogy anyja, aki előbb idősebb fiát veszítette el a harctéren, akinek azután férjét gyilkolták meg, szinte otthonában s akinek leánya a messze fővárosban oktatja szépre, jóra a felnövekvő gyermekeket, irtózni fog a válás gondolatától. Szíve megszakad a gondolattól, hogy utolsó fia is nekiinduljon a bizonytalanságnak és a jövő veszélyeinek.

Ám Patay táblabíró özvegye magyar asszony volt és szerető anya. Magyar lelke tudta, hogy a magyar ember élete csak úgy élet, ha szabadon, szabad magyar hazában folyhatik s ezért semmi szenvedés, semmi áldozat sem nagy, anyai szíve pedig megérezte, vagy tán csak megsejtette fia lelki küzködését és szelíden mondta:

— Most, édes fiacskám, nincs apád, magadnak kell határoznod jövőd felől.

Andor szemében az öröm egy árnyalata jelent meg, de csakhamar ismét elkomorult s kérdezte:

— És édesanyám?

— Velem ne gondolj, miattam ne aggódj, — felelte anyja. — Én Károly bácsihoz megyek el, úgy is özvegy ember, a református parókián talán meghúzódhatom.

— Édesanyám, — mondta Andor habozva — én is határoztam már. Itt nem maradok, cseh iskolába nem já-

rok. A fogságban velem volt Suba tanító úr s mesélte, hogy Szegeden Horthy Miklós igazi magyar hadsereget gyűjt, nekem ott a helyem. Ha Ildikó segíthet, míg iskolába kell járnom, tanulok tovább, amíg felvehetnek, ha pedig nem, beállok inasnak, dolgozom s úgy várom meg az időt.

Az anya szemébe könny tódult, szíve összeszorult, de legyőzte fájdalmát s határozottan felelte:

— Jól választottál. Segítsen az Isten s amennyire tőlem telik, én is segíteni foglak.

Andor térdreborult, csókolta anyja kezét s úgy zokogta:

— Anyám, édes jó anyám!

Este részletesen megbeszélték a dolgokat s végeredményként abban állapodtak meg, hogy Andor a szeptemberben megnyíló iskolai év előtt okvetlenül átmegy a szabad magyar hazába.

Másnap reggel Andor Kariak Vendel fogházgondnok parancsához híven, fölment a vármegyeházára, hogy a zsupánnál jelentkezék.

Mikor a lépcsőn fölment, már kívül látta, milyen nagy különbség van a magyar főispán és a cseh zsupán között. A főispánok közül Andor hármát is ismert, azok nyájas, jóakaró emberek voltak, s minél szegényebb ember volt az, akivel beszéltek, annál kedvesebbek. A zsupán ajtaja előtt már vagy húsz ember várakozott. Többnyire iparos és gazda emberek, öregek, fiatalok, férfiak, asszonyok. Iskolát járt emberek nem igen voltak köztük, mert a magyar és tót hivatalnokok kerülték az új nagyhatalmasságot, a csehek meg félrelökdösték a várakozókat s úgy mentek be, ha valami dolguk akadt. Ilyen sorállást a magyar világban nem ismertek. A várakozókat bevezették a várószobába s le is ültették. A várószobából most egy fiatalember ismételten szaladgált ki és be, ez a zsupán titkára. Olykor odamordult a folyosón járkáló csendőrrre, tartsa nagyobb rendben a népet s tovább futott.

Édes jó anyám!

Sokáig vártak így, az emberek elmondták egymásnak, miért mennek be, mi a bajuk és mélyet sóhajtottak. Ha a beszéd hangosabb lett, a csendőr rájuk ripakodott, az emberek ijedten elhallgattak.

Végre a titkár beeresztette a várószobába az első négy embert. Kikérdezte, mit akarnak s egy részüket maga kergette el. Mit gondolnak, ilyen aprósággal, mint a hadisegély, nem lehet zaklatni a nagy urat. Másokat bebozsátott a nagyúr színe elé. Az kurtán-furcsán bánt el velük, mert a sor gyorsan fogyott.

.Andor már a nyolcadik lehetett, mikor egy csinos,

— Ezeket lökje ki a sorból!

félig úriasan öltözött asszony vagy leány állott be a sorba. Gyorsan körülnézett s mondta a csendőrnek:

— Ezt a kettőt ott — és egy magyar. legényre meg a jegyesére mutatott — meg azt a kölyköt — s ezzel Andor felé intett — lökje ki a sorból.

— Már miért lökne ki? Mi kivártuk a helyünket! — felelt Andor.

— Azért, mert magyarok! Magyaroknak itt semmi helye, menjenek Magyarországra. Eleget voltak itt első! — nyelvelt a sárkány.

Andor hátraszegte fejét, de nem szólt, nehogy új bajt zúdítson fejére, a gazdalegény pedig lecsüggesztett fejjel hallgatott, a mellette álló leány a szemét törülgette. A

körülállók a magyarok pártjára álltak, rögtön szemébe vágták a szoknyás szájhősnek, hogy nem mond igazat, a magyarok idején is előbb fogadták, aki előbb jött, de az nem hagyta magát, tovább feleselt. Végre megsokalta ezt egy öreg tót gazda, aki a leány mellett állott s dorgálva megszólalt, még pedig magyarul:

— Ugyan Marcsa, de nagy hős lettél, mióta annak a cseh őrmesternek cifra rongyaiban páváskodol. Pedig ki tudja, milyen úton jutott hozzájuk. Bezzeg, mikor a szolgabíró úrnál szolgáltál, milyen magyar voltál!

A leány megszégyenülten elhallgatott, de szeme szikrázott a haragtól.

Nemsokára a következő négyre került a sor. A három magyar ment be egy tót mázolómasterrel. A titkár kérdésére a mázoló ester elmondta, hogy erőszakkal kényszerítették az összes vasúti feliratok átfestésére s fizetni nem akarnak, pedig összes festékeit felhasználta s most másutt sem tud kenyeret keresni, arra kéri a zsupán urat, utaltassa ki neki azt az 1600 koronát.

— Micsoda? Ilyen aprósággal akarja terhelni a zsupán urat? Takarodjék ki! — És kipöndörítette az ajtón.

A magyar legény elmondta, hogy a jegyző úr küldte nőszülési engedélyért. Ezt beeresztette a belső szobába. Mindketten bementek s nyitva hagyták az ajtót.

A legény illendően köszönt s elkezdte mondani ügyét, de a zsupán tótul rárivall:

— Hogy merészelsz te itt magyarul beszélni!! Nem tudod, hogy ez csehszlovák hivatal? Majd megtanítlak én! Takarodjatok!

A magyar pár nem értette a haragos szavakat, de látta, hogy a nagyúr haragszik, távozást int kezével, megfordult s elment. Andor azalatt nézte a haragvó embert. Nagy, kövér férfi, rettenetes nagy bajusszal, amely eltakarta majdnem egész száját. Mikor haragosan ránézett a két fiatal, egymást szerető magyar lényre, úgy látszott, mintha meg akarná őket enni, Andor bámultában észre sem vette, hogy amazok elmentek, reákerül a sor s a várószobába már új négy ember jön s a titkár már azokat vállalja. De a zsupán is kiesett sodrából s beleesett abba a másikba, amelyben mint ügyvéd élt és magyarul beszélt s rákiáltott Andorra:

— Mit akarsz!

— Nekem, kérem megparancsolták — szólt Andor s átnyújtotta az elbocsátó írást.

— Úgy bizony! Rendre szoktok. Most elmehetsz.

Hát hiszen Andor ment is. A. folyosón megállt, odament az öreg gazdához, aki még mindig várakozott s azt mondta:

— Köszönöm bácsikám a jó szívét!

Azután leszaladt a térre. Éppen 11 óra volt. Két órahosszáig kellett várnia, hogy meghallja a két szót: „Rendre szoktok.”

Azuteán a mázoló rettenetesen szitkozódott:

Ilyen falusi tyúkprókátor. A szomszéd városba elhajtott egy bolhát egy forintért, s most az én 1600 koronám neki csekélység, amiért be sem eresztenek hozzá.

A szegény ember még nem tudta, csak sügni hallott róla, amit később a prágai cseh országgyűlésen nyíltan megmondták, hogy a tyúkprókátor kirabolta József főherceg kistapolcsányi kastélyát, hogy habár később cseh miniszter is lett Micsura Márton zsupánból, mégis börtönbe való s hogy nyíltan szabad szemébe mondani, hogy tolvaj. Talán a mester 1600 koronája is az ő kezéhez ragadt.

A téren lefelé két csendőr éppen egy katolikus papot kísért. Andor tudta, hogy őt is ártatlanul hurcolják, csak azért, mert szereti magyar hazáját. Odament hozzá és szó nélkül kezét csókolt. Az egyik csendőr haragosan rárivalt, de a piacon lévők tisztelettel levették kalapjukat a pap előtt.

32. Újabb tervek.

Andor nagy lelki fájdalommal ment az uccán. Láta, hogy nemcsak vele bánnak igazságtalanul, hanem mindenkivel. Az egyik aratógazda engedélyt kért, hadd mihessen régi helyére aratni, elutasították. A mázoló pénzét kérte, be sem eresztették. A magyar jegyepárt, amely harmadnapja kuncsorog, meg sem hallgatták. Mit csináljon ő itt két hónapig!

Elindult a temető felé. Amint a templom mellett halad, egyszer csak Fibinger Feribe ütközik. Szomorúan köszöntötték egymást, de mégis enyhülést éreztek, hogy találkoztak. Elbeszélgetnek, elmondják egymásnak fájdalmaikat.

Andor kezén fogta Ferit, körülnézett s egyenesen a temetőbe vezette. Ott felkeresték apja sírját, megálltak az elesett katonák közös sírhalma mellett.

Azután sietve kimentek és a tisztviselők kertjei felé vették út jókat. Egyik kert szélén leültek. Éppen Patayék kertje volt.

Ott Feri elmondta iskolai tapasztalatait, hogy verték meg, mennyi ideig volt beteg. Több, mint négy hét óta ma jött be először a városba, bement a templomába, hogy kérje Istent, szabadítsa meg ezt a vidéket a rabló husziták ezen újabb garázdálkodásától.

— Rettenetes volt az, Andor úr.

— Ne urazz engem, szegényebb vagyok nálad, mert már apám sincs. Adj hálát az Istennek, hogy a tied megvan.

— Ez már régi szokás, — felelte Feri — hogy a kisebb gimnazisták magázzák a nagyobbakat, ötödiktől kezdve. Azok pedig egymást is és csak jó barátok tegeződnek. De ha megengedi, örömmel leszek jó barátja, hiszen mindketten Szabó tanár úr tanítványai voltunk és mind a ketten egyformán szerettük őt.

— Örülni fogok, ha olyan igazi hazafi barátom lesz, mint te, aki szintén sokat szenvedett a magyarságáért.

Kezet fogtak. Feri folytatta:

— Hát tudod, rettenetes volt az, hogy tíz napig, amíg itt csaták folytak, mindig nálunk pihentek a csehek. Minden másnap újak jöttek, tele volt velük az iskola, az udvar s a lakásunkban is úgy jártak-keltek, mint odahaza. Mind-egyiknél voltak aranyórák, karperecek, fülbevalók, aranyláncok, azt mind itt lopták az emberektől. Csereberéltek és dicsekedtek. Az egyik szép karperecet mutatott s nevetve mondta: „Hogy bőgött az a vén szipirtyó, mikor a puskatussal bevertem a szekrényét és kivettem ezt!” Apa megismerte, Angela néni karperece volt. Húsz éve tanít s talán egyetlen vagyona volt az a bútor, amelyet a lakásában összetörtek és ez a karperec. Húsz évi munkával szerezte és most ezek elrabolták! Volt ott egy másik, az egy özvegy parasztasszonyt rabolt ki. A leánya meghalt, annak kis emlékeit őrizte, de a cseh mind elszedte. Lehetetlen ilyen rablók közt megmaradni. Akinek földje van, annak holtig őriznie kell, hogy idegen kézre ne kerüljön. Bauer tanár úr tehát jól tette, hogy nem engedte magát elüzni, de nekünk arra kell készülnünk, hogy őket mielőbb felszabadíthassuk. Én elhatároztam, hogy a szabad hazába megyek.

— Látod — mondta Andor — én is úgy határoztam. Elmondta apja halálát, temetését és saját fogságát.

végül pedig édes anyjával való beszédét és mai tapasztalatait.

— Azt hittem, itt lehetek édes anyámmal augusztus végéig, de lehetetlen.

— Az én apám — felelte Feri — nem akar elmenni, engem sem akar elengedni, mert azt mondja, ki kell tartani. A kormánytól is az a parancs érkezett. De mi mellett tartunk ki, ha mi gyermekek magyarságunk mellett ki nem tarthatunk, ha semmit nem tanulhatunk!

— Elmegyünk már a legközelebbi vasárnap.

Kezet fogtak és elbúcsúztak azzal a szóval: viszontlátásig vasárnap!

Andor hazasietett s elmondta édesanyjának, hogy mit látott a zsupánánál és miben állapotodott meg Ferivel. Anyja nem ellenezte az elutazást, de azt mondta, hogy vasárnap még nem lehet, hiszen még háború van, Lévánál csatasor áll, azon nem lehet átmenni. Csütörtökön tehát Andor elindult, hogy erről Ferit értesítse. A búzaföldek közt ment, nehogy az úton elfogják, mert engedély nélkül nem volt szabad egyik faluból a másikba járni.

Feri elbúsult a rossz hírre, mert már az ő apja is megengedte neki az elutazást, de azért belenyugodott sorsába. A két fiú megbeszélte, mit visz, hogyan készül fel az útra, merre mennek s búcsúzni kezdtek.

Ekkor Andornak eszébe jutott valami s kérdezte:

— Miben viszed a holmidat?

— A táskámban — felelte Feri.

— Az nem jó, nagyon húzza a kezet. Hátizsák kell, de nem katonai, mert azt elveszik.

— Nekem nincs — szólt Feri elbúsultan.

— Megkérem édesanyámat, talán csinál neked is olyat, mint az enyém.

Feri ezt nagy örömmel és hálásan fogadta s Andor mihelyt hazaért, megkérte édesanyját, hogy készítsen Feri részére is egy hátizsákot. Másnap az már készen is volt.

A következő hét elején megérkezett a hír, hogy francia parancsra a magyarok visszavonultak az Ipolyig s vége a háborúnak.

Nagyon már úgy sem bízott senki, mert az a hír járta, hogy a vörös hadsereg rendetlen, fegyelmetlen s komoly hadviselésre nem alkalmas.

Andor már szerdán fölkereste Ferit az új hátizsákkal s most már véglegesen elhatározták, hogy vasárnap reggel mennek.

33. Menekülés.

Vasárnap, 1919. június 29-én korán reggel Feri már Andornál volt. Andor édesanyja, sírva reggeliztette meg a két fiút, gondosan becsomagolta Andor holmiját, sok ennivalót tömött, még Feri zsákjába és zsebeibe is, megölelte, megcsókolta mind a két fiút. Meghagyta nekik, hogy legyenek mindig jók, ne kívánják a másét, a magukéra vigyázzanak s útnak bocsátotta őket.

Búcsú az édesanyjától.

A két fiú a kerten át ment ki a mezőre s mellékutakon igyekeztek járni, hogy csehekkal ne találkozzanak. Elértek Perlephez, de onnét már nem a nagyvezekényi útra tértek, hanem a két falu közt átkerültek a másik oldalra, megkerülték Feketekelecsényt s megindultak Nemcsény felé. Óvatosan körülnézve, látták, hogy az út szabad, katonák nem járnak sehol s rátértek az országútra. Az út a dombokon fölfelé vezetett. Visszanézve, maguk alatt látták Perlepet, Feketekelecsényt, a távolban pedig látszott Aranyosmarót templomának tornya.

Visszaszerezzük!

— Vájjon látjuk-e még valaha? — sóhajtott Andor.

— Látjuk. Biztosan kell látnunk! Különben minek indulnánk neki a bizonytalan sorsnak, ha nem akarnók visszaszerezni!

— Visszaszerezzük! —

szólt Andor s mindkettőjük szemében könny csillogott. Továbbmentek. Az út mentán álló magas jegenyefák úgy tűntek fel előttük, mint az imádkozó ember ég felé ki-

nyújtott karjai, mintha a szegény föld maga is esdekelne: „Óh Uram, Istenem, szabadíts meg engem bitorlóimtól!”

Az út elágazásához érve, nem mentek egyenesen, hanem, a falu felé fordultak.

Nemesény szép, rendes falu, a játszó gyermekek hol magyarul, hol tótul beszéltek s a faluban egy díszkertet s egy udvarházat láttak. Egy délceg tartású gazdalegény megkérdezte a fiúkat:

— Hová mennek az úrfiak!

— Kiskoszmályra.

— Vannak írásaik!

— Nincsenek,

— No, akkor menjenek a templom mellett a gyalogúton, mert az országút mellett, az erdő alján cseh testvérek sátoroznak, hogy az Isten őket akárhová tegyél

— Köszönjük szépen!

Felmentek a templomhoz, amelynek háta mögött jobbra fordultak be, leereszkedtek a dombról s egy erdei ösvényre jutottak. Jobbra-balra szelíd emelkedésű erdővel borított dombok, tovább szétnyíló völgy s a távolban major.

Andor leült egy fa tövénél, zsebéből térképet vett ki s nézegette.

— Ilona-major — szólt végül. — Azontúl kikerülünk az országútra.

Majd elővette az óráját, amelyet éppen ma egy éve kapott ajándékba édesapjától, hogy a negyediket jól elvégezte s megnézte:

— Kilenc óra elmúlt. Talán ennénk valamit.

— Majd csak délben! Több nap, mint kolbász — mondotta Feri.

Tovább mentek. Mikor a majorhoz közeledtek, egy embert vettek észre, aki mosolyogva tartott feléjük:

— Jó napot, Andor úrfi!

— Jó napot! — felelte Andor, de bizonytalanul nézett az idegenre.

— Én Janó vagyok, a Cilka ura, aki maguknál szolgált. Jó ember volt az édes apja, az Isten nyugosztalja. Úrfi persze nem ismer meg, már öt éve nem látott. Azóta Szibériát is megjártam. Nem mentem vissza kocsisnak a malomba, hanem beálltam ide béresnek.

— Jobban szeret tanyán?

— Dehogy kérem, de már nem bírtam nézni a csehek. Hoz valami szegény ember búzát a malomba, hát csak

szednek belőle, amennyi tetszik s neki alig hagynak. Gondoltam, itt legalább nem látom őket. De csalódtam. Mit csináltak azok itt! Egy hétig álltak erre, mindenünket megették, lovakat vittek el s ha jött a magyar: szaladtak..

— Maga nem állt be őket kergetni?

Janó ravaszul mosolygott s mondta:

— Se igen, se nem. De ha úgy királyi hadsereg lett volna, nem is lennék én itt! Én Oroszországból tudom, mi az a vörös. Isten mentsen attól minden jó embert. Elpusztít az mindent.

— De csak a gazdagokét — mondta Feri.

Janó a kezével legyintett.

— Dehogy gazdagokét! Először a gazdagokét. Elvesz, pazarol, dobálja a húst, mert akkor minden van. Azután kifogy, rabol, ahol talál. Azután megeszi a paraszt ökreit,, de dolgozni, ne adj Isten! Azután nincs semmi, az emberek egymást ölik s eszik. Mint a katonáknál, úgy a gazdaságban is kell, aki rendezi a munkát.

— De hiszen a szegények kaptak földet, — makacskodott Feri.

— Kaptak, kaptak! — Haragudott Janó. — Raboltak. De mások meg elrabolták a lovaikat, marháikat, a földet nem tudták megművelni, fölverte a bozót s lia némelyiknek termett is valamije, a kedves elvtársak elvették. Most aztán csakugyan nincs se gazdag, se kereskedő, se mesterember, se kis, se nagy gazda, mind egyforma szegény, éhen hal mind és mind visszakívánja a régi rendet. Maguk csak tanuljanak, mert kell az okos ember, hogy az, ilyen bolondságoknak útját állja.

A fiúk összenéztek s Andor súgta Ferinek:

— Odaát pedig ilyen világ van.

— Ej, nincs ilyen világ! — mondta Janó. — Nálunk régóta vannak iskolák, mi is tanultunk valamit, ha nem is sokat. Nekem ugyan mondhatja akárki, vedd el ezt a majort vagy egy részét, én vasvillát fognék rá. De ha az urak csakugyan eladnak, vagy muszáj lesz nekik eladni valamit földjükből, két holdat szeretnék venni. Van rá pénzem is. Akkor tudom, hogy az enyém, lassan szerzek borjút, tehén lesz belőle. Aztán én is gazda leszek. Úgy lesz odaát is. Egy darabig játszanak, de aztán a gazda meg a béres kaszát fog és rendet vág.

A fiúk megvigasztalódva mentek tovább. Féltizenegy volt, mire Kis-Koszmályra értek. Nagyon szép kis magyar falu. Tiszta házak, takaros leányok. Amint befordultak,

a patak mellett libapásztor gyermekeket találtak, a túl oldalon pedig emeletes kastély emelkedett, olyan, mint az aranyosmaróti, csak jóval kisebb.

— Biztosan ebben lakik a tanfelügyelő bácsi, mióta elvették a lakását, — szólta Andor.

— Kérdezzük meg — toldotta meg Feri.

Éppen arra ment egy nagy leány, megkérdezték.

— Ebben la? Valami maróti úr. Iskolák fölött volt, de nincs itthon. Elvitték a csendőrök.

— Hát itt sem hagynak neki békét!

— Nem ám, senkinek. Tegnapelőtt két gazda volt az újbányái vásáron. Csizmát vettek. Fehér pénzzel akartak fizetni, amilyent a magyar katonák itthagytak egyértelműsért s mikor a csizmadia nem akarta elvenni, azzal biztatták: „Hiszen visszajönnek a magyarok s megint érvényes lesz.” Valaki besúgta ezt s ma már mindkettőt elfogták, nagyon elverték és elvitték őket Marótra. A révész most is a kórházban van. Tőle azt kérdezték a csendőrök, hol van a katona fia s mikor erre nem tudott felelni, úgy elverték, hogy jószívű emberek székéren vitték a városba. A vásárosok beszéltek, hogy Marótról két muzsikus cigány menekült el pünkösdkor. Arrafelé mentek, amerre a csehek futottak, azt hitték, a búsuló csehektől még kereshetnek is. Elfogták őket, azt fogták rájuk, hogy kémek, három napig verték, hurcolták ide-oda s aztán Újbányán felakasztották.

A fiúk nem merték zavarni Róza nénit magányában, csendesen elhaladtak a kastély mellett és siettek ki a Garához. Mikor a révészt, egy erős, fiatal embert ott találták, kételkedni kezdtek a leány beszédében. Andor meg is szólította a révészt:

— Egy leány azt mondta, hogy a bácsit a csehek megverték.

— Nem engem, úrfi, a nagybátyámat, még most is Léván van a kórházban.

— Én is be voltam náluk csukva — folytatta Andor.

— Nem is hagynak azok senkinek békét, — felelte a révész.

Mikor a túloldalon voltak a csónakkal, Andor megkérdezte, mit fizetnek?

— Az idegenek egy hatost, de az úrfiak semmit. Aki a cseheknél be volt csukva, az becsületes ember.

A fiúk kiszálltak s nézték, hogy megy vissza a révész. A kifeszített kötélhez erősített csónak ott himbálódzik a folyón, amint az ember hosszú botját a folyó fenekéig mélyeszi s lök rajta néha egyet-egyet.

Mikor a révész a túlsó oldalon kikötött, a fiúk megindultak a parton lefelé s a legközelebbi fűzeshez érve, Andor leült s mondta:

— De most már aztán eszünk!

— Eszünk ám, mert én is éhes vagyok

Átkelés a Garamon.

Ették, ittak is keveset a folyó langymeleg vizéből és lnyújtózkodtak a gyöpön.

Ringatni sem kellett őket, rögtön elaludtak. A szellő lágyan simogatta arcukat, fölöttük pedig madarak csicseregtek, Ők maguk még nem voltak tudatában annak, hogy hontalan bujdosókká lettek,

Feri riadt lel először álmából, mert a nap tűzött az arcába s fölkelte Andort. Az óra félkettőt mutatott.

Talpra ugrottak s megindultak éppen keresztbe a Garam folyásával. Tovább haladva egy kis völgyben találták magukat. Balra tőlük a „tót kapu” két pillére emelkedett a magasba, köztük a vasúti híd, elől hátul alacsony hegyek, jobbfelé a távolbavesző síkság. Néhány lépesre tőlük a vasúti vágány s túl rajta a kociút. Távolabb előttük kicsiny, szegényes kápolna.

A Koháry emlék-kápolna előtt.

Anélkül, hogy szóltak volna, egyet gondoltak s mentek egyenesen a kápolna felé.

Odaérve, levették kalapjukat, Feri letérdelt és imádkozott. Mikor fölkel, Andor megszólalt:

— Áldott legyen emléked, gróf Koháry István! Nem fogsz sokáig rab földben nyugodnia. Kiszabadítunk, vagy mi is meghalunk, mint te a hazáért.

— Úgy legyen nekünk irgalmas az Isten! tette hozzá Feri meghatottan.

34. Léva.

Nem tértek vissza az országútra, hanem a falu felé fordultak, amelynek Garamkeszi a neve s azon átmenve úgy tértek a dombok oldalában vezető úton Berekalja felé. A magaslatról be lehetett látni az egész völgyet, az úgynevezett „tizenegy tót falut”. Andor a Garam felé mutatott, valamivel lejjebb, mint ahogy átjöttek, ahol egy nagy falu terült el s mondta:

— Az ott Óbars. A legrégebb magyar telep Bars megyében, most tótok lagnak benne, de túl a folyón, Újbarson még mindig magyarok élnek. A hagyomány úgy tartja, hogy itt Bors vezér vadászott a honfoglalás után s ott azon a helyen egy szarvast lőtt, Űgy megtetszett neki a hely, hogy várat épített ott egy magaslatra. Nyomai még most is látszanak. Ez a hely sokáig volt Bars megye székhelye. Léva csak később épült, a tatárjárás után, de aztán az lett a megyei székhely. Óbars utóbb elpusztult s birtoka is Léváihoz került.

— Nevezetes helyek voltak itt Bars megyében — szólt Feri.

— Oh igen! — felelte Andor. — Óbarsról még Bethlen Gábor is írt levelet az angol királynak, ott fönt a Garam völgyében hallottad, mit beszéltek a tanár urak. Verebélyen volt a legrégebb posta, akkor úgy bérelték a jogot. Egy Dillesz nevű verebélyi postás volt az első az országban, aki magyar vévényeket írt.maga Kossuth Lajos dicsérte meg érte.

Elhagyták Berekalját, melynek szép iskolája van és közeledtek Léva felé. Messziről két lovas-katonát láttak közeledni, hamar befeküdtek egy rozs vetésbe. Mikor a katonáik elhaladtak, siettek, hogy behozzák; a veszteit időt. Lévánál mégis találkoztak katonákkal, azok meg is kérdezték tőlük, hogy honnan jönnek.

— A szöllőkben, — felelte Feri nyugodtan.

Búvóhely a rozsvetésben.

Lévát Andor már is merte. A bejáratnál egy kősziklán áll a régi vár romja, alatta újabb, de szintén régi várkastély. A török háborúkban igen fontos szerepe volt a várnak, hiszen a bányavárosok kulcsa. Ha az ellenség birtokaiba vette, nyitva volt az út Újbányára és Selmebányára. A piactéren három hatalmas épület vonta magára figyelmüket: a városháza, a Kálvinicum és a városi szálloda. A tér fölött a domboldalon magasan kiemelkedik egy új épület, mint valami újkori vár.

A tudomány vára ez, amelyben a jövő tanítóit képezik. Most csehek tanyáznak benne.

Nem időztek sokáig a városban. Egy helyen kértek ivóvizet és tovább siettek. Andor Alsószezsére igyekezett éjszakára. Ez bizony kerülő, de el akart búcsúzni Károly esperes bácsitól.

Útközben beszélt Ferinek Léváról.

— Sokat küzdöttek itt a magyarok. Lévai Cseh Péter főispán és várnagy és László nevű fia Giskra cseh marta-lócaival harcoltak itt. Egy időben Dobó István, az egri hős, volt ennek a várnak a kapitánya. Nyolcvan év múlva Csáky László volt a várkapitány. Igen jó ember volt, elnézte, ha kissé bővebben szedtek is az övéből. Róla maradt a közismert szállóige, „a Csáky szalmája”. A várhoz tartozó jobbágyok szalma fejében elvállalták a gabona cséplését s aztán csak úgy nagyjából csépték ki, hogy a szalmában is jócskán maradjon. A többit odahaza maguknak csépték ki. Csáky tudta, de jószívuén elnézte. Mikor aztán a birtok más kezébe került s a jobbágyok a régi szo-

kás szerint csépeltek, ennek tisztjei rájuk szóltak: „Hohó, ez nem a Csáky szalmája! Csépeljétek csak ki becsületesen!”

A török 1663. év novemberében el Foglalta Lévát, de csak félévig volt a kezén. Utóbb újból próbálta visszavenni, de sikertelenül. Ez volt az a csata, amelyikben Koháry István elesett. Rákóczi korában Bottyán János tábornoké volt a vár. Mikor a tábornok látta, hogy minden el van veszve, maga pusztította el. Azóta hever romokban.

Rége a város határa mocsaras, erdős volt. Jó későre, a mohácsi vész, után kezdték az erdőt irtani s a török támadások idején már gyönyörű kertészet, zöldség- és káposztatermelés volt itt a síkon egészen a Garamig. Károly bácsi sokat mesélt erről. Ma, amint látni fogod, gabona- és cukorrépatermelés folyik itt. A környéken nagyon sok baromfit, főképp libát tenyésztenek. Ősszel meghizlalják a

Léva várának romjai.

libát, leölik, kisütik, a zsírt megtartják, a húst pedig felnégyelve eladják. Ez a híres lévai libafertály. A háború előtt 50 fillér volt egy fertály ára. Nagy gabonapiac is van Léván.

Feri figyelemmel hallgatta az elbeszélést s alig vette észre, hogy már kint vannak a gabonaföldek közt és sik területen haladnak. Útközben föltűnt neki egy park, aztán egy hatalmas épület a patak mellett, de nem kérdezett semmit, nehogy megszakítsa Andor beszédét. Most, hogy az elhallgatott, megkérdezte.

— A parkban kastély is van. Ez az Esterházy-kastély, de most egy németé, valami Schoeller lovagé. Sok birtokot vett az itt s amint hallottam, most cseh polgár lett. Tóth Miklós bácsi mondta, hogy nagy bűn idegennek eladni a

magyar földet. Igaz is, mert az mindegyik a haza egy-egy darabja s aki földet árul idegennek, az a hazát árulja, hiszen régi igazság az, hogy akié a föld, azé az ország. Az a nagy épület ott gőzmalom. Sokkal nagyobb, mint a maróti. Általában Lévának ipara, kereskedelme is nagyobb. Itt az emberek gazdagabbak. Nagyon nehezen viselik a cseh igát.

Jó darabig mentek s a nap már nyugovóra hajolt, mikor a vasút mentén, ahová útjuk közeledett, magas épületet vettek észre, Andor nem tudta, miféle épület ez.

Átmentek a vasúti vágányon s bementek a faluba. Egyenesen a templom felé tartottak s oda érve bementek a templom mellett álló paplakba. Ott lakott Patay Károly esperes, aki mikor a jövevényeket észrevette, kijött irodájából és nagy szeretettel fogadta unokaöccsét. Kérdésködött Andor édes anyjáról, apja halálának körülményeiről és Andor útjának céljáról.

Andor mindent elmondott. Mikor az esperes a fiúk utazásának célját hallotta, kissé csóválta Tejét, de nem szólt.

Nemsokára bejött Andor umokatestvére, az esperes menyasszony-leánya és szere tettel összecsókolta Andorit. Kedvesen szólt Ferihez is s mikor hallotta, hogy bántak vele a cseh tanárok, nagyon megsajnálta. Kiszietett a konyháiba vacsorát készíteni.

Kisgazda háza Léván.

Vacsoránál Andor megkérdezte, mi az a nagy épület a vasúti állomásnál. Más falvakban nincsenek ilyenek.

— Elhiszem azt! — felelte Károly bácsi. — Az a szövetkezetünk gabonaraktára. Van itt egy derék tanító, hiszen te Andor ismered Székely Béla bácsit, vele csináltuk meg ezt a szövetkezetet. Előbb csak hitelszövetkezet volt. Népünk jómódú, de egyik-másik mégis néha kölcsönre szorul. Máshol azt csak igen drágán és sok időpazarlással tudná megszerezni. Vannak olyanok is, akiknek gyümölcsöztetni való pénzük van. Ezek meg csak sok utánjárással tehetik azt be a takarékpénztárba. Itt pedig kölcsönt is könnyen kap, akinek jó célra van rá szüksége, kamatoztathatja is, akinek van erre való pénze. Hála Istennek, mindig több volt, aki betett, mint aki kölcsönvett pénzt. Utóbb új szövetkezetet csináltunk, amely boltot tart fenn: ez a fogyasztási szövetkezet. Ennek alapításában

már a hitelszövetkezet is részt vett. Miután már volt pénz, szép boltot nyitottunk, amelyben mindent lehetett kapni, nem kellett apróságokért a városba mászkálni vagy rosszát és méregdrágán venni a kis falusi boltban. Mi mindent nagyban vettünk a budapesti Hangyától — az a szövetkezeti központ — olcsóbban kaptuk s olcsóbban is adhattuk. Ha pedig volt is valami nyereség, azt felosztottuk a tagok között s így a nyereség megint csak a lakosságnak jutott.

— A lakosság mind jobbmódú lett, hiszen itt tejből, vajból is csurran-cseppen. De a tejjel a városba kellett járni, egész napakat mulasztani.

Vajköpülés.

Csináltunk tehát tejszövetkezetet. A tejet fejés után behozták a központba és onnét részben kocsin visszük a városba, részben ott feldolgozzuk vajnak s úgy adjuk el. Csak igazi jó tejet fogadunk el, olyat adunk vevőinknek is. A tejjel nem 70—80 asszony megy most a városba, mint előbb, hanem csak egy kocsis. Szívesen veszik tőlünk a tejet s jó árat kapunk érte. Az sok asszony pedig, aki előbb a tejet hordta,

most itthon dolgozik. A háborúban még Budapestre is küldtünk tejet.

— Dehát az épület! Az is hozzátartozik az üzlethez. Hozattunk műtrágyát, vagy más árúból sokat, hiszen a felsőszecseiek és a zsemlérik is nálunk vásárolnak, nem fér el a boltban a sok árú, elhelyezzük tehát a raktárakban. De főképpen a gabona elhelyezésére használjuk azt a raktárépületet.

Azelőtt a gazda aratás után mindjárt kénytelen volt eladni a gabonáját, mert nem volt helyisége, ahol hosszabb ideig eltarthatta volna s eladta olyan áron, amelyet kaphatott érte. Néha nagyon olcsón is eladta, mert a pénzre szüksége volt.

— Most elhelyezik a gabonát abba a nagy épületbe, ott meg van óva a megromlás ellen és a gazda megvárhatja, amíg a gabonának jobb ára lesz s akkor adja el. Ha pedig

pénzre van szüksége, a beraktározott gabonára a hitelszövetkezet olcsó kamat mellett ad neki előleget. Bezzeg Béla bácsi ügyel mindenre!

— De jó, ahol van ilyen okos ember — szólta Feri.

— Igen, fiam, de még jobb, ahol vannak értelmes gazdák, akik felfogják a szövetkezés hasznát és nem félnek a kezdő befektetésektől.

— Kálmán bácsi Komáromban mondta, hogy Darányi Ignác csinálta a szövetkezeti törvényt — vetette közbe Andor.

— Bizony, érdemes is minden szegény ember hálájára! — mondta az esperes.

Feri már nagyon pislogott, látszott rajta, hogy álmos. Az esperes bácsi tehát fölkelt az asztaltól, imádkoztak és aludni küldte a fiúkat.

35. Új útitárs.

Másnap reggel korán ugrott talpra az egész ház. A falusi embereik amúgyis korán kelnek — Feri is falusi volt, Andort pedig nem hagyta soká nyugodni a jövő bizonytalansága.

Márta hamar forralt jó tejet s bőven megreggeliztette vele a bizonytalanság vándorait.

Mikor búcsúzni akartak, Károly bácsi kérdezte:

— Aztán van-e pénzetek?

— Nekem van 375 koronám, — felelte Andor. — Anyuka megfelelt velem minden pénzét.

— Nekem csak 57 koronám van, 15 még a két év előtti kirándulásból maradt, a többi gombaszedésből szereztem a múlt évben. Apa mind megőrizte s ideadta, — mondta Feri.

— Jól van, fiaim, takarékosak legyetek s elég is lesz. Sokat nem is volna jó vinni. Ha Feszék mellett találtok elmenni, hiszen arra fog vinni utatok, adjátok át Lajos bácsinak üdvözetemet. Járjatok becsülettel, ez a legnagyobb kincs. Ruhátok legyen mindig tiszta, nehogy csavargóknak nézzenek. Ildikó nénédet csókolom.

A fiúk kezét csókolta s elindultak. Keresztülmentek Zsemlér, majd jóval később Garamszentgyörgy községen s Nemesoroszi felé tartottak. A Garam felől eső rétek mocsarasak, itt-ott magas fák nyúlnak ki belőlük, balra kisebb dombok emelkednek. Az út mindinkább a dombok

oldalára vitt. Messzire el lehetett látni s távol délnyugat felé nagy falu terült el a Garam túlsó partján.

— Azt hiszem, Nagysalló, — mondta Andor. — Biztonság kedvéért megnézem a térképet... Igen, Nagysalló. Balfelől a református, jobbra a katolikus templom. Szegény Juhász Pali bácsi. Horvátországban volt pap s eljött szülőföldjére, apja parochiájára, hogy ne legyen idegenek között. Most nemcsak idegenek közt van, de valódi rab-ságban.

— Öt talán csak nem fogják bántani? — kérdezte Feri.

— Ki tudja! Mindenkit bántanak ezek! Ott, annak a falunak református papját elfogták s azzal vádolták, hogy nem akart eltemetni egy elesett cseh főhadnagyot. Hiába mondta, hogy hírét sem hallotta elesett cseh főhadnagnak, mégis elvitték Illavára. Mikor ott sokat faggatták, végre méregbe jött s azt mondta:

— Eltemetem én mind elevenen is, csak hozzák ide!

Ezért aztán elítélték három hónapra. Most is börtönben ül. Hát a mi apát urunkat miért hurcolták egy hétig, hát azt a tisztelendő urat miért kísérték a csendőrök?

Az út nagyon hosszúra nyúlt, a nap melegen tűzött, a fiúk elbágyadtak.

— Ott a bokrokban megpihenünk! — szólt Andor.

— Jó lesz biz az, — felelte Feri.

Letértek az útról és egyenesen a bokrok felé tartottak. Amint a bozót csendjét megzavarták, észrevették, hogy ott valami megmozdult és menekülni igyekszik. Azt hitték, valami négylábú, utána siettek. Akkor azonban a „négy-lábú” talpra ugrott s még jobban kezdett sietni. Ember volt, még pedig kis ember, Andornál kisebb, de Ferinél nagyobb. A bokrok közül alakját tisztán nem lehetett kivenni.

— Hó, ne félj! — kiáltotta Andor.

A magyar szóra a fiú megállt s bizalmatlanul nézett két üldözőjére

Azok feléje mentek s látták, hogy jól fejlett parasztfiú, ünneplő ruhában, de mezítláb áll előttük. Oldalán hatalmas tarisznya.

— Hová, fiatal barátunk? — kérdezte Andor könnyedén.

— Jaj, azt hittem, cselák csendőrök, — mondta a fiú s még mindig reszketett a hangja.

— No, aki cselák csendőroktől fél, az a mi emberünk, — mondotta Andor. — Szervusz pajtás, — tette hozzá és a fiú felé nyújtotta kezét,

A fiú habozva fogadta a felé nyújtott kezét s félénken kérdezte:

— Talán maguk is az Ipoly felé mennek?

Andor hirtelen megölelte a gyereket s csak azután mondta:

— Hiszen ha te is oda igyekszel, akkor testvérünk vagy! Minket ugyan ne magázz!

Feri is odament, ő is megölelte s mondta:

— Ez Patay Andor, én Fibinger Feri vagyok s te!

— A nevem Ondrisek András Kisgyékényesről — szavalta iskolásan.

Visszamentek András fekvő helyére. Ott volt szép új csizmája és nagy, nagy kenyere. Feri meg is tapogatta rögtön András karját. Erős fiú lehet, aki ezt a kenyeret idecipelte.

Leültek s mivel látták a kenyeret, eszükbe jutott, hogy éhesek. Kerestek ennivalót. András meg akarta kínálni a kenyérrrel s jóféle kolbással, szalonnával, de Feri tiltakozott:

— Sem a kenyeret ne szegjük meg, sem a kolbászból és szalonnából ne együnk, mert ezeket tartani lehet. Ki tudja, mi vár ránk. Itt van rántott csibe, liba, sütemény, leszelt kenyér. Ebből együnk.

Hozzáfogtak. Feri dorgálta Andrást:

— Egyél, ne szégyeld magad. Nem jól tetted, hogy futni kezdted. S ha csakugyan csendőrök lettek volna! Észre vesznek! S még szép csizmádat is itt hagytad.

— Nagyon megijedtem.

— Akkor meg inkább mozdulatlanul kell feküdni. Ha rád talál, hát azt mondod, hazaviszed a kenyeret. Ha pedig futva lát, elviszi a csizmát is és a kenyeret is. Hiszen tudod, hogy rablók.

— Tudom! — sóhajtott András.

36. Miért kellett Andrásnak menekülnie?

Ebéd után a fiúk körülnéztek, találtak forrásvizet, jóízűen ittak és beszélgetni kezdtek. Andor röviden elmondta, miért mentek el ők, aztán kérdezte:

— Hált te mért adtad fejedet a bujdosásra? Nines talán földetek, szegény vagy s azt hiszed, hogy ezektől a rablóktól nem lehet megélni!

— Gazdagok nem vagyunk, de van szép kis házunk virágos ablakkal az utcára, a ház mellett ólak, istálló. Benne

a Bimbó, meg a Kese a kis csikájával. Földünk annyi,, hogy megadja, nekünk a mindennapi kenyeret. Három disznónk jár ki a csordába s az udvar tele van baromfival. Aztán a ... a Bodri... s elakad a fiú szava, csendesen törli a szemét.

— Együgyű fiú, — gondolja Andor — aki a Bodri kutya emlékére sírva fakad. Hej, mennyivel nagyobb a mi bánatunk! Ezután visszaemlékezve Miklós bácsi mondására, magyarázni kezdett.

— No látod, akkor éppen nem szabad elmenned. A hazának ezt a darabját meg kell tartanod, hogy magyar maradjon.

András a kezével legyintett.

— Kicsi dolog! A föld a miénk marad. Anyám negyvennégy éves, megtartja, míg visszaszerezzük a magyar hazának! Különbén ki tudja? Keresztapámnak Zselizen, amerre átjöttem, szép háza volt, legszebb a faluban. Megtetszett egy tollaskalaposnak, kiűzték belőle. Most korcsmát tart benne a cseh. De visszaszerezzük, vagy addig élék — és szikrázott a szeme.

A távolból léptek zaja hallatszott. Elhallgattak. Mikor a lépések elhaladtak az utón s a lombok közül látták, hogy békés magyar emberek járnak ott, András folytatta:

— Volt nekem egy bátyám, derék, szép szál legény. Végigküzdötte a nagy háborút, háromszor sebesült meg a csatában s végül az oroszok elfogták. Istenem, hogy vártuk a leveleit! A választ én írtam, amint édesanyám: mondta. Azután zavarok lettek ott, bátyám megszökött s egyszer csak hazajött. Milyen öröm volt! Édesanyám egyremondogatta: „Csakhogy itt vagy, óh, csakhogy megjöttél, én édes gyermekem! Nézd csak, megvan a ház, megvan a földek, semminek sincs híja. Éjjel-nappal fáradtunk a gyermekkel, csakhogy semmi ne menjen veszendőbe. De most már lesz gazda a háznál, aki megkíméli anyját és kis öccsét.”

— Összejött az egész atyafiság. Hogy örültem én is! Csak a bátyáim nem örült olyan nagyon. Jött, ment, dolgozott, de mindig szomorúnak látszott. Azt hittük, a fogság szenvedései keserítették úgy el. Ő pedig a faluban rendelkező cseheket nézte olyan búsán. Egy nap aztán, még márciusban volt, kidobolták, hogy minden volt katona vonuljon be a csehekhez. A legények összejöttek a szövetkezet udvarán és tanakodtak. Mikor én is odaértem, éppen a bátyám beszélt. A szelíd, jó ember most haragos volt.

—Hogy én vonuljak be hozzájuk! Talán fegyvert fogjak hazám, testvéreim ellen? Őljem meg a pajtásokat, akikkel egy hosszú háborút végigküzdöttem és a fogságot átszenvedtem? Én segítsek a cseheknek megszerezni ezt a földed azoknak, akik árulók voltak, akik miatt sok derék fiú a fűbe harapott? No és akik aztán a fogságban parancsnokaim voltak, mindemből kiraboltak és százszor komiszabbak voltak a legkegyetlenebb muszkánál! Az Isten is megverne.

—Többen is voltak, akik tudták és erősítették, hogy ez szórul-szóra mind igaz. Azután sokáig az erdőben bujkáltak éjjel a legények, mert azt hallották, hogy a csehek éjjel körülállják a falut s úgy szedik össze a legényeket. Jöhettek mihozzánk, jöttek is többször, de sem a mi házunkban, sem a faluban nem találtak legényt.

—Bátyám egyszer nagyon szomorúan jött haza és így szólt édesanyámhoz: „Ez így tovább nem tarthat, át kell mennem a pajtásaimhoz. Már többen ott vannak.” Édesanyám sírva kérlelte: „Ne menj el, ne hagyj itt egyedül! Hogy örültem jöttödnek. Minden megszépült, amióta te itthon vagy. Hát kiért fáradtunk, kiért dolgoztunk? Itt a földed, házad, ha pedig másfelé mégy, csak jött-ment, csak falu szegénye lehetsz. Elmúlik ez, eltakarodnak ők innen és boldogok leszünk.” — „Jól van, — szólt a bátyám, — legyen meg az édesanyám akaratja, de édes hazám ellen nem harcolok soha!” Egy ideig megint rendben folyt az élet. A csehek mind ritkábban kutattak, mi pedig kapáltunk a szőlőben vagy a kukoricásban.

—Egy vasárnap a legények a korcsmában mulattak, mikor egyszerre csak sok cseh katona körülállja az udvart s kezdik fogdosni a legényeket. Bátyám erős ember volt, hármat is félrelökött és futásnak eredt. Utána iramodtak, de mikor látták, hogy utól nem érhetik, célba vetették. Háromszor dördült a fegyver s kétségbeesve láttam, hogy bátyám megtántorodik s összeroskad. Ott folyt ki a piros vére a haza szent földjére, amelyet annyira szeretett. Sokan megszöktek, többet elfogtak. Azóta nagyon szomorú volt a mi házunk. Jött az új háború, bejöttek a magyarok s mi azt reméltük, hogy nem is mennek el többé, de egyszer csak összepakkoltak és elmentek, pedig a csehek messze voltak már.

—Egy nap édesanyám megsimogatta a hajamat s így szólt: „Hát te veled mi lesz, édes gyermekem? Hát erre neveltelek benneteket?” Én megkeményítettem a szí-

vemet, bogy édesanyám könnyei meg ne lágyítsanak s nagy elhatározással mondtam: „Édesanyám, leszek falu szegénye, leszek jött-ment, de készülök a leszámolásra. Én megyek!” Nem volt bátorságom felnézni, vártam, hadd szidjon meg édesanyám, de csodák csodája, semmi szó! Ránézek, szomorúan, de megértően tekintett rám.

András bátyját lelövik.

Végre azt mondja: „Ez az Isten rendelése. Vezessen az Ő kegyelme.” Oh, milyen kimondhatatlanul boldog voltam, hogy édes anyám áldásával hagyhattam el a szülői házat. Most aratás lesz, otthon is volna dolog elég, de a nagy munkaidőben talán ott is lehet valahol kenyérhez jutnom. Dolgozom én szívesen, de bátyáim gyilkosainak soha! üseh katona sem leszek, de ezer örömmel állok be majd Horthy seregébe.

Fölnézett, mindkét társa könnyezett. A maguk bajára is gondoltak, de szívből osztottak: szegény András fájdalmában is.

37. Az Ipoly völgyében.

A beszélgetésben sok idő telt el. Egyszerre azon veték magukat észre, hogy négy óra is elmúlt. Gyorsan talpraugrottak s megindultak. András kezébe vette a kendőbe kötött hatalmas kenyeret, a balvállán átvette

a csizmáját, de alig látszott, hogy cipel valamit, olyan könnyedén ment. Valóban erős fiú volt.

Amint egy darabig mentek, Feri megszólítja Andort:

— Andorkám, tanulhatnánk mi is valamit András-tól. Vessük le a cipőninket, s csak ha falun át megyünk, vegyük fel. Ki tudja, mikor kaphatunk újat.

— Ez bizony okos beszéd — szólta Andor és rögtön szót fogadott.

Feri is levetette a cipőjét s mind a hárman mezítláb folytatták az utat. Mikor Nemesoroszi felé közeledtek, le-tértek az útról s fölmentek a dombra, hogy a falut megkerüljék. Jó darabig mentek föl a mezei úton, mikor egy keresztúthoz értek. A magyar Érchegység legdélibb nyúlványának tetején állottak. Andor megint elővette térképét, megnézte s mondta:

— Ez Pestekre visz s onnan Pásztóra lehet jutni. Ott csiak a hídon át és már szabad földön vagyunk.

A három bujdosó.

— Istenem, csak már ott lennénk, — sóhajtott András. De jó, hogy van térképed s olyam jól tudod olvasni, mert én bizony tovább nem tudom az utat. Nekem is mutatta Gitta kisasszony, de mi bizony nem nagyon törtük rajta a fejünket, azt hittük, hogy gazdaembernek ilyesmire nincs szüksége. Pedig lám, minden jó, amit tud az ember.

— Bizony jó! Azért én még sok mindenfélét akarok tanulni.

— No hát tanulj egy kis óvatosságot is. Ezt a térképet rejtsd el úgy, hogy ha vizsgálni találnak, ne találják meg. Az ényi tanító urat csak azért tartották hat hétig fogságban, mert egy térképet találtak nála.

— Tyűh, a fikomadtát! Ez baj lenne. De hová tegyük el?

Ez bizony nagy gond volt, végre is összehajtv a cipőbe tették be.

Kitűnt, hogy a mezei úton jócskán megrövidítet-

ték az utat. Amint fölértek a domb tetejére, közel látszott Peszek, mögötte még egy falu s a távolban kigyózott az. Ipoly, számos faluval a túlsó és innensó partján. Dél felé messze el lehetett látni s Andornak úgy tetszett, hogy messze-messze az esztergomi főtemplomot is ki tudja venni. Valószínűleg csak káprázat volt.

Hat óra közeledett s úgy határoztak, hogy nem néznek be Lajos bácsihoz Peszeken, hanem sietnek további hátha még ma lehetne átmenni az Ipoly on.

Sokáig gyalogoltak, a nap nyugovóra hajolt, midőn a mezőn egy öreg emberrel találkoztak. Illedelmesen köszöntek neki s tovább akartak menni. Az ember azonban, akinek az ilyen zarándoklatok nem voltak szokatlanok, hiszen a napnak úgyszólván minden órájában húzódtak arra lopva menekülő csoportok vagy egyének, megszólította őket:

— Fiaim, ne menjetek arra!

A fiúk megdöbbsentek. Mít tud vagy mit akar az öreg bácsi? De azért megálltak s Andor kérdezte:

— Nem szabad talán erre járni?

— A magyarnak engedély nélkül már lélegzeni sem szabad. Van írástok, hogy átmehettek?

— Nnnincs... De honnan tudja, bácsi, hogy át akarunk menni?

— Hászén csak látok, ha gyengül is a szemem. Annyi a cseh a part mentén, mint vadászatkor a kopó. És úgy is szaglásznek. Ma odaát, Vámosmikolán temettek egy leányt, akit agyonlöttek, egy hét előtt meg Szakallóson egyet. A fiúk előtt egyszerre elsötétült a világ. Nem a két-napi járás, a fáradság, nem is a visszatérés szégyene fáj nekik, de az a gondolat bántotta, hogy miképpen munkálkodhatnak ők a haza visszaszerzésén, ha át nem mehetnek. Andor és András mereven néztek maguk elé, Feri pedig a könnyeit törülgette.

Az öreg látta meghatottságukat, sejtette, hogy nagy okuk van elmenni s vigasztalva mondta:

— Azért a reményt nem kell feladni. Ha itt nem, másutt. Csak aztán jertek vissza. Oh, bárcsak még megélném! Menjetez itt balra a szántóföldek között fölfelé. Az Ipolyság előtti faluban, Viskén, keressétez meg Fekete Nagy Mátét, mondjátok meg, hogy az öreg komája küldött titeket, akivel itt találkoztatok. Neki aztán mindent elmondhattok, de egyébként legyetek óvatosak.

A fiúk szépen megköszönték és mentek. A következő falu irányában bokrokat találtak s mivel nagyon fáradtak is voltak, letelepedtek azok között.

Andor kivette ennivalóját s megkínálta pajtásait.

— Egyetek. Ez az egyetlen liba, amit két év óta vetünk. Pünkösöd előtti szerdán hozta édesanyám ünnepi ebédnek a felszabadulás örömeire és az ünnepkor apámat temettük, engem meg elhurcoltak.

Evés után vizet kerestek, mikor egy asszonyra akadtak, aki nagy batyuval a hátán ment arra. Az rájuk kiabált:

— Miféle csavargók ólálkodnak itt a falu körül? Mit akarnak?

— Szegény fiúk vagyunk, rokonainkhoz megyünk — felelte András. — Ettünk és vizet keresünk.

Az asszony tetőtől-talpig végignézte őket s András felé fordulva felelt:

— No, nagyon szegény éppen nem vagy. A ruhád jó s mindőtöké tiszta. Itt nincs víz. Miért nem mentek a rendes úton?

— A csehek minduntalan megállítják az embert s kérik az írásokat. Egészen elkopnak.

— A falu innenső végén lakom, jertek velem, udvaromon van kút, ihattok. A pajtában akár el is hálhattok, ha nincs nálatok gyufa.

— Nincs, nincs — felelték mindnyájan s kapták a cók-mókjukat.

Az asszony a hátizsákok s András csizmája láttára még barátságosabb lett, tudta már, hogy rendes gyermekkel van dolga.

Hazaérve, az asszony edényt hozott, Andor vizet húzott, az öreg pedig fejszét fogott elő, hogy fát vágjon. András, aki ép-

Éjjeli szállás a pajtában.

pen ivott, kikapta kezéből s maga kezdte aprítani a fát.

Erre az asszony egészen földerült, látván, hogy nem csavargókkal van dolga, sőt még ennivalót is akart nekik adni, de ők már jóllaktak s megköszönték szépen.

Akkor az asszony bevezette őket a pajtába, rámutatott az illatos szénára s azt mondta, hogy ott lefeküdhetnek, Andor levette pokrócát a hátizsákról s le akarta teríteni. Feri ugyanazt tette a felöltőjével. Ekkor az asszony azt mondta, hogy majd ad ő lepedőt, a kabátot kíméljék, a pokróccal meg takarózzanak be, mert hűvös lehet az éj s az ajtó nyitva marad.

38. Feri szökése.

Mikor az asszony elment, Feri azt mondja a többinek:

— Nagy baj az, hogy nincs jó írásunk. Olyan igazolvány kellene, amit legitimációnak neveznek a csehek.

— Bizony jó lenne, de ha nincs.

— Aztán milyen írástok van? Én elhoztam a bizonyítványaimat és keresztleveletem. Abban benne van, hogy apám állami tanító.

— Én is elhoztam a bizonyítványaimat, a keresztleveletem, apám egy községi bizonyítványát és börtön igazolványomat. Meg aztán apám holtlevelét is, — mondta Andor.

— Én is elhoztam a bátyám halottlevelét és katona könyvét. Abban benne van a kitüntetése is. És itt van az iskolai bizonyítványom a VI. elemiből, meg a keresztlevelem, — szólt András.

— Ezek mind jók odaát, de itt különösen a katona-könyv s a halottlevelek bajt okozhatnak. Nézzük csak meg!

A fiúk elővették az írásokat s látták, hogy mind a két halotti anyakönyvi kivonat is magyar, pedig már csak tótul szabad írni. „Katonagolyótól találva halt meg” — írják Ondrisek Jánosról. „Katonák ölték meg” — áll Patay anyakönyvében.

— Nem jó, nem jó, — ingatta a fejét Feri.

Letették az írásokat s elaludtak. Reggel már magasan állt a nap, mikor az asszony hangos kiabálással kelti fel Andort és Andrást:—

— Jézus, Mária! Hát ez mil S hol a harmadik?

A két fiú felpattant, mint a rugó s olvasták az eléjük tartott írást:

„Kedves pajtások! Ne haragudjatok, én nem bírom tovább, még ma átmegyek. Írásaitok a szomszéd faluban lesznek a plébános úrnál. Nektek nem szóltam, hátha agyonlőnek. Viszontlátásra Feri.”

— Nekünk ott túl vannak a rokonaink, — mondta csöndesen Andor.

Az asszony letérdelt, András is és imádkoztak. Andor is mondott csendes imát. A végén az asszony hangosan szólalt meg:

— Uram, Krisztusom, ha meghalt, fogadd be országodba lelkét, ha élve jutott át, add, hogy elérje célját. Akarata erős, méltó kegyelmedre.

— Amen! — mondta utána a két fiú.

Andor és András papirosaiból az egyetlen börtönigazolvány volt ott, a többi magával vitte Feri. Szegény fiú, izgatottságában nem gondolt rá, hogy ha neki baja esik, a papirosok is odaveszhetnek.

Az asszony fejte a teheneket, András fát vágott, Andor pedig etette a baromfiakat.

Mikor az asszony kijött, a tyúkokra mutatva magyarázta Andornak:

— Ez a kisebb a magyar fajta. Igein jó tojók és szívós faj. A nagyobbak húsrá jók.

Az asszony reggelit főzött s mikor el akartak menni, mondotta:

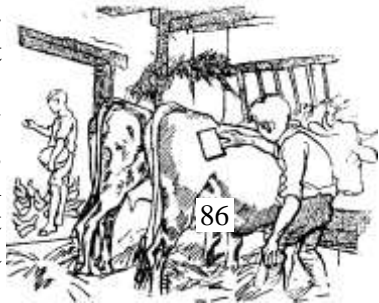
— Ne menjetek el fiúk, maradjatok itt néhány napig, ne legyek olyan egyedül.

— Hát nincs néninek fia vagy leányai — kérdezte Andor.

— Van nekem aranyom fiam is, meg lányom is, de mind a kettőt elvitték ezek a hóhérok. A fiaimra ráfogták, hogy rájuk lőtt, pedig beteges, még katona sem volt. A lányom templomba menet szekfűbokrétát tűzött a kebleire. Hát uramfia, nem baj ez is! Azt mondták, hogy a piros és fehér szegfűvirág meg a zöld szár együtt a magyar nemzeti szín. Ilyet hordani pedig nagy bűn. Szegény Örzsém már négy napja oda van!

A fiúk megsajnálták a nénit s ottmaradtak. Lám, ők szegények még hasznára is tudtak lenni valakinek.

Elmentek az asszonnyal a mezőre s míg ő sietett az elmaradt kukoricát megkapálni, a fiuk zöld takarmányt szedtek a teheneknek. Estére András ellátta a jószágot,

Állatgondozás.

reggel hasonlóképp, Andor pedig a baromfiakkal gazdálkodott. Etetés után András fogta a kezét s a vakarót, megfésülte a jószágot, mert az állatnak tisztának kell lennie. Mikor kifelé készültek, András is kért kapát, hadd segítsen ő is. Ettől Andor is kedvet kapott. A néni adott mind a kettőnek s megindultak a szőlő felé.

— Mindennel elmaradtam — sóhajtott az asszony, — hogy elhurcolták szegény cselédkéimet, pedig közeledik az aratás.

András pompásan sort tartott a nénivel, de Andornak bizony kissé nehezen ment a szokatlan munka. Nézte, hogy csinálják, de sehogy se tudott velük haladni. András megsajnálta, odament, mutatta, hogy fogja a kapát, hogyan vágjon be s így csakugyan könnyebben ment.

— Látod, ez nem térkép, hanem igazi föld, — nevetett András. — De azért mind a kettőt kell ismerni.

Ebéd után Andor elnyúlt a földön s mikor fölébredt, úgy érezte, mintha minden csontja össze volna törve. A néni jószívuén mondta:

— Először nehéz, de hozzá lehet szokni.

Szőlőkapálás

Andor újból hozzáfogott bár a néni le akarta rólla beszélni. Minid jobban és jobban ment. Este nagyon fáradt volt, hamar elaludt s másnap későre ébredt fel, de frissenek érezte magát. Jókedűen fogta a kapát s mentek ismét a hegyoldalba.

Most már engedte magát megelőzni.

A kapálást még este előtt befejezték s hazamentek. Alig értek haza, megjött Örzse is és volt öröm a háznál. Csak már hazaengednék Pistát is!

Örzse ügyes, tömzsi, barna leány volt, csak úgy égett a dolog a keze alatt. Elmondta, hogy hazaárulással vádolták, pedig a hóhérnak hazája Csehország, de nem becsületes magyar leánynak. Volt több leány is. Azoknak vagy a szalagjuk nem tetszett, vagy valami mást fogtak rájuk. Az egyik kisasszonyt azért hozták be, mert pártában és magyar ruhában volt a templomban.

A fiuk most már tovább készültek, hogy fölkeressék

Fekete Nagy Mátét. A leány akkor meghagyta nekik, hogy reggelre tisztát váltsanak, kimossa a szennyest.

Másnap otthon maradtak, a leány mosott, az asszony kenyeret sütött, a fiúk a kertben dolgoztak.

Mikor aztán a következő reggel fölkészültek s András hóna alá fogta hatalmas kenyerét, Örzse kacagni kezdett.

— Hová vinnéd ezt a malomkövet? Hisz holnap már kitörök rajta a fogad. Hadd itt s vidd el a frisset.

Az se volt kisebb Andrásénál, de friss, illatos. A néni két jókora kolbászt is hozott.

— A napszámosoknak bér is jár, — szólt mosolyogva — s átnyújtotta.

— No, egy hétig nem halunk éhen, — szólt András. — De aztán?

— Aztán is megsegít az Isten, — szólt a néni.

A fink elbúcsúztak, Örzse még tréfásan meg is oeipte Andor orcáját s mondta:

— Ne soká jöjjenek ám ...

39. Mulatságos útitárs.

A fiúk nekivágtok újból az országútinak.

Örzse mondta nekik, hogy az egész úton nem találkozott cseh katonával, így tehát mertek az úton menni.

Alig hagyták el a falut, egy legény ére utól őket. Nagyon haragos volt, morgott s ugyancsak szedte a lábait. Lábán csizma, fején kalap s a vállát ócska katonakabát fedte. Mikor a fiúkhoz ért, minden köszönés nélkül megszólította őket:

— Talán magukat is lekergették a vonatról?

— Nem! Minket föl sem eresztenének rá, — felelt Andor. — Nincs írásunk.

— No, nekemnek van — és megmutatott egy elbocsátó levelet, amelyet katonák állítottak ki.

— Ilyen nekem is van, csakhogy három hét előtt adták Pozsonyban, — nevetett Andor.

— Az mindegy, a csetbun úgy sem írta, tótul van.

— Aztán miért kergették le?

— Mirt, mirt? Mert megvannak tolvajok. — A Csátá állomáson kirek jegyet Viskre, is adja. Olyan fehér cedulka. Beülöm magam is megyünk. Gyitte kalauz, latty, kirdezi is hova, mondom Viskre is nem szól, csak lyukaszt. Elhagyunk a Paszto, mongya: a maga jegy

nem jó. Hát mi baja, kirdezem in. Csak Pasztohara jó, mongya i. Itt csak öt korona van írva, Viskre tizenkettő. No hiszen akkor jovan, in tizenkettő fizettem. Tizenkető, tizenkető, — mongya i, hat mir nincs ráírva ceruzával? Hat mir nem irta i? — kirdezem in. Akkor fizesen husz korona. Nem fizetek in, mert nincs is. Nyeem? — kiabálja i, — akkor mars! is ledobja engemet, mert ipen alomason voltunk. Hat úgy volt.

A fiuk nevettek. Olyan tréfás volt az ember arc kifejezése és kemény, tótos beszéde.

— Nem nevetni való ez, — háborodott az útitárs. — Ik esze vanak beszilve. A pinztárnoknak parancs van kijavítani, mer minden nap javityak a fizetsiget, de i nean kijavít. A kalauz latya, de nem szol, csak mikor mar nem jó a jegy. Akor zsarol pinzet is ik osztoznak. Monta egy ember. Így csálnak a totót is magyart.

— Aztán miért fogták el! — kérdezte Andor.

— Hat mirt fogtak? Gyin a zsandár, mongya gyere katonának. No ipen kevis volt nekem belüle hit ív. Mar haza keleté gyini s akor bumm, it a háború. De azir csak kirdezem: Is ki az elensig, cseh vagy nimet? Is gyin Nagy Gaspar is! Ere i se mongya, se kirdi, fog engemet, megketez is mongya: mars! Is mar három hete kuniroz.

— És hogy eresztették el?

— Hat mongya nekem a hadi tervinyszik, mir árultam in haza! In monta: nem árulta in, de vidte nigy ivén at. Mig sok bolondot eszebeszilte a sok cseh, monta, in vágyom tot, mi köze neki bele, no nem igiaz? S aztán azt mongya a legfeb: van ez bolond, menjen haza. Hat vágyom in egy bolond, de anyi eszem van, hogy ne szolgáljam csehnek. No úgy, ha magyar mondana, az mas, az mar égiszen mas. Is míg ha Nagy Gaspar is itt volna. Ej szaladnának a csehek!

— Ki az a Nagy Gáspár? — kérdezte András.

— Hát az in pajtasom. Ott valahol Kecskemit mellet. Voltunk mi egyit a nagy háborúban. Egyszer nagyon lövi minket a muszka, aztán mongya i: no totocska filsz. Bizony, ha te úgy filnil, alighanem megszaladnál — mondom neki in. Hanem az a gippuska ott csúnya. Azzal óvatosan cilzok is bumm, leesik a muszka, nem bumbumoz mar. Ez jó volt, derik ember vagy — mongya Gaspar. No látod, mondom in — nemcsak magyarul kel beszilni, hanem magyarosan is teni. Aztán igen jó paj-

tások voltunk. Eccer elvittek volna engem a muszkák, ha i nincs. Is most in menjek ellenek s talán ipen Nagy Gaspart lőjem le. Inkab vagyok bolond vagy nigylábú. A fiúk megint nevettek.

— Trifas az enyim beszid? Nem tehetek rula. Mirt nem tanitotak iskolánkba. Elig roszul tettik. Mikor aztán a csehek gyitek, nagyon nagy volt az erem. No de most, bebújnának az egirlyukba is, csak ne látnának csehet. Hat ilyen okosok voltak a mi lutyeranus uraink. De mar vige az okosagnak, most nem tугyak mit tenni.

Még sok mindenről beszéltek s az út gyorsan fogyott előttük. Mikor Viskhez közeledtek, a fiúk fáradtak voltak és Andor indítványára leültek. Elővették a tarisznyát és falatoztak. Útitársuknak is adtak. Az megköszönte, mert éhes volt s éppen be is akart menni a faluban valamelyik házba, hogy kérjen. A csehek gyengén etetik vendégeiket. Ezt Andor tudta.

Pihenés után az útitárs elbúcsúzott, ők pedig mentek tovább, hogy fölkeressék Fekete Nagy Mátét. Az Ipolyság előtti faluban, Visken kérdezősködtek utána s hamarosan meg is találták. Szegényes volt a háza, nem nagy istállója, de udvara tiszta és rendes volt, A gazda éppen kaszát élesített, hétfőn kezdi az aratást. Mikor a fiúk köszöntek s elmondták, ki küldte, a gazda azt kérdezte:

— Hát a harmadik hol van?

A fiúk elcsodálkoztak, mert nem is gondoltak arra, hogy már öt napja annak, mikor a peszeki öreggel beszéltek s azalatt az találkozhattak vagy üzenhetett a visai gazdának. Elmondták, hogy Feri Béliben átszökött az Ipolyon, vagy legalább is megpróbálta.

— Alighamem otthagya a fogát, — mondta a gazda mert iszomyúam őrzik a határt. Ti sem juthatok át, ha csak szárnyatok mancs. Mióta az állomás is az övék Ipolyságom, még nehezebb átjutni, csak azt tanácsolhatom, fordulhatok északnak, ott szabad az utazás. A rutén földön még nincsemek jól berendezkedve, ott átmehtek. Hatnyolc hét múlva itt is át lehet mienni. Vagy más katonák jönnek, vagy ezekkel lehet beszélni .

E szavaknál jobbkeze mutatóujját a hüvelykujj alatt végigsimította, mintha pénzt olvasna.

A fiúk nagyon elszomorodtak, de rögtön elhatározták, hogy megfogadják a gazda tanácsát.

— És merre kellene indulni? — kérdezte Andor.

— Olyan sürgős? Holnap délután félháromkor indul a vonat Korponára, menjeteK a legközelebbi állomásig gyalog, ott nem kérnek írást, felülhettek s Korpona előtt szálljatok le. Onnan talán Kassáig is vonaton mehettek. Ott majd meglátjátok.

— Messze van Ipolyság? — kérdezte Andor.

— Fél óra gyalog, de nem tanácsolom, hogy a tarisznyákkal bemenjeteK!, mert lefognak.

— Vájjon hol lehetne azokat letenni?

— Hát nálam. Ha be akartok menni, menjeteK itt a gyalogúton a réteken át, egyenesen a tanító házához fogtok jutni és ő, ha szépen megkéríteK, talán meg is mutatja a várost.

A fiúk letették a kamrába a tarisznyákat, meg a kenyeret s elindultak.

40. Ipolyság.

A város csakugyan nem volt messze. Az ösvény egy kis közhöz vezetett s annak végiben, tornácos ház állott.

Mikor az udvarra bementek, látták, hogy a tornácon egy negyven év körüli úr ül bosszúszerű pipával s előtte a pozsonyi „Híradó” című újság s a „TavasZ” képeslap. Az akkori nemzeti magyar irodalom egyetlen képviselői.

A fiúk bemutatkoztak s megkérték a tanító urat, mutatná meg nekik a várost s mondana valamit annak a múltjáról.

—Ez fiaim, szintiszta magyar vidék. Régesrégi apátság. Előbb Benedekrendi szerzeteseké volt, aztán a premonstreieké. A régi magyar királyoknak kedvelt vadászterülete, különösen IV László király szeretett itt tartózkodni. Mikor később Buda, Vác, Esztergom török kézre jutott, ez a környék hadi szempontból is fontos lett. Meg is erősítették, de Drégely várának eleste után a török mégis elfoglalta.

Előbb negyvenhárom évig volt török kézen, azután 31 évre felszabadult, utóbb, 1626-ban ismét elfoglalták a törökök s övük volt egészen Buda felszabadításáig. A felszabadulás után a prépostság javait a Jézus-rendi atyák kapták. Mostanáig a megye székhelye volt, de nem régóta. Régen ugyanis Kemencén volt a vármegyeháza, csak mikor az leégett, építtette fel 1806-ban itt a megye.

Kimentek az utcára. Szép, egyenes, rendes utca. Tovább széles tér, a nagy piac, amelyen a vármegyeháza

áll. Szemközt egy utca vezet a kéttornyú apátsági templomhoz, amelynek csúcsíves, díszes kapuja a XIII. századtól való.

— Ötven évvel ezelőtt nagyon falusias külsejű volt Ipolyság. Ezek a szép háziak, iskolák, mind azóta épültek.

Az Ipoly felé közeledtek.

— Ott túl van a vasútállomás. Az odavezető kőhidat még a jezsuiták építették 1769-iben. Már ez is nagy lökést adott a község fejlődésének. Megnyitotta a kényelmes közlekedést a túlsó oldallal. A vasút még kedvezőbbé tette a

Ipolyság főtere.

helyzetet, már városi szervezetről és nagyvárosi berendezésről álmodtunk. Néhány év előtt főgimnáziumot kapott a város és most ide jöttek ezek. Átmehetünk az állomásig s azon túl van a határ. Sem onnan nem jöhetnek ide vásárolni vagy eladni, sem innen oda. Így a város elpusztul. Amit a magyar kéz és ész teremtett, ezek elpusztítják.

Az utcákon mindenütt sok cseh katona járkált, a híd körül meg rendes őrség is állott. Visszatértek.

— Ezt a hidat úgy őrzik, hogy mesterség rajta átmenni, pedig az állomás is az ő kezükön van. Bezzeg, mikor a magyarok átjöttek, futottak. Csak velünk, fegyvertelen emberekkel szemben hősök ökelmek.

Mikor több utcán át a tanító házához visszatértek, a fiúk megköszönték a tanító úr szívességét és siettek vissza Visikre, Fekete Nagy Mátéhoz. Már esteledett, mikor odaértek. Addigra megjöttek a gazda felnőtt gyerekei is a

mezőről s elrendezvén szerszámaikat, hozzáláttak a vacsorához. A fiukat is megkínálták jó krumplilevessel. Vacsora után elbeszélgettek s aludni mentek. A gazda legényfia a fiúkkal hált a pajtában.

Reggel legelébb is a gazda fia ugrott talpra, azután fölkelte a fiukat is. A szomszéd állomásról csak délután három felé indult a vonat, de a fiuk mégis jókor felkészültek az útra. A szíves házigazda azonban nem eresztette el őket egy csésze forralt-tej nélkül. Szépen megköszönték és elindultak.

Az út patak mentén, szép szántóföldek között visz, a táj dombos s a távolban magasabb hegyek kéklenek. A rozs már egészem érett, csupán a kaszát várja, a búza és az árpa is csak néhány napig várhat már.

Lassan mentek, beszélgettek. Fölemlítették, milyen különbségek vannak a tájak és az emberek között. Némely ember meghal vagy szenved hazájáért, más könnyen veszi, bármi történik is vele.

— Milyen gyanúsán nézett minket Örzse anyja Bélen s milyen kedves volt azután, — szolt András.

— Látod, mikor azt hitte, hogy veszélyes csavargók vagynánk, félt tőlünk, hiszen annyi baj érte gyermekeit, — felelte Andor. — Mikor pedig látta, hogy becsületes-gyermekek vagyunk, sajnáljuk és segítünk is neki, megszeretett. Maradjunk mindig becsületesek és előzékenyek.

Már féltíz óra volt, mikor a faluba értek. Éppen harangoztak. Vasárnap volt. A fiúk a templom felé mentek.

— Az emberek most gyülekeznek, — szolt András — ez csak a második harangozás.

Ők is megálltak a templom előtt, mint a többiek. Egyszer csak látják, hogy balfelől sok ember hosszú sorban közeledik. Oldalt bokrétás, gomblyukból lelógó kendővel díszített legényeik mentek, akik a jövőmenőket kaláccsal kínálgatták. A sorban majdnem csupa férfi volt. Az ellenkező oldalról ugyanakkor hasonló menetben muzsika kísérettel csupa asszony és leány vonult föl, köztük az egyik leány a fején koszorút viselt.

— Lakodalom! — kiáltja András.

— Abbizony! — szol rá a vőfély s egy darab kalácsot nyom a kezébe: Beszed legyen benne!

A férfiak menete megállt, bevárta a nőket s azután ők is, a többi nép is bementek a templomba, elől az asszonyok, utánuk a férfiak. A fiúk is velük. A plébános

előbb szentbeszédet tartott. Mondta, hogy az Isten gyakorta a földön is büntetést mér az emberekre, de ha hitük igaz, bűneiket megbánják, megjavulnak és vezekelnek, akkor az Isten megbocsát nekik és jutalmazza is a megtérteket.

A prédikáció után volt a szentmise s utána a plébános megeskette a fiatal párt.

Esküvő után a vőlegény, illetőleg most már fiatal férj, kezén fogta a feleségét és úgy vezette ki a templomból és utánuk a lakodalmas nép elvonult azon az úton.

Honti lakodalom.

amerre a mise előtt a menyasszony jött. A fiatal férj a feleségét csak annak szülőházáig vezette, ott bekísérte az udvarba ő pedig saját kísérőivel visszatért az ő szüleihez. Andor és András is velük mentek odáig, de mikor a násznép bement az udvarra, a fiúk kint akartak maradni.

— Nem addig van az, úrfi! — szólt az egyik vőfély. — Ha már megtisztelték a menetet és a szent esküvést, kerüljenek beljebb minálunk.

Megkérdezték tőlük, hová igyekeznek, mire András sietve felelt, hogy vándor diákok s Korponára mennek. Bementek a többiekkel a pajtába, ahol hosszú asztalok körül elhelyezkedtek és ebédeltek. Ebéd után újból felszedelőzködött az egész násznép s elindultak a fiatal asszony szüleihez, ahol már szintén vége volt az ebédnek. A ház előtt az utcán szalmakötél volt kifeszítve, az előtt megálltak. A vőlegény násznagya előlépett és szép verses mondókával kikérte a fiatal asszonyt és a hozományát. Belülről mókáztak. Egy asszony kihozott egy ócska ruhát s azt kínálta, majd egy rongyos párnát. Ak-

kor a vőfélyek szétszakították a szalmakötelet, betörték az udvarra s úgy „rabolták” el a menyasszonyt. Két kezét egy-egy vőfély fogta és kivezették. A menyasszonyház egész vendégsége követte őket s utánok egy szekér hozta ruhásládáját és párnáit. A lányok, legények énekeltek. A férfi házánál az asszony, aki az ebédet főzte, sóval és kenyérrel fogadta a fiatal asszonyt.

Andor sok szerencsét kívánt a fiatal párnak és el-siettek a vasúti állomásra.

41. Korpona.

Bárhogy siettek is azonban, későn értek ki. A vonat már elbogott. Búsan nekiindultak tehát gyalog. Útjuk egy patak völgyében vezetett fölfelé. Pótolni akarták a fél-napi idővesztéseget és szaporán kiléptek. Több falun mentek már keresztül, mikor éppen előttük egy vászonruhás, szalmakalapos úr lépett ki a mezőről az útra. Alighanem hallotta beszélgetésüket. Nyájasan kérdezte, hogy hová s merre mennek.

A fiúk nem akarták elárulni végső céljukat, András tehát csak azt mondta, hogy Korponára. Az idegen erre kivallatta őket, van-e írásuk s ők beismerték, hogy nincs.

— Igazolvány nélkül ne járjanak, mert elfogják — táncsolta. — De én itt a falu jegyzője vagyok, adok egyet.

Bementek tehát a faluba, a jegyzői lakba, ahol a jegyző tudakozódott, nem voltak-e erre a csendőrök. Bement az irodába s rövid idő múlva visszatért egy írással.

— Ha csendőrökkel találkozhatnak, mutassák meg ezt. Mivel pedig sokat gyalogoltok s az est is közepéig, maradjanak itt éjszakára.

Mikor a fiúk beleegyeztek, bevezette őket az irodába, ahol letették holmijukat és ettek. Később Andor lefeküdt a dívánra, András pedig a sarokban lévő pokrócot terítette a földre s arra pihent le.

A szállás nem volt barátságos, a fekvőhelyek is kényelmetlenek voltak, de a fiúk jól aludtak és jókor reggel felkeltek. Az udvaron megmosakodtak a közben kijött jegyzőnek megköszönték a vendéglátást s indultak tovább.

A jegyző tekintgetett jobbra, tekintgetett balra, csóválta a fejét s végül egyet legyintett kezével és visszament az irodába.

A fiúk vidáman folytatták útjukat, örültek, hogy most már van írásuk, nem kell annyira félniök. Tetszett

nekik a vidék, a távolban kéklő hegyek, a mind sebesebben folyó Korpona patakja. Derült hangulatban érkeztek délfelé Korponára. A város előtt csakugyan találkoztak csendőrrel s Andor büszkén vette elő az írást és átnyújtotta a csendőrnek.

A csendőr olvasni kezdte s arca mind vidámabb lett. Végignézte a fiúkat, újból olvasni kezdte s végül hatalmas hahotára fakadt.

— Nem tudnak maguk olvasni? — kérdezte végül s még mindig nevetett.

Korpona város kapuja.

— De tudunk bizony! — felelte Andor.

— Talán tótul nem tudnak?

— De tudunk úgy is.

— No, akkor olvassa el ezt az igazolványt! — s azzal átnyújtotta Andornak az írást.

Andor olvasta:

„Jelen sorok felmutatói szökevények, a cseh haza ellenségei, Magyarországra igyekeznek. A legközelebbi csendőrség őket elfogni és a parancsnokságnak átadni tartozik...”

Andornak az írás kiesett a kezéből. Szörnyen megijedt s szinte pityeregni kezdett. De a csendőr megvigasztalta:

— Ne féljenek! Én magyar katona voltam, olyan komizság tőlem nem telik, de azért másnak ne mutassák

ezt az igazolványt. Andor hálásan nézett a csendőrre, fel akarta venni a papirost, hogy összetépje, de András elkapta és eltette.

Köszöntek a csendőrnek és bementek a városba.

A város régi, házain, látszik, hogy valaha itt műveltség és gazdagság honolt, de mindkettő kiköltözött az idők folyásával.

Járkáltak, nézegettek jobbra-balra, végül Andor megszólalt:

— Kiesett az útvonalból s hanyatlásnak indult.

— No, ebben igaza van, kis öcsém, — szólalt meg mellette egy úr.

Mindketten odanéztek s magas fiatalembert láttak maguk mellett.

— Talán bizony városokat néznek ebben az időben! — kérdezte.

— Erre vezet utunk, hát megnézzük, de szeretnénk valamit meg is tudni róla, — felelte Andor.

— No, én éppen ráérek, a csehek hosszú szabadságot adtak. Helyemen már csehek ülnek. Örülök, hogy magyar fiúkra találok, akik tanulni akarnak.

Korpona főtere.

— Hát fiaim, ennek a városnak eredete az ősidők homályában vész el. Hazánk egyik legrégebb városa, régibb az összes bányavárosoknál is. A tatárjárás alatt elpusztultak iratai, de egy mégis van róla előbbi időből is. Béla király, a haza második alapítója már olyan kiváltságokkal ruházta fel, amelyek alapján a város teljesen független volt a vármegyétől s volt saját bírósága és pallosjoga. Helyzetét földrajzi fekvése magyarázza meg. Zólyom fe-

lól a legegyszerűbb út akár Buda, akár Esztergom felé s Zólyom, felől a hágó sem nehéz.

— A városban előbb németek laktak, volt gyönyörű iparuk, amely gazdaggá tette a lakosságot. Mind több magyar is húzódott ide a déli vidékekről. A városi polgárok Isten dicsőségére nagyszerű templomot, vagyonuk védelmére pedig várfalakat építettek. A kapu még most is megvan. Sokáig a magyar királynék birtoka volt a város és sok király is meglátogatta. Járt itt IV. Béla és az igazságos Mátyás. Hej, mst kellene ide!

— A cseh husziták, a maiaknak hasonlatos elődei elfoglalták és 22 évig laktak benne. Ők építették a felleget is, hogy összerablott kincseiket itt őrizhessék. De hasztalan! A magyar király kiirtotta a cseh zsebrákokat. Ám az ő idejükben a város nagyon elszegényedett. Nem lehetett kereskedni, ipart folytatni, éppenúgy, mint most!

— Mikor a törökök Budát elfoglalták, akkor a város új jelentőséget nyert. Sok magyar nemes jött ide lakni. Jól meg is erősítették a várat, úgyhogy nem is jutott be ide a török soha. Szép magyar élet folyt itt. Bocskay István 1605-ben országgyűlést is tartott városunkban. Egyideig megyeszékhely is volt a város, akkor még Zólyom megyéhez tartozott.

— Mikor Budát visszafoglalták, a nemesség lefelé húzódott felszabadult birtokaira, a német lakók is megfogyatkoztak s a város eltörtosodott. A tót lakók, különösen a luteránus részük, emberségesen viselkedtek a magyar állammal szemben. Meg is kapták érte büntetésüket.

Bezzeg most már szívesen mennének vissza, Magyarországhoz.

A fiúk meghatóttan hallgatták az elbeszélést, megnézték a városkaput, a templomot, a régi vár meglévő maradákeit s elbúcsúztak a kedves úrtól. Szerettek volna meleg ételt enni, de féltek bemenni a korcsmába. A csehek ott szoktak tanyázni s részegen még gorombábbak. Megindultak tehát nyugat felé.

Lábas ház Korponán

42. A búza és a konkoly.

Jó darabig mentek már, mikor forrásra találtak és letelepedtek melléje.

Pihenés után fölkerekedtek s folytatták útjukat. Egyszer jobbfelől valami nyájat láttak a hegyoldalban. Hirtelen nem tudták kivenni, milyen állatok legelésznek ott. Csak mikor közelebb értek hozzá, látták, hogy csupa csacsi. Voltak csinos, gömbölyű csikók és előregedett, fáradt nagyfejű szamarak.

— Ez aztán a zenekar! — nevetett András.

— Most jut eszembe, — szólt Andor, — hogy hallottam én arról, hogy a korponaiak sok szamarat tartanak. Sok a hegy, rosszak, kövesek az utak s ilyen területen a szamár jár a legkitartóbban. De ezen a legelőn nem is legelne a ló.

— De nem is bír annyit húzni a szamár, mint a ló, — jegyezte meg András.

— Nem ám, de azért csak elvégzi, amit kell, — fe-

A korponai „zenekar.”

lte Andor. — Tarcsay bácsi mesélte, hogy amikor Korponán összeírták az összes állatokat, a szamarakat kifelejtették. A polgármester nagyon haragudott ezért s megparancsolta, hogy az összeírók még egyszer menjenek végig a városon házról-házra és írják össze a szamarakat. Egy képviselőtestületi tag azonban, aki az összeírásnál segített, csitítani akarván a haragos polgármestert, azt mondta: „Ugyan minek az a sok költség és fáradság?”

Tudjuk, hogy Korponán mindenkinek van szamara, írják esák be: ahány ember, annyi szamár.

András nevetett és sokáig ismételtette: ahány ember, annyi számár!

Mind magasabb hegyek közé értek. Útjuk mentén mindig több és több volt az erdő és kevesebb a szántó-föld. Andor kétszer is nézte a térképet s megállapította, hogy jó irányban mennek. Végül is elfáradtak a napon, kinéztek egy forrás közelében egy szép pázsitos tisztást s ennek széliéiben, a bokrok alján letelepedtek. Elhatározták, hogy itt töltik az éjszakát.

Amint besötétedett, bizonyos félelem szállotta meg őket. Most érezték, hogy hontalanok, hogy kivetettek. Buzgón imádkoztak, lefeküdtek, de sokáig nem tudtak elaludni. András egyszer ki is fejezte félelmét:

— Hátha ránk támad a farkas, vagy valami más vad-állat?

Andor azonban megnyugtatta társát, hogy erre nincs sem farkas, sem medve, legföljebb szelíd őzike jöhet el mellettük, mikor a forráshoz megy inni.

Az ég tiszta volt, holdtalan s a csillagok ezrei ragyogtak a fejük felett. Andor, hogy elterelje András figyelmét a vadállatokról, elkezdett a csillagokról beszélni.

— Látod ott azt a hét csillagot?

— Igen az a Göncöl szekere, — válaszolt András.

— Most képzelj el egy egyenes vonalat, amely a Göncöl-szekér hátulsó két csillagát összeköti és ezt a vonalat fölfelé hosszabbítsd meg körülbelül ötszörösre. Ott találsz, egy éleisfényű csillagot.

— Nini, csakugyan, most már látom.

— Ez az északi sarkcsillag. Ez mindig egy helyben áll, míg a többiek az évszakok, sőt az éjszaka órái szerint más-más helyen látszanak, mintha körülötte forognának. Az északi sarkcsillag mutatja, hogy merre van észak s ha úgy állsz, hogy arcod a sarkcsillag felé van fordítva, akkor hátad mögött van dél, jobbkezed felől van kelet és a balkezed felől nyugat.

Az északi sarkcsillag egyúttal a kis Göncöl-szekér rúd-jának a vége is. Látod ott a kis Göncölt is!

Bágyadtan rámondta András: „Látom.”

Andor még több csillagról is mesélt, míg egyszer csak azt vette észre, hogy András jóízűen alszik. Bizonyosan otthonról álmodik. Ő maga is lehajtotta fejét és elaludt.

Reggel András ébredt fel hamarabb. Mikor Andor is:

kinyitotta szemét, András szájára tette kezét és hallgatást Intett, aztán a forrás felé kezdett csúszni.

Két őzike játékosan közeledett a forrshoz. Odaértek, ittak s aztán gondtalanul néztek körül.

Őzikek a forrásnál.

— Jaj de szép! — kiáltott Andor.

Erre a két őzike vesd el magad! — nekiiramodott az erdőnek.

A fiúk megmosakodtak a forrás vizében, ima után reggeliztek és indultak tovább. Vagy egy órai gyaloglás után faluhoz értek. Még kora reggel volt, de az emberek már kaszával vállukon a mezőkre siettek. A falu szélén ott állott a régi tábla: „Hont egye, Szentantal község” felírással.

Egy fejedelmi kastély állt a falu közepén s mikor épp mellette haladtak el, egy idős úrral találkoztak. A fiúk illedelmesen köszöntek neki s Andor megkérdezte:

— Bácsi kérem, kié ez a kastély!

— Ez, fiam, a bolgár király öfelségéé!

— A bolgár királyé? — csodálkoztak a fiúk.

— Az ám, de kik vagytok ti? — kérdezi az ismeretlen úr.

— Mi magyar tanulók vagyunk, — feleli Andor — de nem tudjuk, tanulhatunk-é még.

— Hogy a kakas csípje meg! Aztán honnan jöttök, ettetek-e már?

— Enni ettünk, de meleget csak tegnapelőtt Ipolyság mellett ettünk utoljára.

— No nézze meg az ember az élheterleneket! Ahelyett, hogy megmondanák, hogy: — kérünk enni, azt kérdezik, kié a kastély. Befelé gyerekek, egy-kettő! — A fiúk szót fogadtak, bementek a kastély udvarába, majd a tiszt lakásba.

— No, mi kell! Káv, szalonna?

— Ha bácsi olyan szives lesz, egy kis forralt tejet kérnénk.

— Nete ne, hogy válogat! — szolt az öreg úr, de már intett is egy leánynak.

Közben felvezette őket a kastélyba, megmutatott néhány szobát. Szemük-szájuk elállt a sok pompa láttára. Andrásnak legjobban tetszett egy fehér márványból való

A szentantali kastély.

szobor, amely törököt ábrázol. A török nyugodtan ül és cipál s csöppet sem fél a csehektől.

— No, nem tudni, mi lesz. A cseh urak már zár alá vették a birtokot. Hátha megijeszítik az öreg törököt is..

— De végül is ők futnak el! — szólt András.

— Mielőbb legyen igazad! — szólt a bácsi

Mire lementek, már ott volt a párolgó lej. A fiúk jóízűen itták. Andor egyszer megszólal

— A fölséges úrnak anyai ágon Koháry István magyar hős volt az őse.

— Jól mondd, ez a birtok is az övé volt, Szoba a szentantali kastélyban a fölséges úr úgy örö-

költe ősanyja után. Mert régi falu ám ez. A kastélyt Koháry István ükunokába, András herceg építtette. Több mint másfélszáz éves. A fölséges úr szívesen lakott itt.

A fiúk megköszönték a szíves látást és tovább akartak indulni. Az öreg úr velük tartott s megkérdezte:

— Tulajdonképpen menne mentek?

— Selmecbányára.

— Megmutatom az utat.

Mikor kint voltak, az öreg úr egy házra mutatott.

— Itt is született híres ember. Grünwald Béla a neve. Igen jeles tanuló volt és jeles ember. Parisban is tanult. Aztán lett Zólyom megye alispánja, később képviselő és kitűnő politikus, gróf Apponyii Albert barátja. A felvidéki magyarság igen hálás neki. Ő már évekkel ezelőtt figyelmeztette az országot a veszedelemre, amely, íme bekövetkezett. Akkor senki sem hallgatott rá.

Azután egy szegény viskóra mutatott és mondta:

— Hogy pedig lássátok, hogy a tiszta búza között a konkoly is megterem, ebben a kunyhóban született dr. Buzalka Mihály.

— Buzalka tisztelendő urat én ismerem, nagy cseh-barát — szól Andor.

— No látod! Itt született. Ófelsége és más magyar urak kegyelméből tanult. Pap lett. A felséges úr továbbra is mindig kitüntette, magyar urak barátságukba fogadták. De ő képmutató volt s hátuk mögött ellenük dolgozott, a magyarság és a királyság edlem.

— Igen, kérem, Maróton sokat nevettek rajta. Egy régi barátja, hogy kipróbálja, támogatást kért tőle. Azt mondta neki nagyon édes szavakkal, legyen nagyobb republikánus. Most, azt mondják nagy plébániát kap.

— Hogyne, Júdásnak meg kell kapnia a 30 ezüst pénzt. Azért még sincs csúnyább dolog a hálátlanságnál.

Ezzel az öreg úr megmutatta az utat és visszatért házába.

A fiúk a szép, egyenes úton mentek tovább Selmecbánya felé.

43. Selmecbánya.

Amint a hegyre fölértek, egy völgykatlanban s a körülötte lévő hegyoldalakon érdekes város bontakozott ki előttük. Túl egy magas hegyen templom állott, előtte kálvária-állomások. A másik oldalon magas, várszerű torony. Amint lementek az utcán, láttáik, hogy az összes utcák girbe-görbék és hegynek vagy völgynek futónak. Jól megnézve észrevették, hogy néhol az utca egyik oldalán a házak elől egy-két emeletesek, hátul a kertben földszinte-

sek. Annyira emelkedik a hegy. A túlsó oldalon fordítva van. Az utca felől földszintes, a kert felől emletes a ház.

— De görbe ország ez! — jegyezte meg András.

— Az ám! Csak volna valaki, aki mondana valamit a múltjából. Hej, ha Szabó tanár úr itt lehetne!

De nem volt senki, akihez fordulhattak volna. Cél nélkül jártak-keltek az utcákon föl s alá. Az odavalóktól megtudták, hogy melyik a városháza, melyk az erdészeti és hányászati iskola épülete, amott fönt a Leányvár s már el akartak menni, hogy kint a mezőn leülhessenek, miikor egyszer csak kít látnak! Az a jegyző jön szembe velük, aki nekik azt az áruló „igazolványt” adta. De miért is bíztak oly vakon benne!? Miért nem nézték meg?! Istenem! ha nem becsületes magyarnak mutatják, milyen baj lehetett volna ebből!

A jegyző is csóválta fejét, hogy még szabadon járniak, de erről nem szólt, hanem kérdezte:

— No, jól folyik az út?

Andor azt felelte, hogy nem nagyon, tán félbe is szakítják és haza mennek.

András ezalatt a jegyző háta mögé került, kikapta az „igazolványt”, kék ceruzáját, letépte a papír negyedrésztét, falra illesztette s szép, gömbölyű betűivel ráírta: „Cseh kém!” Hamar meggörbített egy gombostűt, ráfűzte a papírt s óvatosan a jegyző hátára tűzte. Aztán intett Andornak. Andor köszönt és elment András után.

Mikor a fiúk a legelső mellékutcához értek, András teljes erejéből szaladni kezdett, Andor utána, majd feldöntöttek egy arra menő urat s kisiettek az útra. Nem a kis vasúthoz mentek, ahogy tervezték, hanem föl a hegyre, nyugat felé.

Leányvár Selmecebányán.

A jegyző tovább sétált. Az emberek, akik utána mentek, elébe kerültek, jól az arcába néztek és csendesen mosolyogtak.

A jegyző nagyon csodálkozott, azt hitte, hogy nagyon tetszik mindenkinek s még büszkébben sétált. Végül találkozott egy régi barátjával, aki szintén jegyző valami garamvölgyi faluban. Ennek is feltűnt az emberek különös

A „cseh kém” a Selmecebányái városháza előtt.

viselkedése, ránézett barátja hátára s elkezdett kacagni. Majd mondta:

— Hiszen tudjuk, talán mindnyájan tudják, hogy cseh kém vagy, de ezt mégsem kellene a hátadon kiplakatirozni.

A jegyző a hátához kapott, valahogy letépte a papírt s annak hátán látja a saját írását, amellyel a fiúkat elfogni rendelte

— Ezek a hitvány hazaáruló szökevények voltak! No

megáll jutok. El akartam őket fogatni, éjszakára is nálam marasztottam, de ezek a cseh csendőrök „folyton csak pénz után futnak és soha sincsenek ott, ahol szükség van rájuk.

— Akárcsak te — nevetett a garamvölgyi.

Talán csak nem pártolod a hazaárulókat? Azt nem, de a kis gyerekeket nem is tartom hazaárulóknak. Azok csak szeretni tudnak, ha nem is mindig helyesen.

Erre elváltak. A garamvölgyi különben már elvégezte dolgát, befogatott és hazafelé hajtatot!

*

A fiúk már nem futottak, de azért lépkedtek, ahogy bírtak. Az út mind fölfelé vezetett. Túl jobbfelé volt a Kálvária-hegy, még odább, lent a völgyben a város lát-

A Selmecebányái óvár.

szott. Egy helyen az út elágazott, Andor kivette a térképet, hogy megnézze, merre menjenek. Egyszer csak felkiált:

— Hohó, itt balra, a következő elágazásnál pedig jobbra tartunk. Vihnye fürdőbe érünk, nekem ott a mérnök úr tartozik egy pohár sörrel! Ez az út Szklenóra vezet, a másik Szandiikba.

Eltette a térképet és vidáman megindultak.

Az úton két csendőrrel találtak. Azok kérték a legitimációt. Andor szorultságában odaadta a börtönben kapott cédulát.

Ez nem jó! mordult rá az egyik esendő.

— De jó, látod, hogy Prepusztni Liszt, annyit tesz: átbocsátó levél, — mondja a másik.

— Hogy hínak? — kérdi az első Andortól.

— Andor, Patay Andor.

— S téged?

— András.

Ismét olvassa az írást: Ondrej Andor Pataj, no jó, mehettek.

Mentek is.

Alig hagyták el a következő elágazást, kocsizörgést hallanak maguk mögött. Visszanéznek, látják, hogy nem katona ült benne, nyugodtan tovább haladtak. De a kocsiban ülő úr már messziről integet. Mikor pedig közeliükbe ér, nevetve mondja:

— No, ezt jól csináltátok fiúk! Üljetek fel!

Selmecbányai kálvária.

A fiúk felültek s Andor kedvetlenül mondta:

— Nem jól csináltuk! Még meg akartam tudni valamit a városról s most a nélkül kellett elfutnunk.

— Elmondom én nektek, amit tudni akartok, de a csíny sokat ér. Az a huncut soha nem volt jóra való ember, nem fült fogára a munka. A hadisegélyek körül is baj volt, már el akarták csapni, most a csehek kegyelméből, itt uraskodik. Híre kell most az egész megyében. Nézzetek oda! Utoljára látjátok Bélabányát. Az külvárosa Selmecnek. Több olyan van mindenfelé. Ott a zsarnócú úton is van egy: Hodrusbánya. Selmecbányáról mit akartok tudni?

— Valamit a történetéből — felelt Andor.

No, az hosszú dolog lenne. De valamit mondhatok.

És elmondta, hogy sok nép lakott itt egymás után, mert korán észrevették, hogy a hegyekben arany van. Ámde maradandó országot egy sem tudott alkotni. Csak mikor Árpád vezérei: Zoárd, Kadosa, Huba elsepertek mindent, akkor lett állandó rend. Szent István már németeket hozott, be, városi jogot adott a lakosoknak s ezek folytatták a bányászatot, amit már a legrégebbi népek is elkezdtek. A keresztes háborúk után újabb német telepesek jöttek ide.

A tatárjáráskor már erős vár volt, szép templom és népes kolostor állott a dombon, de a lakók elmenekültek s a tatárok mindent feldúltak. IV. Béla újjáépíttette a várost, a behívott német polgárságot ismét sok kiváltsággal ruházta fel, minek (következtében új virágzásnak indult.

Mivel népe gazdag volt, sokfelől támadták külső elenségei, sőt irigy szomszédok is, de a magyar királyok a várost mindig megvédelmezték. Csak a belső viszályok idején, mielőtt Mátyás király rendet csinált, sikerült Simon egri püspöknek sok kárt tenni a városban. Simon a törvényes királynak volt híve, a város pedig az előbbi király özvegyével tartott, hiszen annak tulajdona is volt. Amit a püspök meghagyott, elpusztította a földrengés. Ekkor a lakók nem építették fel újra a várost a dombon, hanem ott a völgyben, ahol most van. A toronyban van egy harang, amely mindjárt a tatárjárás után készült.

Nemsokára a cseh husziták törtek be, de Mátyás király kiirtotta őket. A török világban is sok viszontagságon ment át. Része volt Bocskay, Bethlen s Rákóczi szabadságharcában is.

Selmezbánya nevezetessége volt a bányászati és erdészeti akadémia. Az erdészeti szakiskolát már 1733-ban nyitották meg s 1770-ben akadémiai rangra emelték. A bányászati iskola külön volt s csak később egyesítették a kettőt. Igen sok jeles tanár tanított itt és elejétől kezdve több mint 10.000 kitűnő erdészt és bányászt neveltek. A fiúk vidámmá, elevenné tették a várost. Tavaly Sopronba menekült az iskola, azóta a város olyan, mintha kihalt volna.

Az út most már lefelé vezetett. Szép erdők tették árnyékossá a völgyet s itt-ott a tisztásokon kicsi tavak terültek el. A lovak vidáman poroszkáltak. Egyszer a jegyző megkérdezte:

- Tulajdonképpen kik vagytok?
 — Én Patay Andor, kedves barátom itt Ondrisek
 András. Egyenlő a sorunk.
 — Tán csak nem a táblabíró úr fia?
 — De bizony az.
 — Szegény gyermekem! Áldjon meg az Isten! Meg

Erdészeti és bányászati főiskola épületei Selmecebányán.

is fog áldani, hiszen ilyen kiváló apa, becsületes, jó ember fiának lenni máris nagy örökség. Légy méltó hozzá!

Kikérdezte, hová mennek. Andor látta, hogy becsületes, jó emberrel van dolga, pár szóval elmondta egész területüket s eddigi viszontagságaikat.

Ez bizony úgy van, csak a szepesi völgyben lehet menni. Adok én nektek igazi legitimációt. Eközben Vihnyére értek.

44. Egy kitűnő iparoscsalád.

Vihnye szűk völgyben húzódó falu. Alsó végében fürdőtelep, még lejjebb gépgyár és sörgyár. A falu közepén malátagyár. Más években a fürdőépületek s az egyes magánházaik tele voltak vendégekkel, most csak imitt-amott lézeng egy-egy beteg. A magyarnak alaposan elvették a kedvét a fürdőzéstől. Az asszonyok odahaza sírnak, a férfiak vagy börtönökben ülnek, vagy elmentek oda, ahonnet nincs visszatérés!

A jegyző azonban a fürdővendéglő előtt megállította a kocsit s leszálltak.

— Jó is, — mondta nevetve Andor, — mert a sörgyári mérnök már két éve adósom egy pohár sörrel.

Ezt pedig fiam már e földön nem kapod meg.

— Miért? — kérdezte Andor megdöbbenéssel.

A csehek három hét előtt megölték.

De hát miért, az Istenért? Olyan kedves, olyan előzékeny bácsi volt!

Ez mind igaz, de a csehek nem néznek se Istent, se embert, csak gyilkolnak.

— Hogy történt?

Itt voltak a magyar katonák s akkor a csehek nem mertek mutatkozni. De mikor elmentek, visszajöttek s rá támadtak a mérnökre, miért mutatott utat a magyaroknak? „Ha ki nem szökteti őket a völgyből, mind elfogtuk volna!” hencegtek. A szegény embert megfogták s ütlegek közt elvitték Szemásfalura, majd Gelletnekre, ott harmadnapig kínozták s végül agyonlőtték. Ugyanaz a sors érte Vándor Károly tanítót. A tanító is jeles fiatal ember volt, végigküzdötte a háborút és igen kedves versei jelentek meg a fővárosi lapokban. A sok kínzás után a szegény fiú másnap már térdenállva könyörgött hóhérjainak, lőjjék agyon, de ezt csak a következő nap délután tették meg vele. Addig folyton verték, gúnyolták, kínozták.

Riedl Lajos plébános urat Garamruduóról talán ismeritek is? Nem? Öreg, 63 éves ember, jóságos lélek, igazán szolgál Istennek és híveinek. Hasonló gyanúra megfogták, szekérlőcshöz kötötték s a lovak közé csaptak. A szegény öreg embernek úgy kellett rohannia, amíg bírta. Vagy egy kilométert futott, aztán összeesett. Jó darabon úgy húzták a földön. Valami francia tiszt szabadította ki.

— Rettenetes! — szaladt ki mind a két fiú szájából.

— Bizony rettenetes! Jó, hogy Kachelmann úrnak valahol Bécsben, vagy Prágában volt akkor dolga.

— Ki az?

— Nem ismeritek? Hogy lehet az? He menjünk be!

Bementek az üres tornácra, a jegyző három pohár sört hozatott.

— Megkapod öcskös a pohár sört, ha szegény mérnök nem is él már. De hát csakugyan nem ismered Kachelmann Károlyt? No, apád bizonyosan ismerte. A legkitűnőbb iparoscsalád fia. Még nagyapja költözött ide Selmecről. Derék selmeci német volt és kovácsmester. Szorgalmasan dolgozott, messze földről keresték fel és munkájából megvagyonosodott. Fia lakatos lett és tovább fejlesztette a műhelyét. Valóságos kis gyár lett belőle. Meg-

vette a szomszéd sörgyárat is. Két szép fia volt, Károly és Oszkár. Ezek mérnökök lettek és még jobban kifejlesztették a gyárat. Különösen bányagépeket csináltak, Törökországba is szállítottak. Oszkár hősi halált halt hazájáért még a háború elején, bátyja idehozta, hogy magyar földön pihenjen, amelyért meghalt. Ott fekszik a domboldalon s íme!

— Károly itthon volt s ágyútöltényeket gyártott. Ami őt tiszteletreméltóvá teszi, az, hogy valóságos apja volt már egész fiatal kora óta munkásainak. Gondoskodott számukra jó lakásról, szórakozásról, fizette őket, amint csak az üzlet engedte. A háború alatt bajos volt az élelmezés, különösen az olyan helyeken, ahol nem termelnek. Kachelmann végigjárta az egész országot, az összes hatóságokat, csakhogy összeszedje, amire a munkásainak szükségük van. Szeretik is, mint az igazi apjukat. Egyszer jött ide Pestről valami izgató. Kachelmann tudta, mi a célja, de felfogadta. Rövidesen izgatni kezdett a jövevény a gyár-

Vihnye fürdő

tulajdonos ellen. A munkások azonban rávetették magukat és kiverték a gyárból. Véres fejjel ment vissza Pestre. Hát ilyen ember Kachelmann. Bárcsak sok ilyen ember volna!

A fiúk szinte áhítattal hallgatták az elbeszélést és szerették volna látni Kachelmann-t, hogy legalább a kalapjukat emelhessék meg előtte.

A jegyző fizetett és mentek. Mikor hazaértek, tréfásan mondta:

— Remélem, lesz szerencsém. Én nem azért hívlak,

hogy a csendőröknek adjalak. Asszony, vendéget hoztam. Legyen csirkehalál!

— Van is már! — mosolygott az asszony és kezét nyújtotta a fiúknak. Azok megcsókolták a kezét.

Mikor bementek, Andor, mintha most ébredne, hangosan gondolkozott:

— Hát azért hívtok az minket s azért nézegetett úgy mindenfelé.

— Azért hát! De csak vigyázzon ő is magára!

Jó kedvben vacsoráztak, a vacsorán résztvett a jegyző két polgári iskolás leánya is. Éjszakára a fiúknak külön szobában csináltak ágyat.

Reggel, mikor felkeltek, a *jegyző már hozta az írást* Andor olvasta:

„Patay Andor és Ondrisek András tanulók a tót nyelv tanulása végett utaznak Észak-Szlovenszkóra. Kérem a hatóságokat, hogy őket mindenben támogatni szíveskedjenek. Érvényes Kassáig és vissza, 1919 augusztus végéig.”

— Úgy-e olvasod, hogy nincs-e benne körözőlevél? — nevetett a jegyző. — Látod, ilyenek vagyunk mi magyarok. Minden szélhámosnak hiszünk, de a becsületes emberben rögtön kételkedünk. Az övét bezzeg nem olvastad el. Jól van no, jövőre ne bízzatok vakon, csak abban, akit ismertek.

A fiúk megköszönték a vendégszeretetet s elindultak. Az úton úgy beszéltek meg, hogy elmennek Geletnekre, ott vasútra ülnek s azon utaznak tovább, hiszen van már legitimációjuk.

45. Andor és András kereskedők.

Mikor a nagy országútra kiértek, egy szekeressel találkoztak. A szekér magasan tele volt rakva s ponyvával letakarva. Elöl a fazekas ült, akit Andor ismert. Vidáman köszöntötte:

— Jó napot, Urbanek bácsi! ,

— Jó napot, úrfi, hol veszi itt magát?

— Megyünk Kassára — felelte Andor. — így gyalogszerrel.

— No, üljenek fel, elviszem Szentkeresztig.

A fiúk nem kérték magukat kétszer. A fazekas-szekér ugyan nem ment gyorsabban, mint ők gyalog, de még sem kellett gyalogolniuk. Andor a szekéren rögtön fel is húzta a cipőjét.

Út közben a fazeka« kikérdezte a fiúkat, hogy s mint indultak ilyen veszedelmes időben olyan hosszú útra. Andor, ismerve a fazekas becsületességét, be is vallotta szándékát.

Ej, akkor jöjjenek velem, én elviszem Zsolnára.

Onnan egyenesen mehetnek Kassáig.

A fiúk beleegyeztek.

Amikor Apáthegyaljára értek, Andor, kérdezte, nem árulnak-e már itt.

Úton a fazekassal.

Nem, mert itt is csinálnak fazekat, de sokan is járnak énre. Csak Garamszentkereszten túl kezdjük. Lassan haladva, Andor észrevette, hogy így jobban meg lehet figyelni a vidéket, mint a vasútról, csak itt lenne Szabó tanár úr, be sokat mesélhetne, gondolta magában.

Még egy falun mentek át, egyet érintettek s aztán a garamszentkereszti vasúti állomás mellett elhaladva, ráérték a Garam hídjára s felkapaszkodtak a faluba.

Andornak nehéz volt a szíve. Minduntalan eszében motoszkált az a boldog idő, amikor az igazgató úrral és Szabó tanárral szabadon járt erre, nem kellett bujdokolnia s a tanárok mindenről gondoskodtak. „Hej, de nehéz élet is az ilyen rabszolgaélet! Bárcsak már ott lennének!” — gondolta.

A fazekas egyenesen a vendéglő kocsiszínjébe hajtott, szénát vetett a lovak elé és falatozni kezdett. A fiúk is előszedték a kenyeret, kínálták a fazekast is, mert még jó darab van belőle, úgy is megszárad.

Mikor megebédeltek, a fazekas ivott egy pohár sört, a fiúk pedig vizet a kútból. Azután a fiúk biztatták a fazekast, hogy próbáljanak eladni.

— No jól van, — szólt végül a fazekas. — Ti a kocsira vigyáztok.

— Csak egyikünk — felelt Andor, a másik segít a bácsinak.

— Úgy is jó lesz.

Azzal kiszedett néhány kisebb-nagyobb fazekat, ügyesen egymásba rakta, alulra néhány tálat helyezett, vál-

lára egy zsákot vetett s megindultak. Mikor pár lépést haladtak, a fazekas elkiáltotta:

Fazekat vegyenek, fazekat!

Senki sem jött az utcára. Andor vékony hangon ismételte:

Faaazekat, fazekaaat!

Végül egy menyecske kijött s hívta őket. Mikor be mentek, megnézegette a fazekakat, kiválasztott egyet s kérdezte, mibe kerül.

Megtölti búzával.

Az Istenért! Ez nagyon drága. Meg nincs is búza. Bizony drága! De a fazekasnak is kell élnie. Mi megy be! Másfél kiló?

Végül mégis megalkudtak, hogy a nyakáig tölti meg. Az asszony hozott egy edényben búzát, megtöltötte a fazekat, ahogy megalkudtak, beöntötte a zsákba, köszöntek s mentek tovább. Mikor kimentek, Andor mondja: Maróton pénzért adja bácsi.

Igen, mert ott a tisztviselők nem termelnek. De itt úgy kell szerezni a búzát, mert a boltban nem lehet lisztet kapni. Mikor a magyarok voltak itt, csak hoztak lisztet s lehetett venni, de ezek semmiről sem gondoskodnak. Nem hoznak semmit, csak visznek mindent. Andor ismét kiáltotta:

Fazekat, tazekaaat!

Nem nagyon siettek, de a szemben lévő oldalról mégis kijött egy másik asszony és hívta őket. Annak a legnagyobb fazék kellett.

Megtölti érte ezt a kicsit kétszer búzával.

Mikor az asszony elment, Andor csodálkozva mondta:

Hiszen ezzel a nagy félig sem telik meg!

— Nem ám, mert ez a nagy csak belül mázas, ez olcsóbb.

Mikor a búza bent volt a zsákban, Andor át akarta venni, hogy ő viszi.

Nem, úrfi, bepiszkítaná a ruháját. Vegye inkább a fazekat, amellyel mértünk.

Mire visszatértek, már csak egy tál maradt s Andor kezében a mérőfazék, a zsákban pedig vagy 20 kg. búza.

Andor már tudta, melyiknek mi az ára.

Addigra a lovak is jóllaktak, a fazekas megittatta őket, újból elhelyezkedtek a szekéren s megindultak.

Szép völgyön vezetett az út s nemsokára két egymás

mellett lévő faluhoz értek. Egyik mindjárt az út mellett, másik túl a patakon, a domboldalban. A túlsóban templom is van. Andor ajánlkozott, hogy az innensőben ők árulnak, a bácsi menjen a másik faluba.

A fazekas beleegyezett. Kirakott több fazekat és tálat, Andor és András kiszedték ócskább ruháikat, Andor fogta a fazekakat, András a zsákot s megindultak. Itt tótul kiáltatták: Hrmce, miszki! (Fazekat, tálat vegyene- nek!)

Ebben a faluban kelendőbb volt a fazék s a tál.

Miine a fazekas vissza- jött, egy darab sem ma- radt. András nem bírta a zsákot, Andor pedig je- lentette, hogy melyik ház- ba mi kell még.

— Nagyszerű, a jobb vásárt csaptátok, mint én odaát. Nem hiába hívják tótul Trubinnak azt a Garamkürtöst, de olyan traba *) is valamennyi.

Tanítójuk, vénségére cseh tanfelügyelő lett s most nem tudja, hogy kezdjen hozzá.

Fazekat vegyenek!

Széthordták a még kívánt darabokat és mentek tovább. Az útról ismét letértek s a körmöci hegyek aljában lévő egyik faluba mentek be.

— Itt már pénzért árusítunk, ha lesz kinek. Itt kevés, gabona terem, az emberek taligát, fakanalat faragnak, gyökerekből kosarat fonnak.

Mikor a fazekas behajtatott egy udvarba s elkiáltotta: Hrmce, miszki! — az asszonyok maguk siettek hozzájuk. Andor és András alkudoztak, mutogatták a portékát, a fazekas meg szedte a pénzt. A vásárnak különben hamar vége volt. Mikor széjjelmentek, András kérdezte:

— Miért van itt csupa öregasszony?

Mert a fiatal férfiak és fiatal nők a kis Alföldre mentek aratni. Itthon csak az öregek és gyermekek vannak. Ebben a kicsi határban ezek is elvégzik a dolgot.

Azután bementek a házba. A gazda, egy öreg ember, ott ült és éles késsel vágott gereblyefogakat. Egy sarok-

* Kürt, de ilyen jelentésben: tökfílkó.

ban volt sok kész fakanál, néhány egy darab fából vágott kerek doboz s más efféle. A dobozok oldala és teteje faragványokkal volt díszítve.

Újból visszatértek az országútra s mentek föl a hegyek felé.

Mikor a faluba értek, mind a két fiú nagyon megbámulta a házakat. Minden ház emeletes, legtöbbször faragott kockakövből épült s a legtöbbször az emeleten köröskörül erkélye volt.

— Ez Újgyarmat község és németek lakják. Ezek építenek ilyen furcsa házakat, — mondta a fazekas. — De meg kell adni, nagyon tiszták. Itt sem sok gabonát kapunk. De kérni azt kell s csak ha végképen nincs, adjuk pénzért.

— Mi más utcán megyünk! — lelkesedett András.

— Jó, jó! — szólt a fazekas mosolyogva.

A fazekas behajtatott ismerőse udvaraira, ott kiszedték a portékát s elindultak. Bárhova mentek is, mindenütt németül beszéltek hozzájuk. Andor meglehetősen tudott hiszen három évig tanult, csak az esett nehezére, hogy az emberek egészen különös kiejtéssel beszéltek. De András úgy állt ott, mint a kuka, sem nem értette a beszédet, sem szólni nem tudott, csak tartotta a zsákot, amelybe ugyan ritka helyen pottyant valami s akkor is csak rozs. A pénzt Andor szedte össze.

Mire a vásárt befejezték, este volt. A fazekas tejet hozott ki a szállásadó gazdától, megkínálta vele a fiúkat is s vacsoráztak. Vacsora után a fazekas így szólt:

— Úrfiak derekasan segítettek. El fogunk számolni. Minden eladott tiz fazék után a tizenegyediknek az ára a maguké. Amit együtt adunk el, azon élünk, ha kiürül a tarisznya. Ha maguk nem volnának itt, az út felét sem tettem volna meg ma.

A fiúk szabadkoztak, hogy hiszen ő nekik jó, ha nem mennek gyalog, de azért befelé mégis csak örültek — a keresménynek.

46. A Nyitra völgyében.

Másnap reggel a fazekasszeker tovább folytatta útját. A hegyek között vezető úton haladtak. A Nagy-Fátra hegyvidékét még szebbnek találták, mint a Magyar Érc-hegységet, amelyen Korponától a Garam völgyéig men-

tek keresztül. Nagyon rövid út után ismét lakott helyhez értek. A falu előtt katonák állították meg őket. Voltak vagy tízen. Kettőn átvizsgálták előbb a fazekast, azután a fiúkat. Négyen közben feléjük szegzett szuronnal állták őket körül. Aztán az utóbbiak egyenesen a szekérnek mentek s bele akartak szúrni.

Jezus Maria! kiáltotta a fazekas, összetörik minden fazekaimat.

— Meg kell vizsgálnunk, mi van benne — szólt a káplár.

— Hiszen megmutatom én úgyis, — siránkozott a fazekas.

A csehek megostromolják a fazekas szekerét.

Nagy nehezen megengedték, hogy levegye a ponyvát. Látták, hogy tál, fazék és bögre van rajta, de követelték, hogy szedje le mind. A fazekas kért, könyörgött, hogy fél-napig is kell vele vesződnie, de hiába. András akkor felugrott a szekérre, adogatni kezdte Andornak a szekéren levőket. A fazekas azalatt a káplárhoz somfordált s valamit csúsztatott a markába. A káplár akkor odament a szekérhez, megnézte s mondta:

— Csakugyan, csupa fazék, nem kell tovább rakni.

Most Andor adogatott s András szépen visszarakta, a káplár pedig valami cédulát adott a fazekas kezébe. Bizonyítvány volt arról, hogy a szekeret átvizsgálta s a fazekas árulhat.

Végre elindultak. A fazekas kiáltotta:

— Hrnce, miszki!

— Itt megint tótok laknak? — kérdezte Andor.

— Németek biz ezek, de meggyűlne a bajunk a csehekkel, ha más nyelven szólnánk.

Egy asszony kijött, vett bögrét, tálat s tovább mentek. A következő asszony már jó messze jelentkezett. Ettől megkérdezte a fazekas, mit keres itt annyi katonal!

— Jaj, lelkem, nagy sora van ennek — felelte az asszony. — Embereink hallották, hogy jönnek a magyarok, gondolták, legyen kevesebb dolguk és megölték az itt volt cseheket. Rettenetes dolgok következtek erre. Több mint ötven embert elvittek, hatot rögtön agyonlőttek, harmincötven még most is börtönben ülnek. Az uram is köztük van. Ide pedig rengeteg katonát hoztak. Ezek lehányatnak mindent az ide jövő szekerekről, mert félnek, hogy puskát vagy más fegyvert hoznak.

Német gazda háza
és népviselet Nyitrabányán

No, az én szekeremről csak néhány fazekat tétettek le — mosolygott a fazekas.

Persze, mert bizonyosan megkente a vezetőt. Pénzért eladják a csehek az apjukat is.

Amint tovább mentek, újból találkoztak cseh járőrrel, öten voltak. Ezek is rögtön a szekérhez léptek, de a fazekas megmutatta nekik az elébb kapott bizonylatot s mehetett tovább.

Egy órán belül vagy három ilyen őrséggel találkoztak. Egy asszonytól meg is kérdezte a fazekas, hol lakik az a sok cseh?

— Az iskolákban, szállodákban és házakban is. Isten büntetése ez rajtunk.

Még sokáig mentek meg-megállva. András végül megjegyezte:

— Nagyon hosszú falu ez!

— Hosszú bizony! Nyolc kilométer egyik végétől a másikig. Még vagy két kilométer van hátra.

Akkor jobboldal felől hatalmas új épületek tűntek föl. Andor rögtön megkérdezte, mik azok?

— Ezek a bányaépületek. Itt a föld alatt nagy szénrétegek vannak. Néhány év előtt bányászni kezdték. Akkor építették a vasutat is. Előbb akárki vehetett itt szenet, de most a csehek rendelkeznek vele. Valahová küldik, idevaló ember nem jut hozzá.

Hogy is hívják ezt a falut?

— Nyitrabánya. Már Nyitra megyében van, az előbbi falu, Újgyarmat még Bars megye.

A bánya mellett nagy szénrakások álltak, melyeket vasúti kocsikba raktak. Ezek körül még több cseh katona ólálkodott. A szekér balra kanyarodott. Nemsokára kikerültek a faluból és gyönyörű völgyben haladtak nyugat felé. A következő faluban ebédeltek, aztán az úttól jobbra, balra térve árulgattak s estére megérkeztek Privigyére.

Privigye látképe.

Privigye Nyitra megyének azon sarkában fekszik, amely Bars és Trencsén megyék közt egészen Túróéig húzódik s csak keskeny földszávvval van összekötve a megye többi részével. Andor eddigi tapasztalatai alapján megállapította, hogy a város régen nagyobb összekötő út mellett feküdt és virágzott, de most az útvonalak másfelé vezetnek s a város visszafejlődött. Itt-ott régi, de már kevésbé gondozott házak, szép régi templom, nagy kolostor, melyben ma gimnázium van, azaz hogy csak volt, nagy múltra vallanak.

Másnap éppen hetivásár volt, a fazekas a piacon kirkotta árúit s ott árulta. Mire délben felszedelőzködtek, a fazekak, bögrék, tálak jócskán megfogytak és a faze-

kasnak szép pár garas ütötte a markát. A szekér elülső részében meghúzódó zsákok azonban nem nagyon teltek meg. András szóvá is tette.

— Ez a vidék bizony, amelyen jártunk, nem sok búzát terem. De érkezünk olyanra is. A jó Isten bölcsen osztotta el a földet. A hegyeken terem fa, a föld mélyében van szén, arany, ezüst, vas. A síkon terem gabona, hüvelyesek, zöldség. A hegyi lakók kapnak fájukért, szennükért, aranyért gabonát, a síkság lakói pedig gabonájukért aranyat, fát, szenet, vasat és minden mást, amire szükségük van. Az a boldog ország, amelyben minden van, mert ott a különböző vidékek lakói kiségtik egymást. Ha valami kívül esik a határon, az már baj, mert akkor az emberek a szomszéd kegyére vannak utalva. Minket itt elváltak a gabonaföldektől s ott a magyaroktól elváltak az erdőt, bányát. Ebből baj lesz, az emberek itt is, ott is szegényedni fognak.

Privigyei pliarista gimnázium

— Úgy-e most Bajmócra megyünk? — kérdezte Andor.

— Úgy-e bizony, a várat szeretné látni? De csak levelezőlapon nézze meg, mert mi lefelé megyünk a Nyitra völgyében. Pedig csakugyan szép vár, Pálffy János gróf nagyon sok pénzt költött rá, hogy újra fölépíttesse. Csak-hogy nekem első az üzlet.

Andor, mit tehetett volna mást, belenyugodott. Megindultak. Balra még mindig nagy hegyek emelkedtek, de a völgyek mind tágasabbak s mind termékenyebbek lettek. A földeken már javában arattak. A zsákokba is mind jobban ömlött a gabona. Aznap Nyitranovák nevű faluig értek.

Andornak feltűnt, hogy dél felé haladnak, pedig Zsolna északra van. De megnyugodott benne, hogy a fazekas tudja az utat s majd csak arra fordulnak.

A következő nap az első község, amelyet értek, Nemeskosztolány volt Bars megyében. Innen balfelé letér-

tek az országuíró, és köves réteken jutottak egy hegyalatti faluba. Csodálatosképen. a faluban szép iskolát és rendes házakat találtak.

— Ez mind rongyból van, — mondta a fazekas.

A fiúk tréfásan néztek rá, hiszen látták, hogy rendes kőházak.

— Nem tréfálok, — folytatta az — a kameneciek rongyszedők. Telerakják ládájukat mindenféle szalaggal, rézgyűrűvel, gombostűvel s más effélékkel, aztán elindulnak. A falvakban, amerre járnak, összeszedik a rongyot, ad-

Tarnóc vára

nak érte leányoknak, asszonyoknak tűt, gyűszűt, szalagot, aztán a rongyot jó pénzért eladják a papírgyárnak.

Feltűnt, hogy a faluban szomorúak voltak az emberek és tele panasszal. Az ország feldarabolása nagy drágaságot okozott, az emberek minden rongyot felhasználnak foltra, alig lehet már rongyot kapni a falvakban s a házalásért a cseheknek igen nagy adót kell fizetni. Innen biztosan ki kell nekik vándorolniuk.

Andornak megdobbant a szíve. Lám, ezek a szegény, becsületes emberek is érzik, mit tesz az, hazát veszíteni! Okvetlenül fél kell őket szabadítani.

Tovább Nemeskosztolányon, Cserenyen át Oszlányba jutottak. Az út olyan volt, mintha, szép kertben járnának. Középen síkság, körül emelkedő hegyek, távol a hegyek aljában egy-egy templomtorony. Az út mentén gyümölcsfák dús terméssel megrakva. A kis járás székhelye, Oszlány, a távolból olyannak tűnt fel fás kertjeivel, mint egy lugas a kert közepén.

47. Búcsú a fazekastól.

Oszlányban másnap hetivásár volt, kirakodhattak volna, de a fazekas itt gabonát akart kapni, tehát még aznap házalni indultak. Csendőrök jártak, de velük nem igen törődtek. A tálak, fazekak szaporán keltek s a zsákba szépen gyűlt a gabona. Az Isten áldása már le van vágva, az emberek szívesen adtak a tavalyi maradékból.

Reggel tovább indultak, mindig dél felé! Andor már

Nagyugróci kastély.

nagyon nyugtalankodott, mert észrevette, hogy rossz irányban mennek, de nem szólt, hogy Andrást ne izgassa. Legközelebb Nagyugrócra tértek be az országról.

Szorosan a hegy lábánál nyúlik el ez a falu, mögötte jobbfelől egy kápolna, a gróf Keglevich-család régi temetkezési helye. Körülötte a birtok már rég nem a családé, egy gazdag német gyáros család vette meg, a Thonet-testvérek. Van a családnak a faluban hajlítottfa-bútorgyára, amely a faluban lakó sok munkásnak ad kenyeret. Itt a bögréket keresték, de csakis pénzért. Búzájuk nincs a munkásoknak. Andor egy gyári tisztviselőhöz vitt fazekat és bögrét s kérte, engedné meg, hogy megnézzék a gyá-

rat. A tisztviselő szívesen megengedte, sőt maga vezette őket végig. Egy helyen hosszú lécekre vágta fel a gép a keményfát, másutt esztergályozta a léceket s lettek belőlük székek támlák és széklábak, ismét más helyen a munkások kerek ülőkereteket készítettek a székekhez. Azután a gőzkamrába vezette a fiúkat, ahol egész fatörzseket főztek, lágyítottak, hogy azután vékony borító lemezt vághassanak belőlük.

— Hej, Gazdik Jóska, itt látnád — kezdte Andor, de be nem fejezhette, mert a forró gőztől elfúlt a lélegzete.

Kimentek. Kint látták, amint egy gép szelte a papírvékonyaságú lemezeket, de nem úgy, mint a fűrész, hanem kereken, mintha hámozná a fát.

— Ilyenekből vagy vastagabbakból is készülnek a székek ülőlapjai s a Thonet-féle bútorok mindenféle deszkalemezei, mint asztallapok s más hasonlók. A rétegeket keresztbe helyezik egymásra, 5—7 réteget ragasztanak össze s innen van, hogy az ilyen lemez soha el nem görbül s akármilyen vékony is, erős és tartós. A hosszú léceket is forró gőzbe teszik s akkor lehet őket tetszés szerint hajlítani.

Nádszéket nem csinálnak?

— Csináltunk azt is, de most nem kapunk nádat. Bútoraink az egész világon el vannak terjedve s van kilenc gyárunk a különféle országokban. Mind nagyobb ennél.

A fiúk megköszönték és siettek a fazekashoz. Az már várta őket.

Visszatértek az országútra s érintettek Kisugrócot, Simonyt s mindenütt árultak és sok búzát kaptak.

Mikor az utóbbi, helyen a gabonával telt zsákot a szekérhez hozták, Andor a fazekast egy asszonnal beszélgetésbe merülve találta. Klárka néni volt, a volt törvényszéki elnök menyje. Most itt gazdálkodnak ők az urával együtt az ősi Simányi birtokon. Andor megállt, nem akart közelebb menni, nehogy a néni kérdészködjék. Egyszer csak hallja a kerítés felől:

Klárka néni kérdezi:

Simonyi-csalad Árpád-kori udvarháza Simonyban.

— Nem Patay táblabíró fia ez?

— Az kérem, Andor úrfi!

— Mi ütött bedé, hogy fazekat árul!

— Ez a két fiú gyerekésszel azt vette fejébe, hogy át-megy, de az Ipolynál nem sikerült. Megindultak Kassára, hogy ott szöknek át. Nehogy valami bajuk essék, magammal csaltam őket, hogy elviszem Zsolnára, én pedig hazaviszem Andort az anyjához.

— Nagyon okosan felelt Klárka néni és bement az udvarba.

Andor most már mindent tudott. A szekéren előke-reste a térképet s a legközelebbi faluban, a Nyitra megye határán lévő Bélicen elmondta Andrásnak is fölfedezését.

András azt javasolta, hogy szökjenek meg mindjárt, de Andor tiltakozott ez ellen.

Nagybossányi börgyár.

— Nem tettünk semmi rosszat, nincs okunk félni és szökni. De nem is illik tőle búcsú nélkül elmenni, hiszen jót akar. Meg aztán annyit is tapasztaltunk vele az úton.

— Az igaz, de mi lesz aztán? Hová visz minket?

— Elmegyünk vele Nagytapolcsányig, onnan érjük legközelebb a Vág völgyét, ahonnan vonaton is mehetünk tovább. Ott megköszönjük szívességét, jóakarátát és el-búcsúzunk.

Megint Barsba jutottak, Brogyán községbe. Ez is egyike azoknaak a helyeknek, ahol a szövetkezés hasznát szemlélhetjük. A kiscigányok szövetkezve bér te vették az uradalom birtokát és gyönyörűen gazdálkodtak rajta, míg a háború föl nem forgatott mindent.

A következő falu ismét Nyitra megye s Nagybossány-nak hívják. Itt a falu mellett nagy területen elszórva, ha-

talmas bőrgyár áll. A falubeli emberek mindig találnak benne munkát. Itt már Andor tudta mondani, hogyan cserzik, munkálják és szárítják a bőrt, bár ilyen nagy bőrgyárat még maga sem látott.

Még néhány falu s Práznócnál átmentek a Nyitra hídján és Nagytapolcsányba értek. Közelgett az est. A fazekas szekere már jócskán megürült s\ zsákok szépen megteltek.

Nagytapolcsány nagyobb fensíkon fekvő szép, nagy község a vasút mellett. Körülötte sok falu, termékeny szántóföldek. Fekvésénél fogva kereskedelmi és ipari központja a Nyitra-völgy ezen részének. Fejlődik is szépen s piaca beillenék akármely városba. A községen kívül nagy-szabású kórház emelkedik.

Reggel Andor a fazekas elé állt s így szólt:

— Nagyon köszönjük, bácsi, eddigi szívességét, kissé eltértünk Zsolnától, de nagyon sokat láttunk, sokat is tanultunk. Most áttérünk a magunk útjára.

— Olyan nincs, most már velem jönnek, ha úgy begyakorolták a fazékeladást.

— Nem lehet, bácsikám! Mi szüleink engedelmével megyünk, oda kell érnünk, ahová akarunk.

— No, ha így van, áldja meg magukat az Isten. De ezzel nem végeztünk. Újgyarmaton mondtam, hogy aki dolgozik, annak munkadíj jár. Itt is van..

Azzal elővette tárcáját és 100 koronát nyújtott át Andornak. Új cseh százkoronás volt. Mikor Andor a pénzt átvette, a fazekas a fiúk fölé terjesztette kezeit s úgy mondott áldást rájuk.

— Az Úr Jézus Krisztus kegyelme legyen velők és országunkkal. S legyen bármilyen a sorsuk, soha ne felejtsek el, hogy országunknak ez a része itt rabságban sýnlődik.

Andor könnyezett, András pedig hirtelen térdre borult ott a kocsiszínben s úgy felelte:

— Nem felejtjük el, nem, soha!

Andor még valamire kérte a fazekast. Ha véletlenül Bélre menne az Ipoly mellé, adna Örsének nevükben egy bögrét emlékebe. A fazekas szívesen megígérte. Rajta is lesz a bögrén: „Emlékül Örsének Andor és András”.

A fiúk a búcsúzástól meghatottan, nehéz szívvel indultak el. A fazekast is sajnálták elhagyni, hiszen sok napon át megszerették őt.

A község végén megkérdezték, melyik úton juthatnak Pöstyénbe s arra fordultak. Útjuk szántóföldeken vezetett keresztül, amelyek tele voltak gabonakeresztekkel; aratókat csak ritkán lehetett látni s a községekben itt-ott már cséplőgépek bűgását is hallották.

Nyitrabajnán nagy házat láttak, amelynek feliratát nemrég verhették le. Az egyes betűk helye még látszott. Megkérdezték egy arra haladó fiútól, miféle épület ez?

— Ez? A m. kir. méntelep épülete. A csehek nemrég levették föliratát. Ott bent az az épület az iskolatestvérek háza.

— Apácák? — kérdezte Andor.

— Nem, férfiak. Olyan ruhában járnak, mint a papok, de nincsenek felszentelve. Mind tanítók és nagyon

A nagytapolcsányi közpórház.

jó tanítók! Tanítóképzőjük is volt itt. De már ók minket nem fognak többé tanítani.

Könny szökött a fiú szemébe. Andor és András megértették az ő fájdalmát.

48. A Vágvölgyén fölfelé.

Tovább haladva, több falun mentek keresztül. Az út emelkedett. A szántóföldeket erdők szakították meg. Egy helyen kápolnát találtak, mellétté a fűben egy kispap heverészett könyvvel a kezében. A fiúk köszöntek. A kék reverendás fiatalember szívesen fogadta a köszöntést és megszólította az utasokat:

- Hová indulnak?
- Pöstyénbe igyekszünk, — felelte Andor.
- Jó úton járnak.

— Milyen faluhoz tartozik ez a kápolna? — kérdezte András.

— Ez Nyitrasárfő határa. A kápolna több mint 300 éves. Hajdan remetelakás is volt mellette. Egy francia származású barát építette és iskolát is tartott benne. Itt tanult Szcitovszky, Magyarország egykori hercegprímása. Mikor elbúcsúztak és tovább mentek, András megszólalt:

— Volna egy eszmém.

— Ki vele!

— Enni kellene.

— Nagyon helyes eszme! — nevetett Andor. — De van-e kenyér?

— Hisz éppen az a baj, hogy nincs.

— Akkor elodázzuk az eszmét! — szólt Andor határozata.

A legközelebbi faluban bementek a kocsmába, hogy kenyeret vegyenek, de a korcsmárosné azt mondta: nincs.

Búsan bandukoltak tovább. A hátizsák meg a tarisznya mind nehezebbé vált. Az út mellett semmi lakott hely, semmi útszéli csárda. A hegy áthajolt s gyönyörű kilátást nyújtott a Vág völgyébe. A túlsó oldalon még nagyobb hegyek látszóttak. De a fiúk most nem gyönyörködtek a táj szépségében, hanem akaratlanul is azon járt az eszük, hogyan lehetne egy darab kenyérhez jutni. Nem volt rá mód.

András újból megszólalt:

— Jól mondják; utas embernek nem teher a kenyér. A nagy kenyérrel könnyebben mentem.

— Én is, mikor tele volt a zsákom, — felelte Andor.

A nap immár hanyatlott, Andor órája ötöt mutatott. András a tarisznyájába nyúlt, letört egy darabka kolbászt, mert abból még volt másfél szál és szopogatni kezdte. Andornak is adott belőle.

— Óh áldott kenyér, a magyar föld áldása te! — sóhajtott Andor.

Sokáig ereszkedtek le, végre elérkeztek Bankára. Onnan már csak a Vágón kellett átmenni, elkanyarodni és Pöstyénben voltak.

— Akkora kenyeret veszek, amelyet csak elbírok, — szólt András.

De hát ember tervez, Isten végez. Elsőnek nem pék vagy kocsmá került útjukba, hanem Andor volt osztálytársa, Bodó Laci. Nagy volt az öröm a találkozáson. Andor nem tudta elgondolni, hogyan kerül ide Laci s Laci még kevésbé, mi szél hozta Andort. Pedig a dolog egyszerű. Laci bácsija Pöstyénben lakik s most nála van Laci mamája is.

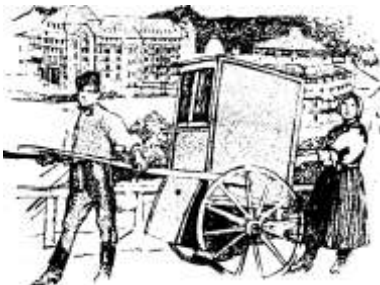
Egyenesen hozzánk jertek — szólt Laci.

A fiúk örömmel fogadták a meghívást s Laci mamája is szívesen látta a vendégeket.

Másnap reggel Laci körülvette Andort és Andaást Pöstyénben. Az utcán különös dolgokat láttak. Erős legények húztak kétkerekű apró hiútokat. Némelyiket hátulról tolt egy-egy asszony.

— Micsoda kínai kulik ezek? — kérdezte Andor, aki már látott ilyeneket kínai képeken.

Ezek a betegszállító kis kocsik. Pöstyén világhírű fürdő. Sehol olyan gyógyhatású víz és iszap nincs, mint itt. Ez gyógyítja a köszvényt. Régenten az egész világból jöttek ide betegek, hogy használják ezt a természetes meleg, kénese vizet. A köszvényesek, csúzosok sokszor nem tudnak járni, mikor

Pöstyéni betegszállító gyaloghintó

ide jönnek, ezeken a kis kocsikon viszik őket a fürdőbe s néhány hét múlva már gyalog mennek haza. A betegszállítással sok ember keresi a kenyerét. Most nagyon kevés igazi beteg van itt. Azok közül, akik bent ülnek a kocsikban, a legtöbb egészséges cseh. Sok pénzt loptak össze s most úgy hordatják magukat. Azt hiszik, hogy ezzel mutatják, milyen nagy urak ők. Pedig ebből csak azt látjuk, milyen ostobák.

A Vághoz érkeztek. Hosszú fahíd vezet át rajta egy szigetre. Ott van a fürdő. A fiúk bámulva látták, milyen gyönyörű épületek, fényes fürdőházak és vendéglők vannak ott.

— Forró víz bugyog ki a földből — magyarázta Laci. Olyan forró, hogy előbb hűlnie kell s csak azután lehet

benne fürödni. Ez a víz sok iszapot is hoz magával. Más években tele voltak ezek a szállodák és a községbeli házakban is laktak vendégek. Az idevalók sokat kerestek a szobák kiadásával. De most minden üres, a falubeli szobákat pedig a csehek ingyen rekvirálják a „felszabadító hősök” számára. Van köztük sok, aki soha sem volt katonára, de azért most „felszabadító hős”.

— Mikor indul a vonat Zsolnára? — kérdezte Andor.

— Féltizenegykor.

— Azzal megyünk. Gyerünk haza, hadd köszönjünk édes anyádnak.

Laci mamája tartóztatta őket, de ők nem maradtak.

— Akkor vigyetek legalább útravalót! — mondta s csakhamar jókora csomaggal jött be a konyhából.

A fiúk kezét csókoltak és eltávoztak. Laci elkísérte őket az állomásig. Mikor búcsúzott, azt mondta:

— Fiúk, mi várunk! Addig nem leszünk boldogok, amíg vissza nem jöttök.

A vonatra akadálytalanul feljutottak. Mikor azonban már jó darabig mentek, bejött egy katona s vizsgálta az összes utasok írásait és pénztárcáit. Többek tárcájából kivett hol egy százast, hol egy ezrest, azt mondta: hamis a bélyeg s elvitte a pénzt. Mindenesetre ügyelt, hogy ha csakugyan volt az utas zsebében hamis, a jót vigye el. Soha többé azt nem látta a gazdája. Mikor a katona kiment, egy utas mesélte a többinek:

— Értetek ezek hozzá! Egy kereskedőtől egy hét előtt öt ezrest szedtek így el a nála lévő huszonegy közül. Kicsit sok, a kereskedő kérdezte, hol állapítják meg, hogy hamis. „Az adóhivatalban” — felelte a cseh. — Háromszor is járt a kereskedő az adóhivatalban, de ott hírét sem hallották a katonának. S nem lehet szólni, mert mindjárt viszik az embert s elmúlik 2—3 hét, mire kiszabadul.

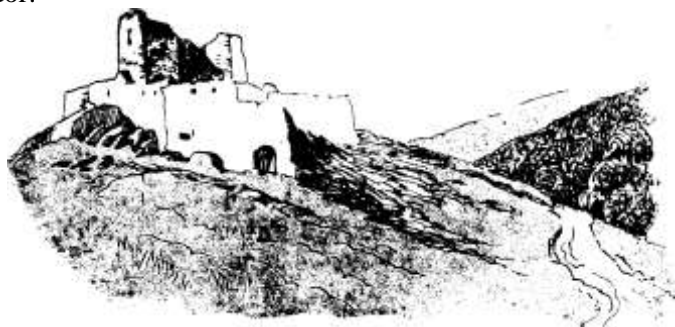
A fiúknak a pénzt nem is kereste, csak az írást nézte meg s ment tovább.

Jó idő múlva balfelől várat láttak magas hegytetőn s egy magaslaton régies templomot. Egy ember magyarázta a többinek:

A templomot még Stibor vajda építtette 1373-ban. A vár is régi. A husziták 1440-ben megtámadták, de rajta-vesztettek. A rablóknak egy Svehla nevű vezérük is fogáságra esett s hosszabb ideig raboskodott a várban. Később mégis kiszabadult s egyik utóda most miniszter Prága-

ban. Nem csoda, ha ilyen ősöknek késő unokái is csak rablók s itt a vonaton is kifosztják az utasokat.

Stibor vajdáról majd még mesélek neked — szolt Andor.

Csejte-vár romjai.

A vonat robogott. A regényes, tágas Vág völgyében haladt észak felé. Az utasok közül az asszonyok leginkább szennyes fehérneműt vittek és nagyon szomorúak voltak. Börtönben sínylődő férjeiket, vagy fiaikat látogatták.

A legközelebbi nagyobb állomás Vágújhely. Nyitra megye utolsó jelentősebb helye ebben az irányban. Nagy kiterjedéséről, a vasútig látszó csinos házairól, fölfelé emelkedő magas kéményeiről meg lehet állapítani, hogy a vidék ipari és kereskedelmi központja.

A vonat zakatol tovább. András alig tud betelni a vidék szépségével. Egyszer megszólal:

— Nézd, Andor, ezek a hegyek mintha közelebb jönének.

— Valószínűleg megszűkül a völgy, amint fölfelé haladunk. A legtöbb folyó völgye felső folyásánál szűkebb s

Vágújhely főtere.

lefelé tágul. Nálunk különösen így van, ahol a folyók a határokon lévő hegyek közt erednek s az Alföld felé folynak.

— De nézd csak, milyen érdekes ez a vár! - szólt András. A hegyektől egészen elváltan a Vág medréből kiemelkedő sziklabércen emelkedik. Ma rom ez is. valaha emberek laktak benne.

— Valószínűleg Beczkó, kérdezzük meg — felelt Andor s odament ahhoz a bácsihoz, aki azelőtt Csejtéről beszélt.

— Beczkó — felelte az.

— Hát erről akartam neked mesélni — folytatta Andor Andrásához térve vissza. — Jutalomkönyvemből olvastam, elmondom, ahogy megjegyeztem.

Réges-régen a sziklán nem volt vár. Ember fia istenkísértésnek is tartotta volna építkezni a meredek sziklán. De aztán Magyarországra származott egy lengyel eredetű úr, Stibor volt a neve. Szolgálatiért a király erdélyi vajdává nevezte ki, majd Trencsén várát ajándékozta neki az összes hozzátartozó birtokokkal. A jól verekedő vitéz azonban részeges és gonosz ember volt. Valóságos átka a vidéknek, mint Csák Máté száz évvel előtte.

Egyszer itt vadászott Stibor vajda több vendégével és sok udvari népével. Velük Beczkó is, az udvari bolond, aki a vendégeket mulattatta. A vadászatot lakoma követte, melyen Stibor vajda szokása szerint jól beborozott. Beczkó mókáin annyira felvidult, hogy felhívta, kérjen olyan jutalmat, amelyet csak akar. Beczkó azt kérte: építtessen neki várat azon a sziklán.

Mindenkiben megfagyott a vér. Hisz ez lehetetlen! De a hatalmas úr nem ismert lehetetlenséget. Megparancsolta, hogy nagy uradalmainak minden jobbágya, férfi, nő, öreg, fiatal fogjon a munkához.

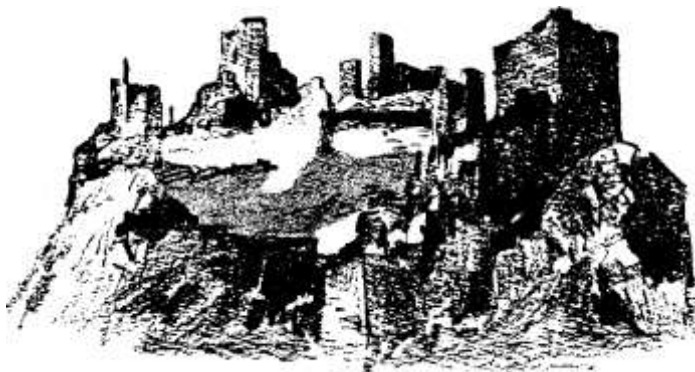
Éjjel-nappal törték a sziklákat. Hullott a fáradt jobbágyok véres veritéke, minden nap összerogyott néhány szerencsétlen a nehéz munkában. De a munkának alig volt látszatja.

Stibor akkor öröket állíttatott az utak mellé, elfogatta a békés utasokat s veréssel kényszerítette, hogy dolgozzanak. A vár el is készült 1412 év szeptemberére. Ugró kutak, gyönyörű termek, pázsitok díszleptek a kősziklán. Fényes társaság gyűlt össze az avató ünnepélyre, amelyen Stibor vajda fiának lakodalmát ülték.

Több mint 200 vendég jött össze Magyar-, Cseh- és Lengyelországból, mind fényes kísérettel. És mind elfért a várban. Egy esztendeig lakmároztak, vigadtak, mulattak. Vadászatok, torna játékok váltogatták egymást.

Egy év múlva Stibor tetézte kegyetlenségeit. Egy öreg-szolgáját csekély vétségért letaszította a magas szikláról. Hiába könyörgött az öreg szolga, hiába kérelték a vajdát vendégei s hasztalan cirógatta ifjú menyee, az öreg hű-szolgát megragadták és letaszították. Összezúzott teste a ragadozó állatok martaléka lett.

A következő évben ismét nagy mulatozás volt a várban. Daliás leventék, deli szüzek hallgatták a regös éne-

Beckó.

két, szólt a zene s a férfi vendégek közt kézről-kézre járt a boroskupa. A vajda mámoros. Tántorgó léptekkel megy ki a sziklafokra, hogy forró fejét az esti szél lehűtse. Fáradtan dől le a gyepre s mély álomba merül. Ez volt a végzete.

A bokorból, amely alatt aludt, mérges kígyó kúszott ki s kimarta a vajda mindkét szemét. A szörnyű fájdalom felébresztette a vajdát, felkelt s rettenetes ordítással menekülni próbált. De vakságában éppen odarohant, ahonnan egy év előtt a szerencsétlen szolgát letaszították. Mielőtt vendégei és szolgálai segítségére siethettek volna, lezuhant a mélységbe.

Így büntet az Isten! Legjobban sújtja azokat, akik hatalmi gőgjükben róla megfeledkeznek.

49. Trencsén.

A vonat tovább dübörög. András ismét a tájat nézi.

— Milyen különös, mennyivel hátrább van itt az aratás. Csak most kezdik — szólal meg végre.

— Igen, északra és hegyek közé haladunk, ott mindig zordabb az időjárás — feleli Andor.

— De hol vannak az ittenieknek búzaföldjei? Itt mindenütt csak árpát, zabot, krumplit és cukorrépát látok, rozstot csak nagyon ritkán és búzát sehol.

— Nincs is itt búza. Nem terem meg, hát nem is vetik. Minden tájéknak megvannak a maga termékei és szokásai. Nézz a hegyekre! Csupa erdő. Fenyő, bükk, tölgy. Mind nagyon hasznos. A fenyő puhafa, bútort készítenek belőle és épülethez használják. A bükk és tölgy kemény fájából szerszámokat s erősebb tárgyakat csinálnak. Ez mind jó keresetet ad a lakosoknak. Ott a hegyoldalak tisztásain kitűnő legelők vannak.

— Látok is juhokat legelni — szól közbe András.

— Igen. S amint följebb megyünk, valószínűleg mind többet látunk. Jó volna, ha helyenkint megint levetnők a cipőt s mennénk gyalog. Látod, milyen szép gyümölcsfák vannak ott a falvakban? Amint látom, legtöbb a szilva. Nézd csak te is!

— Csakugyan! Messziről is meg lehet ismerni sűrűbb koronáikat.

— Nini! Ismét várrom tűnik fel! — kiáltott András.

— Egészen közel és milyen nagy!

— Trencsén lesz. Eddig szól a jegyünk.

A vár mind közeledett s a vonat egészen alatta állott meg. A fiúk kiszálltak s a város felé indultak. Az emberek jöttek-mentek az utcán s legtöbbnyire tótul vagy csehül beszéltek. Némelyek vagy hallgatagon mentek, vagy csak csendesen beszélgettek. Andor ilyen csendesen beszélgetők mellett haladva el, elkapott egy-két magyar szót. Maga is halkított hangon szólta oda Andrásnak:

— Látod, itt már magyarul beszélni is veszélyes.

Csendesen beszélgetve mentek a hosszú utcán s nézték a házakat. Végül beértek a főtérre. Szép épületeket láttak, hatalmas tornyot, de nem tudták, mik lehetnek ezek. A feliratok mind le voltak szaggatva s új még nem volt a helyükön. Szemben velük két fiatalember jött, akik szintén

magyarul beszélgettek. András nézte a házakat, Andor pedig habozva a fiatal emberek felé tekintett s azon gondolkozott, merje-e őket megszólítani. Az egyik észrevette s várakozóan lassította lépteit. Andor elszánta magát, levette kalapját és szólt:

— Kérem szépen, milyen ház ez?

— Idegenek itt? Honnan jönnek?

— Aranyosmaróti tanulók vagyunk, de már nincs iskolánk.

A fiatal emberek felsőhajtottak s az egyik mondta:

— Nekünk sincs. Egyetemre kellene menni s nem engednek minket. Ez volt a gimnázium. De már bezárták. Az ott a megyeháza, az meg az állami felsőbb leányiskola volt. A torony mellett, az a városháza.

— Uraságod idevaló! — kérdezte Andor.

— Tudja Isten hová valók vagyunk mi! — szólta fiatalok egyike. — Apám tanító, ki tudja mi sors vár rá? Hát még ránk! Megnézitek a várat?

Igenlő válaszra arra felé vették útjukat. A néptelen utcákat keresték vagy a szabad helyeket. Bemutatkoztak.

— Szomorú helyek ezek, fiatal barátaim — kezdte az egyik. — Laktak itt népek már az ókorban is, de egymást irtották. A honfoglaláskor szlávok voltak, de elszéledtek. Újabb népességről csak a magyar királyság megalapítása után másfélszáz év múlva tudnak az okiratok. Az utolsó Árpádok alatt s az utánuk következő fejtelenség idejében rablólovagok vertek tanyát a vidéken. Itt Csák Máté kiskirályoskodott, még a törvényes királyokkal is dacolt, míg Róbert Károly király meg nem törte hatalmát. Stibor vajda után a cseh származású podmanini Podmanickyak raboltak, pusztítottak itt. Majd Vágbesztercénél nézzétek meg Podhrágy várának romjait. Ott gyűjtötték rablókincseiket. Ez mutatja, hogy ez a fajta uralomra jutva, nem tud mást, csak rabolni.

— A török világban sok magyar család menekült ide, sokan éltek Beczkón, itt a várban és följebb a völgyekben a Vág hosszában. Rendes élet kezdődött akkor, terjedt a műveltség. Sajnos, a magyarok! elvonultával ismét sok zavar volt. Ott délnyugatra, a kis völgyben hanyatlott le II. Rákóczi Ferenc csillaga. Leesett a lóról, midőn a Vágba siető patakon át akart ugratni s ettől seregei úgy megijedtek, hogy szétfutottak.

Most ismét emelkedni kezdett a jólét, a műveltség, a nép ismerni és szeretni kezdte a magyar hazát s íme, hosszú időre mindennek vese. Valahányszor a csehek erre

Trencsén vára.

a tájra jöttek, évtizedek kellettek rombolásaik újjáépítéséhez.

Visszafordul tak. Amint a főteret elhagyták, egy utcában tréfás jelenetet láttak. Egy idősebb úrinő s egy fiatal leány haladt egymás mellett éppen velük szemben. Andor előtt

vagy tíz lépésnyire két fiatal úr ment. Mikor a két fiatalember a nőekkel találkozott, lekapták kalapjaikat, de köszönés helyett ugatni kezdtek.

— Hau, hau, haaúú!

András kacagni kezdett, de a mellette haladó fiatalember kezével befogta a fiú száját s mondta: csitt! Hangtalanul mentek tovább. Csak mikor messze elhaladtak s egy szomszéd kis utcába értek, kezdtek el kacagni.

A fiúk nem értették ezt a dolgot, de az egyik megmagyarázta:

Ez Bellay zsupán felesége és leánya volt. A zsupán megtiltotta az utcán a magyar beszédet. De feleségét és leányát nem tanította meg tótul, mert azelőtt Szegeden lakott s odavaló a felesége is. Akikor nagy magyar volt, most nagy tótnak mondja magát, mind csak azért, hogy minél nagyobb állást kapjon. Ezek a fiatal urak rokonaik. Mivel magyarul az utcán nem szabad beszélni, a hölgyek meg tótul nem értenek, hát a derék fiúk ugatnak köszönés helyett. Ilyen megtiszteltetés jár az árulónak. Nem merik őket elfogni, mert rokonok is, de sok befolyásuk is van.

Erre aztán Andor is, meg András is szívből kacagott.

— Nem lehetne itt valahol ebédelni? — kérdezte Andor.

— De lehet, — szölkak a fiatal emberek s bevezették őket egy kis kocsmába.

A fiúk ettek meleg levest, aztán előszedték tarisznyájukat s onnan folytatták az ebédet. Bodó néni csomag-

jában sok jót találtak. Még egy fél kenyeret vettek és elbúcsúztak vezetőiktől.

Egyenesen az északra vezető úton indultak meg. Jobbra a közelben erdők, balra a *Vág* völgye: gyönyörű tájék!

Miért is nem járhatunk itt, mint szabad hazánkban! — sóhajtott András.

— Él szívemben a hit, hogy fogunk még, András! Csak kitartás! — felelte Andor.

Jócskán haladtak, midőn egy faluhoz értek, A faluból jobb felé, a hegyekbe villamos vasút vitt. Bár nem láttak vonatot, de Andor az oszlopokból s a felettük kifeszített drótokból megismerte, hogy villamos. Vájjon hová visz az? Nem tudták eldönteni. Arra jött egy asszony, megkérdezték.

— Teplicz fürdőbe — felelte az.

Messze van? — kérdezte Andor.

— Egy órányira.

A fiúk összenéztek. Szó nélkül az oda vezető útra tértek. Csakhamar egy bájos völgykatlanba értek. Jobbra-balra magas hegyek, a völgyben szép út, valóban érdemes volt azt a kétórai gyaloglást megkockáztatni.

Mikor az első házat meglátták, felhúzták a lábbelit s tovább mentek. De még jó darabig tartott az út, míg a fürdőtelep főterére értek. Jobbra-balra gyönyörű villaépületek, benn a tér körül nagyszerű szállodák, föl a völgy mentén újból villák. Elfér itt egyszerre több ezer emberis!

A főtéren egy katonatiszt kérte igazolványukat. Andor átnyújtotta. A tisztnek kiderült az arca, megdicsérte a fiúkat s kérdezte, hol akarnak azután iskolába járni. András sietett a tót felelettel:

Prágába fogunk menni, hogy jól tanuljunk meg csehül.

A csehet olyan nagylelkűség szállta meg, hogy egyegy kiflit nyomott a fiúk kezébe. Hisz megveszi ő az árát a magyarokon!

A fálvakban a nép éhezett, az asszonyok a harmadik vármegyébe jártak gabonáért, de a csehek jól éltek.

Andor köszönésképen megemelte kalapját és tovább mentek. Még végigsétáltak a telepen és visszafelé indultak.

Mikor kint voltak a völgyben, senkit sem láttak a közelben, Andor rátámadt Andrásra:

— Minek hazudtál annak a hosszúlábúnak?

— Talán meg kellett volna mondanom neki az igazat, hogy rabló, tolvaj? — kérdezte András. — Mert csak az lenne igaz.

Az adakozó kedvű cseh.

— Azt nem, de így nem szabad hazudni. Mindig igazat kell szólni, csak nem minden igazat kell kimondani.

— Ezt nem értem.

— Azt jelenti, hogy nem kell szükség nélkül kitalálni minden igazságot, de ha szájunkat kinyitjuk, igazat kell mondani. Mikor kérdezte, hová fogunk járni, bátran mondhattuk volna, hogy még nem tudjuk. Ez igaz, mert csakugyan nem tudjuk!

50. Új szállás.

Beérték a faluba. Jobbra tértek s megindultak fölfelé a Vág mentén. A falu végén egy udvaron ruhát mosott egy asszony.

— Kérjük meg, mosná ki a miénket is, hisz már két heti szennyest cipelünk.

— Jó lesz biz az — szólt rá András.

Bementek az udvarra s illő köszönés után Andor kérte az asszonyt:

— Nénike kérem, mossa ki a mi ruhánkat is, szívesen megfizetjük.

— Nem megy az olyan gyorsan — felelte az asszony.

— Megvárjuk s addig segítünk valamit, — szólt András.

— Hát akkor nem bánom.

Kivették a zsákokból a szennyes alsót, zsebkendőket, harisnyát s átadták. Az asszony rögtön beáztatta.

— Holnap délután készen lehet.

A fiúk elhelyezkedtek az udvaron. Az istállóban böngött a tehén.

— Biztosan éhes — mondta András.

— Unja magát — felelte az asszony. — A fiam szokta őrizni a legelőn, de ma vágta a rozsot, oda kellett mennie s a jószág bent maradt.

— Holnap kihajtjuk, — ajánlkozott Andor készséggel.

— Nem, — szólt közbe András, — holnap mi megyünk gazdaurammal s a fiú menjen a tehénnel. Ő jobban tudja, hová kell hajtani.

Estére megjött a gazda a fiával. Nagyon bizalmatlanul nézett az idegenekre, aztán mondta az asszonynak:

— Vágtam jó darabot, a fiú gereblyézett, áll néhány kereszt. Holnap kiszárítjuk, haza hozzuk, kicsépeljük s lesz már kenyér.

Az asszony mentegetődzve fordult a fiúkhöz:

— Télen rekviráltak a csehek s mivel nálunk későn van az aratás, már tíz napja egy csöpp liszt sincs a háznál.

András egyszerűen belenyúlt a tarisznyába.

— Vettünk mi Trencsénben fél kenyeret, tessék belőle.

A gazda rögtön barátságosabb tekintetet vetett a fiúkra, A fia tüzet rakott, az asszony burgonyát tisztított, gyorsan meg is főzte s az alatt, míg főtt, megfejté a tehenet. A gazda koránérő gömbölyű szilvát hozott a kertből s megvolt az egyszerű vacsora. A kenyérből a gazda három vékony szeletet szelt, egyet maga evett meg s egyet-egyét a feleségének s fiának nyújtott át. Úgy ették, mint a kalácsot. A fiúkat viszont megkínálta a maguk egyszerű ételéből. A fiúknak ízlett az egyszerű vacsora.

Másnap korán reggel azonban nagyon éhesen ébredtek.

Később kaptak tejet, haraptak a kolbászból és vígan mentek a gazdával a szántóföldre.

Először kitergették a földre kettőt a tegnapi kereszttekből, aztán a gazda hozzáfogott a kaszáláshoz. A fiúk gereblyével kis rakásokra szedték össze a levágott rozsot s a gazda időnkint szalmakötéllel kévét kötött. A fiúk tizenhatonkint egy-egy rakásra hordták s aztán a földet még egyszer összegereblyézték. András figyelmeztette Andort, hogy ne üssön a gereblyével a kalászkodra, mert kihull a mag.

Délben a gazda fia ebédet hozott, amely egy jókora fazék tejbefőtt árpakásából állott.

Ebéd után a gazda megparancsolta a fiának, hogy fogja be a lovat s jöjjön ki szekérral.

Cséplőpróba.

A fiú hazament, a három mezei munkás pedig megforgatta a kiterített keresztet s azután leültek kissé pihenni. Utána folytatták a munkát.

Három óra után eljött Styevo (István), kocsira rakták a két keresztet s hazavitték. Amint a pajtába lerakták s kifogták a lovat, csépléshez kezdtek. András is próbált, de az ő csépje minduntalan beleütődött a gazdáéba. Végül letette.

— Nálunk vagy géppel csépelnek, vagy lóval nyomtatnak, — szólt.

Mikor nyolc kévét kicsépeltek, a gazda gyorsan megtisztította a rozsot s vacsora után kitergetve a tűzhelyre tették száradni.

Mire a fiúk reggel fölkeltek, a gazda már a kamrában kézimalmon őrölte a rozsot, a konyhában pedig már ott állott a teelő.

A munkások ismét kimentek a mezőre, de délre hazatértek. Akkorára már ott állott két kenyér és egy cipó. A gazda kezébe vette a kenyeret és kést, a késsel a kereszt jelét rajzolta a kenyérré s mondta:

— Áldott légy Atya, Fiú és Szentlélek egy Isten, aki újra meghoztad áldásodat. Engedd, hogy amit nekünk adtál, szolgálatodban és dicsőségedre békén élvezhessük. Amen.

Ezzel megszelve a kenyeret. Ebédre volt szalonnával

Styevó mesél.

készített káposzta és árpakása. A kézimalmon őrölt lisztből készült friss kenyér bizony fekete és kissé ragacsos volt, de a háziak jóízűen ették s a „vendégek” is. Nekik az ízesítette, hogy ők is dolgoztak elkészítésén.

A ruha is ki volt mosva. Búcsúzóul tehát a fiúk azt kérdezték, mivel tartoznak.

— Isten ments, — felelte az asszony — hogy fizetést fogadjak el. Sőt kérem, ne vessék meg ezt a cipót cserébe azért, amit megettünk.

— És mikor indul tovább a vonat „fölfelé? — kérdezte Andor.

— Most estefelé s holnap reggel, — felelte a gazda.

— Akkor, ha megengednék, csak reggel mennénk, mert látni akarjuk a vidéket.

— Szívesen és érdemes is azt látni, — szólt a gazda.

— Csak már ne lennének itt ezek az idegenek!

Délután tehát a fiúk Styevoval mentek ki. Egy szép tehén, egy üsző és egy kis borjú volt az egész gulya, mindegyiknek jutott egy pásztor.

A mezőn kitűnt, hogy Styevo tud ám magyarul is, ha nem is nagyon folyékonyan. Tud kosarat kötni a Vág-menti fűzfavesszőből, meg is mutatja, hogy kell, de kosarat nem köt, mert most még nagyon törekeny a fűz. Azután mesélt a környékről, a kiálló sziklákról, hegyesűcsokról. Napokig tehetne őt elhallgatni.

51. A hit diadala.

Reggel a fiúk kimentek az állomásra, jegyet váltottak Zsolnáig és felültek a vonatra. Azaz hogy csak felültek volna, ha lett volna hová. A vonat zsúfolt volt, mint rendszeren, még az éjjel indult el Pozsonyból s hozta részben a bús asszonyokat, akik hozzátartozóikat látogatták, vagy Illa vára mentek hasonló célból, részben a kiszabadult embereket, akik komoran ültek helyeiken. Más ember igen kevés utazott, mert az olyan, aki végképen nem volt kényszerülve az utazásra, nem mozdult el hazulról, nem akarván magát kitenni a cseh vasutasok durvaságának és zsarolásának.

A kocsiban minden hely tele volt, az emberek összezúfolva álltak egymás mellett. A két fiú nagynehezen felkapaszkodott és odaszorult a sarokba. Éppen csak hogy kinézhetek az ablakon. Mellettük egy magas, szőke férfi állott. Hivatalnok lehetett, de ruhája gyűrött, fehérneműje szennyes, látszott rajta, hogy olyan helyen járt, ahol a tisztaságra nem nagyon ügyelnek.

Az ember a kocsiban baloldalán állott, közel az ajtóhoz, de nem arra nézett, hanem jobbfelé. Nem is a hegyekre, hanem mintha a hegyek fölött vagy a hegyeken át bámulna a messzeségbe. Négy hétig a börtönököt ülte s most bizonyára azon elmélkedett, mi történik ott a hegyeken túl, a messzi magyar Alföldön, mikor itt az ősi magyarföldön így garázdálkodhatnak az idegenek.

Andor és András élénken forgolódtak azon a szűk helyen, amely nekik jutott, néztek hol jobbra, hol balra, gyönyörködtek a vidék szépségeiben a tanulók érdeklődésével és kitarásával.

— Nézd, milyen szikla emelkedik ott!

— Hát ez, hogy függ ott az út fölött, csoda, hogy le nem esik!

A közelükben álló ember rájuk fordította szemeit s mintha megennyhült volna kemény arculata, mintha gondolta volna:

— Hátha ezek a tudnivágyó, fiatal magyarok, akiknek annyira tetszik ez a vidék, nem hagyják azt idegenek kezén ...

Andor a messzeségben vörösbe játszó, kékes hegyet vett észre, amelynek aljában, mintha váromladékot látott volna. Figyelmeztette Andrást is, vajjon mi lehet az?

Oroszlánkő.

A háttérben kopár sziklák, ijesztő vad táj, vajjon csakugyan lakott ott valaha ember?

Az idegen megszólalt:

— Oroszlánkő vára. Hajdan oroszlánszívű hazafiak laktak benne, ma gyáva nyulak lapulnak meg romjai tövében.

Olyan szomorú, fájdalmas hangon mondta ezeket, hogy a két fiú hirtelen elhallgatott s áhítattal néztek föl reá. Az pedig jobbra mutatott s folytatta:

— Aki elszánt, bátor ember van még, itt lakik zár alatt és a többi kínzókamrákban.

Nagy épület tűnt elő, erős, magas falakkal, várnak: nézte volna az ember a sok régi emlék között. Andor egy szót ejtett ki:

— Illava!

— Igen, a felvidéki becsületes magyarság gyülekező helye. Nincs tán ember, aki meg nem ismerkedett vele.

— Itt van Kolbenheyer, Drobnotka és Tökkel is.

— Kik azok?

— Iskolatársaim. A himnuszt énekelték március 15-én.

— Szegény fiúk! A magyar királyok bosszú időn át küzdöttek itt az idegen rablólovagok ellen a nép felszabadítása érdekében s most új rablók sanyargatják a népet s a gyermekeket sem kímélik. Miért nem ülnek ilyenkor otthon?

— Nincs nekünk otthonunk — felelte Andor s lecsüggesztette fejét.

— Sokunknak nincs. Azt hittük, végre révbe értünk s most íme!

Illaván sokan szállnak ki. Ürülnek a helyek, de a bárom utas továbbra is a bejáratnál marad s nézik a vidéket.

A völgy mindinkább szűkül. Hatalmas hegyfokok törnek elő a folyóig, úgy hogy irányát is megváltoztatják. Kígyózik jobbra-balra s a vasút keresi a helyet, abói nyugodtan haladhat. Majd a víz jobb, majd a bal partján fut tova. Puchónál Andor megjegyzi, hogy itt volt tanító az az iskolafelügyelő, aki a zsupánnal együtt elvette gimnáziumukat.

— Igen, mikor módjuk volt rá, nem tudtak csinálni, építeni, hanem most a készeket rabolják el. De úgy is járnak velük, mint a rablott kincsekkel szokás. Nem tudnak velük mit kezdeni, cseheket telepítenek beléjük.

Ez az egész falu különben cseh telepítés. Midőn 1620. évben a fehérhegyi csatában a cseheket leverték, sokan menekültek s Rákóczi György engedélyével itt telepedtek le s posztószövéssel foglalkoztak. Most megszolgálják a vendégszeretetet.

Egy kanyarultnál, ahol a vasúti vágány kétszer is átvágja a folyót s aztán keletnek fordul, ismét váromladék látszik a távolból.

— Vágbeszterce. Podhrágy, a podmanini Podmaniczkyak híves rablófészke mondja az idegen. — Rémmeséket beszél róluk a nép. Mellette most békés munka folyt.

A faluban keményítőgyár van, vájjon dolgozhatik-e még?

— Én tudom miből és hogyan csinálják a keményítőt — dicsekedett András.

— Ugyan?

— Krumpliból. A burgonyát megmossák, megresze-
lik, vízzel föleresztik, többször keverik, aztán szitán át-
szűrik, újból föleresztik és szűrik, aztán állni hagyják.
A keményítő leülepedik s aztán a vizet letöltik. Csakhogy
akkor még piszkos a keményítő, azért még többször önte-
nek rá vizet, felkeverik s hagyják leülepedni. Néhány-
szori ilyen mosás után tiszta fehér keményítő marad
hatra. Mikor megszárad, darabokra törik.

— Jól tudod. Gyárban is így csinálják, csakhogy ott
a reszelést, a szűrést, mosást géppel végzik. Rizsből és
búzából is csinálnak ám keményítőt, sőt újabban kuko-
ricából is. Többféle eljárás dívik, de mind azon alapszik,
hogy a magot szétzúzzák s a keményítőt vízzel vonják
ki belőle.

— Milyen szép templom van ebben a faluban! — szól
közbe Andor.

— Bizony, a magyar építőművészet remeke, — mondja
az idegen.

A vonat tovább halad. A völgyben gyorsan rohanó
vizén haragoszöld erdők tükröződnek, fönt erdőkoszo-
rázta hegyhátak húzódnak. Jobbfelől a Kis-Fátra, balfelől
a Magyar-Morva határhegység emelkedései. Az apró
rétek szélén néhol kicsi falucskák lapuínak meg. Pred-
miert kiáltja a kalauz.

— Predmér! — szól Andor, — innen is tudok egy
mondát.

— Hadd halljuk!

E tájon valaha pogány népek laktak, pedig nyugat-
on már győzött a kiereszt.

Ott, a szulyói völgyben, sárkány lakott a barlangjá-
ban s azt a pogányok istenként imádták s minden péntek
éjjelén egy húsz éven aluli ifjút vagy leányt hoztak neki
áldozatul. A sárkány megette az áldozatot, de máskor is
elkapott egy-egy arra menő hívőt.

Történt egyszer, hogy a pogányok nyugaton jártak
rablókalandra és sok foglyot hoztak, örültek nekik, mert
ezekből áldozhattak fiaik helyett. A foglyok közt volt egy
szende hajadon, aki egészen félrevonult a többitől. Az agg
tölgy lombjai alatt elővett kebléből egy fénylő tárgyacs-

kait, ajkához vonta, csókolta, könnyeivel öntözte s azután mindig megnyugodva várta sorsát.

A kis fénylő tárgy ezüst feszület volt. A leány az új vallásnak híve, Krisztus buzgó követője volt. A törzsfőnök fiának feltűnt a szép leány elvonultsága, nyugodt-

A szulyói völgy.

sága és észrevette azt is, hogy magányaiban a leány csókolgat valamit és suttog magában. Megszólította:

— Napnyugatnak szépséges leánya, mit rejtegetsz titkon a kebleden? Talán istenedet! Ajkaid susogása tán ima s a könnyed áldozat? Nagyon gyenge isten, szívemből sajnállak!

— Ne sajnálj engemet! — felölte a leány — sajnáld önmagadat. Keresztem nem Isten, mert az nem látható, de ott van mindenütt. Ami látható e földön, mindaz — ez a szörnyeteg is, csak Isten teremtményei. A kereszt az egy élő Isten fiának, az én megváltómnak jelvénye.

— Hogy lehetséges az?

Ha meghallgatod, elmondom.

És az ifjú hallgatta. A szép leány ajkairól mézédeseen folyt a szó. Egyszer aztán a fiú térdre borult a világ Megváltójának keresztje előtt. De észrevették ezt a sárkány híveinek vénei. Tanács elé idézték a leányt.

— Bűbájos vagy, megrontottad népünk jövődő urának szívét, elfordítottad ősi istenünktől. Igaz ez?

— Nem. Bűbájos nem vagyok, csak az egy élő Isten hű szolgálója. Feltártam fiad előtt az örök éleít, az örök világosság kapuját. Megismerttem vele mindennek Urát, akinek egy szavára világok teremnek, más szavára porba omol minden.

Elég! kiállta haraggal a vezér. — Vessétek engesztelő áldozatul az istennek.

Reggel fölvezették a leányt a barlanghoz, odaköltöztek egy főtörzshöz, elénekelték az áldozati éneket, meggyújtották a szent tüzeit s elvanultak, hogy a sárkány nyugodtan felfalhassa a leányt. A sárkány megjelent a barlang nyílásánál. A leány azonban szabadon hagyott kezével megfogta a keresztet, fölemelte és hangosan imádkozott:

Örök Isten! Nevednek dicsőségére örömmel adom életemet. Te azonban mutasd meg hatalmat e pogány népnek, semmisítsd meg az undok szörnyeteget, amely a nép előtt nevedet bitorolja. Tégy csodát, hogy a nép lássa és higgyen Te benned!

A sárkány e szavakra előbb magasba röppent, majd élettelenül zuhant a leány lábai elé és hamuvá változott.

A pogányok rémülettel rohantak a leányhoz, leoldották kötelékeit, bocsánatáért esdekelték s kérték, hívjon arra hivatott férfiút népéből, aki megismerteti őket a hatalmas Istennel.

Így lettek e föld akkori lakói keresztények.

Nagybittsén állott a vonat. Innen jött Mies ı ira zsupán Maróira. Andor áhítattal fejezte be:

— Hajdan idegen föld leánya útján törted le Uram az itt lakó pogányokat, kegyelmed hadd törje le most az ide betolalkodó pogányok gögjét.

— Amen! — felelte a másik kettő.

Hricsónál még egy várromot láttak s a vonat nem-sokára berobogott végállomására, Zsolnára.

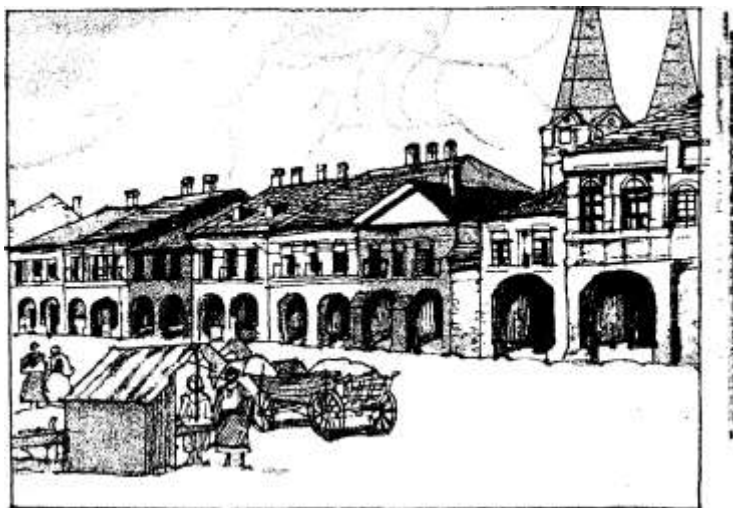

A hit diadala.

52. A sztrecsnói völgyben.

A vonatból kiszállva, a városba igyekeztek. A kissé emelkedő úton fölértek a város főterére. Már sok mindenféle régi és újabb építkezésű városit látták, de Zsolna főterén mégis bámulattal álltak meg. Az egész tér lábas házakkal van körülvéve, mint aminőt Korponán láttak s azok alatt esőben, sárban úgy lehet sétálni, mint a szobában. A házakban szép boltok, kereskedések, a téren nagy sürgés-forgás. Némely ház alatt elől piaci árusok ülnek, hátuk mögött emberek járnak, kelnek. Ilyen képet ők még nem láttak. Körüljárták a teret, nézték a kiraka-

Zsolna főtere.

tokat. Egy boltban fonott sajtot láttak, amely hasonlított azokhoz az összegöngyöltett gyertyácskákhoz, amilyenekkel némely helyen a rorátéra (adventi hajnali istentiszteletre) szoktak járni az asszonyok. Akkor eszükbe jutott, hogy még nem ettek, pedig az idő már délre jár. Bementek, vettek egy darabot a sajtból. Kijövet, csendes helyet kerestek, ahol ehessenek.

Néptelen utcába értek. Szeltek a teplici asszony cipójából s ettek a különös sajtból. Nagyon ízlett nekik.

— Én megeszem két métert — nevetett András.

— Az igaz, hogy méterrel még nem mértük az enni-valót — szólt rá Andor.

— Víz is kellene ám!

— Találunk majd kint, itt mindenütt van forrás, vagy tiszta vizű patak.

Amint tovább mentek, nagy gyárépületet vettek észre. Arra tartottak. A kapuban egy ember állott.

— Milyen gyár ez? — kérdezte Andor.

— Posztógyár.

— Szabad megnézni?

— Hát még mi! Ide csak munkások mehetnek be.

— Bácsi, eresszen be az irodába, — kérte Andor.

— Kik vagytok? — tudakolta a kapus.

— Tanulók.

— No, nem bánom, menjetek be.

A fiúk bementek az irodába s köszönés után megszólítottak egy urat. Az először morgott, hogy sok a dolog, nem ér rá, de azután mégis előszólított egy másik urat s azt bízta meg, hogy a fiúknak mutassa meg a gyárat.

Ez nagyon nyájas, barátságos ember volt, szívesen kalauzolta a fiukat s mindenre figyelmeztette őket.

A gyapjút ide úgy hozzák, ahogy lenyírták a birkáról. Azt tehát először mosni kell. Mosás után színtelenítik, vagyis fehéritik, megfonják, vagyis fonalakat készítenek belőle, azután a fonalakat befestik és végre szövik. Látják a nagy fonó- és szövőgépeket. Mindent gépek végeznek. A fonógépek nagyon bonyolultak. Gép fonja a gyapjút, felgombolyítja a fonalat, úgyhogy csak be kell állítani a szövőgépbe. Kalauzok még a szövés különböző módjaira is figyelmeztette a fiukat.

A fiúk szépen megköszönték a szíveséget és el akartak menni, de az úr visszatartotta:

— Hohó, amice! Mikor én iskolába jártam, nagyon szegény fiú voltam, szintén jártam így világot, hogy a látottakból tanuljak. E köziben néha kértem is valamit a jó emberektől és sokan szívesen adtak. Azt hiszem, nektek sem lesz fölösleges tíz koronácska.

Azzal benyúlt a zsebébe s mindagyiúikuknak adott tíz-tíz koronát.

A fiúk örömmel fogadták az ajándékot és vígan indultak tovább. A jószívű úr még figyelmeztette őket:

— Amott a műtrágya gyárat fogjátok látni, de oda ne is próbálkozzatok. Nem eresztenek be, Különben is poros és egészségtelen a levegője.

A fiúk most a vasút felé indultak. Andor szerette volna elővenni a térképet, de félt, hogy valaki meglátja és elveszi.

— Tulajdonképen hová indulunk?—kérdezte András.

— Hát Kassa felé, de eleget ültünk, menjünk hát gyalog itt a hegyek közt, csak el ne tévedjünk.

Az út elágazott s a vasúti sínek is többfelé váltak. Andor fölnézett a Napra. Erre van dél, onnan jöttünk. Ez észak. Kassa keletre van, erre kell menni. Elindultak.

Csakhamar a Vághoz értek s látták, hogy az út mellette vezet. A völgy mind szűkebb, a víz mind sebesebb folyású. Az út nemsokára egy hídon keresztül a folyó jobboldalára visz át s ott vezet a szűk völgyben. A hegyek mind magasabbak. Vetés csak itt-ott látható apró foltokként, a víz partjainál keskeny rétek, a többi mind erdő. S ahol van is egy-egy darabba szántóföld, milyen satnya rajta a termés! Alacsony, ritka a zabocska, alig hánnya ki még a zászlaját!

— Milyen különös hatása van a magas hegyeknek az éghajlatra, a hőmérsékletre! Nálunk már vége az aratásnak s itt csak ezután lesz és milyen gyarló! — szolt Andor.

— Úgy látszik, az időjárásba is — tette hozzá András és aggodalmasan nézett az égre.

— Csakugyan, — felelte Andor — az előbb még süttött a nap s most szürke az egész égboltozat.

Nagyot döngött és szakadni kezdett az eső. A villámok cikáztak, a fiúk sietve a legközelebbi kőhid alá bújtak, amely egy a Vágba siető patakocskán vezetett keresztül. Villám villámlot ért, a dörgés rettenetes, a patak előbb kristálytisza vize zavaros lett és emelkedni kezdett.

— Ez aligha ki nem mos minket innen — szolt András és följebb kapaszkodott.

De a dörgés távolodni, az eső szűnni kezdett. A zivatar elvonulóban volt. Csakhamar elállt az eső s a fiúk kiléptek az útra. Nagy víztócsák terültek el az elhanyagolt úton s a levegő lehült. A nap kisütött és a fiúk felfrissülten mentek tovább s élvezték a tiszta, fenyőillatos levegőt. Egyszerre megálltak, mintha gyökeret vert volna, lábuk. Fülsüketítő zúgás hallatszott. Az út és a folyó mintha falnak vezetne volna őket. Soha nem képzelt gyönyörű kép tárult eléjük. A hegyek jobbról-bákiról úgy összeszorultak.

hogy a vasútnak és a kocsíútnak való helyet is nehéz fáradással kellett kivágni a szikláiból. Egy helyen a vonatnak alagúton kell átbújni, a folyó közepén óriási kőtömb emelkedik, a sebes folyású víz hullámai nekiütődnek s millió csöppé törve zuhannak alá, zúgva, morogva, mintha elégedetlenek volnának vele, hogy a természet ily akadályokat állít útjukba.

Amint tovább mentek, folyton visszanézegettek a gyönyörű helyre. Akkor fönt a magasban egy várromot vettek észre.

— Hej, be kár, hogy véget ért régi dicsőséged s nem tudtál szembeszállni a ránk törő ellenséggel! — sóhajtott ismét Andor.

András észrevette, hogy a másik oldalon is van egy váromladék. Andor kivette a térképet s megállapította, hogy az egyik vár neve Sztrecsno, a másiké pedig Óvár.

A sztrecsnói völgy.

Alig tette be a térképet, jött szembe velük egy szekér, aminőt a fiúk még sohasem láttak. Két oldalán erős létrák, belül fűzfából fonott kas, tetején pedig ívalakra hajlított és a létrákra erősített fácskákra erős

ponyva van feszítve, hogy olyan, mint egy házikó. A szekér belsejébe csak előlről lehet bepillantani s ott is alig látni többet, mint a fuvaros nagy kalapját. Később még sok ilyen szekeret láttak a hegyek között.

Este volt, nagyon kifáradt a két utas, mire Ruttkához értek, de nem bánta meg egyik sem, hogy gyalogoltak. Még mindig visszanézegettek, de már csak a Vág jobbpartján sötétben s komoran emelkedő Kriviány alakja volt kivehető.

53. Túróc megye.

Ruttká, amint épületei mutatják, nemrég még kis falu lehetett. A Túróc folyó mentén, amely éppen ott szakad a Vágba, még áll néhány ódon kis faház, az állomás

körül pedig szép, városias új házak emelkednek. Az utcák rendezettek, a házak előtt kövezett járdák húzódnak. Van benne vagy négy szálloda, amelyek azt mutatják, hogy a vasút nemcsak a helység fejlődését segítette elő, hanem az idegenek forgalmát is oda terelte. De hogy is ne! Kelet felől Kassáról hozzák az utasokat a vonatok, nyugatról Zsolna s tovább Oderberg felől, hisz Ruttka a Kassa-oderbergi vasút egyik főállomása és egyúttal végállomása a budapest-ruttkai vonalnak is. Andor visszaemlékezett Szabó tanár úr tanítására s mondogatta, mennyire igaza volt. Íme, itt nines természeti kincs, nincsen dúsan termő föld s megás milyen szép városkát fejlesztett a jó közlekedés.

A fiúk bementek a legtávolabbi szállóba. Nem láttak olyan jövést-menést, aminőt vártak. Andor szóvá is tette ezt a kapus előtt.

— Bizony kérem, mióta a csehek itt vannak, nehéz az élet. Pestig nem jár a vonat, Németországból többé nem jönnek, Lengyelország felé is el van zárva az út, úgy vagyunk, mint a börtönben. A csehek ugyan gyakran bejönnek, de csak koptatnak és alig fizetnek.

Ki tudja, meddig panaszkodott volna a szegény ember, ha Andor nem kér valami olcsó szobát. Erre fölvezette őket, lerakták a holmit, s akkor Andor azt mondja:

— Igyunk egy pohár sört annak a zsolnai posztógyári úrnak az egészségére.

Lementek, ittak egy-egy pohár sört és lefeküdtek szobájukban. Jól aludtak a szállodai ágyban s reggel későre ébredtek. Reggeli után Andor sajnálkozva szúrta le a szobáért fölszámított tíz koronát és távoztak.

Még egyszer meg akarták nézni a községet; lementek a Túróc partjára, s a part mentén fölfelé. Tágas völgybe jutottak.

— Nézd, Andor, olyan mint az oszlányi járás, — szólt András.

— Csakugyan. A közepén völgy, körül hegyek, a völgyet a Túróc folyó szeli. A szomszédos megyékbe mindenütt csak magas hegyeken át lehet eljutni. A termés elég gyarló s még zöld. A megye túlsó, déli részén kezdődik a mi szép megyénk: Bars. Az első falu Jánoshegy. Voltunk ott egyszer az iskolával. Boldog idők!

Visszafordultak. Amint a faluba értek, néhány házból magyar beszédet hallottak. Örült a szívük. Az egyik ház-

ból vasutas jött ki. Köszöntek és beszélgetésbe ereszkedjek vele.

— Nem bántják a csehek, amiért magyarul beszélnek!
— kérdezte Andor.

Dehogy nem! Fizetésünk fél akkora sincs, mint a cseheké, a szolgálatot pedig kétszeresen is megkívánják. Aztán meg azt sem tudjuk, mikor dobnak ki. De hitünket és magyar voltunkat csak meg nem tagadjuk — felelte a vasutas.

— Hát az emberek miből élnek itt a megyében! — kérdezte ismét Andor.

— Ki hogy! — felelte a vasutas. — A völgyben, ha gyengén is, terem rozs, árpa, zab, burgonya. Azután van jelentős faipar, szeszfőzés, van több gőzfűrés, hajlított bútorgyár s az emberek csak élnek. Ez előtt magyar vidékekre jártak aratni, onnan hoztak sok gabonát. Hogy most mit csinálnak, nem tudom. Sülyedne el az a Túróc-szentmárton! Ott jártak mindig ilyen dolgok a tót urak fejében.

— Van a megyében város! — kérdezte András.

— Van csuda! Szentmárton nagyobb falu, Znióváráján van régi vár, de az is csak falu. A birtok a budapesti egyetemé, vájjon ki veszi el! Skibnyán fürdő van, de az is falu. Mind falu, még pedig nagy részben kicsi falu. Különben az egész megye is kicsi, csak két járás. Azt mondják, hogy a tatárjárás előtt nem is igen laktak itt emberek. De aztán lassan beszivárogtak s a török világban magyarok is jöttek ide. Hatodrésze a népnek most is magyar. Isten tudja, hogy maradnak meg.

Átmentek az új házak közt, bementek az állomásra. A vasutas saját dolga után ment és a fiúk jegyet akartak váltani. Az egyik szobából hirtelen nagy lárma hallatszott. Arra felé tartottak. Az étterem volt. Körül sok ember s a közepén egy pincér állott egy úr előtt és szólt:

— De méltóságos úr kérem, négy hónap alatt nem tanulhattam meg csehül.

— Akkor hordd el magad Magyarországba, de nekem itt ne ugass magyarul! Takarodjál! Úgy is olyan nagy, mint egy disznóbőr, elfértek benne mind! — ordította az ismeretlen.

— Ott keresem a kenyeremet, ahol tudom, — szólt erre a pincér.

Erre az ismeretlen hatalmas pofont vágott a szegény

pincér arcára s ordított a csendőrökre: Vigyék!

Jézus, Mária! kiáltott egy másik pincér és sietett ki a szobából.

A fiúk vele.

— Ki az az úr?

— kérdezte Andor, mikor kint voltak.

— Fábry, sárosi zsupán, felelte a pincér. Én tót vagyok, de az mégis borzasztó! A magyar

A zsupán pofozkodik.

urak soha sem bántak így velünk. Ezzel a község felé szaladt. A fiúk kimentek a faluból és gyalog indultak meg az országúton. Visszanézve, látták, hogy a szegény embert megkötve, kalap nélkül kísérik a csendőrök.

54. Árva megye.

Az út még mindig a Krivány nevű hegy alatt vezetett. A Vág baloldalán haladtak, a hegyre jól lehetett látni. Oldalában keresztül-kasul utak vezettek, némely helyein juhok legelésztek.

— Ha mi úgy megszólalunk — kezdte András — kapunk volna. Itt veszedelmes olyannak élni, aki nem tud tótul.

— Szegény magyar testvéreink! — sóhajtott Andor.

Sokáig mentek. Később a völgy némileg kiszélesedett, a folyó partján kis rétek és szántóföldek tűntek elő, majd pedig Szucsány nevű faluba értek. Lehetett fél tizenegy óra.

A falun áthaladva, tovább folytatták útjukat. Egy helyen az út a folyó túlsó partjára tért s azon vezetett tovább. A fiúk híven követték irányát. Mikor a Túrán nevű falut is elhagyták, András arra kezdett célozgatni, hogy talán már dél is van, Andor azonban szilárdan lépkedett tova. Az út fölött kis sátrat látott, amely mellett

juhok legelésztek. Oda tartott. Éppen akkor fejték a juhokat. A juhászgazda, azaz a bacsa, borjúbelekből vett úgynevezett oltót tett a tejbe, mire az megalvadt, vagyis a sajt különvált belőle. A bacsa kiszedte, nagy zacskóba töltötte s egy tál fölé függesztette. Egy darabig még csepegett belőle a híg tej. Azután levette a zacskót, különféle formákat vett elő s formálni kezdte. Majd a hosszúkás, két végén vékonyabb, közepén vaskosabb *ostyepka* lett belőle, majd kicsi juh alak. A másik felét egy jókora dobozba szorította s ez lett a mlinek, vagyis a malomkő, ezenfelül csak kis darab maradt ki. Végül az összes darabokat sós vízbe áztatta. Segédei ezalatt a megmaradt tejet üstben felfőzték s faedényekbe merve, egyet a bacsának nyújtottak, másokból maguk kezdtek inni. A bacsa kézbe fogva a csinos faragott faedényt, mondta:

— Isten segítségével ismét megértük a juhocskák ez ajándékát. Ha még egy darab kenyér is lenne, nem cserélnék a zsupánnal se!

— Van nekünk majdnem egész cipónk. Szívesen odaadjuk a felét, — szolt Andor s már nyúlt is a hátizsákba.

— Miért nem adtok vendégeinknek is!? — kiáltott a bacsa a két bojtárra.

Azok fejvesztetten siettek edényt keresni, hogy megkínálhassák a vendégeket. Hiszen látták ők a két vendéget azóta, amióta beköszöntenek, de mi közülük hozzájuk. Ám kenyér, az már más!

Andor kettévágta a kenyeret s átnyújtotta a bacsának, aztán leült a sátor elé s itta az édes, jó zsenticét. Mindkettőnek nagyon ízlett a kitűnő ital. A bojtárok nem is sajnálták tőlük, hiszen ők is kaptak a kenyérből. Másodszor is, harmadszor is megtöltötték az edényeket. Még azután is kínálták, de a fiúk nem kértek többet.

— Ilyen jó ebédlevest még soha sem ettem, — mondta Andor.

— Egészséges, ízletes étel, — felelte a bacsa. — Jól megnő s megerősödik tőle az ember, de mégis jó hozzá egy kis burgonya, vagy kenyér. A feleségem szokott minden vasárnap hozni, de most nem igen lehet. Liszt nincs, venni nem lehet, a csehek nem hoznak. Mikor a magyarok itt voltak, az más volt. Burgonya sincs. A tavalyi elfogyott, új meg csak Szent Anna után lesz. Az Isten hozta magukat ide.

— Bizony, minket a jó Isten vezet, — sóhajtott Andor. András pedig a sós vízből kivett kiformált sajtokra mutatva kérdezte:

— Ebből lesz a liptói túró?

— Nem, fiam, — felelte a bacsu. — Ez ostyepka. A juhocskák gyermekeknek szereznek örömet, a többit az urak szeretik. Ez a kerek mlínek a legjobb. Oda állítjuk, kissé megfüstölődnek s ősszel eladom. Kerül kevés pénz ruhára. Én legjobban a friss sajtot szeretem, kóstolják meg — s odanyújtotta a megmaradt darabot, majd hozzátette: A

A bacsu szállásán.

túró is ebből készül, de egy darabig áll. Amit árulnak, az gyári panes. Mi csak tiszta sajtot gyúrunk túrónak.

— Hát ez hogy készül? — kérdezte András s mutatta a zsolnai szalagos sajt maradékát.

— Ez is gyári, de tiszta sajt. Ahhoz sem krumpilisztet, sem keményítőt nem lehet tenni, mert akkor nem nyúlik.

— Mind a bácsié a birka? — kérdezte ismét András.

— Nem. A birkák a falubeli gazdáké. Tavasszal ideadják, én legeltetem s ősszel visszaadom. Minden gazda kap a juha után két font túró, a többi az enyém. Ebből élek.

A fiúk fölkeltek.

— Láttuk azt is, hol készül az ostyepka és liptói túró,
— mondta Andor.

— Árva megyében, — nevetett a bacska. — Ez itt már Árva megye.

— Mindig ezen a helyen van? — kíváncsiskodott András.

— Dehogy! Amint a juhocskák két-három nap alatt le-szedik a füvet, visszük feljebb a szállást.

A fiúk megköszönték a vendéglátást és siettek. Nemsokára Kralovánba értek. A falut elhagyva, vasútállomást láttak s amellet elhaladva, balra tértek a víz irányában. Itt észak felől jött a folyó.

Előbb szűk völgyben haladtak, amelyben az országúti és a vasúti vágány alig fért el, fölöttük óriási sziklák függtek, szinte félős volt, hogy rájuk szakadnak, liésőbb a völgy kissé kiszélesedett s az út mentén apró táblákon rozsvetés hullámzott. Andrásnak rögtön feltűnt, hogy a vetésnek úgy szára, mint kalásza sokkal nagyobb itt, mint ahol eddig jártak. Figyelmeztette rá Andort is.

— Itt úgy látszik, védettebb helyen van. Az északi szélről megvédi a hegyek, a nap pedig egyenesen betűz ide, — jegyezte meg Andor.

Amint így haladtak, észreveszik, hogy a folyó partján egy halász megy hálójával s mellette egy fiú nagy puttonyt cipel. Megkerülték a vetést s odamentek a folyópartra.

— Adjon Isten jó munkát! — köszöntötték a halászt.

— Köszönöm, úrfiak! — felelte az.

Belenéztek a puttonyba, sok szép nagy halat láttak benne.

— Van, hála Istennek! — szólt a halász. — De el is kel. Nagyon szegény ez a mi vidékünk, igazi árva, ahogy a magyarok hívják.

— Dejszen, szép rozs ez, — ellenkezett András.

— Szépnek szép. Jól is fizet magban, szalmában egyaránt. De mennyi van belőle? Amit itt lát, az az egész. Másutt csak zab, árpa, krumpli. Az is gyarló és kevés. Odébb a vizek mentén jó káposzta is terem, sőt fönt a göráloknál, távol a vizektől is.

— Mi az oka a rossz termésnek?

— A hideg időjárás. A tavasz későn kezdődik, néha májusban is alig lehet vetni, a tél korán áll be s a káposztát sokszor a hó alól kaparjuk ki.

— Itt a Vágban jó halászat esik? — kérdezte Andor.

— Nem Vág ez, úrfi, hanem Árva, a Vág mellékfolyója.

— Tyúh, akkor eltévedtünk.

— Hová akartak menni?

— Fenyőházára.

— Már rég ott lennének, de az Árva-völgybe értek. Oda küldték?

— Nem, csak úgy járunk, hogy világot lássunk. Tanulók vagyunk, — felelte András.

— Hisz akkor nincs baj. Eljönnek velem, ott alusznak, reggel felülnek a vonatra, elmennek Árvaváraljáig,, megnézik a várat s egy óra múlva visszafelé jön a másik vonat, holnap délután Fenyőházán lesznek.

Az árvai halász.

— Köszönjük szépen.

A halász tovább ment, bele-belemerítette a hálót a vízbe, megint felhúzta s mindig kihúzott valamit

— Milyen szép ponty, — szólt Andor. — Hát ez milyen hal?

— Ez csuka, az a bajuszos harcsa. Ezek nagy betyárok. Megeszik a kisebb halakat s bajosan lehet őket fogni. Nagyon óvatosak.

— Milyen sokféle hal van itt! — csodálkozott András.

— Van bizony! Fogunk itt pisztrángot, sőt lazacot is.

— Sokan foglalkoznak vele?

— Neon, csak egy-két magamfajta szegény ember. Lesz vacsora s holnap Kubinban elkel a szebbje.

— Hát az erdőkben vannak-e vadállatok?

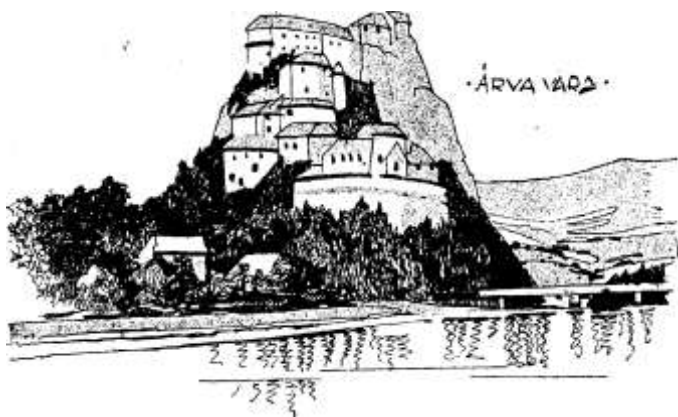
— Vannak bizony! Akad a mély erdőkben farkas és medve is. Madarak közül van hófajd, süketfajd, erdei szalonka, vadlúd, vadkacsa.

— A termények közül melyik terem itt legjobban? — kérdezte András.

— A borsó. Az itt mindenütt megterem, még pedig igen jól.

A halászeit végén hazaindultak. Párnica faluban vaigy negyedik házban lakott a halász. Felesége gyorsan elkészítette a halat s a fiúkat is megvendégelték.

Másnap a fiúk robogtak a völgyön fölfelé. Balra tő-

Árva vára.

lük még mindig a Krivány, majd az árvái Magura hegyei emelkedtek, jobbfelől már a Magas Tátra kiágazásai értek hozzájuk. A völgyben egy-két faházás falu és Alsókubin, a megye székhelye esett közbe s ott voltak Árvaváralján. Már messziről látták az országút és a folyó közt emelkedő sziklán a szédítően magas várat.

Alig hogy leszálltak a vonatról, futottak a várkapuhoz s föl a várba. Három udvar van egymás fölött, mindegyik közben tömör, nagy épületek. Mennyi nép férhetett el itt! Mikor a legfelsőbb fokra érkeztek, amely előtt kis vaskorlátos erkély van, szinte leszédültek a magasságtól. De aztán fölséges kilátásban gyönyörködtek!

Lefelé haladva bementek a múzeumba s látták Árvamegye állati és növényi termékeit. Az állatok ki vannak

tömve. A természet szeszélye kétfejű borjút is teremtett a megyében, ott van kitömve az is. András irtózáttal fordult el tőle, de annál jobban megcsodálta egy másik szoba gyönyörű faragott bútorait. Andor látván a sok épen maradt régi dolgot, megjegyezte:

— Látszik, hogy nem járt itt idegen ellenség.

— Nem bizony, csak egyszer s az is közel 500 éve, — felelte az őr. Most pedig a mulatós csen urak még mindig ott benn alusznak a lakosztályokban.

55. A lipitói völgy.

Délután fél kettő tájban a fiúk Fenyőházára érkeztek. Alig hogy leértek a várból, felszállhattak a vonatra és minden akadály nélkül megérkeztek Kralovánra. Ott átültek a másik vonatra s a következő állomáson célnál voltak. A táj új szépségeket „tárt eléjük. A Nagy Fátra legészakibb kiszögellésénél ott nyílik egy kis keskeny völgy s az a leggyönyörűbb villákkal van teleszórva; Jobbról épp úgy, mint balról vadregényes fenyvesek, itt lenn és az alacsonyabban fekvő oldalakban szépséges utak, virágok és az emberi műveltség sokféle remeke. Bethlen András gróf, magyar földművelésügyi miniszter gyönyörű gondolata vált itt valóra 1894-ben, a szenvedő, üdülésre vágyó emberek javára. Vájjon akad-e, aki az emberszerető magyar szív e munkáját folytatja?

A fiúk jó mélyen elsétáltak a völgyben fölfelé egészen addig, amíg föl nem értek a vízfogóhoz. Ott elzáró zsilippel összegyűjtik, felduzzasztják a vizet, telerakják fával s amit a kis patak nem volna képes elvégezni, az egységbe fogott, egyesített nagy víz elbírja: leszállítja a nagy szálfákat a messzi völgybe, egészen a Vágig!

— Hej, ha mi magyarok tudnók így egyszer egyesíteni az erőinket! — sóhajtott Andor.

Visszamentek. Milyen nagy ellentét is van a messzi völgy vadregényessége, helyesebben vadsága és a völgy nyilasának villái, virágágyai és villamos világítása közt! Az utóbbiakat még egyszer megnézték, fájdalommal megilletődéssel álltak meg az emeletes szép iskola mellett, amelyben többé nem hangzik magyar szó és tovább indultak,

— Ez itt szép, de nem szegény bujdosóknak való, — mondta András. — Már a ruttкаи tiz korona is nagy vágás volt rajtunk. Ki tudja, mi vár ránk még.

— Tulajdonképen van-e pénzed? — kérdezte Andor.

— Van ezernél több cseh koronám. Itt meg — s rávágott csizmaszárára — akad vagy hatezer nem bélyegezett korona. Édesanyám nem bélyegeztette le, azt mondta, inkább vesszen el, de nem adja oda a felét a cseheknek. Most ideadta nekem.

— Pedig kár, most ez már a csehek adóssága lenne, ha le volna bélyegezve, — szólt Andor.

— Mikor mindenki azt mondta: nem adjuk és Pestről is ilyen tanácsok jöttek, — felelt András.

— Hej, az a Pest!...

Aztán mindig azon igyekeztek, hogy falun érje őket az este s bekéredzkedhessenek valami pajtába. Kint már nem mertek maradni, mert a tátrai esték hidegek, a városban pedig féltették a pénzcsekkéjükét. Most is Rózsahegy mellett töltötték az éjszakát.

Rózsahegyre reggel értek be. A város igen kedves benyomást tesz. Sok új ház, csinos utcák s mindenütt nagy az élénkség. Az emberek jönnek-mennek, a tömegben sok a cseh, akik fölényesen nézik a többieket, ezek pedig ellenséges pillantásokkal méregetik a csehekét.

Amint sétálnak, nézik a városházát, a piarista gimnáziumot, Andor megszólal:

— Van nekem itt egy ismerősöm, de nem keresem föl, mert az apja beállt a csehekhez.

— Ki az? — kérdezte András.

— Egy fiú, aki szintén az ötödikbe járt. Nyáron többször lakott Maróton a nagyanyjánál.

Nem is kellett Elemért fölkeresni, mert alig hogy egyet fordultak, beléjük ütközött. Nagyon megörült Andornak és azonnal hívta, hogy látogassa meg őket.

— Nem lehet Elemérkém, — óckodott Andor — mert hátha kellemetlensége lenne apádnak, hogy magyarok jártak nálatok.

— Bizony nehéz a dolog, barátom — felelte Elemér. — Apa azt hitte, megmarad és hasznára lesz a magyaroknak. De nem lehet. Mindenütt spicli van nyomában. Nem is lehet ezt itt kibírni. Valószínűleg át kell szöknöm az iskolába.

Andor nem bízott Elemér őszinteségében, azért tovább nem beszélt erről, hanem arra kérte, hogy kalauzolja őket kissé, mert sok a cseh s nem tudja, hol lehet nézde-

gélni, hol nem. Pedig ... hat hét múlva csakugyan találkoztak Pesten.

Elemér készséggel vállalkozott a vezető szerepére és mondta:

— Csakugyan, nagyon különös ez itt. Tudod, itt lakik Hlinka András, a nagy tót. Mindig a magyarok ellen hadakozott. Most elérte, hogy a „cseh testvérek felszabadították” és most is börtönben ül. Hívei, s itt sokan vannak, nagyon haragosznak ezért a csehekre. A csehek meggyánusnak tartják ezt az egész környéket s nagyon vigyáznak ránk.

— Sokat kiutasítottak?

— Ki is utasítottak, de itt sok az iparos, kereskedő, akiket nem utasíthatnak ki, idevaló tótok és gazdagok.

— Milyen ipar van itt?

— Nagyon sokféle. Vannak nagy szücsök, kádárok, asztalosok, van agyagipar, papír, sodrony, likörgyár, fűrésztelep, de a legnagyobb a fonó- és szövőgyár, vagy a mint mondani szokták: a textilipar. Hatalmas telep és igen sok munkás dolgozik benne. A papírgyárat meg is nézhetjük.

Andor és András nagyon megörültek. Mind a hárman megindultak tehát a papírgyár felé.

Andort mindjárt a bemenetnél meglepetés érte. Ő mindig azt hallotta, hogy a papiros rongyból készül, a kamenciek is papírgyár számára szedtek rongyot, itt pedig sok fát lát, rongyot meg sehol. A tisztviselő, akit Elemér kihívott, fölvilágosította őket, hogy rongyból csak a legfinomabb minőségű papirost készítenek, a durvábbat fából. A gyártás módja különben egyféle. A rongyot kimossák, megfehérítik és péppé zúzzák. Ezt mind gépek végzik, a munkások csak ügyelnek a gépekre. A fát is péppé törik, a pép a kádakból hengerek közé kerül, azok szétlapítják s mivel belülről fűtődnek, ki is szárítják. Sok ilyen hengeren jön át a végnélküli papírszalag, míg végül a gép maga föl is vágja. Az újságpapirost nem vágják ívekre, hanem vastag hengerekké göngyölitik s így szállítják el. A fiúk bámulva nézték, hogy egyik helyen ott van az alaktalan pép és a túlsó oldalon már szép ívek sorakoznak egymás mellé.

A gyárból pékhez, majd henteshez mentek és azután ki a vasútra. Útközben Elemér beszélt Liptó megyéről.

— Szép megye ez, fiúk, de zord és terméketlen. Csak a Vág-völgyében s a többi patak mentén van valami termőföld, nép is jobbára csak ott van. A többi erdő, sőt később látni fogjátok, hogy olyan hegyek is vannak itt, ahol fa sem nő. Egészen kopasz sziklák. Ipara azonban nagy, a vasútnak köszönheti. Igen sok tímár dolgozik s van nyolc börgyár is. Készítenek gyufát, zúznak csert a tímárok-nak stb.

— Liptószentmiklóson túl ügyeljetek, ott oldalt van Okolicsnó, az Okoliosányi család származási helye. Gyönyörű csúcsíves templom áll ott s mellette középkori kolostor. Az ottlakó barátokra bízta Okolicsányi Mihály fiainak nevelését. Lettek is belőlük, de utódaikból is derék, áldozatkész magyar emberek a mai napig. A templomban őrzik Szobieszky János lengyel király egy zászlaját, amelyet maga a király ajándékozott a templomnak, mikor Bécs fölszabadítása után arra ment vissza hazájába.

— Erre, dél felé Zólyom megyébe vezet az út.

Csorbaig váltottak jegyet. A vonatról pillanatra látták Likava romjait nagy, fűvel benőtt hegyen, elrobogtak Liptószentmiklós, a megye székhelye mellett, látták Liptóújvárt és a völgy mindkét oldalán sok apró falut. Valaha a királyi Corvin János, Szapolyai János, a fejedelmi Thököly Imre jártak, és rendelkeztek itt, ma pedig Giskra és Svehla huszita rablók utódai!

András egész figyelmét a keskeny gabonaföldek kötötték le. Minden termés még egészen zöld és apró. Mikor fognak ezek aratni és mit?

Rózsahegyől bizonyos távolságban azonban új, eddig soha nem látott jelenség ejtette mindkettőjüket bámulatba: a Magas Tátra. Óriási, égbemeredő, kopár sziklák, mintha az őskorbeli óriások hordták volna össze őket. Valójában pedig a természet hatalmas templomának égbenyúló tornyai ezek. Sokáig nézték s aztán egyszerre kiáltották:

— Hiszek Tebenned Uram, mindeneknek Teremtőjében!

56. A Magas Tátra aljában.

Strba! Így kiáltja a cseh kalauz a csorbái állomást. A fiúk összecsomagoltak és kiszálltak. Az állomás mögött fogaskerekű vonat kínálja helyeit az utasoknak. Keve-

sen vannak. Jól mondták Kuttikán: idegenek nem jöhetnek, az otthoniaknak a legkisebb gondjuk is nagyobb a kirándulásoknál s üdülésnél. Andor Andrásra néz.

— Megyünk?

— Magaslom! — felelte András.

Jegyet váltottak hát.

Apróbokros legelőkön kapaszkodik a fogaskerekű.. Majd erre fordul, majd arra kanyarodik s gyönyörű magaslaton megáll. Végállomás!

— Üm! — fíntorítja el arcát András. — Azt hittem, oda a tetejére visz.

Szentiványi Csorba-tó.

Leszáll s körülnéz. Elöl néhány szép villa, balfelé óriási fenyves s előtte nagyocska tó. A tavon egy-két csónak siklik, mégis vannak még boldog emberek. Vannak, de ezek ajkáról nem magyar szó csendül!

A tó körül szép sétaút vezet, fölötte sziklás az erdő talaja.

A fiúk körülsétálnak, majd felemelkednek. Andor vezényli:

— Tarisznyát e-lő!

No, nem kellett még egyszer. A fenyőillatos tiszta levegőben jól ízlett a rózsahegy-i hentes vadászkolbásza.

Körülnéztek, a ritkás fenyőfák aljában csupa áfonyabokor s a bokrok tele ízes, savanykás áfonyával. Andrásnak ez is újság. Ügyes kézzel szedi s eszegeti. Andor hasonlóképp.

Végre ezt is megelégtették. Visszamentek a tóhoz, aztán megnézték a villákat. Egyesek egészen fából voltak, mint a falusi házak a vidéken, csak a gerendák voltak díszesebben megácsolva. A villák mögött villamos vasút.

— Jó lenne ilyenén is menni — szólt András.

Vártak egy darabig, de végül felvilágosították őket, hogy ez most nincs üzemben. Kevés az utas, nem fizeti ki magát. Lejebb út vezet, megindultak azon.

— Nézzük meg hát jól, mit vettek el tőlünk s meddig kell majd jönnünk.

Gyönyörű fenyvesektől övezett úton haladtak. A magasból remek kilátás nyílt a Vág s azon túl már a Poprád völgyére. A Vág, amely Galgóc alatt oly nyugodt méltósággal folyik s olyan széles, nagy folyó, hogy talán hajót is elbírna a hátán, Sztrecsnó völgyében pedig rohanva zúg, mint az Isten büntető küldöttje, itt kicsi patakocska, hogy a gyermek is átlépheti. Ugyanolyan kis patak a Poprád is, amely pedig mint nagy folyó mossa a galíciai síkságot s ömlik be a Visztulába.

— Látod András — szólt Andor. — Ezek az esőcseppek itt talán egy helyre esnek és beszivárognak a földbe. Egyik erre, másik arra hatol át a talajban s egyik Budapestre viszi a rab magyarok fájó sóhajtását és a Fekete tengerben végzi pályafutását, hogy új körforgásra induljon, a másik a felszabadult lengyel nemzetnek viszi hírt arról, hogy az ő szabadsága árán oly nép jutott rablásba, amelynél jobb barátja soha sem volt a lengyel szabadságnak, — s ez fönt északon a Keleti tengerbe folyik. Az egyikre a dél örökké kéklő napja mosolyog, a másik fölött szinte állandóan az észak sötét felhői boronganak. András, a mi utunk végcélja dél, hogy onnan árasztassuk ide északra is a forró szeretet sugarait.

András nem tanult stilsztikát s nem tudott olyan szépen beszélni, de az ő szíve is tele volt érzelemmel, hazája forró szeretetével.

Hosszú, hosszú volt az út, de oly szép, hogy nem érezték fáradságát. Minél lejjebb ereszkedtek Széplak

felé s így minél jobban távolodtak a sziklatömegektől, annál jobban tudták áttekinteni a csúcokat, a szakadékokat. Lent szép pázsit kínálkozott a pihenésre, de ők csak mentek, mintha valami varázslat vonzotta volna őket. Megfeledkeztek arról is, hogy az éjszakára terveik voltak, csak a természet nagyszerűsége és szerencsétlen hazájuk s nemzetük sorsa tartotta fogva gondolataikat. Az útközbe eső fürdőtelepeket figyelemmel megnézték és siettek tovább. A túloldalon sokáig kékeltek az Alacsony Tátra emelkedései. Már Új-Tátrafüredet is elhagyták, mikor valami irtózatos zúgás, morajlás hallatszott a

A magas Tátra Tátralomnic felől.

hegyek felől. Nyugtalanul figyeltek arrafelé s csakhamar zúgó hegyi patakhöz értek. Fölfelé szerettek volna indulni, de esteledett s hűvös kezdett lenni. Siettek tovább. Jó félóra múlva Tátralomnicra érkeztek. Tervük ellenére szállóban kellett éjszakázniuk. De turista-szálló volt, kevésbe került.

Reggel jókor talpon voltak. A levegő hűvös és tiszta, tüdejük mohón szívta magába. Alig nyelték le a jó forró tejet, siettek a helyhez, ahol tegnap a zúgást hallották. Amint befordultak, egyik fán még ott látták a magyar „Kárpát Egyesület” útbaigazítását: „Tarpataki vízesések-

hez.” Nagyon magasra nem mertek menni, de azért jóval túl mentek a helyen, ahová máskor sikló is felviszi az utasokat. A víz itt-ott bömbölve zuhant le emeletnyi magasságból, útjában álló sziklába ütközött s új rohamra indult más sziklák ellen. Olyan zúgást vitt véghez, hogy a fiúk képtelenek voltak egymás szavát meghallani.

A hegycsúcsok, amelyek tegnap messziről kékeknek látszottak, az esti fénynél bíborszínben ragyogtak, most a reájuk sütő napsugarakban fakó, szürke színűek voltak. Néhol a télről itt maradt széles hófoltok tűntek.

Tarpataki vízesés.

föl. Egy szikla mögött maguk is találtak havat és Szent Anna napján havazódtak.

Visszatértek. A sikló végállomásáról, az úgynevezett Tarajkáról ismét áttekintették a szepesi síkot s bele láttak a lipatói völgybe is.

— Amott az Alacsony-Tátrán túl van Zólyom megye, erre délre pedig Gömör megye. Ott is vannak gyönyörűt helyek, van nagy ipar s déli részeiken már búza is terem. És már az is a cseheknek terem!

57. Koporsófüdél — a magyarságnak.

Lesiettek Tátrafüredre s Késmárk felé vették útjukat. Amint haladtak, egy ember kelt fel az útszélről s feléjük tartott. Nagyon különösen volt öltözve. Lábán erős, vasszeges hegymászó-cipő, lábszárára sűrűke lábszárvédő szalag volt csavarva, bő nadrág, vörös mellény, fölötte hosszú fekete, úgynevezett Ferenc József-kabát, fején pedig lovászsapka. A hátán turista-hátizsák, amelyet Andor is cipelt.

— Mifélek vagytok? — kérdezte a fiúkat csehül.

Andor szó nélkül átnyújtotta az igazolványt. Az idegen látta, hogy csehes ékezetű írás, olvasás nélkül visszaadta s kérdezte:

— Járjátok az új tartományt? Szép hely, jó hely. És milyen jó boruk van!

A fiúk figyelmesebben megnézték s vörös arcáról, csillogó szeméről észrevették, hogy már jókor reggel tanulmányozta a magyar bor jóságát. Az idegen nagyokat lépett, a fiúk meglassították lépteiket, hadd menjen előre. De amikor az észrevette, ő is lassított. Csakhamar lankadni is kezdett. Akkor a fiúk indultak meg gyorsabban. Erre az idegen is föleszmélt s nem tágított mellőlük. A fiúk megadták magukat sorsuknak és vele mentek. Andor egy idő múlva úgy, ahogy a csehektől hallotta, recsegtetve a szót és az utolsó szótagot énekelve kérdezte:

— Hová megy Uraságod?

— Hová? Mindenhová. Minden faluba, ahol posta van. Én vagyok a postai főellenőr. Nagyon jó állás. Elmegyek egyszer, megdicsérem a postást, ad jó ebédet, jó borocskát. Megint elmegyek, még jobbat ad, ha nem is dicsérem. Aztán, ha nekünk van emberünk, kidobjuk.

— És van elég? — kérdezte Andor.

— Ha jaj! Van-e? Van ám! Hiszen mi nekünk szégyén és kicsi az országunk. Aki tanult, Bécsben, Boszniában, mindenütt a világon szolgált. A buta ausztriai azt hitte, mi szeretjük, mindenütt adott helyet. Most sicc! — el kellett menni. De az is, aki nem tanult, legtöbbször idegen vidéken élt. Minden cirkuszos, bábszínház, trombitás, köszörűs cseh volt. Házról-házra kellett járni, szépen kérni. Most parancsolhatunk. Ha jaj, mennyi kést köszörültem... izé, köszörültek!

— És ezek most értenek a hivatalokhoz? — kíváncsiskodott András.

— Hahaha! — nevetett a főellenőr úr. — Kell is ahhoz érteni! Az ember beül a hivatalba, a magyar vagy tót jön, fizet s aztán elmehet. De aztán vannak is hathetes tanfolyamok. Az nagyon rossz. Ott tanulni kellene, de azért no! Akkor az egyszer úgy tesz az ember, mint a magyar ... fizet!

— Többet nem kell fizetni? — érdeklődött András.

— Mit gondolsz?! Rámegy a köszörű egész ára! Isten ments! Aztán nekünk fizetnek. És hivatal kell a légionáriusnak is. Leveti a katonaruhát és úr!

— Van annyi állás?

— Csinálnak! Ahol egy magyar volt, beültetnek öt csehet. A tót fizethet, hiszen felszabadítottuk. A magyar! No, az még jobban fizethet, hiszen eddig neki fizettek. Különben a szegény magyar nem fog sokáig fizetni, — tette hozzá gúnyosan.

— Miért? — kérdezte András, aki komolyan vette a mondást s azt hitte, hogy a cseh valami felszabadulásról tud.

— Miért? — ismételte a kérdést a cseh s gonoszul röhögött.

— Hát azért, mert nem lesz magyar.

— Hogy lehet az? —

szörnyűködött mind a két fiú.

— Hát csak úgy. Halottam Prágában. A magyarokat kikergetik. No, nem úgy, ahogy a tanult magyarokat kergetik ki egyszerre, hanem lassabban. A magyaroctól elveszák a földet s odaadják a légionáriusoknak. Ilyen van kétszázezer. Elég se tesz a föld. Persze, hogy nem lesz! De van a magyar parasztnak! Azt mondják, másfél millió van belőlük. De nem lesz ám tíz év múlva egy sem. Fele máris koldul. Kivetnek rá nagy bírságot,

A postaellenőr úr.

nem tudja kifizetni, elárverezik a házát, földjét. A cseh végrehajtó árverezi, a cseh/becsüs állami pénzen megveszi s megint van egy légionáriusnak helye! Aztán van már százezer hivatalnok, akire nincs szükség és aki maga is jobban szeretne szántani, ha volna mit. Ez is. betül egy-egy birtokba. No!! Hányan is vannak azok a híres magyarok? Másfél millió? És ha minden emberünknek csak három gyereke lesz, mennyi az te iskolás? — fordult Andrásához.

— Másfél millió! — mondta András fogvacogva.

— Úgy-e! — ujjongott a cseh és ismét kacagott» ahogy a torkán kifért. — De ezzel nincs vége. Hány emberünk van Amerikában! Ezek is jönnek. Melegük lesz a tótoknak is. Akkor kiabáljanak Rózsahegyen, ha mi leszünk ott többségben. Van itt ész! Előbb a tanultakat küldtük ki. A többi már érzi, hogy szorít, de nem tudja, hol. Majd rájön, de már késő lesz.

— De hisz ez óriási... kiáltott Andor. Azt akarta, mondani, hogy rablás, de az utolsó szót lenyelte, nehogy a cseh észrevegye magyar voltukat.

— Persze, hogy óriási! — nevetett újból a cseh. — De aztán lesz csak az igazi óriási! Tíz év alatt egy magyar sem lesz itt. Mi leszünk egyedül. Magyar csak ott lesz, túl a határon. De hány? Aztán rajta! Rájuk megyünk és elveszük egész országukat. Az lesz csak a hadd el hadd! Ott is úgy dolgozunk! Minek a magyar olyan szép földön? Prágában hallottam, hogy mielőtt ők jöttek, ez a föld úgy is a miénk volt. Menjenek vissza Ázsiába.

Egy faluhoz értek. A cseh bement a postára. Mikor magukra maradtak, András izgatottan megszólalt.

— Várjuk meg, Andor. Ott is inni fog, előbb-utóbb leesik a lábáról, én leszúrom a saját törös botjának törével. Hisz ez rettenetes ember.

— Rettenetesnek rettenetes, de nem szabad hozzá nyúlni. Ez közönséges orgyilkosság volna. Ha majd katonák leszünk és utunkba állanak, akkor leszúrhat százat is. Meg aztán mit segítesz vele? Ez egy közönséges részeges köszörűs. Az igazi bűnösök ott vannak Prágában. Nem vetted észre, mindent Prágában hallott.

— De hát mit csináljunk?

— Teljesítsük kötelességünket. Siessünk mielőbb átjutni s készüljünk és készítsük a többit, hogy mielőtt a

gonosztettet végrehajtanák, ismét itt legyünk. Ma nekünk mindegy, akármi történnék, hisz mi úgyis földönfutók vagyunk, de nem rólunk van szó. Inkább meghalok, de neon engendem, hogy azok is, akik odaát békén élnek s hála Istennek még nem ismerik az ellenség garázdálkodásait, erre a sorsra jussanak.

Tovább mentek s menetközben megállapodtak, hogy amilyen gyorsan csak lehet, átlépi a határt.

58. Ledöntött kereszték.

Nemsokára az útszélien egy térdeplő asszonyt találtak. Közelebről nézve észrevették, hogy előtte egy ledöntött kőkereszt fekszik összetörve. Oda tartottak és megkérdezték, mi történt itt?

— A cseh katonák ledöntötték. Még nagyapám apja állította saját nagyapja emlékére a keresztet itt a földünk végébe s szüleink nemzedékiről nemzedéikre kegyeletesen gondozták és nagy tiszteletben tartották. Most jöttek ezek az istentelen zsványok s előbb lövöldöztek erre a kőkeresztre, azután

összetörték. Mi őseink erkölcsét és istenfélelmet tiszteltük benne, szolgáltunk az Úr-Istennek alatta, de ezek előtt semmi sem szent, csak a saját zsebük. Nem is kerülük el az Isten büntetését.

— Több helyen is tettek ilyet? — kérdezte Andor.

— Hát nem látták? Mindenütt. Úgy hallom, Trencsénben, Liptóban, Árvában, meg odahaza, Csehországban is. Nem láttak még ledöntött keresztet vagy szent szobrot?

— Nem, mi a hegyeket, várakat néztük, a földön heverő köveket nem vettük észre, — felelte Andor.

— No, nézzék csak meg, ha tovább mennek.

András letérdelt a kereszt elé, imádkozott, aztán tovább mentek. Útközben Andor mesélte:

— A történelemben tanultam, hogy a régi pogány világban a győztes ellenség mindig megkímélte a legyőzöttek templomait és szent helyeit. Pogányok voltak bár, de tiszta erkölcsűek. Ezek a gaz csehek rosszabbak a pogá-

Ledöntött kereszt.

nyoknál, bár keresztényeknek tartják őket, pedig nem azok.

Késmárk előtt megint találtak egy ledöntött szobrot. András levette a kalapját és így szólt:

— Mi hiszünk Istenben, bízunk önmagunkban s azért hisszük, hogy *ez* a szobor ismét állni fog. Szébb lesz, mint volt és az emberek körmenetben fognak kivonulni tisztelére, rombolóinak pedig csak az átkozott híre fog megmaradni ezen a vidéken. Éppen úgy fog feltámadni hazánk is, minden népek megkönnyebbülésére.

— De csak ha egyek leszünk a hazaszeretetben, András — tette hozzá Andor, — különben igaza lesz a köszörűsnek.

Azután leültek a talapzat mellé és megették egyszerű ebédjüket.

A késmárki templom harangtornya

Ebéd után bementek a városba. A város egész építkezése régi eredetre vallott. Késmárk hajdan erős vár volt, de már a XVIII. században erődítései elpusztultak. A falak is, melyekkel a város körül volt véve, romokká lettek. A főtéren áll az ősrégi, tornyos városháza és sok más régi épület. Hajdan virágzó kereskedése volt, ma inkább ipara nevezetes. Amint körülsétáltak a városban, több gyári helyiséget láttak s eddigi tapasztalataik alapján megismerték, hogy azok fonó- és szövőgyárak.

Mivel szövőgyárat már láttak, nem igyekeztek bemeni. Az evangélikus templomnál azonban megálltak s

jól megnézték azt az épületet, amely Thököly Imre fejedelemnek másfél évszázadon át idegenben volt porait rejtő magában. Szerették volna belsejét is látni, de a toplom be volt zárva s nem inerteek szólni senkinek, mert nem tudták, nem lesnek-e olyanokra, akik a magyar nemzet nagyjainak sírjait latolgatják. Thököly kastélyát azonban megnézték.

Mikor elindultak, egy fiatalembert láttak menni kézitáskával, aki szintén meleg szeretettel nézte a kastélyt. Keletre fordultak s szép országúton haladtak tovább. Mikor visszanéztek, ott látták maguk előtt a Magas-Tátra hatalmas csúcsait, amelyeknél magasabb nincs Magyarország földjén. Legmagasabb a Ferenc József-csúcs, azután a Lomoci-csúcs, amelyek körül jobbról-balról még sok magas hegycsúcs emelkedik. Milyen erő volt az, amely oly magasra lökte ezeket az óriási gránittömegeket!

Nemsokára Leibic városába értek. Andor emlékezett a névre, tudta, hogy ez egyike azoknak a szepesi városoknak, amelyeket Zsigmond király elzalogosított a lengyel királynak. Sokáig voltak ezek a városok idegen uralom alatt, de végre mégis visszakerültek a magyar «zent koronához. Isten segítségével most is vissza fognak kerülni. Leibic különben kis városka, házai egyszerűek, régiesek, most is németek lakják. Általában e vidéken sok & német, akik mindig hívek voltak a magyar hazához.

Leibicon túl erdők és szántóföldek váltakoztak. Útközben több helyen láttak összetört vagy feldöntött keresztek. Estére egy faluba értek, ahol egy jószívű német pajtájában töltötték az éjszakát.

59. Kellemes útítárs.

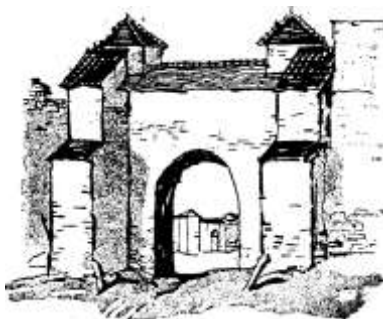
Reggel korán keltek útra. Jóidéig erdei úton mentek. Egy kanyarulatnál aztán egy magas, karsú tornyot láttak meg.

— Lócse! — kiáltotta Andor, — Szepes megye székhelye.

Meggyorsították lépteiket, de ezzel csak hamarabb értek le a dombról s a torony eltűnt szemük elől. Nemsokára ismét meglátták s mikor közelebb jutottak hozzá, észrevették, hogy régi, erős várfalakkal körülvett városhoz értek, melynek körülfalazott része azonban már szűk volt a fejlődő városnak és a várfalakon kívül is már nagy épületek, iskolák és lakóházak emelkednek. A város

főkapujával szemben egy kocsmá áll nagy fészerral, amely alatt falusi szekerek szoktak megállani. A kocsmá, és a kapu között jókora tér van, a kaputól balra kertek s mögöttük a várost övező falak.

A fiúk közelebb mentek s látták, hogy a kertek mélyen lent vannak, mintegy árokban. Andor rögtön tudta,

Lőcsei városkapu.

hogy hajdan az ellenség közeledésekor vízzel töltötték meg az árkot, hogy az ne tudja megközelíteni a várfalakat. Később, amikor az ágyúk kerültek használatba, a vár körüli árkokkal fölhagytak, mert az ágyú ellen azok nem nyújtottak védelmet és a várárokból többnyire kerteket csináltak. A várfalakban kis ajtócskák vannak, amelyek a háziak udvaraiból a kertbe vezetnek. Ezek egyikén egy festmény látható. Egy asszony áll a kapuiban, egyik kezével a ruháját fogja össze a keblén, a másaik kezével pedig hívólag int. Andor olvasta Jókainak „A lőcsei fehér asszony” című regényét s tudta, hogy a kép Korponai Jánosmét ábrázolja, aki egyszer elárulta Lőcse várát. A kapu jobb oldalán mindinkább emelkedő domb választja el a falakat az úttal.

Miután a fiúk a város külsejét már jól szemügyre vették, bementek a várkapun. Tágas utcába jutottak, amelyen régi és új házak váltakoztak s beértek a főtérrre. Ott állott előttük a hatalmas templom, amelynek tornyát messziről látták, mellette a régi, lábas városháza, a templom másik oldalán kis sétatér, amelyen honvédemlék áll. Köröskörül szebbnél szebb régi és új házak, köztük a híres Thurzó-ház, amely ízléses díszítéseivel és régi jellegével minden idegen figyelmét magára vonja. Először is a városházába mentek be, ahol egy magyaros kinézésű, jóképű tisztviselőt kértek meg, hogy mutassa íme nekik ennek az épületnek érdekesebb részeit. Beléptek a tágas tanácssterembe, amelynek régi ízlésű bútorai és a falakon függő többszázéves arcképek mély hatással voltak rájuk. Elképzelték, hogy itt, ezeknél az asztaloknál tanácskoz-

tak valamikor 200 —300 év előtt azok a derék lőcsei polgárok, akiknek arcképei ott a falakon függnek.

Megnézték a város könyvtárát, préselt bőrkötésű régi könyveit, pergamenre írott, függőpecsétes, privilegiumos leveleit s alig győztek betelni a sok érdekes és ta-

Lőcsei templom és városháza.

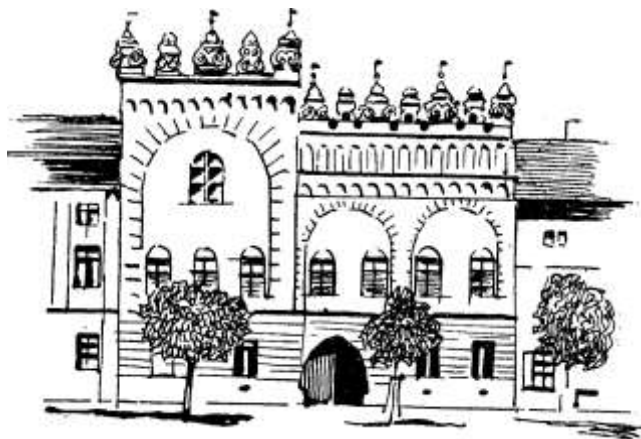
nulságos látnivalóval, amelyeknek korát, jelentőségét és érdekességét az a tisztviselő, akit erre fölkértek, megmagyarázta nekik.

De csodálkozásuk akkor fokozódott csak igazán a legmagasabbra, amikor az ősrégi főtemplomba léptek be. Ott az egyházi figyelmeztette őket a templom fő érdekességeire. Az építkezés művészi részletein kívül főleg a régi festményekben gyönyörködtek. Vannak ott olyanok, amelyek a XIV. és XV-ik századbeli olasz festőművészektől származnak. Több régi síremléknek művészi faragása is föltűnt nekik. Legjobban bámulták mégis a remekművű, hármastagozatú gót föltárt, amely ebben a formájában a világon a legnagyobb, magasabb, mint a kölni dóm hasonló föltára.

Ezután még bejárták a város főbb utcáit és maguk között arról beszélgettek, hogy büszke lehet a magyar nemzet arra, hogy földjén és a magyar uralom alatt már évszázadok előtt ilyen magas műveltség volt elterjedve, amilyenről ez a lőcsei városház, lőcsei főtemplom és sok más régi épület tesznek tanúságot.

E közben visszatértek a várkapunál lévő kis kocsmához, ott ebédeltek és onnét indultak az állomás felé.

Miközben a vonatra vártak, egyszer csak eléjük áll az a fiatalember, akit tegnap Késmárkon láttak. Olyan idegenben jártak, olyan árváknak érezték magukat, hogy egy már látott idegen viszontlátására felderült az arcuk: s önkéntelenül lekapták kalapjaikat. Az idegen barátságosan hozzájuk lépve megszólította őket.

Lőcsei Thurzó-ház.

— Maguk is itt vannak? Talán gyalog jöttek? «jó» nagy utat tettek! Hová mennek?

— Kassára — felelte Andor s fölkelt a helyéről.

— Nagyszerű, együtt megyünk, — szólt az idegen.

— De... de... mi a harmadik osztályon utazunk, — akadozott Andor.

— Ugyan bizony! Hát utazhatik itt magyar ember más osztályon?! Hiszen a csehek mindent elfoglalnak. De ha volna is hely, utálat rájuk nézni.

A fiúk nagyon megörültek az útitársnak. Megváltották a jegyet Iglóig s nemsokára beszállhatták a vonatba.. Nem volt sok utas, maguk ültek be egy fülkébe. Andor ott bemutatkozott s bemutatta Andrást is.

— Derék fiúk vagytok, jól felhasználjátok a vakációt, — szólt az útitárs és ő is megmondta a nevét. Orvostanuló volt.

— Talán az utolsó! — jegyezte meg Andor.

— Hogy-hogy? — kérdezte az orvosnövendék.

Andornak könny szökött a szemébe s aztán röviden elmondta sorsukat és tervüket.

— Nehéz dolog, az bizonyos, — felelt útítársuk elgondolkozva. — Átmenni gyerekjáték, de mit csináljunk ott s hogy fogjunk az újjáépítéshez, mikor ott is minden hegyén-hátán van. Ám látom, erősakarátú fickók, ott is vannak sokan ilyenek, célt kell érünk! Szeptemberre én is átmegek.

A fiúk megőrültek s mesélni kezdték, hogyan futottak a csehek, mikor a magyarok jöttek s milyen félve tértek vissza, mikor azok elmentek.

— Hiszen nem is a cseheken fordul meg a dolog, hanem rajtunk, — szólott ismét a jövő orvos. — A csehek már többször próbáltak önálló államot alapítani, sohasem sikerült nekik. Nekünk pedig csak talpra kellene állnunk, egy vezér vezetésének magunkat alárendelnünk és úgy szétfutna innen ez a sok hitvány cselák, hogy hírmondó sem maradna belőlük. Mihelyt egyszer a magyar nemzetnek egy tettere kész vezére támad, aki meg tudja nyerni a nemzet bizalmát, nyert ügyünk lesz!

András ekkor elmondta, mit beszélt az a cseh, akivel az úton találkoztak, a magyar nemzet kiirtásának tervéről.

— Ez bizony mind megtörténhetik, ha nem leszünk okosak, — mondta az orvosnövendék. — Nagy rablók ők, már Mátyás király idejében jártak itt. Akkor is az egész Felvidék megsiratta látogatásukat, de garázdálkodásuk akkor sem tartott soká és rájuk nézve akkor is gyászosan végződött. Most sem lesz másképen!

— De hogyan legyünk okosak? — kérdezte András.

— Hogyan? Úgy, hogy ne gyűlölködjünk egymás közt, ne gyöngítsük és ne bontsuk meg a saját sorainkat, ne törjön magyar a magyar ellen, hiszen minden magyar ember a nemzet erejének egy része és aki a saját honfitársát rontja meg, az a nemzet erejét kisebbiti. No és ne akarjon mindenki maga vezérkedni.

András mohón szedte magába ezeket a szavakat és megfogadta, hogy ezek szerint fog élni.

Ilyen beszélgetések közt értek Iglóra. A kalauz azonban az állomáson nem ezt a nevét kiáltotta, hanem azt, hogy: Nova Vesz.

60. Az ipar haszna.

Iglón át kellett szállni, de a másik vonat csak egy óra múlva indult. Bementek tehát a városba. Az (Orvosnövendék egészen otthonos volt a Szepességen. A városba vivő úton s a főtéren is ismerte a házakat s mutogatta: ez a tanítóképző, ez a városháza, itt a katolikus, ott meg az evangélikus templom. A város különben igen élénk, sok a bolt s a külső részeken ipartelepek vannak.

A város futólagos megtekintése után visszatértek a vasúti állomáshoz. Mikor jegyet készültek váltani, az orvosnövendék azt ajánlotta, hogy csak Krompachig váltanak jegyet s ott is időzzenek.

A fiúk szót fogadtak.

Mikor a vonat megérkezett, beszálltak a túlsúfolt kocsik egyikébe, annak perronján egy sarokba húzódtak s onnan nézték a vidéket. A magas hegyek elmaradoztak, szelídebb, lombos erdővel benőtt hegyek közé jutottak, . A Hernád völgyén haladtak lefelé. Jobbra a szepes-gömöri hegység nyúlványai látszottak, balra a Branyiszko elő-hegyei. A termés jobb, mint a Tátra alatt vagy Árva megyében, de még mindig távol áll a Kis-Alföld búzatermő vidékeitől. Itt a kalászosok már érettebbek, mint Liptóban, itt már közel van az aratás.

— A mezőgazdaság még itt sem ad mindenkinek kenyeret. Sok a hegy, az erdő — szólt az útitárs, — de azért mégis eddig boldog volt itt a nép. A magyar állam mindenkiről szeretettel gondoskodott, pártolta az ipart, szaporította az iskolákat, hogy a nép tanuljon s könnyebben megélhessen. A művelődés a jólétnek egyik fő feltétele, mert a tanulatlan, tudatlan ember olyan, mint a fel nem szántott föld: terméketlen. Tudomány nélkül ezek a városok, templomok, vasutak, hidak, mind nem épülhettek volna. De laizofcat a gépeiket sem készíthetnék el, amelyeikkel a gyárakban dolgoznak. Mindezek pedig sok ezer embernek adnak kenyeret. Bizony, a tudomány hatalom.

— De a gazda nem tanulhat olyan sokat, mint a pap — szólt András.

— Nem, de a föld tulajdonságát, a növények sajátosságait megtanulhatja s meg is kell tanulnia. Meg kell ismerkednie a helyesebb műveléssel, a gazdasági iskolák fölfedezéseivel, s azzal, hogy melyik terményét hol lehet legjobban értékesíteni. Erre a tanulásra télen van elég idő.

Az iparosnak meg kell ismernie az anyagot, amiből dolgozik s a feldolgozás módjait. A mérnöknek, orvosnak még többet kell tanulnia. Szóval mindenkinek azt kell megtanulnia, ami az ő foglalkozásához szükséges, de azt azután jól és alaposan.

— Nálunk, falun azt mondják, hogy aki tanult, az nem akar dolgozni, — szólt ismét András.

— Kedves öcsém! Az olyan ember akkor sem dolgoznék, ha semmit sem tanult volna. Az értelmes ember mindenütt hasznavehető. A dologtalanok azért maradnak félben, mert tanulni sem akarnak. Az is nagy munka ám! Itt, a Szepességben azért voltak jómódúak az emberek, habár szegény a földjük, mert a német lakosság már régtől fogva nagy gondot fordított a gyermekek nevelésére és tanítására. Itt és a szomszédos Gömör megyében már ősidők óta üzik a vasbányászatot, de találnak rezet, ezüstöt és higanyt is. Mivel pedig a talaj lentermelésre nagyon alkalmas, kifejlődött a fonó- és szövőipar. Most leginkább gyárakban végzik a gyártást. Vannak nagy damaszt- és vászonszövő gyárak, posztógyárak, papirosgyárak, keményítőgyárak, no és főképen vasgyárak. Néhol olvasztják a vasat, másutt feldolgozzák, készítenek különböző szerszámokat, edényeket, láncokat, gépeket.

— Hol vannak a legnagyobb gyárak? — kérdezte Andor.

— Késmárkon szövőgyárak, Szomolnokon, Gölnicbányán, Krompachon, Szlovinkán vasgyárak és majdnem minden faluban akadnak kisebb-nagyobb műhelyek. Bégen ezek a városok különösen kereskedéssel foglalkoztak. A lőcsei vásároszekerek eljártak Pestig, Varsóig, sőt egészen a német és orosz határig.

— Nagyon szép megye ez, amint úgy nézem, — szólt András,

— Szép bizony! Északnyugaton a Magas-Tátra, — hiszen látták, — délen, a gömöri határon a Gölnic patak a szépségéről híres sztracenai völgyben, északon vain a Dunajec folyó s a szintén fölséges szép hágón keresztül visz ki az út Lengyelországba a vörös klostromhoz. Ezt az utat tutajon szokták megtenni.

— Mi az egész úton nem láttunk tutajt, — szólt közbe András.

— Sajnos, a csehek bejövetele s a határzárlat megbé-

nították a fatermelést és kereskedést. Máskor tele volt velük a Vág.

— Bacsák nincsenek Szepesben?

— Dehogyan nincsenek. A tátrai nyaralók körül nem igen vannak, *de mashol, sőt magasabban ott is* vannak: elegendő. Egész nyáron át ott legeltetik a juhaikat. Sőt szarvasmarhagulyák is vannak a havasi legelőkön.

— Farkasok nem bántják őket? — kérdezte András.

— Egy párnicei gazda mondta, hogy a hegyekben vannak medvék és farkasok.

— Nagyon ritka az ma már. Csak gyermekkoromban láttam egy nagy télen. Akkor lejött a hegyekből. Ma talán már nincs is, de van sok szarvas, őz, nyúl és zerge. A zerge nagyon kedves, ügyes, szép állat. A kecskéhez hasonlít. Úgy fut és ugrik, mint a villám.

Ilyen beszélgetések közben értek Krompachra, melyet Korompának is neveznek.

61. Vasgyártás.

Az útitárs egyenesén a városba vezette a fiúkat. A csinos utcán végigmenve, sok boltot, sok munkás külsejű embert láttak, túl munkáslakásszerű házak voltak, oldalt magas kémények. Mindebből tudták, hogy ipartelepen járnak.

— Jól ítélték. Itt csakugyan ezüst- és vasbányászat van, az ércekből higanyt is választanak ki, a vasérc jó részét pedig helyben feldolgozzák. Holnap talán meg is nézhetjük, most már késő van, siessünk lakást keresni.

Egy csinos, villaszerű házba vezette őket s már az udvarból bekiáltott:

— Kellenek-e vendégek?

Szép, szőke, karcsú asszony futott elébe és örömmel üdvözölte:

— Hozott Isten, Gyula! Vannak kis inasaid is?

— Vannak édesem, még pedig kemény, elszánt legények. Öröm lesz velük dolgozni. Kapunk szállást? A fiúk nem válogatósak.

— Kaptok, kaptok. Péter is hazajön már, örülni fog s talán lesz számodra jó híre is.

Kiderült, hogy a kedves asszonyka Flatter Gyula orvosnövendék testvére, ura pedig vasgyári tisztviselő s valamennyien oda kívánják a cseheket, ahol a bors te-

rem. Hiszen ők szepesi szászok, abból a népből valók, amelyik mindig lángolóan szerette magyar hazáját.

Nemsokára hazajött Flatter sógora is és a két sógor visszavonult az egyik szobába, ahol sokáig tanácskoztak. Mikor kijöttek, Andor hallotta, amint a házigazda mondta:

— Csak óvatosan, semmit el nem sietve. Inkább szenvedünk még egy ideig, csak azután biztos legyen. Nagy dolog az, ha már ilyen kis fiúk is a jó ügy mellé állnak.

Andor tudta, hogy csakis a felszabadulásról beszélhettek s nagyon büszke lett rá, hogy már komolyan számitanak rájuk is. Meg is fogadta, hogy őbenne nem fognak csalódni.

Utóbb szó volt a gyári dolgokról. A házigazda elmondta, hogy csökkenőben van a termelés, a fizetést emelték ugyan, de a drágaság is napról-napra nő, — semmit sem nyertek vele. Mind több cseh fészkelődik be és izgatják az idevaló munkásokat.

— Attól félek — fejezte be — hogy valami bolondságba akarják őket beugratni, hogy azután legyen ürügyük arra, hogy elkergessék őket.

Vagy egy év múlva Andor hallotta is, hogy a cseheknek sikerült a korompai munkásokat fellázítani s azután a cseh legionáriusok több, mint tízet le is lőttek közülük.

Másnap reggel bementek a gyárba, megnézték, hogyan olvasztják a vasércet, hogyan engedik ki az olvasztott vasat, hogyan hengerelik a rúdvasat, az úgynevezett kovácsvasat. A házigazda meg is magyarázta az eljárás módjait.

— Mikor a vasat az ércből kiolvasztják s az kifolyik, akkor még sok idegen anyag van benne és azért könnyen törik. Ilyen vasból legföljebb önteni lehet egyes tárgyakat. Ez az úgynevezett nyers vagy öntött vas. Ezt újból megolvasztják, tisztítják, szénporral keverik s így nyerik a lágy, alakítható, vagyis a kovácsolt vasat. Edzés útján a vas megacélosodik. Az edzés pedig úgy történik, hogy az izzóvá hevített vasat hirtelen lehűtik. Itt, Szepes megyében még sok helyen vannak vasgyárok, a szomszéd Gömör megyében pedig még több, sőt még Zólyom megye északi részén is vannak.

— Tudom, — szólott közbe Andor — Zólyombrézón.

Mondta a tanárunk, mikor egyszer Zólyom megye délnyugati csücskén álltunk.

— Derék fiú vagy, jól megjegyezted — mondta a házigazda nagy elismeréssel.

Megköszönték a kalauzolást, a vendéglátást és elköszöntek. A házigazda még megkérdezte:

— Most Göndörbe?

— Előbb Kassára, ezeket a fiúkat hozom rendbe s azután majd meglátom.

Mikor a vasút felé indultak, András kérdezte:

— Nagy megye Gömör?

— Elég nagy és nagyon szép megye — felelte Flatter.

— Természeti kincsekben gazdag és területileg rendkívül változatos. Teljes neve Gömör és Kishont vármegye, mert két megyéből vonták össze. Vannak olyan helyei, ahol a gyümölcsfa egyáltalán nem hoz termést, a bab és borsó pedig meg nem érik, csak zölden használható. Ennek a vidéknek egyedüli termékei a burgonya, a zab és a káposzta. Vannak viszont vidékek ugyanabban a megyében, ahol megterem a szőlő és a gabona minden fajtája. Azonkívül, mint Péter is említette, van sok bánya, vannak nagyszerű gyárok, s ezért a lakosság a legterméketlenebb vidékeken is jobban él, mint néhol a jó termőföldön. Az ipar helybe hozza nekik az Alföld fehér kenyerét s még jót tesznek az alföldiekkel, hogy ellátják őket ekével, kapával, boronával, edényekkel és mindenféle vatsszerszámokkal. A háború előtt már idegen országok kincseit is megkapták munkájukért, mert mind többet tanultak, többet dolgoztak és eltalálták az idegenek ízlését. De volt is a leányoknak selymekendőjük, a legényeknek aranyláncuk és órájuk! Ám ennek vége. Most a vasúti közlekedés rossz, a csehek meg azon igyekeznek, hogy a csehországi gyárok virágozzanak. Nagy szegénység lesz itt is nemsokára, sok aranyóra máris zálogban van. Jártam ott két héttel ezelőtt, mert hála Istennek, még sokan vagyunk magyarok.

— A megye székhelye Bimaszombat. Szép város az?

— kérdezte András.

— Szép bizony! Ott a reformátusok és evangélikusok olyan testvéri egyetértésben éltek, hogy a gimnáziumot is közösen tartották fenn. Már azt is bezárták. Tompa Mihály szülőhelyén nem szabad magyar iskolának lennie!

— Hallottam, hogy Gömörben nagyon szép hegyi vasutak vannak — szól Andor.

— Vannak ám! Nagy bevágások, alagutak, hidak. De van ott fogaskerekű és sodronypálya is.

— Én már láttam sodronypályát, de kicsit. Kavicsot hordott át a Garamon — szól Andor. — A kis kocsik függve kerekeken szaladnak a kifeszített dróton.

— Más város nincs ott? — kérdezte András.

— Dehogy nincs. Rozsnyó, katolikus püspöki székhely, azután Nagyrőce, Jolsva, Dobsina, egyiknek szebb a fekvése, mint a másiknak.

— Dobsina mellett van a híres jégbarlang — dicsekedett Andor a tudományával.

— Úgy van. Radnóton pedig Pósa Lajos született. Talán ismered a nevét?

— Hogyne! — kiáltotta egyszerre mind a két fiú. — Ő írta a legszebb gyermekverseket.

— Melyiket tudod? — kérdezte Andrástól.

— Sokat! Legjobban tetszik nekem a Dal a hazáról.

„Azt dalolja a kis madár
A virágos ágon:
Legszebb ország Magyarország
Ezen a világon!”

62. A nemes opál földje.

Megérkeztek az állomáshoz és Kassáig váltottak jegyet. Felkapaszkodtak az érkező vonatra. Ma éppoly zsúfolt volt, mint tegnap. Ismét csak a sarokban juthattak helyhez. Istvánhuta, Margitfalva állomásokat elhagyva, a völgy összeszorul, mintha a Branyiszkó és a szepes-gömöri hegység találkozóira sietnének. Még néhány állomás és a kalauz azt kiáltja: Ladna. Flatter kérdezi:

— Hol vagyunk, fiúk?

— Ladnán — felelik.

— Nini, két papagály! Milyen jól utánamondják a kalauznak. De milyen megyében?

— Szepesben! — vágja rá András, mint aki biztos a dolgában.

— Abaujban! — szól Andor habozva.

— Szekunda! — nevetett Flatter. — Sáros megyében vagyunk, a nemes opál földjén.

— Vörösvágáson és környékén találják — recitálja Andor.

— Úgy van. Innen keletre van, a sóvári hegyek között. Nagyon szép, színjátzó kő, gyűrűkbe, fülbevalókba

Eperjesi Rákóczi-ház.

használják ékkönek. Az egyetlen magyar drágakő. Az emberek azt mondják, szerencsétlenséget hoz. Csakugyan szerencsétlenséget hoz minden drágakő az emberre, ha nagyon megszereti és erején felül költekezik rá. A jóra való ember rendesen él, igyekszik erős lenni, hogy szükség esetén kitartó legyen a haza védelmében, a gazdagságban csak azért talál örömet,

mert azzal segíthet felebarátján, áldozhat a közjóra s ez teszi őt boldoggá. Akkor, ha van is neki egy opálgyűrűje, amelyet emléke kapott, vagy ő akar másnak emléke adni, szerencsés lesz.

— Sáros megye kiér egészen a határig — szólt András.

— Úgy van. Tőle északra van Lengyelország, hát nyugatra?

— Szepes megye. Onnan jöttünk — felelték a fiúk.

— No, jól van. Keletre Zemplén, délre Abauj-Torna esik. Jó darab földet zár be ez a négy határ. Északon kissé zord, de mégsem annyira, mint a Tátra hegyei. Bőven terem rajta zab, árpa, burgonya, takarmányrépa, valamint a gyümölcsök közül szilva, alma, körte, cseresznye, dió. A hegyoldalakon dús legelők és kaszálók terülnek el. A földben lis sok kincs rejlik. Az opálon kívül arany, só, vasérc, malomkőnek való trachit. Sóváron sós vízből főznek ki sót, évenként vagy százezer métermázsát. A sárosi magyarok híres gavallérok. Pompás fiúk a tótok is. Egészen másképp beszélnek, mint a lipthóiak s ki nem állhatják a cseheket.

Régi eperjesi ház.

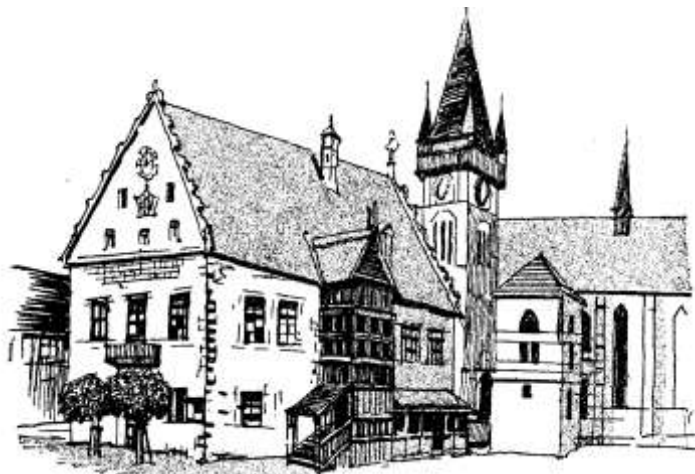
A magyarokat ellenben mindig szerették. A megyében van sok kisebb fürdő is. Székhelye, András?

— Eperjes!

— Rendben van. A vidéken sok görög katolikus lakik, azért Eperjesen van püspökük is. Fő-utcáján sok szép régi ház van, leghíresebb köztük Rákóczi régi háza. Sáros megyéből sok híres ember került ki, jeles festők, tudósok és politikusok. Sárosi ember a Magyar Tudományos Akadémia mostani elnöke, Berzeviczy Albert is.

Megérkeztek Abosra.

— Innen ágazik el a vasút Eperjesre — folytatta Platter. — Ott ismét két irányba ágazik el, nyugatra

Városház és templom Bártfán.

Lengyelország felé és keletre Bártfára. Bártfa is régi város. A Tárca völgye tette jelentékeny kereskedelmi ponttá. Közelében van híres fürdője. Erzsébet király-asszonyunk is töltött ott egy napot.

A vasút, amely eddig folyton keleti irányban haladt, most délre kanyarodott, követve a Hernád folyását. Jobb-felől, a nyugati oldalról, még a vasútvonalhoz közel, húzódtak a hegyek, kelet felől azonban elmaradtak s arra széles, tágas, lankás völgy terült el. A közbeeső állomásokon sokan kiszálltak, úgyhogy később a mi utasainknak is került hely. Beültek és vagy egy órai út után megérkeztek Felsőmagyarország fővárosába, Kassára.

63. Kassa.

Amint a vonat megállt, kisettek és igyekeztek kijutni az állomásról. A fiúk különösen izgatottak voltak, mert sok szépet hallottak Kassáról és égtek a vágytól, hogy meglássák ezt a szép várost. Sietni azonban nem lehetett. Sok volt az utas és a cseh csendőrök mindenkit megvizes-

Szent Erzsébet székesegyház Kassán.

gáltak, megnézték mindenkinek a legitimációját. Andor is kivette a magáét, de mire a sor rákerült, a csendőr intett, hogy tovább mehet.

Végre kint voltak. Előttük szép, fákkal teleültetett sétatér állott, amelyen áthaladva, a Kossuth-utcába értek, azon át pedig a főutcára.

Kassa főutcája széles, valóságos tér, amelyen legelőbb is a hatalmas, csúcsíves *gót* stílusban épült templom tűnt szemükbe. Ilyet még nem láttak, pedig szép darab földet jártak már be és sok ritka dolgot láttak. Óriási épület s finoman ki van dolgozva a legapróbb részlete is. A templom nyitva volt s ők bementek. Szebbnél-szebb oltárok, ragyogó szószék, színes ablakok, faragványokkal és festésekkel díszes falak, csupa remekmunka, amelyet az ember-csak az Isten iránti mély szeretetből készíthet el. Platter levezette a fiúkat a sírboltba s ott mutatott nekik egy márványtalapzaton álló címeres koporsót és így szólt:

— II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvai pihennek itt. Nyolc évig küzdött ő a magyar szabadságért, huszonnégy évig bujdosott idegenben és 170 évig pihentek csontjai idegen földben, míg a nemzet haza nem hozatta. Lehetséges az, hogy újból elrabolják s ismét rabföldön nyugodjék!

A fiúk mély megilletődéssel néztek a kőkoporsótra, mely a nagy szabadsághős földi maradványait rejtje magában. András ugyan nem hagyott el nagy uradalmakat, midőn az idegen rabság ellen bújdosásba indult, csak egy kis falusi telket és házat, mégis arra gondolt, hogy neki az éppoly kedves, mint Rákóczinak voltak az ő uradalmi, letérdelt a koporsó elé s így imádkozott:

— Nagy Rákóczi lelke, törj ki koporsódból, szálljad meg a magyar embereket, hogy lerázva az idegen jármot, szabaddá tegyék nyugvásod földjét és visszanyerhessem én is az én csendes falucskámat.

Kimentek a templomból, újból megnézték óriási méreteit, azután szétekintettek a főutcán. A házak újabb építésűek, alig van már a régiekből, amelyek a di-csőséges múltra emlékeztetnének. A haladó új kor a maga gyakorlati felfogásával elsöpörte a múlt művészi emlékeit. Pedig kár. Lócse piactéri régi házai nagyszerű történeti hangulatot teremtenek, visszavarázsolják azt az időt, amikor a magyarok *kivételesen* szerették ha-

II. Rákóczi Ferenc fejedelem
koporsója.

zajukat. A piacon a nagy templomon kívül még két épület emlékeztet a régi nagy időkre, a templomtól balra a Szent Mihály-kápolna, Kassa legrégebb, közel 700 éves temploma, jobbra pedig az Orbán-torony, amely tulajdonképpen a nagy templom harangtornya. Szép, faragott kőfalain gyönyörködve pihen meg az ember tekintete.

A főutca közepén szeli át a régi várost, a hajdan falakkal körülvett Kassát. E körül a külvárosok csoportosulnak. Ilyen öt van a legjobban azok fejlődnek, amelyek a síkság felé esnek.

Szent Mihály-kápolna Kassán

Kimenne arra, ahol a javítóintézet és a Szent Orsolya -randi lapácák gazdasági iskolája volt, át lehet tekinteni a környéket. Látszik, hogy Kassa azon a helyen épült, ahol a Hermád kiér a síkságra. Észiajk felől szelid emelkedésű dombok veszik körül félkör ajtaikban. Andor megállapította, hogy ez valóban arra rendelt hely, hogy rajta nagy város épüljön. Itt érintkezik az Alföld a Felvidékkel.

— Jól mondod, — szólt Flatter. — Hajdan a sík földön járáshoz szokott alföldi szekerek eddig jöhettek, de tovább a hegyekbe nem nyomulhattak be. Az élelmes kassaiak azután berendezkedtek mindenféle szállításra s ők tartották fenn az összeköttetést Magyar- és Lengyelország között. Ők közvetítették a kereskedelmet s meg is gazdagodtak. Bizonyoságai ennek a (gyönyörű régi templomok. Pedig sokat szenvedett ám ez a város a régi magyar szabadságharcokban. Hol az erdélyi fejedelmek foglalták el, hol az osztrák császári hadak. De lakói azért meg is edződtek a hazaszeretben s most sem féltém kitarásukat.

— Sok iskola lehet itt — szólt Andor.

— Volt, öcsém, volt. A csehek mindent elpusztítanak.

Volt itt mindenféle iskola, aminőt ember csak elgondolhat. Tudományos célú, gazdasági, ipari, kereskedelmi, amilyen kell. Régen az evangélikusok voltak túlsúlyban, ők gondoskodtak iskolákról, hogy tanaikat terjesszék, azután ismét a katolikusok kaptak erőre s követték a jó példát. Kisdy Benedek egri püspök 1660-ban még egyetememet is akart alapítani itt és sok pénzt tett le erre a célra. Gimnáziumot a premontrei rend tartott fenn. Nagyon sok jeles ember került ki innét. Itt járt iskolába Henszlmann Imre is, a híres régész, akinek egy munkáját maga III. Napóleon császár adta ki.

Vsszafelé indultak. A külvárosiakban sok gyárkéaményt láttak s Andor megjegyezte:

— Van itt sok gyár is!

— Van ám vagy száz! A lakosságonak több mint a fele iparból él. Egyes iparágiaik a régi időkből fejlődtek ki, ment az ilyen központi helyeken korán kezdtek az emberek ipámnál foglalkozni. Voltak a városban különféle céhek. A kassai ötvös-
ipar egész művészeté fejlődött.

Kassai régi börtönház.

Már az 1394. évből való írások 14 kassai ötvösmezt emlitenek. Később még növekedett számuk. Ők látták el a templomokat szent edényekkel és az udvarházakat asztali díszekkel. A templomban most is van sok emlék. A könyvnyomtatást is korán kezdték Kassán. Rákóczi Ferenc fejedelemsége idejében már időnként megjelenő folyóiratfélét is adtak ki itten, majd pedig olyan jeles férfiak működtek itt, mint Kazinczy Ferenc és Bárány Szabó Dávid, akik irodalmunk büszkeségei. Volt színház, múzeum. Mind a magyar tudomány, a magyar érzés és dicsőség hirdetői és terjesztői. S most! Mindennek vége! Fiúk, ezt nem hagyjuk így!

— Nem, nem, soha! — kiáltották a fiúk, nem törődve vele, hallja-e valaki vagy sem.

Az egyik külváros felé indultak. Ott bementek egy házba s Flatterhez hasonló két fiatalembert találtak. Ezek nagy örömmel fogadták a vendéget s kérdőleg néztek a fiúkra. Flatter bemutatta őket:

— Hívek. Kemény magyarok. Ez apja sírját hagyta, ott, ez bátyjáét és az apai földet és házat.

— Isten hozott, fiúk és maradjon velünk! — fogadták a kicsiket.

Azután a fiatal emberek kimentek a kertbe, egy darabig beszélgettek s mikor visszajöttek is folytatták:

A kassai ötvösművészet remekei.

— Én nem maradhatok, már gyanakszanak rám, — szólt Flatter.

— De még rendbehozod a dolgot Gömörben? — kérdezte az egyik.

— Igen. Fődolog a gyermeknevelés. Erre pénzt kell teremteni. A leglelkesebb fiúkat akár hozzájuk is küldhetjük tanulni. Hadd tudják a nyelvet.

— No és a gazdakörök. Amennyi földet csak lehet, magyar gazdáknak kell biztosítani — szólt a másik.

— Ezeknek is nem kellene itt maradniuk? — kérdezte az első, a fiúkra mutatva.

— Nem, nem! — szólt Flatter. — Túláságosan üldöznek minden lépésnél. Andor már börtönben is ült. Akivel egyszer ily nagy igazságtalanságot követnek el, azt mindig szemmeltartják. Meg aztán ott is kell kovász.

A fiúkat a szobában hagyták, ők pedig mind a hárman széjjelmentek.

64. Indulás — akadályokkal.

Fél óra múlva az egyik fiatalember hazatért.

— No fiúk, rendben van minden. Holnap utazhattok, még pedig úri módon. No csak úgy, magyar úri módon, marhakocsiban. A cseh köszörűsök így becsülik meg a magyart.

A fiúknak felragyogott a szemük, nem gondoltak a kényelmetlenséggel, csak annak örültek, hogy végre a szabad magyar hazába jutnak. El nem tudták képzelni, hogy lehet az. De nem sokáig törhették a fejüket, mert jött a másik fiatal is és ennivalót hozott.

— Van szállás, — szólt.

— Van alkalmatosság is! — felelt az első. — A szabómat kiutasították, bútorai már bent is vannak.

— Hogy lehet az, hisz az idevaló, van háza is?

— Nem itt született s bár tizennyolc éve itt lakik, nem ismerik el idevalónak. A ház? Az meg éppen kell valami csehnek. Elrekvirálják.

— De csak nem adja el? Úgy tudom, elég gazdag, kibírja úgy is.

— Nem, semmiképp sem adja el. Hármunknak adott meghatalmazást a kezelésre. Talán csak lesz valami rend. Most csehnek kellene eladni.

— És a fiúkat hogy viheti?!

— Inasai lesznek, vagy fiai. Nem is tudom. A kiutasítás öt személyre szól, pedig csak a kis leánya van itthon.

A fiúk most már kíváncsiak voltak, ki lesz az, akivel utaznak.

A házigazda kicsomagolta az ennivalót, sőt a szekrényből még borosüveget is vett elő s megkínálta a fiúkat, hogy egyenek, mert a túlsó oldalon nem fogják nagyon kínálni. A fiúk ettek is, de András mégis megjegyezte:

— Volt nekem otthon elég s ha a cseheket szolgálni akartam volna, nem kellene most bujdosnom. Ha eddig kibírtam, kibírom ezután is.

— Segítsen az Isten!

Visszajött Flatter is.

— Aladárt letartóztatták, — szólt. — Rettenetes az, hogy mindig jár az emberek szája. A magyarban nem marad meg semmiféle titok. De a túlsó oldalról jó hírek érkeznek. Visszatér a nemzeti irány.

Ez a hír egészen felvillanyozta a két jóbarátot. A fiúk nem értették egészen a hír jelentőségét, de ők is örültek, mert gondolták, hogy ilyen jó magyar emberek csak jónak örvendhetnek.

Még elbeszélgettek és aztán a később érkezett fiatal-ember elvezette a fiúkat egy másik házba, ahol rendes ágy várt rájuk.

Reggel még aludtak, mikor értük jött kísérőjük.

— Föl, föl vitézek! Vár a mamátok, — szólt rájuk.

A fiúk talpra ugrottak, gyorsan mosakodtak, öltözöködtek, hogy készen legyenek az útra. Kísérőjük beszólt a háziasszonyihoz, mondván:

— Viszem a vendégeit.

— Dehogyis eresztem el reggeli nélkül, — szólt az.

A fiúk csak most látták azt a nénit, aki nekik külön kis szobácskát engedett át s most is gondoskodik róluk. Mikor ismét kiment, kérdezték, mivel kellene megfizetni a néni fáradságát.

— Magyarok vagyunk mi itt, nem pénzért tesszük. Ti is azok legyetek s ez lesz a fizetség.

Hej, az ellenség nyomása, üldözése testvérekké teszi az egymáshoz tartozó magyarokat!

Megköszönték a vendégszeretetet és mentek, amerre őket kísérőjük vezette. Átvágtak a főutcán s a következő utcában egy szép házba tértek be. A ház előtt több szekér állott, amelyekre bútorokat raktak. Az utca felől bolt-bejárás nyílt s fölötte már ott feketéllett az új felirat: Vaclav Zapletal.

— Ahá, ezért lett hát Horvát uram olyan veszedelmes ember!

Bementek az udvarba. Ott egy 36 év körüli asszony rendelkezett s mellette 6—7 éves leányka állott. Mindketőnek könnyes volt a szeme, a leányka időnkint hangosan is felzokogott. Utoljára látták kedves otthonukat.

A kísérő az asszonyhoz közeledett, bemutatta a fiúkat azzal, hogy ezek azok. A fiúk meghatva csókoltak kezét a derék iparosasszonynak s ő is lehajolt s megcsókolta mind a két fiút: testvérek voltak ők mind a hontalanságban-

— Látom, már beköltözködnek, — szólt a fiatalember.

— Igen, elől a boltban az a Zapletal fészkelődött be, ő is a szabó mesterséget fogja folytatni és cseh posztót is árul. Itt fog lakni a harmadik szobában, ahol az uram a próbákat végezte. A raktárból konyhát csinál. A mi laká-

sunkba valami rendőrbiztos költözködik, már hozzák is a bútorait. Nem az övé egy darab sem, valahol Iglón vette el egy tanártól, akit két bőrönddel űztek el otthonából. Még ez a szerencsénk, különben, a mi bútorainkat vette volna el.

— És a legények szobája!

— Oda is jön kettő. Egyik polgári iskolai tanár, a másik kém. Már voltak is itt. Mind a kettő egyforma. Onnan nem volt szabad kivinni semmiféle bútort, ágyneműt se. Ketten hoztak összesen egy táskát.

— Szörnyű állapot ez! Nem tudom, hogy bírunk megmaradni. Máris annyian vannak, mint mi — sóhajtott a fiatalember.

Ezalatt felrakták a szekérre az utolsó darabokat is, amelyekre az asszonynak az éjjel még szüksége volt, az asszony átadta a fiatalembernek az üzletben és a legényszobában maradt tárgyak jegyzékét és elindultak. Valamennyien sírtak, még a kocsis is, aki régen portékát is szállított a szabónak. A sírás a fiúkra is átragadt. A leányka még egy muskátlit tépett le az udvarról, megcsókolta, fájdalmasan tekintett a házra és édesanyja után szaladt.

Az állomáson messze, a raktárépületek előtt álltak a teherkocsik. Sok volt a sorban, mindenünnen fejek kandikáltak ki. Néhol még rakodtak, másutt már rendben el is helyezkedtek. Némely kocsi más, távolabbi helyekről érkezett s vesztegelt az állomáson.

Horvát uraimnak két kocsijia volt, tele szép bútorokkal és ládákkal. Jól berendezett, szép háztartást dúltak föl a csehek, mikor őt és családját kiűzték otthonából. A kocsik közepén csak annyi hely maradt, hogy az egyikben kis takaréktűzhelyet állítottak föl s mellette vaságyat, a másikban az ágyon kívül egy viaszkosvászon dívány is szabadon állott.

Horváth mester szívesen fogadta kis bujdosó társait s azt mondta:

— Ez lesz a mi palotánk, a másik az asszonyoké. Nekik a takaréktűzhelynél a helyük.

Az állomáson lassan folyt a munka. A rakodás már befejezést nyert, de a vonat összeállítása késett. Az emberek borzasztó lelkiállapotban várakoztak, azt szerették volna, ha már el kell menniük, vinnék őket mielőbb. De a cseheknek nem volt sietős a dolog. Tettek, vettek, jártak,

kiabáltak s a nagy sürgés-forgásnak nem volt semmi lát-szatja. Háromszor is végigjárta a sorokat egy haragos ember, oda-odabökött a kocsikra, hogy ez meg ez indul, de semmi sem mozdult

Végre előállott a gép, rendezni kezdték a kocsikat, az emberek könyörögtek s kialakult valamelyes rend. Köszönet azonban nem volt benne. Horvát uram, egy törvényszéki bíró és a főmolnár kocsiját nem csatolták a vonathoz. Ezek tanácstalanul szaladgáltak, kértek, mind hasztalan, még feleletet sem kaptak. Egy cseh mégis kegyeskedett odavetni:

— A gép nem bír el több kocsit.

A molnár sokszor szállított búzát, lisztet, tudta, hány kocsit lehet összefogni s látta, hogy ide még tízet is hozzá lehetne kapcsolni s a homlokára ütött. Majd odaintette a két szomszédot s mondta:

— Nem az itt a baj! Sejtenek nálunk néhány garast, ki akarnak fosztani. Ha megkenjük vagy 300 koronával ezt a főrendezőt, megerősödik a gép.

Én, uram, magyar bíró vagyok, ha ezer koronámba kerül is a késés és akármennyi szenvedésbe, világért sem követek el törvényteleniséget s nem vesztegetek meg senkit. Hisz akkor azt hihetnék, engem is meg lehetne vesztegetni.

— De én meg üzletember vagyok s nem vesztegethetek itt el napokat. Egy barátomat addig járatták, míg minden pénze el nem fogyott.

Összenéztek Horváth s a molnár elment;. Nemsokára visszajött s nevetve dicsekedett:

— Megtette kétszáz is!

Csakugyan jött a gép, összekapcsolták az öt vagon-t s vitték a vonathoz. A gép valóban megerősödött.

65. A szabad hazába!

A vonat készen állt az indulásra. A búcsúzásra kijött rokonok és ismerősök átadták élelmiszer-ajándékaikat, mondtak biztató szavakat, a gép fűtyült s a hosszú vonat elindult. Minden kocsi magyarokat szállított, akiknek egy része vágyódott a magyar hazába, hogy segítsen az elvesztett részek visszaszerzésében, másik része azonban jobban szeretett volna otthonában maradni, de akaratuk ellenére is menekülniük kellett. Az a nép, amely áru-lással és hazudozással szerezte meg ezt a földet, azt csak

erőszakkal és gonoszsággal remélte megtartani. Ezért törekszik a járma alá került magyarságot kiirtani. Hogy a törvényen kívüli önkény első idejében az összes magyarságot nem ültette vonatra, csak annak köszönhető, lioigy nem volt annyi vasúti kocsija. Válogatta tehát első-sorban a tanultabbakat, hogy azok, akik megmaradnak, meg legyenek fosztva minden okos tanácstól. Kényszerű-ségből utaztak tehát az ipar, a kereskedelem, a közigazga-tás, a tanítás legkiválóbb emberei. De az otthon marado-ttak kétszeres áldozatkészséggel és gondossággal segítették egymást és a kiutasítottakat. Áldozatkész fiatalak hirdet-ték; az egyszerű embereknek azt, hogy a magyarnak az élethez való jogát semmi fordulat sem veheti el. A nép megértette a szavakat és várt.

Már jó ideig döcögött a hosszú tehervonat, mikor Horvát uram megszólalt:

— Isten veled, Kassa! listen veled, munkám színhelye!

Andor, aki a nyitott ajtón át eddig figyelmesen nézte a vidéket, feléje fordult és kérdezte:

— Nagyon szerette, bácsi, Kassát?

— Nagyon szerettem, fiam. Mint szegény szabólegény kerültem ide, sokat dolgoztam és Isten megáldotta mun-kámat. Előbb segéd voltam, azután önálló üzletet nyi-tottam, megnősültem, van két fiam, valamivel nagyobbak, mint ti vagytok, meg ez a kis leányom, aki velünk van. Boldogan éltünk, szaporodott a vagyon, amit feleségem hozott megboldogult szülei után. Most jönnek ide idege-nek, akik egyetlen téglát nem hordtak a város építésé-hez, akik egyetlen öltéssel nem járultak hozzá fejlődésé-hez és egyszerűen elrabolják. Kikergetnek minket, hogy ők üljenek a kész üzletekbe és hivatalokba. Nagyon fáj ilyesmitől az ember szíve.

Elgondolkozva nézett abba az irányba, ahol Kassát elhagyták, bár ott már a templom tornya sem látszott. Aztán hozzátette:

— De az Isten igazságos. Bizonyosan bűneinkért sújt minket ilyen keményen s ha azokat levetjük, ismét el-vezet az apáktól örökölt földre. Ti biztosan látni fogjátok még a felszabadulást.

— Küzdeni is akarunk érte! — szólt András lel-kesülten.

— Hiszen mi is volna más a feladatotok, ha nem az. Aki nem akar küzdeni ősei földjéért, nem méltó az életre.

A vonat megállt. Az asszony hideg enivalót hozott s így szólt:

Fáj a szívem, nem vagyok képes főzni. Szokatlan is ez a helyzet.

Egy ember körüljárta a kocsikat, kalapáccsal megütögte a kerekeket és a tengelyeket s kijelentette, hogy a főmolnár kocsija és Horváth uram kocsijai közül az egyik nem mehet tovább.

Újból tanácskozás; ismét fizetni kellett, hogy a kocsi tovább mehessen. Aztán mindjárt jó lett a tengely.

— Forog itt, — szólt a molnár — csak kenni kell.

Az egyik állomáson vámvizsgálat volt. A cseh hivatalnokok sorban megvizsgálták a kocsikat, kirakatták a

Vámvizsgálat előtt.

ládákat, megnézték, mi van bennük s elvittek mindent, amire szemet vetettek. Élelmiszer és mindenféle új iparcikk, valamint arany, ezüst kivitele tilos. Pénzből egy személy csak 500 koronát vihet. A katonák tehát mohón vetették magukat ezek keresésére. A fehéreneműre akkor is ráfogták, hogy új, ha nem volt új és elvették. Ezüst kanál, cukor, liszt sem kerülte el figyelműiket. Az emberek kétségbeesve jajgattak, hogy utolsó vagyunkajukat rabolják el, de semmit sem használt. Magános utasoktól elszedték a magukkal vitt kis kenyeret, szalonnát is.

A molnár kocsija tán a harmadik volt előlről, utána következtek a bírós és azután Horvát uram kocsijai. Habár a vizsgálat sokáig tartott, hamarosan mégis rájuk kellett kerülnie a sornak. A molnár már mind izgatottabb lett. Végül odament Horvát úramhoz:

— Van ilyen „tiltott” holmija? — kérdezte.

— Majd mind az! — felelte. — Van sok vég posztó,

itt az egész éléskamra, asztalnemű. A pénzt ugyan ott hagytam, de itt is van jócskán. Rettenetes!

— Talán találunk módot. Kenjünk!

Horvát uraim szó nélkül kivágott ötezer koronát. A molnár rövid idő múlva visszaérkezett.

— Talán megy a dolog. Mind az öt kocsiról azt mondom, hogy egy társaságba tartozik.

— Bizony jó, mert elszedik a szegény bíró mindenét, pedig igen derék ember.

Megint elment. Pár perc múlva munkásokkal jött vissza, akik kirakják a ládákat és bútorokat.

— Hívnanak talán még vagy négy embert, akik vissza is rakják, — szólt a molnár.

Hatan vagyunk, megcsináljuk magunk.

Jó, kapnak minden kocsiért fejenként 50 koronát.

A munkások kettenként álltak egy-egy kocsi elé s hozzáfogtak a munkához. Közben halkán kérdezték: Melyikben vannak az ócska konyhaedények?

Három-négy láda pillanat alatt a földön volt mind-egyik kocsiból, azután további három kocsihoz mentek. Mikor Horvát kocsijaiból is kint volt néhány láda, a négy munkás sietett vissza a molnár kocsijához, kinyitott egyet, azután a bíróból és Horvátéból is egyet-egyet. A következő kocsiiban a két munkás derekasan dolgozott, mindent kirakosgattak.

A hivatalnok végigment a kinyitott ládák mellett s megállt a hatodik kocsinál. A munkások addig sietve felrakták az öt kocsi ládáit. Még átvizsgálták a kiutasítottak írásait s félrevitték a kocsikat. A vizsgálat tovább tartott egész estig s akkorra se végeztek az összes kocsikkal. Ezek már másnap nem is indulhatnak.

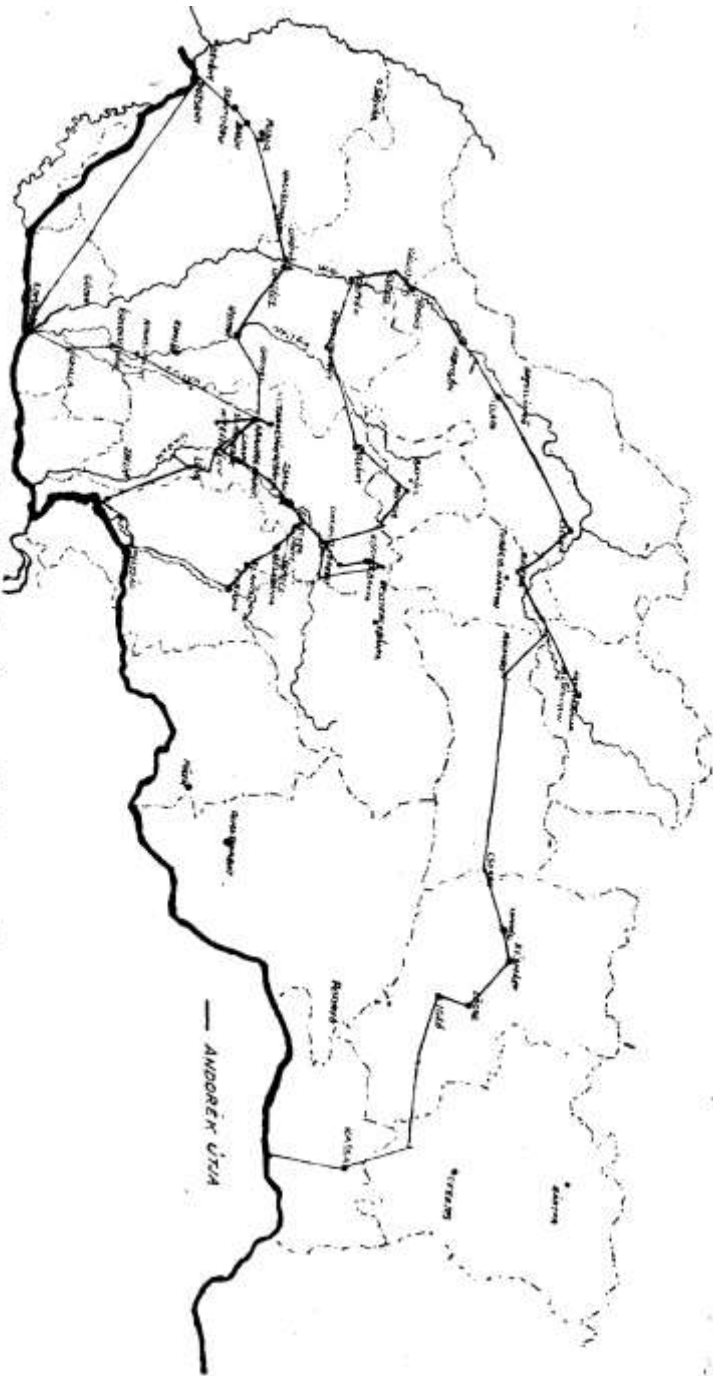
Horvátné asszony unalmában hozzálátott a főzéshez. s ezt tették a többi asszonyok is, akiknek volt tűzhelyük. Vacsora után Horvát mondja a fiúknak:

— Egyik a díványon fekhetik, de a másiknak a földön kell elhelyezkednie. Odateszünk valamit.

Andor sietett kijelenteni, hogy neki van pokróca, ő fekszik a földre. András is a maga számára követelte ezt a helyet. Végre is Horvát úr döntötte el a kérdést, mondván, hogy egyik nap az egyik fekszik a földön, másnap a másik. Ebbe azután belenyugodtak és sorsot húztak, hogy ki kezdje meg a földönalvást.

Másnap nagy nehezen összeállították a vonatot s megindultak. Várakozásteljesen értek Hidasnémetire. Ez már a szabad magyar föld!

Az elszakított északnyugati vármegyék.

66. Szabadok vagyunk...

Az állomáson büszkén lobogott a nemzeti zászló s a járó-kelők ünnepélyes, derült arccal tekintettek egymásra. Nagy öröm is volt országszerte, mert legalább a szűk határok közé szorult nemzet felszabadult a belső zsarnokság alól.

A szomorú kocsisorra nem sok ügyet vetettek. Régióta szokott dolog ez. A fiúk hordtak vizet, Horvátné készülődött a főzéshez, Horvát mester pedig kiment és kérdezősködött az itteni állapotokról. A vasúti tisztviselők nem sok jót tudtak mondani, a többiek meg nem is igen álltak velük szóba, sőt voltak olyanok is, akik ellenséges tekintettel mérték végig a jövevényeket. Azok azonban ezt nem vették észre, bennök túlradó mértékben élt minden magyarnak, mint a haza egy-egy részének szeretete. Különösen élt azokban, kik önként határozták el magukat a szenvedésekre.

Az állomási tisztviselők minden különösebb formáság nélkül vették át az érkezett kocsikat, megkérdezték utasaikat, hová akarnak menni s e szerint irányították.

Az út meglehetősen hosszú ideig tartott. Egy-egy állomáson órákig vesztegeltek, közbe tolattak, durván lökték össze a kocsikat, hogy a tűzhelyeken kifordult a fazék, a lábából kilocsant a zsír. Ha a dolog szóba került, mindenütt egyhangú választ hallottak:

— Miért nem maradtak otthon?

Az érkező vasutasok s más kiutasítottak feleségei sírva fakadták erre a rosszindulatú beszédre, de Andor és András csak a fogukat szorították össze, hiszen ők önként vállalkoztak az útra.

Két nap múlva riasztó hírek keltek szárnyra: jönnek az oláhok. Rövidesen jöttek is, de a menekülők kocsijai-ban kárt nem tettek. Másutt hallani lehetett, hogy amit a csehek még meghagytak, azt az oláhok rabolták el.

Hatvanban Horvát uram kocsijait Szolnok felé irányították, valamely közbeeső állomáson akart megállani. A fiúk hálásan megköszönték soknapi gondoskodását, Búcsúzásul mester uram így szólt hozzájuk:

— Jó volna, fiúk, ha valahogy tudathatnók hol és hogy vagyunk. De egyikünk sem tudja, hol telepedhetik meg. Talán tegyünk úgy, mint azok a fiatalok odaát. Valami biztos címet mondjunk.

Andor bemondta nénye, Patay Ildikó címét s kérdezte, kik tulajdonképpen azok a fiatal urak, akik Kassán úgy segítettek nekik Flatter úrral együtt.

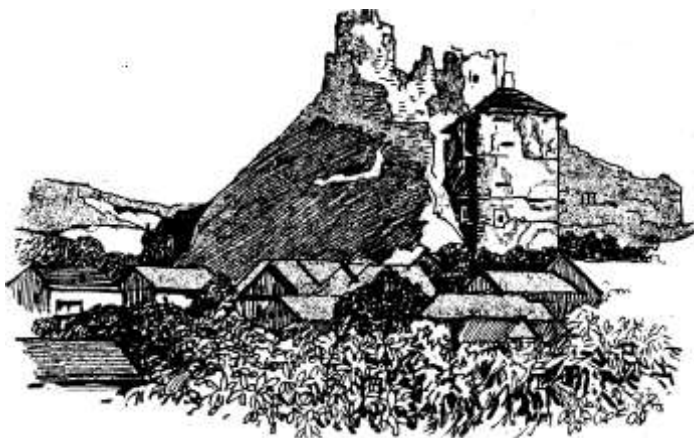
— Ezek, fiam, a szerencsétlenek jőtevő angyalai. A jobbmódúaktól pénzt kérnek és segítenek a szerencsétleneken s ébren tartják a lelket az ottani magyarokban.

Elbúcsúztak Horvátnétól és leányától is és megkérték a mestert, hogy ha műhelyt nyit s arra kerülne a sor, fogadja fel őket inasoknak.

— Ha Isten megint ad otthont és munkaalkalmat, szívesen — szólt az. — Vagy ha nektek jobb helyetek akad, más ilyen derék fiút is küldhettek.

Ismét a nyakukba vették a tarisznyákat.

— Első dolog iratainkat fölkeresni, ha megvannak még, — szólt Andor.

Fülek vára.

— Ha Feri átjött az innenső partig, Vámosmikolán lesznek.

Elhatározták, hogy oda mennek. Andor kisütötte a térképről, hogy Aszódról Balassagyarmatra kell menni s onnan az ipolysági vonalon. Elmentek Aszódig s onnan Balassagyarmatra. Acsán túl, Nógrád megye területén át vitte őket a vonat. Balassagyarmat a megye székhelye. Szép termőföldek, lankás dombok, völgyek váltakoznak. Az aratásnak itt már régen vége, a földeken csak kapások láthatók még. Ennek a megyének a fele is a cseheké. A

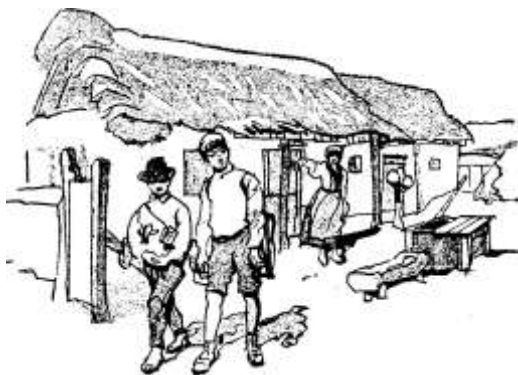
nagyobb és szebbik fele. Ott van Losonc, a szépen fejlődő magyar város, a posztójáról híres Gács, a történeti nevezetességű füleld vár és néhány ipartelep.

— Mennyi, de mennyi szépet és jót vesztettünk el! — szólt András.

Balassagyarmaton kellemetlen fölfedezés várt rájuk. Ipolyságra nem lehet vonaton utazni, mert azt a vonalat a csehek tartják kezükben. Andor vakarta a fejét, de András vezényelte:

— Le a csizmával!

És hozzá is fogott, hogy megfeleljen a vezényszónak. Andor is követte példáját s aztán nekivágtak az ismeretlen tájnak. Szívük tele volt örömmel, hisz végre itt vannak, ahová annyira vágytak, amiért annyit hányódtak. Itt új, szabad életet kezdenek s megvárják, amíg teljesíthetik legszentebb kötelességüket.

Tisztességes embernek nem kell menekülnie!

Késő délután volt, mégis előrehaladtak vagy tizenkét kilométerrel. Egy falu előtt megették az utolsó ételmaradékot s mentek a faluba szállást keresni. Bementek öt udvarba is, mindenütt elutasították őket.

— Itt semmi csavargónak nincs helye! — mondták a legtöbb helyen.

— Menekültek vagyunk, nénike! — próbálta András meglágyítani egy haragos asszony szívét.

— Tisztességes embernek nem kell menekülni, — szólt és kikergette őket az udvarból.

Búsan mentek ki a faluból s messze az út mellett, bokorban kerestek szállást. Nagyon nehéz volt a szívük, sokáig nem tudtak elaludni. Nem szóltak, de nagyon keserves gondolatok kóvályogtak a fejükben.

Reggel korán ébredtek s indultak tovább. A legközelebbi faluban egy kocsmába mentek s kenyeret és valami reggelit kértek.

— Nincs! — hangzott a felelet.

Nagyot nyeltek s kimentek. Elmenet látták, hogy a kocsmárosné nagy-nagy kenyérből szel gyermekeinek. Amint az úton haladtak, észrevették, hogy az egyik udvarban tejet hoz az istállóból az elkésett háziasszony. Bementek, kiérték, hogy adjon nekik, szívesen megfizetik.

— Csak dolgos emberek számára van, nem csavargóknak.

Dél volt már s vagy a harmadik faluban jártak és sehol nem tudtak egy darabka kenyérhez jutni. András keserves sírásra fakadt. Épp akkor lépett ki egy úr az egyik házból. Megkérdezi a fiúktól, mi bajuk van? Andor elpanaszolja.

— Bizony, fiaim, nehéz itt a sor. De ne sírjatok. Jertek hozzám. Én is menekült vagyok.

Egyenesen az iskolába vezette őket. Ott a felesége, a tanítóné asszony gyorsan köménymaglevest főzött, kenyeret aprított bele s jól tartotta a kis magyarokat, akiknek számára nem volt hely ezen a földön. András keservesen panaszkodott, hogy az ő anyja nem volna képes senkit olyan szívtelenül elutasítani.

— Ne ítélkezzetek, fiaim, hirtelenül. Ezeknek hazájára itt senki nem tette rá a kezét, ellenben zsebükben annál többen akartak kotorászni. Ők nem tudják, milyen fájdalmas az, idegen rabságra jutni. Nem tudják, hogy ott nemcsak a zsebet akarják kiüríteni, de a lelket is megfosztani minden szent eszménytől s így nem is sejtetik, hogy ez az utóbbi a legrettenetesebb. Azért irtóznak minden idegentől s mindenkiben rablót, csavargót sejtének. Úgy vélem, hogy a rabló már itt is jár, még pedig oláh egyenruhában.

— Nálunk is azt hitték, hogy a csehek rendet jönnek csinálni. Némely tót még örült is nekik. De most! — szólt Andor.

— No látod! Itt is annyi mindent ígértek s annyira semmit nem adtak, csak a nyomorúságot növesztették, hogy nem csoda, ha senkinek sem hisznek többé s minden-

kitől félnek. Időt kell nekik engedni, hogy gondolkozzanak. Tapasztalni fogják, hogy az adhat legtöbbet, aki legkevesebbet ígér és becsületes ember.

—És úgy-e, látni fogják, hogy vagy vissza kell szerezni, amit elvesztettünk, vagy ez is elvész, ami most megmaradt,— szolt Andor.

Úgy bizony! De ha ezt is elveszítjük, akkor már nem lesz hová menekülni, legföljebb a Dunába.

67. András otthon talált.

A szegényes ebéd után a tanító megkérdezte, mi a fiúk szándéka.

Andor elmondta, hogy fölkeresi nénjét s tanulni szeretne, de ha nem lehet, beáll asztalosinasnak. Két hónapig már volt is.

András legjobban szeretne gazdálkodni és télen sokat tanulni, de ha nem talál szolgálatot, Horvát úrhoz megy szabóinasnak, ha lesz neki üzlete.

A tanító hívta a feleségét.

— Mit gondolsz, Kozmáné asszonynak nem volna jó ez a kisebbik fiú?

— Talán még gyenge. Különben próbáld meg.

A tanító vette a kalapját s hívta a fiúkat. Az iskolától nem messze szép ház és udvar volt, oda mentek be. Az istálló mellett egy asszony dolgozott. Az egész udvaron rend és csend volt. Vagy három árva tyúk búslakodott az egész gazdaságban.

— Adjon Isten jó munkát, Kozmáné asszony! — szolt a tanító. — Hoztam segítséget. Kell-e?

— Kelleni kell, de ért-e a dologhoz?

— Érték mindenhez, szolt András, csak még kaszálni nem próbáltam.

— Aztán milyen fizetés kellene?

— Olyat ad néni, amelyet meg fogok érdemelni, — felelt András.

— No, az ilyen beszédet nem szeretem. Aki dolgozik, mondja meg, mit kér a munkájáért.

Édes nénikém, nem jöttem én keresni, otthon nekünk is van édesanyámmal ilyen gazdaságunk, csak azért jöttem át, hogy magyar lehessenek s ne kelljen azoknak szolgálnom, akik bátyámat megölték, amiért nem akart katonájuk lenni.

Azt tették ezek az istentelenek?! Az én fiaimat is ők ölték meg. Egyiket Oroszországban a rossz bánásmóddal, másikat itt, két hónappal ezelőtt, mikor vissza akarták tőlük venni az elrablott földet. Apjukat sírba vitte a bánat, most ilyen árva vagyok. Szívesen felfogadlak.

— Sok a dolog? — kérdezte Andor.

— Dolog? az bizony van. Miért kérdezi úrfi?

— Mert akkor én is segítenék néhány napig, hogy András vasárnap velem jöhessen Vámosmikolára. Messze van?

— Itt, a második falu az Ipoly mellett. Minek mennének oda?

— Ott vannak talán az irataink. Egy fiú hozta át még több, mint egy hónapja.

— Jó lesz biz az, legalább megrostálják a gabonát.

A fiúk ottmaradtak. Rostálták a gabonát, gondozták az állatokat, kijártak krumplit ásni, babot szedni s Kozmáné nagyon megszerette mind a két fiút. Volt két ló, két tehén s három kisebb-nagyobb boci az istállóban, koca és több malac az ólban, ezek sok dolgot adtak. András, bár csak alig múlt tizenhárom éves, nagy ügyességet tanúsított körülöttük.

— Jövő évben tyúkot, libát is ültetünk, úgy-e néni!

— Ültetünk, fiam, különösen, ha a nyárra az úrfi is eljön segíteni. Nem is gondolná az ember, hogy az úrfiak is úgy tudnak dolgozni.

— - Mindent meg lehet tanulni, — szerénykedett Andor.

— Szólót kapálni én tanítottam meg! — dicsekedett András. De azért nélküle nem tudtom volna átjönni. Százszor is eltévedtem volna.

— Így csak egyszer tévedtünk el Árvában, neve tett Andor.

Esténként a fiúk meséltek otthonukról, szüleiéről s az asszony napról-napra kedvesebb volt hozzájuk. Hogy próbára tegye őket, elszórt pénzt, cukrot, de vagy „megtalálták” és visszaadták, vagy ott került meg, ahová az asszony tette.

Szombaton az asszony kimosta a fiúk ruháit s másnap útrakeltek. Most már csak Andor vitt hátizsákot, Andrásnak otthona, rendes foglalkozása volt.

Vámosmikolán egyenesen a templomba mentek, istentisztelet után pedig a plébánoshoz. Nagy aggodalommal lestek, főképp nem azt, hogy ott vannak-e az iratok, de azt, él-e Feri! örvendetes hírt hallottak.

— Igen, itt vannak az írások, — szolt a plébános úr. Az a fiú is jól van, aki hozta. Boltosinas valami alföldi városban, itt van a címe is.

Nagy örömmel köszönték meg a szívességet, András leírta magának Feri címét, átvette okmányait, még egyszer evett bujdosó-ebédet Andor tarisznyájából és sietett „haza”. Andor pedig megindult Szob felé.

András haza érkezett, átadta asszonyának pénzét, azt is, amit a csizmaszárában rejtegetett s kérte, őrizze meg. Vagy két hónap múlva, így szolt hozzá az asszonya:

Azt hallottam, be kell váltani a cseh pénzt, mert más lesz.

András felelte:

— Andor azt írta, hogy többen vannak Pesten tanuló, nehéz az élet, nénike meg mindent ad énnekem, úgy gondolnám, küldjük el nekik.

— Tégy, ahogy akarsz.

— Én csak azt teszem, amit a néni is jónak tart.

— Én jónak tartom, de te nem bánod meg, vagy anyád nem haragszik meg érte?

— Nem, nénikém. Anyám azt mondta: „Segíts másnak, Isten segít neked”.

— Akkor küldd el és írd meg Andor úrfinak, hogy karácsonykor jöjjön el.

— Így történt, hogy a barsiak egyik összejövetelén Patay Andor jó csomó pénzt adott át András pajtása nevében jótékony célra.

68. Régi pajtások.

Andor szerencsésen érkezett Budapestre, megtalálta nénijét s az ő és Persay bácsi segítségével csakugyan lehetővé vált, hogy az iskolát látogassa. Itt volt már Jokkel, Kolbenheyer, több fiú a régi. pajtások közül. Egyesek már a nemzeti hadsereg ruháját hordták, mások kis diákok voltak, sokan mindig a vidéken szóródtak szét.

Karácsony után Andor újságolta, hogy Ondrisek András kérelmére az ottani tanító játékegyesületet alakított s a fiúk minden vasárnap játszanak, gyakorlatoznak. A legkitartóbb közöttük András. Messziről pontosan megmondja, hány lépésre van ez vagy az a fa, hány ember van egy távoli csoportban s a térképet is már olyan

jól ismeri, hogy aszerint odatalál akárhová. Csupa gyakorlatból elkoplal másfél napig is, hogy olyan kitartó legyen, mint Mátyás király fekete seregének vitézei. Húsvét után ugyanilyen hírt hoztak Feriről az Alföldről.

A derék kis hazafiak száma napról-napra szaporodik kint és bent. A következő nyarat Andor Andrásnál töltötte, megfogta a kasza nyelét s habár első nap szinte kidőlt, vitézül kaszált, míg csak be nem fejezték az aratást. Egy nap. nagy örömet értek. Meglátogatta őket András édesanyja. Kozmáné félt, hogy elviszi Andrást, de nem volt ilyen szándéka. Csak arra figyelmeztette a fiúkat, hogy ne felejtsek el, miért, jöttek el hazulról.

Közelebb Feri jelentette, hogy megérkezett az apja is. Már ő sem bírta ki tovább a cseh világot. Rossz hírt is hozott. A jó garamszentbenedeki plébános urat a csehek bezárták és sok hónapig kínozták.

— Hát a többiek?

— Mind szétszóródott

Andor kaszálni segít András gazdaságában.

az aranyosmaroti gimnázium, de áru-
ló nem

akadt köztük. Drobnotka Matyi otthon gazdálkodik az apjánál s minden jó magyar dologra van pénze. Gazdik Jóska Lengyelországba ment faragó- és műasztalosiskolába. Legszívesebben fokosokat farag. Mindenütt egy a vágy, egy az óhajtás.

Ha András falujába vagy Feri városába szerencsétlen kiüldözött jön, már nem kell sírnia egy falat kenyérért és az ilyen falvak és városok száma napról-napra növekszik.

Mégis mozog a föld ...

Három év múlt el azóta, hogy Andor és András a szabad magyar földre léptek. Andor letette az érettségi vizsgát s beteljesedett legforróbb vágya: Horthy katonája lett. Feri is közel van a felszabaduláshoz, Mikor pedig azt

kívánta a törvényt, válasszon mindenki hazát, mondja meg, melyik ország polgára akar lenni, András honosítását úgy oldotta meg Kozmáné, hogy fiává s örökösévé fogadta.

Érkezésük magamnak is fontos évfordulóm. Mivel Buda várán át vezeteti utam, a koronázó Mátyás-temp-

A régi jó pajtások.

lomba tértem be. A homályban gyönyörű kép ragadta meg figyelmemet. A templom üres, csak az oltár előtt térdel egy tizenhat éves gazda fiú, hasonló korú városi öltözetű fiú mellett. Mögöttük egy tizennyolc éves fiatalember áll katonaruhában, levett sapkával, feszes vigyáz!-állásban. A térdeplő fiúk imádkoznak. Az ima mind hangosabbá válik s Feri hangját ismerem meg:

. . . aki ezer baj és veszedelem közt ide elvezettél és minket erőben fenntartottál, vezérelj vissza diadallal elrabolt hazánkba!

Amint csendes léptekkel hátráltam, hogy a nagyszerű képet meg ne zavarjam, elhomályosult bár szemem, mégis tisztán láttam, hogy a Boldogasszony főoltáron levő képe derülten és biztatóan tekint le reájuk, Szent László magasabbra emeli csatabárdját s a körüllevő képek és szobrok alakjai ígéretteljesen bólintgatnak. Már-már csüggedő lelkem megacélosodott, remény helyett világos tudat éledt fel benne s határozott vonalaikban rajzolódott előtte az út, mely visszavezet Kis-Magyarországból Nagy-Magyarországba...

Tartalomjegyzék

	Oldal
Előszó	3
1. Boldog idők szép emléke.....	9
2. Kitér a vihar	12
3. Új ellenségek.....	13
4. A nagyvezekekényi csata.....	17
5. Aranyosmarót hőse	21
6. A nagy kirándulás	26
7. Garam-völgye.....	29
8. Újbánya	32
9. Ahol a gulyásfőzőket készítik	36
10. A szentkereszti völgyben.....	43
11. A körmöci völgyben	46
12. Körmöcbánya.....	49
IS. Útban hazafelé.....	54
14. A szentbenedeki apátság.....	58
15. Rossz csillagok járnak	64
16. A gimnazisták gyásza	67
17. Jönnek a husziták	70
18. A gimnazisták utolsó közös imája	75
19. A cseh neveléstan	78
20. Csalóka remény	80
21. A borzalmas pünkösöd	82
22. Börtönben	84
23. Bírák előtt.....	92
24. Mátyus földjén.....	96
25. A Kis-Kárpátok alján.....	101
26. Kézről-kézre	104
27. Séta Pozsonyban.....	111
28. Csallóközben	116
29. Komárom.....	120
30. Magános út a magános otthonba	125
31. Új bántalmak	130
32. Újabb tervek	134
33. Menekülés	137
34. Léva.....	142
35. Új útitárs	147
36. Miért kellett Andrásnak menekülnie?.....	149
37. Az Ipoly völgyében	152
38. Feri szökése	156
39. Mulatságos útitárs.....	159
40. Ipolyság	162
41. Korpona	166
42. Konkoly a búza között.....	170
43. Selmecbánya	174
44. Egy kitűnő iparos-család	

45. Andor és András kereskedők	183
46. A Nyitra völgyében	187
47. Búcsú a fazekastól	193
48. A Vág völgyén fölfelé	197
49. Trencsén	204
50. Új szállás	208
51. A hit diadala	212
52. A sztrecsnói völgyben	218
53. Turóc megye	221
54. Árra megye	224
55. A lipatói völgy	230
56. A Magas Tátra aljában	233
57. Koporsófödél a Magyarságnak	238
58. Ledöntött kereszték	241
59. Kellemes útítárs	243
60. Az ipar haszna	248
61. Vasgyártás	250
62. A nemes opál földjén	253
63. Kassa	256
64. Indulás — akadályokkal	261
65. A szabad hazába!	264
66. Szabadok vagyunk	269
67. András otthont talál	273
68. Régi pajtások	275